P. VIRGILII MARONIS GEORGICA,

P. RAMI ELOQVENTIÆ ET *Philoſophiæ profeſſoris Regij prælectionibus illuſtrata,*

Ad

Carolum Lotaringum Cardinalem.

PARISIIS,

Apud Andream Wechelum, ſub Pegaſo, in vico Bellouaco: *Anno Salutis*

1556.

Cum priuilegio Regis.

PRIVILEGII SENTENTIA.

CAutum eſt authoritate Regia, ne quis alius præter Andream Wechelum P. Rami prælectiones in quatuor libros Georgicω̃n, ad Carolum Lotaringum Cardinalem, ante ſex annos, in hoc Francorum regno imprimat: néue alibi impreſſos vendat. Qui ſecùs faxit, libris & multa in ſanctione æſtimata pœnas pendito. Lutetiæ Pariſiorum Idibus Septemb.

De Courlay.

PRAEFATIO P. RAMI ELOQVENTIÆ ET PHILOSOPHIÆ

profeſſoris Regij, in P. Virgilij Maronis Georgica,

Ad

Carolum Lotaringum Cardinalem.

NEC *verò terræ ferre omnes omnia poſſunt.* Cur enim quod Virgilius Mecœnati ſuo quõdam propoſuit, idẽ tibi

 Mecœ-

Mecœnati meo, hoc tempore non reponam? Varia enim ſunt (vt de cæteris taceam) literis deditorum hominum ingenia: Alij doctrinæ laudem (quæ noſtra ætate Ciceronianorum fama fuit) ſcribendis epiſtolis conſectantur, alij poëticam Venerem, & quidem ferè patria ac populari lingua potiùs ſequũtur: plurimi interpretãdis magni nominis authoribus operam, ſed ea lege tamen impendunt, vt muneris officiíq; ſui partibus abũdè ſatisfactum putent, ſi ſententias illuſtrent, interdum etiam licet improbabiles, attamen omni ratione tueantur, ac mordicùs teneãt: nonnulli, & hi quidem rariſſimi, non tantùm interpretes, ſed iudices & æſtimatores rerum eſſe volunt: quę
propria

propria quondam veterũ in omnibus artibus hominum gloria fuit, quæque noſtra memoria reuiuiſcere paululùm cœpit. Grammaticam enim hodie, non dico Alexãdri de Villa Dei clariùs expoſitã, ſed omninò Grammaticam elegantiorem & lautiorem tenemus: In Mathematicis artibus accuratius aliquid, in Aſtrologia præſertim quotidie cernimus. Quid Galenum in Medicina? an Galli, Germani, Itali explicare tãtùm, non etiam corrigere locis permultis & emẽdare voluerunt? In iuris autem ciuilis prudentia homines ingenio & eruditione præſtãtes vſitatam docẽdi formam penè totam mutauerunt: nec Iurecõſultos interpretum veterũ commento potiùs, quàm Iureconſulto-

rum ipſorum verbis examinandis, ac ſententiis via & ratione comparandis & deducendis interpretantur. Genus igitur iſtud docendi, Mecœnas, imprimis amplectimur & amamus, quo diſciplinæ non modò clariores, ſed humanæ vitæ commodiores & vtiliores efficiuntur: quales aliquando ſpero te noſtris vigiliis ingenuas & liberales artes habiturum. Hoc in Rhetoricis & Dialecticis ſtudiis meditationes noſtræ multos annos ſecutæ ſunt: Hoc item in Mathematicis elementis commẽtationes noſtræ iam ſequuntur: neque gratius aut optatius quicquam nobis vnquam accidet, quàm vt harum in cæteris artibus exercitationum labores nobis perferre liceat. Itaque ſi quid

etiam

etiam eloquentiæ gratiâ profitemur, idipſum ferè artis alicuius prætereà & doctrinæ gratiâ profitemur: Vt in Ciceronis Somnium, Fatum, Leges: vt modò in Virgilij Georgica fecimus: in quibus quæ præcepta tam multis contentionum & altercationum libris Ariſtoteles obſcurè diſputat, de ortu interitúque rerum, de accretione & diminutione, de alteratione, de loci mutatione, ea per ſpecies rerum naturalium demonſtrantur, quomodo generātur, corrumpuntur, augentut, minuuntur, alterantur, loco mouentur ſegetes, arbores, vites, boues, equi, oues, capræ, apes: denique res ferè naturales omnes, quarum cognitionem neceſſitas humanæ vitæ deſiderat. Quam-

Quamobrem vt à quo præfationis initium ductum eſt, ab eodem concluſio petatur:

Túque ades, inceptúmque vnà decurre laborem,
O decus, ô famæ meritò pars maxima noſtræ
Mecœnas, pelagóque volans da vela patenti.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICA,

P. RAMI ELOQVENTIÆ *& philoſophiæ profeſſoris Regij prælectionibus illuſtrata.*

Argumentum primi Georgici.

GEORGICΩN nomine ſcientia agri colendi ſignificatur: γέα, terra vel ager dicitur, ἔργον, opus: Hinc γεωργία, agricultura: γεωργός, agricola, γεωργικός, agri colendi peritus: Hinc τὰ γεωργικὰ, documenta, agri colendi ſcientiam cōtinentia, qualia ſunt in his Virgilij quatuor libris: primo de frugibus, ſecundo de arboribus, & præcipuè de vitibus, tertio de pecoribus, quarto de apibus: ἡ γεωργικὴ etiam pro eodem dicitur. Pars autem eſt phyſicæ georgica, nempe de plantis & animalibus: Nam cùm naturam definieris, per ſe conſtantem eſſentiam, eámque incorpoream, vt Deus eſt & mens, aut corpoream è forma & corpore: formæque tribueris motum & eius ſpe-

cies,ortum, interitum,accretionem,diminutionem, alterationem,loco mutationem, naturam reperies aliam ſimplicem,aliam compoſitam. Simplicem, conſtantem aut inconſtantem : conſtantem , vt cœlum & aſtra : Inconſtantem , vt elementa, ignem, aërem, aquam, terram . Compoſitam ex elementis , brutam aut viuam: brutam, vt meteora ſunt ; in aëre nubes, tonitrua, fulgura,grandines ,pluuiæ, venti : tum in aqua,maria,flumina, fontes , putei : tum in terra , lapides , metalla: Viuam autem,vt ſunt ſtirpes,pecudes,homines. Ergo hoc vniuerſæ Phyſicæ corpus cùm ita comprehenderis, perſpicies georgicam,membrum eius eſſe è primo & ſecundo genere animatarum naturarum,ſtirpium & pecudum : quam tamen totam & integram Virgilius non deſcripſit , ſed flores tantùm decerpſit , vt Plinius prologo decimi quarti annotauit,& è libris Ariſtotelis, Theophraſti,Catonis,Varronis,Columellæ,Plinij,Palladij,qui copioſè hanc artem executi ſunt, poteſt intelligi : nec vbique generalem & omnium terrarum communem,ſed præcipuè Italiæ, & imprimis Venetiæ propriã,vt Seruius monuit. Cauſſæ igitur agriculturæ,aliæ ſunt communes,vt antecedentes partes Phyſicæ,Deus, cœlũ,meteora:aliæ propriæ, vt ſolum & ſpecies rerum. Communes primo libro latiùs attingũtur. Itaque diuinum numen,quod poëta nouerat,initio inuocauit:

—Vos ô clariſſima mundi
Lumina,&c. & ſæpius appellauit:
—Pater ipſe colendi.
—Votiſque vocaueris imbrem:
ſed multò clariùs illic,
Imprimis venerare deos—

Quibus tam multis locis , manifeſtum pietatis & religionis ſtudium ſignificat , & Deum omnis naturæ authorem parentémque confitetur, licet verum Deum neſciat. Cœli verò non minorem agricolis, quàm nautis neceſsitatem profitetur.Hinc illa comparatio:

Præterea

Prætereà tam ſunt Arcturi ſidera nobis,
Hœdorúmque dies ſeruandi & lucidus anguis,
Quàm quibus in patriam ventoſa per æquora vectis
Pontus, & oſtriferi fauces tentantur Abydi.

Non ſolùm quòd cœlum menſura ſit temporis, vnde clariſsima mundi lumina dicuntur Sol & Luna, quæ labentem annum deducunt, & Arcturus, Libra, Taurus, Canis, Atlantides, Corona, Bootes, ad temporis definitionem aſſumuntur, ſed multò magis quòd effectrix cauſſa ſit caloris, frigoris, humoris, ſiccitatis, idcóque ortus, interitus, motúſque rerum ſingularium. Nec fixas tantùm ſtellas propoſuit, ſed planetas, vt Saturnum, Mercurium, cœlúmque totum & eius vniuerſam naturam: Vnde eſt illa cœli mundíque deſcriptio:

Iccirco certis dimenſum partibus orbem.

Item lunarium tum dierum, tum noctium diſcrimina: denique partium anni diſtinctionem. Et meteora copioſè adhibuit in tempeſtatibus, quarum ſigna latiſſimè deſcribuntur: Vnde ſunt illa,

Atque hæc vt certis poßimus diſcere ſignis.

Quamobrem has generales cauſſas è Deo, cœlo, meteoris, in agricultura Virgilius repetiuit: & quidem de Deo Platonem authorem ſecutus, qui Deum facit artificem & rectorem mundi: imò etiam (quanuis tamen hic Philoſophus non perpetuò ſui ſimilis eſſe videatur) Ariſtotelem, qui quinto capite octaui phyſici diſputat cauſſam eſſe vnicam principem quæ cætera moueat, aliunde nuſquam moueatur. Itaque etiam diuinam mentem ab Anaxagora celebratam collaudat, vt omnis motus authorem: & nono capite primi de Cœlo, diuina ſupra mundum & cœlum entia collocat immutabilia & impatibilia, optimámque & beatiſsimam vitam ſempiterno æuo degentia: vnde cæteris rebus ait præſtari, aliis quidem pleniùs, aliis obſcuriùs & eſſentiam & vitam. Et primi de Generatione capite tertio, duo principia conſtituit, aliud quidem immobile, aliud motum ſemper, Deum & cœlum nempe, vt deci-

mo capite ſecundi deinde pleniùs exponit, quòd prima cœli latio nõ ſola ſit author ortus & interitus rerũ, ſed obliqui circuli, id eſt zodiaci latio: & repetit ſecundo primi τῆς μετεωρολογίας· & quanuis ſecundo capite ſecundi phyſici videatur Ariſtoteles Aſtrologiam à phyſica ſeparare, cœlum tamen in phyſica doctrina quatuor libris tractauit, & ſubiectarum rerum cauſſas à cœlo repetiuit. Atque hæ communes ſunt agricolis cauſſæ propoſitæ vt Deum colant, vt cœlum aſpiciant, meteora & eorum ſigna conſiderent: propriæ cauſſæ ſunt ſolum, de cuius electione præcipitur illis verſibus,

At prius ignotum—— Et aratione,

Vere nouo——Et alternatione. *Alternis idem*——

& fœcundatione, --*Arida tantùm*—— Et iteratione:

Multùm adeò——

Species rerum inſtruitur, cùm agitur de præparatione ſeminum:

Semina vidi equidem—— Satione,

Libra dic—— Irrigatione frugum,

Humida ſolſtitia——

contrariorum malorum prouiſione & defenſione

Quid qui——

Tum de ſoli & ſegetis cauſsis adiuuantibus in inſtrumentis agitur: *Dicendum & quæ ſint*——

Item *Frigidus agricolam*——

Atque hæc de cauſsis & communibus & propriis. Communes porro ad quatuor libros attinent: In propriis etiam ſunt quædam ad argumenta reliquorum librorum attinentia. Hi porro libri Mecœnati nuncupantur, equiti Romano, nobili tamen regum Hetruſcorum genere progenito:

Mecœnas eques Hetruſco de ſanguine regum,

Intra fortunam qui cupis eſſe tuam:

ait Propertius libro tertio: & Horatius primo Carminum,

Mecœnas atauis edite regibus.

Fuit verò inter amicos Auguſti præcipuus, & doctorum

ctorum ingeniorum amantiſsimus, vt tam multæ poëtarum laudes declarant, adeò vt Mecœnatis nomen pro fautore liberalium artium ac ſtudiorum acceptum ſit: Sed idem etiam & oratione & moribus mollis & effœminatus: Iuuenalis Satyra ſecunda,

Purpuream teneris quoque mecœnatibus aptam.

Quid faciat lætas ſegetes, quo ſidere terram
Vertere, Mecœnas, vlmiſque adiungere vites
Conueniat: quæ cura boum, quis cultus habendo
Sit pecori, atque apibus quanta experientia parcis,
Hinc canere incipiam.

Quid faciat.] Diuiſio quadripartita, vnde operis vniuerſi ſumma concipitur: Eſt autem prima parte periphraſis tituli Heſiodij ἔργα καὶ ἡμέραι· tanquam poëta dixiſſet, Indicabo quo & opere & die ager colendus ſit. Quod primo libro diligenter efficitur, temporibus arandi ſerendíque ab anni principio, Lunę, noctis, dieíque deſcriptis, pérque opera ſua diſtinctis. Heſiodus autē princeps omnium de agricultura præcepit, ait Plinius libri decimi octaui capite viceſimo quarto. Hunc itaque Virgilius imitatus eſt: quod profitetur ſecundo Georgico,

Aſcræúmque cano Romana per oppida carmen.

multóque copioſiùs hanc artem & vberiùs explicauit: imò Heſiodi Georgica primo libro tota comprehendit, cætera ſuperaddidit. *Lætas*] Metaphora eſt pro fœcundis & vberibus, vt erit rurſus eodem libro:

Illic officiant lætis ne frugibus herbæ: Item
—Hyberno lætiſſima puluere farra.
Lætus ager—

Segetes] Seges, quod aratum & ſatum eſt: aruum, quod aratum, nec ſatum, ait Varro. Aliquando ſeges pro frugibus nondum demeſſis, vnde panis conficitur: ali-

quando pro quibuſuis frugibus,vt hîc etiam ſumi poſſit,licet Seruius terras interpretetur. *Sidere*] Metonymia pro tempore quod ſideris ortu atque occaſu deſcribitur. *Vertere*] Synecdoche generis pro ſpecie: pro arare nempe ſumitur,vt erit poſteà,

Fortes inuertant tauri—— Item,
Verſando terram experti——

Vlmíſque] Argumentum eſt ſecundi libri ex parte: nam de vniuerſo arborum genere communiter illic initio præcipitur. *Vlmis*] Vlmus, amica eſt vitibus, vt iam dictum eſt ſecunda ecloga, *Semiputata tibi frondoſa vitis in vlmo eſt:* Et poſteà latiùs intelligetur: Reſpexit autem hîc Virgilius patriæ ſuæ ſolum,vbi natiuo pedamento ex arboribus in arbores traductis vitibus vinea fit: quædam enim vites ſunt humiles & ſine ridicis: aliæ ſublimes, tam rectæ pedamentis,tam tranſuerſæ iugis perticæ,arundinis,reſtis:vide Varronem de re Ruſtica libri primi capite octauo.

Quæ cura] Argumentum eſt tertij libri, vbi de armentis equorum & boum: item de gregibus ouium & caprarum agitur. *Atque apibus*] Argumentum eſt quarti libri. *Experientia parcis*] Intellige loci huius, pete de quarto Georgico ad illum locum,

Nunc agè,naturas apibus quas Iuppiter ipſe
Addidit,expediam.

Illic experientia politiæ cuiuſdam traditur in apibus, vt fœtus colant:vt hyemis & æſtatis rationem habeant:vt omnis laboris, quietis munera diſpertiant: Et parcas ex eadem natura intelliges. Aliquando quędam apes contrahunt ſibi mortis cauſſas, cùm ſenſere mella eximi, auidò vorantes: cæterò præparcæ, & quæ alioquin prodigas atque edaces, non ſecus ac pigras & ignauas proturbent, ait Plinius libri vndecimi capite decimo nono. *Canere.*] Synecdoche poëtica pro deſcribere, exponere, hinc propter numeros carmen dicitur:

Cùm canerem reges & prælia——
fuit ecloga ſexta.

-Vos ô clariſſima mundi
Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum,
Liber, & alma Ceres, veſtro ſi munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit ariſta,
Poculáque inuentis Acheloïa miſcuit vuis:
Et vos agreſtûm præſentia numina Fauni,
Ferte ſimul Faunique pedem, Dryadéſque puellæ:
Munera veſtra cano. Túque ô cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percuſſa tridenti,
Neptune: & cultor nemorum, cui pinguia Cææ
Ter centum niuei tondent dumeta iuuenci:
Ipſe nemus linquens patrium, ſaltúſque Lycæi
Pan ouium cuſtos, tua ſi tibi Mænala curæ,
Adſis ô Tegeæe fauens, oleæque Minerua
Inuentrix: vncique puer monſtrator aratri:
Et teneram ab radice ferens Syluane cupreſſum:
Diíque, Deæque omnes, ſtudium quibus arua tueri:
Quíque nouas alitis nonnullo ſemine fruges:
Quíque ſatis largum cœlo demittitis imbrem.
Túque adeò, quem mox quæ ſint habitura deorum
Concilia, incertum eſt, vrbiſne inuiſere Cæſar,
Terrarúmque velis curam, & te maximus orbis
Authorem frugum, tempeſtatúmque potentem
Accipiat, cingens materna tempora myrto:
An deus immenſi venias maris, ac tua nautæ
Numina ſola colant, tibi ſeruiat vltima Thule,
Téque ſibi generum Tethys emat omnibus vndis:
An'ne nouum tardis ſidus te menſibus addas,

Quà locus Erigonen inter Chelásque ſequenteis
Panditur: ipſe tibi iam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cœli iuſta plus parte relinquit:
Quicquid eris (nam te nec ſperent Tartara regem:
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:
Quamuis Elyſios miretur Græcia campos,
Nec repetita ſequi curet Proſerpina matrem.)
Da facilem curſum, atque audacibus annue cœptis:
Ignaróſque viæ mecum miſeratus agreſteis,
Ingredere, & votis iam nunc aſſueſce vocari.

Vos ô.] Inuocatio per exclamationem, qua propoſitarum rerum numina, ſed confuſiùs inuocantur, vt in re tanta faueant: Duodecim numero ſunt, Sol, Luna, Liber, Ceres, Faunus, Dryades, Neptunus, Ariſtæus, Pan, Minerua, Oſiris, Syluanus: quibus additur Auguſtus. Deus verò pro ſua per varias rerum naturas pertinente potentia variis nominibus appellatur, vt Stoici apud Ciceronem ſecundo de natura Deorum diſputant. Ergo hîc prima agriculturæ cauſſa, vt monui, à numine repetitur. Talis inuocatio eſt Heſiodi primo libro:

Μοῦσαι πιερίηθεν ἀοιδῆσι κλείουσαι,
Δεῦτε δὴ, ἐννέπετε σφέτερον πατέρ᾽ ὑμνείουσαι.
Muſæ Pierides, carminibus celebres,
Adeſte vtique, celebrate veſtrum patrem cantantes.

Muſas hîc Heſiodus inuocat: melius Virgilius numina propria rerum quas tractaturus eſt. *Clariſsima*] Periphraſis eſt Solis & Lunæ ex ſuis adiunctis & effectis, quòd clariſsima ſint mundi lumina, quódque ſuo motu definiant tempora. Eſt autem annus, cuiuſlibet ſideris circuitus abſolutus, vt magnus annus omnium ſiderum abſoluta conuerſio: annus Saturni, Iouis, Martis, & reliquorum, ſua nempe conuerſio: Annus Lunæ,

eſt menſis:annus tamen ſolis præcipuè dicitur,quia ſolis motu reliquos motus cœleſtes metimur. Atque hæc Solis & Lunæ communia numina ſunt operis vniuerſi. *Ducitis*] Metaphora videtur à lanificio,vt ecloga ſexta,

—Deductum dicere carmen.

Liber] Nominatim Liber, Deus vitium,& Ceres, dea frugum appellantur: quæ materies eſt ſecundi & primi libri,& ſuis inuentis celebrantur. Macrobius in Saturnalibus libri primi capite viceſimo primo , & Seruius hoc loco hæc numina non diſtinguũt, ſed Liberum pro Sole,Cererem pro Luna capiunt. Varro tamen initio ſuæ agriculturæ in ſimili numinum inuocatione Solem & Lunam à Libero & Cerere diſtinguit : quod etiam hîc malo. *Tellus*] Si homines veſtro munere & beneficio aſperiorem victum glandium & aquarum , cum mitiore victu frumenti & vini commutarunt. *Tellus*] Metonymia eſt pro hominibus telluris incolis.

Chaoniam.] Chaonia , pars eſt Epeiri , aliquando tota Epeirus:

Chaoniámque omnem Troiano à Chaone dixit,

eſt tertio AEneidos. Chaonia autem glans pro copioſa & abundanti,qualis eſt in Chaonia,Synecdoche eſt. *Pingui*] Quæ pingues facit, Metonymia eſt. *Glandem*] Pro victu è glandibus, Metonymia eſt. *Ariſta*] Metonymia eſt pro frumento aut frumenti victu. *Pocula*] Pocula Acheloïa , id eſt aquam : Achelous , fluuius eſt AEtoliæ : At per Synecdochen frequenter pro quauis aqua ſumitur , vt ſatis amplè docet Macrobius libro quinto Satur. *Pocula*] Metonymia continentis vaſis pro contento potu. *Vuis*] Metonymia eſt pro vino. *Inuentis*] Probus narrat hanc fabulam. AEtolus paſtor Staphylus cùm OEnei capellas paſceret, notauit vnam à grege ſecedentem cæteris lætiorem ſeriùs domum redire : cuius rei vt cauſſam cognoſceret , ſecutus eſt eam clanculùm,& in remota ſtirpe animaduertit vuam decerpere : vuam igitur ſuſtulit & OEneo domino obtulit: qui expreſſo humore delectatus eſt, & didicit ve-

tuſtate

tuſtate miteſcere: Itaque Libero patri, cùm eum hoſpitio excepiſſet, humorem illum miſcuit: & Liber cùm vſum docuiſſet, vt perpetua eſſet inuentorum gloria, conſtituit vt vua ϛαφυλὴ, vinum, οἶνος diceretur. Sed de fabula ſatis. Ante Liberum igitur & Cererem fuerunt βαλανοφάγοι καὶ ὑδροπόται, glandium comedones & aquæ potores: quod & Lucretius ait libro quinto:

Glandiferas inter curabant corpora quercus:

& paulò pòſt,

Ad ſedare ſitim fluuij fontéſque vocabant.

Et vos] Hæc numina ſunt agrorum & ſyluarum: quæ materies eſt primi & ſecundi libri. *Præſentia*] Propitia, vt ecloga prima,

Nec tam præſentes alibi cognoſcere diuos.

Fauni] Idem ſunt dij græcis σάτυροι, vt iam ecloga ſexta diximus:

Tum verò in numerum Faunóſque feráſque videres
Ludere——

Fauníque] Epanodus: hîc tamen quidam legunt *Satyríque pedem:*] At Fauni & Satyri ſunt iidem, vt diximus. *Dryadéſque*] Δρῦς δρυὸς, quercus, & generaliter omnis arbor: Hinc Dryades nymphæ, arborum deæ. *Munera*] Beneficia, inuenta, dona: vt paulò antè,

--Veſtro ſi munere tellus-

Túque] Tres ſequentes dij, Neptunus, Ariſtæus, Pan, pecorum & apum dij ſunt, quæ materies eſt tertij & quarti libri: Anteà verò definiuntur Sol & Luna, nominatim non appellantur: hîc verò ſuo munere et inuento Neptunus deſcribitur, & ſuo nomine appellatur.

Prima] Attica: Athenienſes enim Atticam terram primam terram exiſtimabant fuiſſe: Id malo quàm litus intelligere. *Frementem*] Metonymia ex adiunctis pro (ferocem & bellicoſum. *Equum*] Cùm de nominandis Athenis certamen eſſet Neptuno cùm Pallade, cõſtitit nominaturum, qui melius donũ hominibus dediſſet: Neptunus tridenti percuſſa terra equum creauit, animal aptum bello: Pallas iacta haſta oleam excitauit,

tauit,pacis inſigne,& equo longè hominibus vtiliorē. Αθηνᾶ igitur τὰς Αθήνας appellauit. *Et cultor*] Periphraſis eſt Ariſtæi ex ipſius adiunctis, qui primus, vt alia multa,mellificationem docuit.De hoc erit amplè quarto georgico. *Pinguia*] Quæ pingues faciunt: eſt igitur metonymia,vt ariſta pingui. *Cææ*] Cæa, vel,vt Plinius ait, Cæos, eſt inſula Attico litori vicina. *Ter centum*] Ter centeni in proſa cū Cicerone dicendum ſit. *Niuei*] Metonymia ex adiunctis,pro eximij: vt ecloga ſexta:

Paſiphaën niuei ſolatur amore iuuenci.

Tondent] Metaphora pro carpūt,depaſcūt. *Ipſe nemus*] Inuocatio Panis,rebus eius numini ſubiectis ornata.

Nemus] Duo nemora ſunt in Arcadia Pani dicata,Lycęus et Męnalus:de quibus in Bucolicis ecloga decima:

Pinifer illum etiam ſola ſub rupe iacentem
Mænalus,& gelidi fleuerunt ſaxa Lycæi.

Sed de Mænalo octaua ecloga:

Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus:
Mænalus argutúmque nemus pinóſque loquentes
Semper habet,ſemper paſtorum ille audit amores.

Pan ouium cuſtos] Sic ecloga ſecunda,

Pan primus calamos cera coniungere plures
Inſtituit,Pan curat oues ouiúmque magiſtros.

O *Tegeæe*] Tegæa,oppidum Arcadiæ Pani ſacratæ:

Pan deus Arcadiæ mecum ſi iudice certet,
Pan etiam Arcadia dicat ſe iudice victum:

ecloga quarta.

Oleæque] Inuocatio Mineruæ ex ſuo inuento:de quo erit ſecundo libro. Olea autem arbor ipſa & fructus interdum:vt oliua propriè fructus, & tamen etiam eſt arbor. *Vncique*] Inuocatio eſt Oſiridis,& periphraſis ex ſuo inuento:nam vt eſt apud Tibullum primi libri elegia ſeptima,

Prima aratra manu ſolerti fecit Oſiris,
Et teneram ferro ſollicitauit humum.

Et pleráque alia reperit,vt ibidem eſt. Alij malūt Triptolemū hîc intelligi, qui Atticis agriculturam primus dedit.

dedit. *Et teneram.*] Inuocatio Syluani Dei ſyluarum, qui in ſolatium mortui Cypariſſi amaſij,& in arborem ſui nominis cõuerſi fertCypariſſum,vt Seruius ait: Vel ad cupreſſeam coronam id referendum, vt myrtea Venus,pinea Pan coronatur. De hoc fuit ecloga decima:

Venit & agreſti capitis Syluanus honore,
Florentes ferulas & grãdia lilia quaſſans.

Diíque] Inuocatio fuit adhuc ſingulorum duodecim numinum,quæ generali inductionis complexione cõcluditur,ne-quod præteritum videretur: Quidam tamẽ Floram & Rubigum à Varrone inuocatos,hîc volũt intelligi,quibus Floralia florum gratia,& Rubigalia rubiginis metu celebrabantur. Fuerũt etiam Romæ *Sera* à ſerendo,&Segeſta à ſegetibus deæ: Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo. *Tueri*] Sic poetæ loquuntur, & oratores aliquando,vt pro Quintio Cicero : Eadem te hora conſilium cepiſſe hominis propinqui fortunas funditùs euertere. Quod notandũ tamen in proſa, potiùs quàm imitandũ exiſtimo. *Nonnullo*] Semina ſiquidẽ rerũ cõſtat in elementis,igne,aëre,aqua,terra,naturalia cõſiſtere:quod Ouidius primo Metamorphoſeos,

Cætera diuerſis tellus animalia formis
Sponte ſua peperit,poſtquam vetus humor ab igne
Percaluit ſolis,cœnúmque,vdæque paludes
Intumuere æſtu,fœcundáque ſemina rerum
Viuaci nutrita ſolo,ceu matris in aluo
Creuerunt,faciémque aliquam cepere morando.

Satis] frugibus. *Túque*] Poſtremò Auguſtus tanquã deus inuocatur,ſed ἀποθέωσις exornatur Addubitatione diuinitatis,quam ſit electurus : Cæſar enim viuus pro deo cultus eſt,vt ecloga prima diximus:

O *Melibœe,deus nobis hæc otia fecit:*
Namque erit ille mihi ſemper deus,illius aram
Sæpe tener noſtris ab ouilibus imbuet agnus.

Vrbíſne] Diuiſio deorum in quatuor ſpecies, terrenos,marinos,ſuperos , inferos : prima ſubiectis rebus exornatur, *Materna*] Myrtus,arbor eſt Veneri ſacra,vt patuit

patuit ecloga ſeptima:

Populus Alcidæ gratiſsima, vitis Iaccho,
Formoſæ myrtus Veneri, ſua laurea Phœbo.

Porro Veneris filius AEneas fuit, AEneæ autem Iülus, vnde Iulius Cæſar pater Auguſti:

Iulius à magno demiſſum nomen Iulo,

vt eſt primo AEneidos. *An deus*] Secunda ſpecies diuinitatis ſuis item ſubiectis ornata: quòd Auguſtus eſſet deus maris, deus nautarum, gener Tethyos.

Thule] Hæc inſula eſt Oceani inter occaſum & ſepten trionem, vltra Britanniam gradu latitudinis 68, longitudinis 11. vltima Romanis tum nota: Iſlandia enim remotior eſt, & multę Noruegię regiones: Dies ibi maximus, eſt vicenarum horarum: altera eſt inſula eiuſdē nominis in Africa contra ſinum Carthaginis. *Emat*] Alluſio eſt ad morem nuptiarum, quæ fiunt coëmptione: vbi ſponſam ſponſus rogabat, Vis mihi materfamiliâs eſſe? Et ſponſa ſponſum, Vis mihi paterfamiliâs eſſe? Tū annuebat vterque: fiebat enim tribus modis vxor, farre, vſu, coëmptione: De quibus Boëtius in Topicis: de quo etiam aliquid Vlpianus libro Pandectarum viceſimo tertio. *Anne*] Tertia ſpecies Deorum cœleſtium: nempe vbi poëta fingit ex opinione Chaldæorum, vndecim ſigna in Zodiaco ponentium, vacuum & oblatum Auguſto locum inter Erigonen & Scorpium: Scorpius enim duo ſigna tenuit, id eſt 60 gradus: poſtea Libra duodecimi ſigni locum tenuit. *Tardis*] Id eſt Iunio & Iulio, quibus horæ ciuiles longiſsimæ tum Romanis & tardiſsimæ fuerunt: vide Palladium de illis horis inæqualibus, quomodo Iunio & Iulio ſint tamen æquales. Huc autem poſſit fortaſſe referri quod Ecloga nona Mœris cantat:

Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum,
Aſtrum quo ſegetes gauderent frugibus, & quo
Duceret apricis in collibus vua colorem.

Erigonen] Erigone filia fuit Icarij, & ſoror Penelopes, quæ patris occiſi cædem tam grauiter tulit, vt ſe ſuſpenderit:

ſuſpenderit: Dij itaque miſerati in cœleſte ſignum tranſtulerunt. *Cheláſque*] χηλή, vngula biſulca & brachia forcipibus dentata ſignificat: qualia Scorpio cœleſti affinguntur. Itaque & Virgilius brachia Scorpij interpretatur:

—Ipſe tibi iam brachia contrahit ardens

Scorpius. *Iuſta*] Cùm gradus 60 habeat, plus parte media tibi offert, ad ſignum nempe complendum in Zodiaco. *Quicquid*] Addubitationi ſubiungitur inuocatio, & parentheſi, quarta diuinitatis ſpecies reijcitur, quòd apud inferos non ſit Auguſtus deus futurus: vbi & illuſtratio ex diſſimilibus additur: Quamuis elyſius campus ſit mirabilis, & eo Proſerpina delectetur. *Elyſios*] Elyſium, locus eſt beatorum animorum apud inferos: de quo eſt ſexto AEneidos:

Quiſque ſuos patimur manes, exinde per amplum
Mittimur elyſium, & pauci læta arua tenemus.

Proſerpina] Filia Cereris à Plutone rapta, & regina ideo inferorum. *Mecum*] ἀμφίβολον eſt, aut enim miſeratus agreſtes ignoras mecum, aut miſeratus mecũ agreſtes. *Ingredere*] Viam intellige, vt dux & author progreſſionis noſtræ. *Votis vocari*] Sic ecloga quinta ἀποθέωσιν Daphnidis concluſit:

Vt Baccho Cererique, tibi ſic vota quotannis
Agricolæ facient: damnabis tu quoque votis.

Vere nouo, gelidus canis quum montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris ſe gleba reſoluit,
Depreſſo incipiat iam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & ſulco attritus ſplendeſcere vomer.
Illa ſeges demum votis reſpondet auari
Agricolæ, bis quæ ſolem, bis frigora ſenſit:
Illius immenſæ ruperunt horrea meſſes.

Vere nouo] Adhuc de communibus cauſſis altera fuit è numinis inuocatione, iam per anni partes ab initio de

de proprijs altera attingitur de ſoli electione, aratione, alternatione, fœcundatione, iteratione, inſtrumento: electio in aratione confuſiùs includitur. *Vere nouo*] Arationis primum tẽpus vernum deſcribitur: Quod autem vere ſemel aratũ eſt, ait Plinius libri decimi octaui capite decimo nono, à temporis argumento vernaculum vocatur: hoc in nouali atque requieto neceſſarium eſt: ſed tamen vernum tempus illud deſcribitur ex adiunctis temporis, cùm nix & gleba reſoluitur. Veris autem initium Varro libri primi capite octauo ſtatuit ſeptimo Idus Februarij, id eſt ſeptimo die. Heſiodus diſſimiliter hoc tempus propoſuit ſecundo libro, ſed in loco diſſimili:

πληιάδων ἀτλαγενέων ἐπιτελλομενάων
ἄρχεσθ᾽ ἀμήτου· ἀρότοιο δὲ δυσομενάων.
Pleiadibus Atlante natis exorientibus
Incipe meſſem, arationem verò occidentibus.

Et ibidem è voce gruis altè clangentis idem tempus definitur. *Vere nouo*] Notat Seruius ver nouum, adultum, extremum, & cætera anni tempora ſic dici pro initio, medio, extremo veris: quomodo græci dicunt in ſingulis menſibus tres decadas ſtatuentes, primam μηνὸς ἱσταμένου, ſecundam μηνὸς μεσοῦντος, tertiam μηνὸς φθίνοντος, id eſt menſis ſtantis, medij, deſinentis: Itaque ver nouum hîc nil aliud eſt quàm anni principium, vt mox etiam planiùs intelligetur. *Gelidus*] Periphraſis eſt niuis. *Liquitur*] Liqueſcit, defluit. *Zephyro*] ζέφυρος Latinè Fauonius, ventus flans ab ortu æquinoctiali aduerſus Eurum, tepidus & ſiccus, ſic dictus quaſi ζωηφόρος, quòd eius flatu terra frigoribus hybernis conſtricta aperiatur. Primus eſt florum conceptus flare incipiente vento Fauonio circiter ferè ſextum Idus Febru. Hoc enim animantur viueſcentia è terra, quo etiam equæ in Hiſpania: Hic eſt genitalis ſpiritus mundi, à fouendo dictus, vt quidam exiſtimauere: Plinius libri decimi ſexti capite viceſimo quinto. Hoc interuallum temporis vegetiſſimum agricolis,

maxi-

maximéque operoſum ėſt, in quo præcipuè falluntur: neque enim eo die vocantur ad munia, quo Fauonius flare debeat, ſed quo cœpit. Hoc acri intentione ſeruandum eſt: Illo menſe ſignum Deus habet obſeruatione minimè fallaci aut dubia, ſiquis attendat. Idem libri decimi octaui capite viceſimo ſeptimo. De ventis Ariſtoteles quarto, quinto, ſexto capitibus ſecundi libri meteororum. *Reſoluit*] Relaxat, quaſi frigore priùs preſſa & vincta fuerit: Sic Horatius primi Carminum Ode quarta:

Soluitur acris hyems grata vice Veris & Fauoni'

Depreſſo] Periphraſis eſt diligentis arationis ex adiuncto labore tauri, & attritione aratri. *Depreſſo*] Altiùs impreſſo. *Sulco*] Quà aratrum vomere lacunam facit, ſulcus vocatur, ait Varro libri primi capite viceſimo nono: Hîc per Metonymiam pro ipſa aratione. *Vomer*] Aratri ferrum, quòd vomat terram, ait Varro: cuius genera Plinius libri decimi octaui capite decimo octauo tria facit: cultrum, quo terra ſecatur, alterum roſtrati vectis, tertium exigua cuſpide, nec toto dentali porrectum. *Illa ſeges*] Ratio diligentioris arationis ex euentu, quia hîc copioſæ fruges: Vbi duplex aratio notatur, verna & autumnalis, ait Seruius: At ſecus Plinius libri decimi octaui capite viceſimo: Quarto ſeri ſulco Virgilius exiſtimatur voluiſſe, cùm dixit bis ſolem, bis frigora ſenſiſſe: ſpiſſius plerunque ſolum, ſicut in Italia, quinto ſulco ſeri melius eſt: in Tuſcia verò nono. Huc dictum Catonis ſpectat: Quid eſt agrum bene ſerere? bene arare: quid ſecundum? arare. quaſi primæ & ſecundæ partes agriculturæ ſint in arando. *Solem*] Calorem, Metonymia eſt. *Ruperunt*] Metaphora hyperbolica, pro, valde impleuerunt. *Meſſes*] Frumenta, Metonymia eſt. Atque hanc ſummæ vbertatis, quæ olim Romæ fuit, cauſſam Plinius libri decimi octaui capite tertio feſtiuè annotauit. Ipſorum ait, tunc manibus Imperatorum colebantur agri: vt fas eſt credere, gaudente terra vomere laureato & triumphali aratore: ſiue illi eâdem

dem

dem cura ſemina tractabant qua bella eadémque diligentia arua diſponebant qua caſtra: ſiue honeſtis manibus lætiùs omnia proueniunt, quoniam & curioſiùs fiunt.

At priùs, ignotum ferro quàm ſcindimus æquor,
Ventos & varium cœli prædiſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultúſque habitúſque locorum,
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuſet.
Hîc ſegetes, illic veniunt fœliciùs vuæ:
Arborei fœtus alibi, atque iniuſſa vireſcunt
Gramina. Nónne vides, croceos vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles ſua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, viroſáque Pontus
Caſtorea, Eliadum palmas Epeiros equarum.
Continuò has leges, æternáque fœdera certis
Impoſuit natura locis: quo tempore primùm
Deucalion vacuum lapides iactauit in orbem:
Vnde homines nati, durum genus.

At priùs] Delectus ſoli, qui támen natura prior eſt; digreſſione includitur: de quo multa Columella libri primi capite primo præcipit, vt libri veterum legantur, experientia præſens comparetur: Vbi tantam cœli varietatem ab Hipparcho repetit, vt tempus futurum ſit, quo mundi cardines moueantur. Et Plinius etiam plura libri decimi ſeptimi capite quarto de qualitate regionum, & capite quinto de generibus terrarum: ſed Cato & Varro & Columella initiis Georgicæ doctrinæ hanc imprimis terrę diſtinctionem proponũt. *Aequor*] Planities cuiuſcunque rei: Hinc per ſynecdochen mare dicitur æquor, quia ſit complanatum & æquatum. Quid tam planum quàm mare? ex quo etiam æquor illud poëtæ vocant, ait in Academicis Cicero: Nunc eodem tropo campus æquor dicitur. *Cœli*] Aëris, vt

C De

De cœlo tactas memini prædicere quercus.

vel potiùs cœli, id eſt ſiderum, vt Plinius interpres huius loci ait libri decimi octaui capite viceſimo quarto cùm de cœleſti notitia loquitur: Quippe Virgilio iubente ait, prædici ventos ante omnia, & ſiderum mores. *Cultúſque*] Quemadmodum nunc colantur, & iampridem coli ſoliti ſint: Ille eſt enim habitus. *Quid quæque*] In omni quidem parte culturæ, ſed in hac quidem maximè valet oraculum illud, Quid quæque regio patiatur: Plinius libri decimi octaui capite decimo octauo. *Hîc ſegetes*] Illuſtratio propoſiti delectus per generum diuiſionem. *Nónne vides*] Seruius collationem minorum quandam hîc efficit: Prouincia vna non capit omnia, quid igitur mirum ſi ager vnus non omnes fruges? *Tmolus*] Seruio mons eſt Ciliciç, propterea opinor, quia Cilicio croco prima nobilitas tribuitur, vt eſt apud Plinium libri viceſimi primi capite ſexto. At ex eodem Plinio conſtat Tmolum eſſe in Lydia vicinum Sardibus: & ibidem Ptolemæus in Lydia deſcripſit, tabula Aſiæ prima. *Ebur*] Dentem Elephantis. Elephantos porro habet & Africa, ſed maiores India: quin & Elephantos Indicos Afri pauēt, nec contueri audent: nam & maior Indicis magnitudo eſt, ait Plinius libri octaui capite nono. *Sabæi*] Saba, regio AEthiopum eſt: altera eſt Saba Metropolis populorum Arabiæ fœlicis, thure, myrrha, cynnamo, balſamo, palmis odoratis, & ſumma rerum copia abundantium: Vnde nunc molles Virgilio dicuntur: Strabo de iis multa libro decimo ſexto. *Chalybes*] Populi ſunt in Ponto iuxta Thermodoontem, qui ferro præſtant cæteris populis, vnde ipſa ferri duriſſimi ſpecies, Chalybs appellatur. *Viroſáque*] Virus eſt ambiguum, vt φάρμακον græcis: Ergo aut venenoſa aut ſalubria. *Pontus*] Aſiæ regio, vbi quondam Mithridates imperauit: Hodie Anatolia, Turcorum regio venenis clara, vt ecloga octaua fuit,

Has herbas atque hæc Ponto mihi lecta venena

Ipſe dedit Mœris,naſcuntur plurima Ponto.

Caſtorea] Caſtor, qui & Fiber dicitur, animal eſt ἀμφίβιον,cauda piſcium,cætera ſpecies Lutræ: horrendi morſus: arbores iuxta flumina vt ferro cædit: hominis parte comprehenſa, non antequam fracta concrepuerint oſſa,morſus reſoluit: Huius teſtes caſtorea dicuntur, quæ ſibi amputat periculo vrgente, ob hoc ſe peti gnarus,ait Plinius libri octaui capite triceſimo: Amputari tamen teſtes ab eo dum capitur negat Seſtius diligentiſſimus medicus: quinimo paruos eſſe ſubſtrictóſque & adhærentes ſpinæ, nec adimi ſine vita animalis poſſe ait author idem libri triceſimi ſecundi capite tertio, vbi multa de medicinis caſtoreorum: vnde intelliges quomodo viroſa. *Eliadum*] Elis,Achaiæ ciuitas, vbi Hercules certamen equeſtre ſtatuit in honorem Iouis Olympici. Eliadas igitur equas nunc Virgilius appellat, quæ palmam & victoriam ludis illis aſſequantur. *Epeirus*] Regio quæ Moloſſa & Chaonia dicta eſt, nunc Albania: Macedoniam ſpectat à Septentrione,ab Oriente Achaiam,ab Occidente Ionium mare. *Continuò*] Cauſſam tantæ varietatis refert ad naturam,id eſt Deum: cuius ſapientia mundi partes variæ variis dotibus ornatæ ſunt. *Deucalion*] Rex Theſſaliæ fuit, qui in magna aquarum inundatione confugit cum Pyrrha vxore in altiſſimos montes: Vnde cùm repreſſis aquis deſcenderet,dictus è lapidibus genus hominum reparaſſe: eadem fabula, ſexta ecloga attingitur,

Hinc lapides Pyrrhæ iactos--

Durum genus.] Tanquam lapideum: quod in græco feſtiuius eſt,τὸ λάος,lapis,& ὁ λαὸς,populus.

Ergo agè,terræ
Pingue ſolum primis extemplò à menſibus anni
Fortes inuertant tauri:glebáſque iacentes
Puluerulenta coquat maturis ſolibus æſtas.

 At ſi

At ſi non fuerit tellus fœcunda, ſub ipſum
Arcturum tenui ſat erit ſuſpendere ſulco.
Illic officiant lætis ne frugibus herbæ:
Hîc ſterilem exiguus ne deſerat humor arenam.

Ergo agè] Reuertitur ad arationem, eámque duplicem diuidit, fertilis agri, vernam, macri, autumnalem. Columella libri vndecimi capite ſecundo locum hunc ſic interpretatur: Noui veris principium non ſic obſeruare ruſticus debet, quemadmodum aſtrologus, vt expectet certum diem illum, qui veris initium facere dicitur, ſed aliquid etiam ſumat de parte hyemis, quoniam conſumpta Bruma iam intepeſcit annus, permittítque clementior dies opera moliri. Poſſunt igitur ab Idibus Ianuariis, vt principem menſem anni Romani obſeruent, auſpicari culturarum officia. Et illa nimirum Ianuarij vernacula ſunt, quę ibidem Columella dicit. Huic Columellæ interpretationi reſpondet Plinius anteà citatus, idémque rurſus libri decimi octaui capite viceſimo ſexto: Cùm Fauonius flare cœperit, terra in futurum proſcinditur, Virgilio maximè auctore, vt glebas Sol coquat: Vtilior ſententia, quæ non niſi temperatum ſolum in medio vere arari iubet, quoniam in pingui ſtatim ſulcos occupant herbæ, gracili inſecuti æſtus exſiccant: tum nanque ſuccum futuris ſeminibus auferunt. Idem verò libri decimi octaui capite viceſimo quinto, inter Brumam & æquinoctium flatus Fauonij Vernum tempus inchoat. *Puluerulenta.*] Quæ in puluerem redigit, Metonymia eſt. *Coquat*] Exuſtis malis herbis, Metaphora eſt: Vbi attingitur arationis huius cauſſa, vt herbę noxiæ exurantur. *Maturis ſolibus*] Feruidis caloribus: In vtróque Metonymia eſt efficientis cauſſæ pro effectu. *At ſi non*] Terræ ſterilis aratio leuior proponitur circa æquinoctium autumnale, cùm Arcturus inſignis Bootæ ſtella oritur: tempore Virgilij oriebatur quarto die Septembris, nunc autē decimo quinto. Dicitur autem Arcturus ἀπὸ τῆς οὐρᾶς καὶ ἄρκτου,

quia

quia ſequitur caudam Vrſæ, ait Seruius. Columella libri vndecimi capite ſecundo: Nonis Septembris Arcturus exoritur, ait: & idem libri ſecundi capite quarto, iubet exilem agrum arari circa finem Auguſti, ne humus effœta ſole peruratur: Quod cum Virgilio conſentit. Atque ad hunc locum intelligendum & cæteros deinceps, de ortu & occaſu ſiderum notandum eſt nobis, triplicem poëtis ortum & occaſum dici, ἡλιακόν, id eſt ſolarem, cùm ſtella è radiis ſolis emergit, aut iiſdem abſconditur: emerſum & occultationem diceremus: κοσμικόν, cùm oriente ſole ſtella ſupra noſtrum Horizontem attollitur, aut infra deprimitur, matutinus ortus vel occaſus dicitur: ἀκρόνυχον, cùm occidente ſole ſtella ſupra Horizontem attollitur aut infra deprimitur, veſpertinus ortus vel occaſus dicitur. Ptolemæus ſic græcè nominat, & Plinius latinè ſic appellat libri decimi octaui capite viceſimo ſexto. Heſiodo autem ſecundo operum & dierum dicitur ἀκροκνέφαιος, qui Ptolemæo ἀκρόνυχος. Coſmicus autem ortus Arcturi hîc ſignificatur, non autem acronychus, qui fit nono Calend. Mart. vt Columella libri vndecimi capite ſecundo: vel ſexaginta diebus poſt Brumam, vt Heſiodus libro ſecundo ſignificat. *Suſpendere*] Perſtringere, leuiter attingere: Metaphora. *Sulco*] Aratione, Metonymia eſt, vt antea. *Illic*] Ratio eſt arationis vtriúſque ex adiunctis, vt illic herbæ noxiæ tollantur: quod iam attigit: Hîc natiuus humor conſeruetur. *Herbæ*] Carduus, lappæ, tribuli, lolium. *Arenam*] Arenoſam & ſterilem terram: Metonymia eſt talis, Agraria Ciceronis ſecunda, Tum arenam aliquam aut paludes emat.

Alternis idem tonſas ceſſare nouales,
Et ſegnem patière ſitu dureſcere campum.
Aut ibi flaua ſeres mutato ſidere farra,
Vnde priùs lætum ſiliqua quaſſante, legumen,
Aut tenues fœtus viciæ, triſtiſque lupini

Suſtuleris fragileis calamos,ſyluámque ſonantem.
Vrit enim lini campum ſeges,vrit auenæ,
Vrunt lethæo perfuſa papauera ſomno.

Alternis] Tertium præceptum de ſoli alternatione, eáque duplici,arationis nẽpe & ſeminis:de quo ſic Plinius libri decimi octaui capite viceſimo primo : Virgilius alternis ceſſare arua ſuadet,& hoc ſi patiantur ruris ſpatia,vtiliſſimum proculdubiò : quod ſi neget conditio , fac ſerendum vnde lupinum aut vicia aut faba ſublata fuerint , & quæ terram faciant lætiorem. Idem libri decimi ſeptimi capite quinto , Et in frugibus quidem ferendis eadem terra vtilior intelligitur, quoties intermiſſa cultura quieuit. *Alternis*] Viciſſim,vt,

Alternis dicetis,amant alterna Camœnæ,

ecloga tertia.

Tonſas] Meſſas,metaphora. *Nouales*] Nouale etiam neutro genere dicitur pro eodem : *Impius hæc tam culta noualia miles habebit* ? ecloga prima . Nouale autem eſt quod alternis annis ſeritur , ait Plinius libri decimi octaui capite decimo nono: vel ager nouæ relictus ſementi, vt Feſtus:vel quia intermiſſus renouatur , à nouando noualis , vt Varro. Iureconſultis etiam eſt ager qui non anteà cultus fuerat,ſed ſylua aut aliud quidpiã fuerat: Quomodo etiam Plinius loquitur libri decimi ſeptimi capite quinquageſimo primo,cùm de odore terræ loquitur: Talis ferè eſt,ait, in noualibus cæſa vetere ſylua. Heſiodo dicitur νεὸς ἀλεξιαρὴ noualis expellens diras imprecationes , nempe quæ propter fœcunditatem ab agricolis imprecationes nullas capiat. *Segnem*] otioſum, nil ferentem. *Situ*] Situs interdum corruptio eſt ex humore & diuturnitate contracta : Sic Aeneidos ſexto,

Et loca ſenta ſitu--

Dureſcere] Confirmari,refici,ſolidari. *Aut ibi*] Alternatio ſeminis vnde legumina , vt vicia , lupinum le-

ſta

cta ſunt, ibi far ſeratur: Segetem ſiquidem ſtercorant fruges, lupinum, faba, vicia, ait Plinius libri decimi ſeptimi capite nono: Columella libri ſecũdi capite decimo quarto pleniùs: Sed ex iis ſeminibus quæ retuli, idem Sacerna putat alijs ſtercorari & iuuari agros, alijs rurſus peruri & emaciari, pecorari lupino, faba, vicia, eruo, lente, acercula, piſo: peruri autem cicere, lino, milio, panico. *Flaua*] Adorea, quæ flaua ſunt. *Sidere*] Semine aliàs legitur, quòd non alienum ſit. *Farra*] Far, ſpecies frumenti optimi, adoreum nempe: aliquando per ſynecdochen pro quouis frumento, vt Seruius exiſtimat. *Lætum*] Copioſum, vt lętis frugibus paulò antè. *Siliqua*] Folliculus eſt aut integumentum quo leguminum grana includuntur: ac legumina dicuntur ſiliquari, cùm ſiliquas emittunt. *Quaſſante*] quaſſata, vox actiua, ac ſignificatio paſſiua eſt. *Legumen*] Seges omnis quæ manu legitur, non autem ſecatur, vt piſum, faba, vicia, lupinum: Sic Varro libri primi capite triceſimo ſecundo, Legumina alij, vt gallicani, quidam legaria appellãt: vtráque dicta à legẽdo, quòd ea nõ ſecãtur ſed vellendo legũtur. *Tenuis*] quæ vix ad triplicẽ fructũ peruenit. *Triſtiſque lupini*] Lupinus vel lupinum, genus leguminis amariſſimũ, maceratũ tamẽ calida aqua, homini cibo eſt: bouẽ autẽ vnũ modij ſinguli ſatiant. Circũagitur autẽ cum ſole, horáſque agricolis etiã nubilo demõſtrat, ait Plinius libri decimi octaui capite decimo quarto: vbi & capite proximo ait idẽ arua pingueſcere vicia & lupino: Cato etiam ſegetẽ ſtercorari docet lupino, faba, vicia. *Syluámque*] Metaphora copiã & magnitudinẽ calamorũ ſignificat. *Vrit*] Diuidit à lætis leguminibus linum, auenam, papauer quia frumento viribus paria ſunt, ait Seruius: cicer: quia vellitur & quia ſalſum eſt, hordeum, fœnum gręcum, eruum, hæc omnia ſegetem exurunt, & omnia quæ velluntur: Nucleos in ſegetem ne indideris: Virgilius & lino ſegetem exuri, & auena, & papauere arbitratur: Plinius libri decimi ſeptimi capite nono. Linum verò vrit agrum, deteriorémque

que ipſum facit, ait Plinius in prologo libri decimi noni. *Vrit, vrit*] Anaphora. *Auenæ*]Eſt enim primũ frumẽti vitiũ auena, ait idẽ libri decimi octaui capite decimo ſeptimo. *Lethæo*] Lethe, fluuius eſt Africæ iuxta extremum Syrtium cornu: De quo Lucanus libro nono.

Quam iuxta Lethes tacitus perlabitur amnis,
Infernis, vt fama, trahens obliuia venis.

Vnde poëtis fabulę occaſio fuit, Infernum eſſe obliuionis fluuium. λήθη græcè eſt obliuio. *Papauera*] Papaueris ſuccus, non modò ſoporifera vi, ſed etiam mortifera per ſomnũ: ſic multi interempti, & ideo Diagoras & Eraſiſtratus in totum damnarunt vt mortiferũ: Plinius libri viceſimi capite decimo octauo:

Sed tamen alternis facilis labor: arida tantùm
Ne ſaturare fimo pingui pudeat ſola, néue
Effœtos cinerem immundum iactare per agros:
Sic quoque mutatis requieſcunt fœtibus arua:
Nec nulla interea eſt inaratæ gratia terræ.
Sæpe etiam ſteriles incendere profuit agros,
Atque leuem ſtipulam crepitantibus vrere flammis:
Siue inde occultas vires & pabula terræ
Pinguia concipiunt: ſiue illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor:
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, nouas veniat quà ſuccus in herbas:
Seu durat magis, & venas aſtringit hianteis:
Ne tenues pluuiæ, rapidíue potentia Solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

Sed tamen] Cõcluditur tertiũ præceptũ & attexitur quartũ de fœcundãdo ſolo: cuius ſpecies exponũtur fimus, cinis, incenſio ſtipularũ: De quo toto genere Plinius libri decimi ſeptimi capitibus ſexto, ſeptimo, octauo, nono. *Saturare*] Fœcundare, lætificare: metaphora eſt: fimũ verò terræ miſcere plurimùm refert Fauonio flan-

te

te ac Luna ſitiente, Plinius libri decimi ſeptimi capite nono. *Effœtos*] Cōtinua fertilitate laſſatos, exhauſtos, qui fœtum præterea ferre non poſſunt. *Cinerem*] Tranſpadanis cineris vſus adeò placet, vt anteponant fimo iumentorùm: quod quia leuiſſimum eſt, ob id exurūt: Plinius libri decimi ſeptimi capite nono: vbi indicat cinerem, fimum eſſe iumentorum, ſed incenſum & redactum in cineres: quod fit fimo ad ſolem ſiccato & incēſo. Et Palladius inter genera ſtercorū, cineres ait optimos eſſe libri primi capite triceſimo tertio: Columella libri ſecundi capite decimo quinto, cinerem inter ſpecies ſtercorum numerat, tametſi nil definit: Itáque ne hîc marga Britannica aut Gallica intelligatur, qua terræ aluntur: aut etiam græca, de qua Plinius libri decimi ſeptimi capite ſexto & ſeptimo & octauo. *Sic quóque*] Repetitur ſimilitudinis quadam ſpecie præceptum tertium de alternatione ſeminis primùm, tum arationis.

Sæpe] Tertia fœcundationis ſpecies ex incenſione ſtipularum: quam Plinius libri decimi ſeptimi capite triceſimo ita proponit: Sunt qui accendunt in aruo & ſtipulas, magno Virgilij præconio: ſumma autem ratio vt herbarum ſemen exurant. Quatuor autem cauſſas Virgilius hîc attingit, vt nouum pabulum concipiatur, vt vitioſus humor exuratur, vt vires aperiantur, vt eædem aſtringātur. *Occultas*] Vulgo ignotas: Heraclitus enim clarus ſapientiæ profeſſor dixit ex igne omnia cōſtare: Itáque incēderentur agri, vt nouæ vires acquirerentur: Et Varro libri primi capite quadrageſimo, ait occultū eſſe quóddam ſemen, quod noſtrum ſenſum lateat: népe ſi ſit in aëre, vt ait phyſicus Anaxagoras, & ſi aqua, quæ influit in agrum inferre, vt ſcribit Theophraſtus: hæc ille. Itáque ex Heracliti aut Anaxagoræ ſententia poſſit ſic locus intelligi. *Venas*] Metaphora pro cauernis & ſpiramentis quę iam dixit. *Tenues*] Penetrabiles, ſubtiles: & intellige noceant aut ſimile quidpiam. *Rapidíue potentia ſolis*] Periphraſis caloris ex ipſius efficiēte cauſſa. *Boreæ*] βορέας latinis eſt aquilo, ἀπὸ τῆς βοῆς,

à ſono & ſtrepitu dicitur, quia ſonorus:

Ac veluti annoſam valido cum robore quercum
Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant: quarto AEneidos.

Penetrabile] Quod facilè penetrat: aliquando etiam, quæ forma nominis propria eſt, quod penetratur, vt Ouidius duodecimo Metamorphoſeos,

—Corpus nullo penetrabile telo.

Multùm adeò, raſtris glebas qui frangit inertes,
Vimineáſque trahit crates, iuuat arua: neque illum
Flaua Ceres alto nequicquam ſpectat olympo:
Et qui proſciſſo quæ ſuſcitat æquore terga,
Rurſus in obliquum verſo perrumpit aratro,
Exercétque frequens tellurem, atque imperat aruis.

Multùm adeò.] Quintum præceptum de ſecunda aratione: de qua Columella libri vndecimi capite ſecundo: Ab idibus Martij eadem quæ ſuprà vtique peragenda ſunt: Optimè autem vliginoſa & pinguia loca nunc demum proſcinduntur & quæ menſe Ianuario vernacta fecimus, nunc vltima parte Martij ſunt iteranda. *Raſtris*] Raſtrum & raſtra ſeu raſtri, inſtrumentum ruſticum eſt quo glebæ franguntur, vt hîc ferè definitur, & paulò pòſt,

—aſſiduis terram inſectabere raſtris,

Seruius interpretatur ſarculis. *Vimineáſque*] Occa, inſtrumentum eſt dentibus ferreis aut ligneis, quo glebæ conteruntur & agri ſuperficies coæquatur, & ſemina cooperiuntur: quod fit interdum vimineis cratibus. De hoc Plinius libri decimioctaui capite viceſimo: Aratione per tranſuerſum iterata occatio ſequitur: Vbi res poſcit crate vel raſtro & ſato ſemine iteratio, Hæc quoque vbi conſuetudo patitur, crate deputata, vel tabula aratro annexa, quòd vetant lirare operientes ſemina: vnde primùm appellata deliratio eſt. *Ceres*] Periphraſis vbertatis ex efficientis cauſſa quæ putabatur.

Olympo] Metaphora eſt pro cœlo, vbi Ceres eſſe credebatur: Sunt montes altiſſimi quatuor hoc nomine in Theſſalia, Gallogræcia, Myſia, AEthiopia: & Olympus veluti ὅλος λαμπρός, totus nitidus. *Proſciſſo*] Cùm primùm terra aratur, dicitur proſcindi: cùm iterum, offringi, tertiò cùm aratur iacto ſemine, lirari: Varro libri primi capite viceſimo nono. *Terga*] Glebas, Metaphora eſt. *Obliquum*] Omne aruum rectis ſulcis mox & obliquis ſubigi debet: Plinius libri decimi octaui capite decimo nono.

Humida ſolſtitia, atque hyemes orate ſerenas
Agricolæ: hyberno lætiſsima puluere farra,
Lætus ager: nullo tantum ſe Mæſia cultu
Iactat, & ipſa ſuas mirantur Gargara meſſes.
Quid dicam, iacto qui ſemine comminus arua
Inſequitur, cumulóſque ruit malè pinguis arenæ?
Deinde ſatis fluuium inducit, riuóſque ſequenteis?
Et, quum exuſtus ager morientibus æſtuat herbis,
Ecce ſupercilio cliuoſi tramitis vndam
Elicit: illa cadens raucum per læuia murmur
Saxa ciet, ſcatebríſque arentia temperat arua.

Humida] Superiora præcepta de ſolo fuerunt, ſequentia de ſemine & frugibus: vota autem ad pluuiam æſtatis & hyemis ſiccitatem proponuntur: Vbi notabis ſecundum locum inuocati numinis. *Solſtitia*] Synecdoche eſt duplex, ſolſtitia pro ſolſtitio, pluralis nempe numerus pro ſingulari: & ſolſtitium pro æſtate, pars æſtatis pro tota æſtate: Eſt enim ſolſtitium pars æſtatis cùm ſol altiſſimus & proximus eſt nobis, vt nunc tertio & ſecundo Idus Iunij, id eſt vndecimo & duodecimo die: vt Bruma, contraria ſolis ſtatio ſit tertio & ſecundo Idus Decembris, id eſt die vndecimo & duodecimo. *Humida*] Imber tamen in herba vtilis tantùm: florentibus

tibus autem frumento & hordeo nocet, leguminibus innocuus, præterquam ciceri: Matureſcentia frumenta imbre læduntur, & hordeum magis: hæc Plinius libri decimi octaui capite decimo ſeptimo: Vnde Virgilij præceptum generale non eſſe intelliges. *Serenas*] Hyemem quidem Aquiloniam eſſe omnibus ſatis vtiliſſimam ait Plinius libri decimi ſeptimi capite duodecimo: Idem tamen author libri decimi ſeptimi capite ſecundo videtur iterum Virgilium nonnihil emendare: Ergo qui dixit ſerenas hyemes optandas, non pro arboribus vota fecit, nec per ſolſtitia imbres vitibus conducunt: hyberno verò puluere fieri meſſes lætiores, luxuriantis ingenij fertilitate dictum eſt, alioqui vota arborum communia ſunt: frugúmque minùs diutinas ſedere: Cauſſa, quia non ſolùm animam terræ euaneſcentem exhalatione includunt & comprimunt, retróque agunt in vires frugum atque radices: verùm quòd & liquorem ſenſim præbent, parum præterea leuiſſimúmque, quando nix aquarum cœleſtium ſpuma eſt. Ergo humor ex iis non vniuerſus ingurgitans diluénſque, ſed quomodo ſititur diſtillans velut ex vbere alit omnia quę non inundat: tellus quoque illo modo fermenteſcet ac ſucci plena ac lacteſcentibus ſatis non effœta: cùm tempus aperit, tepidis arridet horis. Ità maximè frumenta pingueſcunt, præterquam vbi calidus ſemper aër eſt, vt in Ægypto: Hæc ille. *Agricolæ*] Apoſtrophe. *Farra*] Synecdoche pro ſegetibus. *Lætus*] Lætiſſima, lætus, polyptoton. *Nullo*] Illuſtratio per collationem minorum. *Mœſia*] Ciuitas eſt Phrygiæ, ait Seruius, vel regio & ciuitas, vt ait Stephanus. Eſt & Mœſia, Europæ prouincia Pannoniæ vicina. *Gargara*] Gargarus & gargara numero plurali eſt cacumen Idæ montis: κάρα κάρατος, caput capitis, propter altitudinem dicitur. Eſt eiuſdem nominis oppidum in radicibus Idæ fertilitate memorabile:

Gargara quot meſſes, quot habet Methymna racemos:

Ouidius primo de arte. Hinc gargara bonorum, prouerbium

uerbium pro ſumma abundantia: De quo Macrobius Saturnal.quinto,& Eraſmus in Chiliadibus. *Quid dicã*] De frugibus deinde pręcipitur,quarum duo prima genera ſunt frumenta,vt triticum,vt hordeũ& legumina vt faba & cicer. Differentia verò notior quàm vt indicari deceat: frumenti ipſius totidem genera,per tempora ſatu diuiſa:Hyberna, quę circa Vergiliarum occaſum ſata terra per hyemẽ nutriuntur, vt triticum, far, hordeum:æſtiua quæ æſtate ante Vergiliarum exortum ſeruntur,vt milium, panicum,ſeſama, horminum,Irio Italiæ duntaxat ritu: Alioquin in Græcia & Aſia omnia Vergiliarum occaſu ſeruntur: quædam autem vtroque tempore in Italia: ex his quædam & tertio veris ſcilicet: Aliqui verna milium, panicum, lentem,cicer,alicam appellant: Sementica autem triticum, hordeum, fabam,napum,rapam: Plinius libri decimi octaui capite ſeptimo. Primum præceptum de ſemine cooperiendo per lirationem. *Tumulos*] Synecdoche pro glebas. *Arenæ*] Metonymia vt antè:

Hic ſterilem exiguus ne deſerat humor arenam.

Deinde] Secundum frugum præceptum de earum irrigatione:cuius & cauſſa è temporis,loci, rei adiũctis & effectis proponitur. *AEſtuat*] AEſtu feruet,& quaſi ſuffocatur. *Supercilio*] Iugo,cacumine, methaphora eſt. *Cliuoſi.*] Cliuus,procliuitas collis: Hinc limes cliuoſus, cliuis abundans,aut inclinatus & decliuis. *Vndam*] Aquam,ſynecdoche eſt ſpeciei pro genere. *Scatebris*] Ebullitionibus aquarum,in hiãtes aridæ terræ venas influẽtium:quales nempe ſunt fontium ſcaturigines, vnde nunc metaphora ſumpta eſt.

Quid,qui,ne grauidis procumbat culmus ariſtis,
Luxuriem ſegetum,tenera depaſcit in herba,
Quum primum ſulcos æquãt ſata? quíque paludis
Collectum humorem bibula deducit arena?
Præſertim incertis ſi menſibus amnis abundans

Exit,

Exit,& obducto latè tenet omnia limo:
Vnde cauæ tepido ſudant humore lacunæ.

Quid] Tertium frugum præceptum de vitijs earũ curandis:quorum ſpecies multæ ſunt, prima eſt luxuries, quę eſt tum per depaſtionem, tum per deſiccationem: cuius vtriúſque finis præponitur, ne culmus ſpicis ferẽdis impar,procumbat. *Quid*]Quantum ſupple iuuat arua. *Culmus*] Calamus frumenti à radice ad ſpicam vſque. *Ariſtis*] Metonymia eſt pro ſpicis: Spica autem continet granum & glumam, grani folliculum: cuius tenuis acus,ariſta dicitur,quòd prima areſcat. *Luxuriẽ*] Metaphora eſt,vt læta ſeges,ſitire agros, gemmare vites:Luxurioſa frumẽta ait in oratore Cicero. *Luxuriem*] Inter vitia ſegetum, luxuria eſt, cùm onerata fertilitate procumbunt:quæ caſtigatur dente pecoris in herba duntaxat:& depaſtæ quidem vel ſæpius nullam in ſpica luxuriem ſentiunt: retonſarũ verò etiam ſemel omnino certum eſt granum longius fieri, ſed inane quaſſúmque ac ſatum naſci:Babylone tamen bis ſecant,tertiò depaſcunt,alioquin folia tantùm fierent:ſic quoque cùm quinquageſimo fœnore meſſis reddit exilitas ſoli:verùm diligẽtioribus cum cẽteſimo quinquageſimo: Hæc Plinius libri decimi octaui capite decimo ſeptimo, vbi cõſiderabis mirabilem naturæ largitatem centeſimo & quinquageſimo fœnore primam ſortem remunerantis. *Depaſcit*] Paſcendo abſumit: quomodo per ſimilitudinem ruſticam Cicero ait ſecundo de oratore, cùm de oratione Sulpitij loquitur: In qua nunc interdum,vt in herbis ruſtici ſolent dicere, in ſumma vbertate ineſt luxuries quædam, quæ ſtylo depaſcenda eſt. *Cùm primùm ſulcos æquant ſata*] Cùm adhuc herbæ ſunt teneræ : addit etiam Plinius libri decimi octaui capite viceſimo primo:Sunt genera terrę,quarum vbertas pectinari ſegetem in herba cogat: cratis & hoc genus dẽtatæ ſtylis ferreis:eadem & nihilominus depaſcuntur: quin depaſta,ſarculo iterum excitari neceſſarium.Huc

etiam

etiam fortaſſe referendum ſit quod Plinius ait de aratione libri decimi octaui capite decimo nono: Non omittemus vnam etiamnum arādi rationem in Tranſalpina Italia, bellorum iniuria excitatam. Salaſſi cùm ſubiectos Alpibus depopularentur agros, panicum miliúmque iam exreſcens tentauere: poſtquam reſpuebat natura, inararunt: At illę meſſes duplicatę docuerūt quod nunc vocant artrare, id eſt aratrare vt credo tunc dictum: hoc fit vel incipiente calamo cùm iam is bina ternáue emiſerit folia: Nec recens ſubtrahemus exemplum in Treuerico agro, tertio ante hūc annum cōpertum: Nam cùm hyeme prægelida captæ ſegetes eſſent, reſeuerunt, reſarrientes campos menſe Martio, vberrimáſque meſſes habuerunt. *Quíque paludis.*] Secunda luxuriæ curatio per deſiccationem humidioris terræ, arena ſuperiecta, ait Mancinellus: vel potiùs facto ſulco, vt Columella libri ſecundi capite nono. Cui etiam contrarium remedium in cōtraria terra valebit: neque eſt cura difficilis quàm diutiſſimè aquâ rigandi, vt propinquis ac denſa vbertas diluatur: Plinius libri decimi octaui capite decimo ſeptimo. *Incertis menſibus.*] Autūno & Vere: hyemis enim frigus eſt certum: æſtatis calor certus, ait Seruius. *Abundans*] Extra ripas diffluēs, redūdans. *Obducto limo*] Superfuſo, ſuperlito. *Vnde*] Hoc inundationis vitium eſt, vnde vermiculi naſcuntur, & in radice cùm ſementem imbribus ſecutis incluſerit repentinus calor humorem: gignunt & in grano cùm ſpicæ calor inferueſcit. Eſt & Cantharus dictus Scarabęus paruus frumenta erodens. Hæc Plinius libri decimi octaui capite decimo ſeptimo. *Lacunæ*] Lacuna, eſt aquę collectio, & à lacu deriuatur.

Nec tamen (hæc quum ſint hominúmque boúmque labores
Verſando terram experti) nihil improbus anſer,
Strymoniæque grues, & amaris intuba fibris
Officiunt, aut ꝟmbra nocet. Pater ipſe colendi

Haud

Haud facilem eſſe viam voluit, primúſque per artem
Mouit agros, curis acuens mortalia corda:
Nec torpere graui paſſus ſua regno veterno.
Ante Iouem nulli ſubigebant arua coloni:
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant: ipſaque tellus
Omnia liberius nullo poſcente ferebat.
Ille malum virus ſerpentibus addidit atris,
Prædarique lupos iuſsit, pontúmque moueri:
Melláque decuſsit foliis, ignémque remouit:
Et paſsim riuis currentia vina repreſsit.
Vt varias vſus meditando extunderet artes
Paulatim, & ſulcis, frumenti quæreret herbam:
Et ſilicis venis abſtruſum excuderet ignem:
Tunc alnos primum fluuij ſenſere cauatas:
Nauita tum ſtellis numeros & nomina fecit,
Pleiadas, Hyadas, clarámque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras, & fallere viſco
Inuentum: & magnos canibus circundare ſaltus.
Atque alius latum funda iam verberat amnem,
Alta petens: pelagóque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina ſerræ:
Nam primi cuneis ſcindebant fiſsile lignum.
Tum variæ venere artes. Labor omnia vincit
Improbus, & duris vrgens in rebus egeſtas.
Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Inſtituit, quum iam glandes, atque arbuta ſacræ
Deficerent ſyluæ, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus, vt mala culmos
Eſſet rubigo, ſegníſque horreret in aruis

Carduus:

Carduus:intereunt ſegetes,ſubit aſpera ſylua,
Lappæque,tribulíque:intérque nitentia culta
Infelix lolium & ſteriles dominantur auenæ.
Quòd niſi & aſsiduis terram inſectabere raſtris,
Et ſonitu terrebis aues,& ruris opaci
Falce premes vmbras,votíſque vocaueris imbrem:
Heu magnum alterius fruſtrà ſpectabis aceruum:
Concuſſaque famem in ſyluis ſolabere quercu!

Nec tamen] Proſequitur reliqua vitia ſegetum ex auibus,herbis, vmbris. *Boúmque labores*] Sic poſteà in eodem libro:

Et pluuia ingenti ſata læta boúmque labores.

Improbus] Pullis anſerum vrtica contactu mortifera:nec minùs auiditas nunc ſatietate nimia,nũc ſuamet vi, quando apprehenſa radice morſu ſæpe conantes auellere,antè colla ſua abrumpunt:Plinius libri decimi noni capite decimo octauo.Ergo improbus,auidus, inſatiabilis: & de agreſti anſere præcipuè id intelligitur, ait Seruius. *Strymoniæque*] Strymon,fluuius Thraciam & Macedoniam diuidens: de quo quarto Georgico;

Rupe ſub aduerſa deſerti ad Strymonis vndam;

& decimo AEneidos:

--quales ſub nubibus atris
Strymoniæ dant ſigna grues--

Ad hunc igitur fluuium grues conuenire ſolitæ ſunt: Sic Heſiodus aduerſus aues:

δμῶος ἔχων μακέλην, πόνον ὀρνίθεσσι τιθείη.

Seruus habens ligonem,negotium auibus faceſſat.

Intuba] Intubus aut intubum, herba ex Chicorearum genere: vulgo Endiuia. *Fibris*] Fibræ ſunt oræ fluminum, ait Feſtus: hinc partes cuiuſcunque viſceris,fibræ:

--Nec fibris requies datur vlla renatis,

ſexto AEneidos.

Vmbra] Non faſtidienda hæc quoque ſcientia, atque

non in vltimis ponenda, quando quibúſque ſatis vmbra, aut nutrix, aut nouerca eſt: Iuglandium quidem pinorúmque & picearum & abietis quæcunque attigere, non dubiè venenum eſt, ait Plinius de vmbris arborum libri decimi ſeptimi capite duodecimo. Quod ecloga vltima attingitur:

Surgamus, ſolet eſſe grauis cantantibus vmbra:
Iuniperi grauis vmbra: nocent & frugibus vmbræ.

Pater] Digreditur in cauſſam vitiatarum frugum, eámque ex diuina prouidentia repetit, vt homines labore acuantur: vbi tertium locum adhibiti ad agriculturam numinis annotabis. Locus eſt è primo Heſiodi:

κρύψαντες γὰρ ἔχουσι θεοὶ βίον ἀνθρώποισι.
Occultarunt enim dij victum hominibus.

Pater] Eodem Heſiodi libro:

—πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.
-pater hominúmque deorúmque.

Per artem] Ex Arato:

ὥρη μέν τ' ἀρόσαι νειοὺς, ὥρη δὲ φυτεῦσαι·
Ἐκ Διὸς ἤδη πάντα πεφασμένα πάντοθι κεῖται.
Tempus quidem arandi nouales, tempus quoque plantandi:
E Ioue iam omnia oſtenſa vbiuis ſunt.

Veterno] Veternus morbus ex nimio otio perpetuum ſomnum inducens: Quo morbo Georgius Trapezuntius, Orbilius grãmaticus, Hermogenes ſophiſta, dicũtur literarum memoriam amiſiſſe. *Ante*] Illuſtratio per diſſimilitudinem aureæ ætatis & præſentis agriculturæ: AEtate aurea, cõmunio rerum erat & naturalis abundantia. *Ipſáque tellus*] De eodem quarta ecloga:

Molli, paulatim flaueſcet campus ariſta:
Incultíſque rubens pendebit ſentibus vua:
Et duræ quercus ſudabunt roſcida mella.

Et ibidem.

—Omnis feret omnia tellus.
Non raſtros patietur humus nec vinea falcem:
Robuſtus quoque iam tauris iuga ſoluet arator.

Auream

Auream verò ætatem illam ad Auguſtum refert ſexto AEneidos:

Auguſtus Cæſar, diuum genus, aurea condet
Secula, quæ rurſus Latio regnata per arua
Saturno quondam——

Idem AEneidos octauo de Saturno:

Auréaque, vt perhibent, illo ſub rege fuerunt
Secula: ſic placida populos in pace regebat.

Quod è primo Heſiodi deductum eſt, & ab Ouidio metamorphoſeos primo poſteà tractatum. *Ille*] Antapodoſis diſſimilitudinis. *Serpentibus*] Contrarium in ætate aurea:

Occidet & ſerpens & fallax herba veneni
Occidet, Aſſyrium vulgò naſcetur amomum:

ecloga quarta. *Prædarſque*] Ne qua ſecuritas eſſet in paſcendo: contrà fuit ecloga quarta de ætate aurea:

Ipſæ lacte domum referent diſtenta capellæ
Vbera, nec magnos metuent armenta leones.

Et quinta in Daphnidis apotheoſi:

Nec lupus inſidias pecori, nec retia ceruis
Vlla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.

Pontúmque] Pontus, deus maris, hîc pro mari ipſo per metonymiam ponitur. *Moueri*] Fluctibus aduerſus nauigationis ſecuritatem. *Melláque*] Contrà fuit ecloga quarta:

Et duræ quercus ſudabunt roſcida mella.

Ignémque] Videtur Heſiodum imitari:

κρύψε δὲ πῦρ——

Abſcondit verò ignem.

Vbi fingit Heſiodus Iouem indignatum, quòd Prometheus ignē ferula ſubripuiſſet: per ignem verò, prudentiam Logicam Plato interpretatur in Philebo: & illud innui videtur ſexto Aeneidos,

Igneus eſt ollis vigor & cœleſtis origo.

Poſſit etiam fortaſſis hîc intelligi naturalis maturitas humani alimenti, quæ ab irato Ioue detracta, labore hominibus & artificio requirenda fuit, præſertim cùm

mox dicatur:

Et ſilicis venis abſtruſum excuderet ignem.

Idem tamen furtum celebratur etiam ſexta ecloga:

Caucaſeáſque refert volucres, furtúmque Promethei.

Vina] Contrarium fuit ecloga quarta:

Incultiſque rubens pendebit ſentibus vua.

Vt varias] Repetitur inducti laboris cauſſa, humani nempe ingenij exercitatio per agriculturam, coquinariam, nauticam, venationem, piſcationem, metallicã.

Meditando] Notabis hîc Ariſtotelica artium principia, obſeruationem & experientiam, vel potiùs fructus & fines: vt enim hinc artes profectę ſunt, ſic eôdem ſunt referendæ. *Sulcis*] Aratione. *Frumenti herbam*] Periphraſis eſt ſegetis, ait Seruius: vel potiùs agriculturæ periphraſis in toto,

——et ſulcis frumenti quæreret herbam.

Et ſilicis] Periphraſis coquinariæ artis: cuius facultas ad coquendos cibos tota eſt ex igne: vbi etiam ſui calefaciendi vis & multa alia agendi ſignificari poteſt.

Cauatas alnos] Periphraſis eſt nauis, quæ ex alno conficitur: contrà fuit ecloga quarta:

Cedet & ipſe mari vector, nec nautica pinus
Mutabit merces——

Nauita] Epentheſis pro nauta, vt Seruio placet, ſicuti Mauors pro Mars. *Numeros & nomina fecit*] Id eſt numerauit & nominauit: numeratæ autem ſunt 1022: In ſeptentrione 360, in Zodiaco 346, in meridie 316.

Pleiades] Stellæ ſunt ſeptem in dorſo tauri, quæ latinis Vergiliæ dicuntur à veris ſignificatione, ex earum ortu: ἀπὸ τοῦ πλεῖν, à nauigando dictæ, quòd ortu ſuo primæ nauigationis tempus oſtendant. *Hyadas*] Hyades, ſeptem ſunt ſtellæ in dorſo Tauri: ἀπὸ τοῦ ὕειν, à pluendo: de quibus quarto faſtorum:

At ſimul inducent obſcura crepuſcula noctem,
Pars Hyadum toto de grege nulla latet.
Ora micant Tauri ſeptem radiantia flammis,
Nauita quas Hyadas græcus, ab imbre vocat.

Atlantides etiam dicuntur, quia Atlantis filiæ ſunt: item Hœdi:à latinis imperitè nominantur Suculę,quaſi à ſuibus dictę ſint, ait Cicero ſecũdo de Natura deorum:& Plinius decimi octaui capite decimo quarto.

Lycaonis] Lycaon, Rex Arcadiæ, Caliſtho filiam habuit,quæ à Iunone conuerſa eſt in vrſam, quia amaretur à Ioue:at Iuppiter miſeratus, in cœlum tranſtulit: Eſt autem maior Vrſa, ſeu maior ſeptẽtrio,ſidus 35 ſtellis inſigne:nam 27 habet in forma, extra formam habet 8.Elice autem dicitur,quam gręci nautæ ducem nauigationis ſpectant,cùm Sydenij Cynoſuram,id eſt minorem Vrſam ſpectaret:hodie nautæ ſpectant acũ magnete tactam. *Tum laqueis*] Periphraſis eſt venationis ex ſuis inſtrumentis,effectis, ſubiectis. *Viſco*] Glutino ad aucupium apto. *Canibus circundare ſaltus*] E decima ecloga repetitum,

—Non me vlla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circundare ſaltus.

Atque alius] Periphraſis eſt piſcationis ex ſuis inſtrumentis, effectis, ſubiectis. *Funda*] Genus retis hîc ſignificat,à fundendo dictum, ait Seruius. *Humida lina*] Periphraſis verriculi,quod & retis genus eſt. *Tum ferri*] Periphraſis eſt artis metallicæ ex vna ſpecie. *Ferri rigor*] Id eſt ars inuenta indurandi ferri. *Argutæ*] Stridulæ: ſic arguta ſilex ecloga quinta, & argutum nemus ecloga octaua,& arguti olores nona dicuntur. *Lamina*] Lata portio metalli,ferri, plumbi,ſtanni, æris, argenti, auri:bractea de poſterioribus præcipuè, vel bractea tenuior & argutior: vide Vallam libri quarti capite ſeptuageſimo quarto:Lamina etiam de ligni portionibus apud Plinium dicitur, cùm ait fagi ſectiles laminas. *Serræ*] AErariam fabricam alij Chalybas, alij Cyclopas. Ferrum Heſiodus eos qui vocati ſunt Dactyli Idæi:Fabricam materiariam Dædalus primus reperit, & in ea ſerram, aſciam, perpendiculum, terebram, glutinum, ichthyocollam,normam,ait Plinius libri ſeptimi capite quinquageſimo ſexto. *Nam primi*] Primi non ſerra-

bant,ſed cuneis tantùm ſcindebant. *Tum variæ*] Complexio longioris inductionis, cuius ſumma cauſſa epiphonemate repetitur. *Labor*] Alluſio quædam eſt fortaſſis ad illud Heſiodium:

τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν
ἀθάνατοι.
Ante virtutem ſudorem Dij poſuerunt
Immortales.

Sed ex Theocriti viceſimo quinto Idyllio ſumptus eſt locus:

Ἀ πενία Διόφαντε, μόνα τὰς τέχνας ἐγείρει,
Αὐτὰ τῶ μόχθοιο διδάσκαλος.
Paupertas, Diophante, ſola artes excitat:
Hæc laboris magiſtra.

Et in prologo Perſius:

Quis expediuit pſittaco ſuum χαῖρε?
Picáſque docuit noſtra verba conari?
Mágiſter artis ingeniíque largitor
Venter, negatas artifex ſequi voces.

Et Horatius ſecundo Epiſtolarum libri ſecundi:

Deciſis humilem pennis, inopémque paterni
Et laris & fundi, paupertas impulit audax
Vt verſus facerem.

Prima] Prima pars inductionis repetitur de agricultura, & inuentrix Ceres proponitur. *Arbuta*] Arbutus, arbor, cuius poma ſunt cerafis ſimilia: de qua tertia ecloga:

Dulce ſatis humor, depulſis arbutus hoedis:

Item ſeptima:

Et quæ vos rara viridis tegit arbutus vmbra.

[Poma ipſa, ſunt arbuta: de quibus erit etiam poſteà. *Dodona*] Ciuitas Epeiri, cui vicinum nemus Ioui ſacrum eſt, glandibus abundans: vnde fuit anteà,

Chaoniam pingui glandem mutauit ariſta.

In Dodone autem Iouis fons cùm ſit gelidus, & immerſas faces extinguat, ſi extinctæ admoueantur, accendit. Idem meridie ſemper deficit: quã de cauſſa ἀναπαυό-

πανόμφον vocant : mox increſcens , ad medium noctis exuberat, ab eo rurſus ſenſim deficit. *Mox*] Reuertitur ad inchoata frugum vitia , & eorum nouas ſex ſpecies deſcribit. *Eſſet*] Conſumeret , perderet. *Rubigo*] propriè vitium eſt obſcœnæ libidinis,quod vlcus vocatur : Hic vitium eſt frugum nullo minus noxium : frequentiſſimum in roſcido tractu conuallibúſque ac perflatum non habentibus : eo diuerſo carent ventoſa & excelſa : Plinius libri decimi octaui capite decimo ſeptimo:Niellam Galli vocant, qua nempe ſpicæ marceſcunt, & in puluerem fœtidum confriantur : & rubiginoſas ſegetes, niellatas vocant : De remedio rubiginis ibidem Plinius , & capite viceſimo nono. Rubigo quidem , maxima ſegetum peſtis , lauri ramis in aruo deflexis , tranſit in eorum folia ex aruis: & aduerſus eam peſtem Rubigalia,Numa conſtituit anno regni ſui vndecimo , quæ nunc aguntur ad vndecimum Calendas Maij , quoniam tunc ferè ſegetes rubigo occupat. *Segnis*] Inutilis , infœcundus. *Horreret*] Spinis videlicet acutis,vt de Paliuro quinta ecloga:

--& ſpinis ſurgens paliurus acutis.

Carduus] Sylueſtris intelligatur:nam ſatiuus in magnis quondam menſarum deliciis fuit : De iis Plinius libri decimi noni capite octauo : Portenta quoque terrarum in ganeam vertimus , etiam ea quæ refugiunt quadrupedes conſciæ:& eiuſdē libri capite quarto,prodigia ventris appellat. *Sylua*] Metaphora,qualis anteà iam fuit,

--fragiles calamos ſyluámque ſonantem.

Lappæque] Lappa canaria eſt quæ canibus, alia φιλάνθρωπος, quæ hominibus adhæret : alia perſonata, cuius foliis,quia ampla ſunt, ad perſonas hiſtriones vtebantur. *Tribulíque*] Tribulus, ſpinæ genus,à ſemine triangulari dictum , vel quòd cuſpidatum trifariam feriat: Tribulus autem vt Plinius libri viceſimi capite decimo ſexto , non niſi in paluſtribus naſcitur . Dira res alibi, iuxta Nilum & Strymonem excipitur in cacabis . idem

libri viceſimi ſecundi capite decimo: Thraces qui ad Strymonem habitant, foliis tribuli equos ſaginant, ipſi nucleo viuunt panem facientes prædulcem & qui contrahit ventrem. Hemiſtichium tertio Georgico repetitur:

Lappæque tribulíque abſint—

Lolium] Herba,quæ Gallis vulgo Yurea,græcis ζιζάνιον. Infelix à Virgilio dictum, ait Plinius libri viceſimi tertij capite viceſimo quinto: Hoc tamen mollitum ex aceto, coctum, impoſitúmque ſanat impetigines celeriùs,quò ſæpius mutatum eſt: medetúrque & podagris & aliis doloribus cum oxymelite: Hæc ille. Vitiat autem oculos,vt Ouidius primo Faſtorum teſtis eſt:

Et careant loliis oculos vitiantibus agri.

Et prouerbium hinc natum, quo Plautus vtitur in Milite:

Mirum eſt lolio victitare te,tam vili tritico:

id eſt Nil videre. *Steriles*] Steriles auenæ ad differentiam ſatiuarum, vt Seruius: Primum autem omnium frumenti vitium, auena eſt, & hordeum in eam degenerat, ſicut ipſa frumenti ſit inſtar, quippe cùm Germaniç populi eam edant, neque alia pulte viuant: ait Plinius libri decimi octaui capite decimo ſeptimo. *Infelix*] Verſus eſt è quinta ecloga repetitus integer: hæc verò reliqua frugum vitia Plinio ſunt libri decimi octaui capite decimo ſeptimo: Nam lolium, ait, & tribulum & carduum, lappámque, non minus quàm rubum inter frugum morbos potiùs, quàm inter ipſius terræ peſtem numerauerim. *Quod*] Concluditur epilogo quartum præceptum,& è ſuperioribus aliquid additur. *Raſtris*] Illud è quinto ſoli pręcepto fuit,

Multùm adeò raſtris glebas qui frangit inertes.

Aues] Propter illud, *improbus anſer*. *Opaci*] Vmbris opacati,non aprici. *Premes*] Amputabis. *Vmbras*] Propter illud, *aut vmbra nocet*. *Votíſque*] Propter illud, *Humida ſolſtitia*: vbi tertius numinis inuocati locus iteratur. *Heu*] Exclamatio in vbertatem alienam:

qualis

qualis deſcripta priùs eſt,

Illa ſeges demum votis reſpondet auari
Agricolæ:
Illius immenſæ ruperunt horrea meſſes.

Dicendum & quæ ſint duris agreſtibus arma,
Queis ſine nec potuere ſeri, nec ſurgere meſſes:
Vomis, & inflexi primùm graue robur aratri,
Tardáque Eleuſinæ matris voluentia plauſtra,
Tribuláque, traheæque, & iniquo pondere raſtri:
Virgea præterea Celei, viliſque ſupellex,
Arbuteæ crates & myſtica vannus Iacchi:
Omnia quæ multò antè memor prouiſa repones,
Si te digna manet diuini gloria ruris.
Continuò in ſyluis magna vi, flexa domatur
In burim, & curui formam accipit vlmus aratri.
Huic à ſtirpe pedes temo protentus in octo,
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorſo:
Cæditur & tilia antè iugo leuis, altáque fagus,
Stiuáque, quæ currus à tergo torqueat imos:
Et ſuſpenſa focis exploret robora fumus.
Poſſum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenuéſque piget cognoſcere curas.

Dicendum] Viginti proximis verſibus deſcribuntur è cauſſis adiuuantibus inſtrumenta ad agri & ſegetis cultum pertinentia: quod præceptum & ad ſolum & ad ſpeciem rerum attinet. De his mutis inſtrumentis Varro libri primi capite viceſimo ſecundo copioſiùs præcipit, de corbillis, doliis, fiſcinis, tribulis, malleis, raſtellis, & cęteris: Heſiodus etiam ſecũdo Operum & dierum, ſed paulò diſſimiliter. *Duris agreſtibus*] Periphraſis agricolarum. *Eleuſinæ*] Eleuſis, ciuitas eſt Atticæ, vbi Ceres per Celeum regem hoſpitio ſuſcepta Triptolemum

mum

mum eius filium agriculturam docuit,& alatis ſerpentibus impoſitum per orbem dimiſit ad vſum frumenti hominibus declarandum, ait Seruius. Eleuſina itaque mater, Ceres definitur. *Plauſtra*] Quibus demeſſæ ſegetes conuehuntur:

—ἕκατον δέ τε δούρατ' ἁμάξης.

centum verò etiam ligna plauſtri, ait Heſiodus.

Tribuláque] Tribula aut tribulum, tabula lapidibus aut ferro aſperata, qua fruges teruntur: vide Varronem libri primi capite quinquageſimo ſecundo. Hinc tribulare pro terere. *Trabeæque*] Tribrachus (que trahe) Traha autem, & epentheſi trahea, genus vehiculi ſine rotis. *Virgea ſupellex*] Virgis & viminibus contexta, vt qualli, corbes. *Celei*] Celeus, Rex Atticæ, pater Triptolemi. *Arbuteæ*] Ex arbuto factæ. *Myſtica*] Vannus, ſeu quod idem eſt, vallus, cribrum eſt Cereale, quo frumenta & legumina vannantur & ventillantur: quæ Iaccho ſacra & myſtica eſt, quia ſacra Iacchi ſeu Liberi patris, ad purgationem animæ ſpectant, vt hoc inſtrumentum ad purgationem frumentorum. μύστης, ſacra diſcens, myſteriorum peritus, ſacris initiatus: ἀπὸ τοῦ μύειν, occultando, quòd myſteria ſint arcana & occulta: pro myſtica, Pierius monet in Codice Romano legi muſtica: vnde quidam interpres exiſtimat vannum muſteam, qua vina (quorum Deus eſt Iacchus) percolantur: at nihil hîc de vino agitur. *Iacchi*] ἰάχω, clamo, reſono: ἰαχὴ, clamor: hinc Iacchus gemino cc metri gratia, quia in Bacchanalibus magnus clamor & ſtrepitus fiat. *Omnia*] Inſtrumenta multò antè prouidenda quàm ſit hîc opus. *Continuò*] Prouiſio aratri per ſuas artes, & earumferè materiam, burim ex vlmo, temonem, aures, dentale, iugum è tilia & fago, ſtiua. *Domatur*] Metaphora. *Buris*] Buris, pars aratri poſterior decuruata: quaſi βοὸς οὐρὰ, bouis cauda, ait Seruius. Bura dicitur apud Varronem de re Ruſtica libri primi capite decimo nono: Terram duram proſcindere, niſi boues magnis viribus non poſſunt, & ſæpe fracta bura relinquunt vomerem

rem in aruo.Et apud eundem authorem in lingua latina deducitur à bobus bura. *Vlmus*] Quæ rigorem fortiſſimè ſeruat, ob idque cardinibus aſſamentíſque portarum vtiliſſima,quia minimè torqueatur: Plinius libri decimi ſexti capite quadrageſimo. *Temo*] ad quem boues iunguntur. *Binæ*] Duæ, quibus ſulcus lætior efficitur. *Dentalia*] Dentale, eſt lignum ad quod vomer includitur:dens etiam dicitur à Varrone. Heſiodus dẽtale iubet eſſe πρίνονον, id eſt ilignum. *Dorſo*] Dorſo duplici dentale dicitur,quia latum eſt,aut eius vtrumque latus eminet. *Tilia*] Molliſſima tilia eadem & calidiſſima: argumentum afferunt quòd citiſſimè aſcias retundat,Plinius libri decimi ſexti capite quadrageſimo.

Iugo] Ad iugum. *Leuis*] Ne eius pondere boues laborent. *Fagus*] Grata paſtoribus arbor opacitate ſua: vnde ſunt illa:

Tityre,tu patulæ recubans ſub tegmine fagi:

ecloga prima:

Immo hæc quæ viridi nuper ſub tegmine fagi
Carmina deſcripſi— ecloga quinta.

Facilis eſt fagus,quanquam & fragilis & tenera eadẽ ſectilibus laminis in tenui flexilis,capſíſque & ſcrinijs ſola vtilis:Plinius libri decimi ſexti capite quadrageſimo tertio. *Stiuáque*] Stiua,manica aratri,qua curſus aratri dirigitur,vt hîc poëta definit: Heſiodo ſtiua fit è lauro vel vlmo,non autem è tilia aut fago.*Currus imos*] Impreſſio vomeris ſignificatur,quę altior aut leuior eſt, prout ſtiua regitur:& patriam ſuam Virgilius reſpexit, vbi aratra rotis tanquam currus voluuntur. *Robora*] Synecdoche pro quibuſlibet lignis: quæ ſi ad fumum rimas non egerunt,probatæ ſunt ſoliditatis: Sic Heſiodus ſecundo:

πηδάλιον δὲ εὐεργὲς ὑπὲρ καπνοῦ κρεμάσασθαι·
Clauum vero fabrefactum ſuper fumũ ſuſpendito.

Poſſum] Locus attentionis ad ſequentia documenta per apophaſim. Veteres autem agriculturæ ſcriptores Varro capite primo primi libri de re Ruſtica, numerat

græcos

græcos quinquaginta:Ergo horum præcepta Virgilius intelligit,vt Catonis & Varronis etiam.

Area cum-primis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, & creta ſolidanda tenaci:
Ne ſubeant herbæ,neu puluere victa fathiſcat:
Tum variæ illudant peſtes.ſæpe exiguus mus
Sub terris poſuítque domos,atque horrea fecit:
Aut oculis capti fodêre cubilia talpæ:
Inuentúſque cauis bufo,& quæ plurima terræ
Monſtra ferunt:populátque ingentem farris aceruum
Curculio,atque inopi metuens formica ſenectæ.

Area] Deſcribitur area ex efficientibus cauſſis: vbi notat Seruius ὑστερολογίαν.Nam primùm eſt area vertenda manu,tum ſolidanda,poſtremò æquanda:quem ordinem Virgilius hîc peruertit. De area Cato ſic præcipit:Aream ſic facito:Locum vbi facies,cõfodito,poſteà amurca conſpergito bene, ſinitóque combibat: poſteà cõminuito glebas bene:Deinde coæquato,& pauiculis verberato, poſteà denuò conſpergito, ſinitóque areſcat:Si ita feceris,neque formicę nocebũt, neque herbę naſcẽtur.Varro lib.primi de re Ruſtica capite quinquageſimo primo,loco deſcribit ſublimiori,quã perflet vẽtus,modicam pro magnitudine ſegetis, rotundam medio,paulò extumidam,vt ſi pluerit, non conſiſtat aqua, & quàm breuiſſimo itinere extra aream defluere poſſit: omne porro breuiſſimum in rotũdo è medio ad extremum ſolida terra pauitã:maximè ſi eſt argilla, ne æſtu peminoſa, in rimis eius grana obliteſcant, recipiant aquam,& oſtia aperiant muribus ac formicis: Itaque amurcam ex præcepto Catonis adhibet,quia ſit herbarũ inimica, & formicarum & talparum venenum:Ait etiã apud nonnullos tectas areas eſſe propter pluuias: vbi autem tectę ſunt,& loca ſunt calida,propè faciẽda vmbracula,quò ſuccedant homines in æſtu tempore meridiano

diano. Columella libri ſecundi capite viceſimo, areã in demeſſa faba & lecta ſtatuit, quia dum à pecudibus legumina proculcantur, herbæ etiam vngulis atterũtur: atque ita glabreſcit, & fit idonea trituris area, & amurcã quæ non acceperit, ſalem præcipit. Palladius libri primi capite triceſimo ſexto, iubet areã non procul eſſe à villa, vt fraus minor timeatur, domini vel procuratoris vicinitate ſuſpecta: ſit autem vel ſtrata ſilice, vel ſaxo montis exciſa, vel ſub ipſo trituræ tempore vngulis pecorum & aquæ admiſtione ſolidata: clauſa deinde & robuſtis munita cancellis propter armenta, quæ cũ teritur, inducimus. Sit circa hanc locus alter planus & purus, in quem frumenta transfuſa refrigerentur, & horreis inſerantur: quæ res in eorum durabilitate proficiet: fiat deinde vndecunque proximum tectum, maximè in humidis regionibus, ſub quo propter imbres ſubitos frumenta, ſi neceſſitas coëgerit, raptim vel mũda vel ſemitrita ponantur. Sit tamen area longè ab hortis, vineis atque pometis: Nam ſicut radicibus virgultorum proſunt lætamen & palmeæ, ita inſidentes frondibus, eas perſecant atque arere compellunt: Plinius libri decimi octaui capite viceſimo nono: De area nihil præterea præcipit: niſi fortè quòd fimi bubuli dilutioris illitionem præcipit. Atque hæc authores illi de area: quæ in Gallia noſtra propter pluuias ferè tecta eſt, nec vno tempore tritura fit. Mirum autem eſt amurcæ mentionem præteritam eſſe à Virgilio, cùm tam firmũ contra peſtes, quas exponit, remedium ſit, & à veteribus tantoperè prędicatum. *Cum primis*] Solœciſmum Chariſius hîc ſtatuit, quòd præpoſitio (cum) ponatur pro, in. At Gellius libri decimi ſeptimi capite ſecundo, eam phraſim veterum ait fuiſſe. *Cylindro*] Cylindrus, columna lapidea rotabilis: à κυλίνδω, voluo. *Creta*] Creta in variis regionibus varia eſt, vt Plinius libri triceſimi quinti capite decimo ſeptimo. Itaque cretam tenacem nobis hîc definit Virgilius, pro qua amurcam Cato pręcipit. *Fathiſcat*] Id eſt fatim vel affatim hiſcat, oſtiáque

aperiat muribus ac formicis. *Ne ſubeant*] Ratio eſt diligentioris areæ,ex adiúctis vitiis, quibus grana percũt. *Exiguus mus.*]Periphraſis eſt nitellæ,quę & per diminutionem nitedula dicitur:Cicero pro Seſtio:Quoniam id etiam fatum ciuitatis fuit,vt illa ex vepreculis extracta nitedula Rempublicam conaretur arrodere. *Capti*] Caper hîc ſolœciſmum notat,& notatur à quibuſdam non orationis , ſed rei error , quòd non ſint oculis captæ talpæ,quæ nunquam viderint:At capti , pro debilibus dici poteſt: & talpis quadrupedum ſolis quamuis viſus non ineſt,oculorum tamen effigies ineſt , ſiquis prætentam detrahat membranulam,vtPlinius libri vndecimi capite triceſimo ſeptimo author eſt. Varro etiã in Theſſalia ſuffoſum ait à talpis oppidũ, vt Plinius idẽ libri octaui capite viceſimo nono.*Bufo*] Rana terreſtris minimæ magnitudinis. *Populátque*] Populare,propriè eſt populi gratiam conciliare:

Atque vt promeruit pater,patriam populauit meam,

ait Pacuuius. Per Metaphoram eſt prędari,quod populari ſæpiùs dicitur. *Curculio*] Per ἀντίστιχον,pro(gurgulio :) quia nil aliud ferè ſit, quàm guttur: Calendula vulgo dicitur:Animal paruum eſt,frumenta corrodens: quod intra quatuor acerui digitos , vt Plinius libri decimi octaui capite triceſimo , non deſcendit, nec ampliùs periclitatur : Ne verò frumento noceat gurgulio itémque mures,granarium murca oblinendum monet.

Contemplator item,quum ſe nux plurima ſyluis
Induet in florem,& ramos curuabit olenteis:
Si ſuperant fœtus,pariter frumenta ſequentur,
Magnáque cum magno veniet tritura calore.
At ſi luxuria,foliorum exhuberet vmbra,
Nequicquam pinguis paleæ teret area culmos.

Contemplator] Digreſſione proponitur prognoſticon futuræ vbertatis, è floribus amygdalæ folia ſuperantibus,

bus. Ex his autem quæ hyeme Aquila exoriente concipiunt, floret prima omnium amygdala, menſe Ianuario : Plinius libri decimi ſexti capite viceſimo quinto. *At ſi*] Prognoſticon contrariæ ſterilitatis ex contrario ſigno, Si foliis amygdalę obruantur flores, ſterilitas indicetur. *Exhuberet*] Huber, id eſt fœcundus: ſic hubero: Et cœlo quidem nunquam benignitas tanta, vt ſimul terras huberet foueátque, ait Plinius in panegyrico: hîc exhuberare pro ſuperare vel redundare.

Semina vidi equidem multos medicare ſerenteis,
Et nitro priùs, & nigra perfundere amurca,
Grandior vt fœtus ſiliquis fallacibus eſſet:
Et quanuis igni exiguo properata maderent.
Vidi lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen: ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret. Sic omnia fatis
In peius ruere, ac retro ſublapſa referri:
Non aliter, quàm qui aduerſo vix flumine lembum
Remigiis ſubigit: ſi brachia fortè remiſit,
Atque illum in præceps prono rapit alueus amni.

Semina] Redit ad propoſitam rerum ſpeciem, & præceptum de præparando ſemine conſtituit, ex ſuis cauſſis, nitro, amurca, igne, ſelectione ſeminis. *Medicare*] Velut ægrota: vt populo & populor, ſic medico & medicor.

—ſenibus medicantur anhelis,

erit ſecundo Georgico. *Nitro*] Nitrum, ſimile eſt noſtri ſalis, ſed nihil habet gelidi rigoris, nihil ſalſi ſaporis: ſolet tamen iuxta naturam ſalis durare caliditate, & nubiloſo aëre liqueſcere: nitro nunc caremus, ſed pro eo, ſalem petræ adhibemus: de generibus eius ex Media, Thracia, Macedonia, AEgypto, totáque eius natura

tura, Plinius libri triceſimi primi capite decimo. *Amurca*] Sordes olei, ſed præcedentes: nam ſequentes dicuntur fæces: per c ſcribitur, ſed pronuntiatur per g: vt C. Gaius, Cn. Gneus: hæc Seruius de Amurca. *Grandior*] Effectus eſt huius medicationis. *Siliquis*] De quibus anteà:

Vnde prius lætum ſiliqua quaſſante legumen.

Et Plinius libri decimi octaui capite decimo ſeptimo, de fabis videtur hunc locum interpretari: vbi de medicatione hac ita loquitur. Vino autem ſemina perfuſa minùs ægrotare exiſtimant: Virgilius & amurca perfundi iubet fabam, ſic etiam grandeſcere promittit: quædam verò ſi triennio antè ſatum, vrina & aqua macerentur, præcipuè adoleſcere putant: Reliqua ſemina cupreſſi foliis tuſis ſi miſceantur, non eſſe vermiculis obnoxia, nec ſi interlunio ſerantur: Quin & armo talpæ contacta ſemina, vberiora eſſe: felle autem bubulo attingi ſemina vtilius putant: hæc ille ac etiam complura de medicamentis frugum: de quibus etiam Columella libri ſecundi capite nono: & Palladius libri primi capite triceſimo quinto: *Lecta*] Columella libri ſecundi capite nono hanc cauſſam diligenter explicat: Nam quod ait Celſus, vbi mediocris eſt fructus, optimam quamque ſpicam legere oportet, ſeparatúmque ex ea ſemen reponere: cùm rurſus amplior meſſis prouenerit, quicquid exteretur, capiſterio expurgandum erit: & ſemper quodque propter magnitudinem ac pondus in imo ſubſederit, ad ſemen reſeruandum. Nam id plurimum confert, quia quanuis cæteris locis humidis, tamen etiam ſiccis frumenta degenerant, niſi cura talis adhibeatur. Hoc præceptum Columella citat iterum libri capite decimo, & ad omnes rerum ſpecies attinere indicat, non ad ſola frugum ſemina: Itaque illic ad equarum progeniem refert: Plinius libri decimi octaui capite viceſimo quarto, addit ſemen optimum eſſe anniculum, bimum deterius, trimum peſſimum, vltrà ſterile: Item optimum eſt granum, quod rubet, & dentibus

bus fractum, eundem habet colorem: deterius, cui plus intus albi eſt. Varro libri primi capite quadrageſimo: Semina videre, ne vetuſtate ſint exfuncta, prodeſt: aut ne ſint admiſta, aut ne propter ſimilitudinem ſint adulterina: Semen vetus tantùm valet in quibuſdam rebus, vt naturam commutet: Nam ex ſemine braſſicæ vetere naſci aiunt rapa, & contrà ex raporum, braſſicam. Idem rurſus capite quinquageſimo ſecundo: Quæ ſeges grandiſſima atque optima fuerit, ſeorſum in aream ſecerni oportet. *Manu*] Hinc dictum quidam volunt legumen, ait Seruius: at Virgilius hîc non de ſolis leguminibus, ſed de omnibus ſeminibus loquitur: & hoc præceptum ad omnem agricolationis rationem attinet, vt rectè Columella ait. *Sic omnia*] Cauſſa tantæ diligentiæ in præparatione ſeminum ad naturæ imbecillitatem & infirmitatem tuendum & reſtaurandum. *Non aliter*] Declaratur ſimilitudine nauigij, celeritas culturæ, ad naturam ſeminum medicandam. *Lembum*] Nauiculam admodum breuem, vt Seruius. *Remigiis*] Metonymia, pro remis. *Remiſit*] Deſiit remigare. *Atque*] Non eſt coniunctio connexiua, ſed interdum comparatiua, vt, Aliter ego feci atque tu. Aliquando aduerbium eſt, vt hîc pro ſtatim: & apud Ennium,

—atque accedit muros Romana iuuentus:

Gellius libri decimi capite viceſimo nono.

Præterea tam ſunt Arcturi ſidera nobis,
Hœdorúmque dies ſeruandi & lucidus Anguis,
Quàm quibus in patriam ventoſa per æquora vectis
Pontus, & oſtriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die, ſomníque pares vbi fecerit horas,
Et medium luci, atque vmbris iam diuidet orbem:
Exercete viri tauros, ſerite hordea campis,
Vſque ſub extremum brumæ intractabilis imbrem.

Necnon & lini ſegetem, & cereale papauer
Tempus humo tegere : & iamdudum incumbere aratris.
Dum ſicca tellure licet, dum nubila pendent.

Præterea] Acceſſurus ad ſextum frugum præceptum de ſatione ſeminum, præfatur Aſtrologiæ parem in agricolis & nautis neceſſitatem:vbi notabis de communibus agriculturæ cauſſis cœlum proponi: quod attingebatur etiam priùs,

Ventos & varium cœli prædiſcere morem
Cura ſit.

Arcturi] De quo iam dictum eſt:

--ſub ipſum
Arcturum ſat erit tenui ſuſpendere ſulco.

Hœdorúmque] Hœdi, ſunt ſtellæ duæ paruæ in ſiniſtra Erichthonij,in cuius etiam ſiniſtro humero inſidet Capra Amalthæa. *Lucidus anguis*] Tres Angues in cœlo ſunt, primus Septentrionum medius, ſecundus Ophiuchi, tertius in ſignis Meridionalibus, & Hydra dicitur. Seruius hîc Hydram ſumit:ego primũ anguem malo, lucidum ſtellis 30. qui & iccirco poſtea magnus Anguis dicetur. Arcturus oritur coſmicè decimo quinto die Septembris. *Oſtriferi*] Oſtrea plurima ferentis. Notabis hîc maſculinum genus contra artem. *Abydi*] Abydus in Aſiatico Helleſponti litore,ciuitas eſt oppoſita Seſto ciuitati, in eiuſdem Helleſponti litore Europeo: tam vicinæ autem, vt eminùs gemina Abydus appareat.

--Dirimíque procul non æquore viſa
Cœperat à gemina diſcedere Seſtos Abydo: Valerius Flaccus primo Argonauticω̃n. *Libra*] Propoſita Aſtrologiæ neceſſitate, iam per aſtra, deſcribit ſationis tempora: De quibus Cato ſic breuiter, cùm de ſementi facienda pręcipit: Vbi quiſque locus frigidiſsimus aquoſiſsimúſque erit,ibi primùm ſerito:in calidiſsimis locis ſementem poſtremùm fieri oportet. Virgilius igitur primò

primò æquinoctium Autumni deſcribit per ingreſſum Solis in Libram: Calendis verò Octobris Sol in Libram tranſitum faciebat: Columella libri vndecimi capite ſecundo. Libra, ſidus Zodiaci ſolum inanimum: Olim Chelæ & brachia Scorpionis dicebantur, vt anteà patuit; Stellas habet in forma 8, extra, 9. Iuxta habet 9, nil ad formam facientes: hîc verò per Metonymiam intelligamus tempus Solis, Libram ingredientis. *Die*] Non eſt contractio, ſed vſurpatio vetuſtatis: & ſic Saluſtius: Dubitauit acie pars. Et ideo ſic declinatur, quia genitiuus ſingularis nominatiuo plurali maior eſſe nō debet. Hęc ex Seruio. At Gellius libri noni capite quarto legit (Dies) non (die,) & docet exemplis veterum, in genitiuo ſingulari non (die) ſed (dies) eſſe: ſic enim pleráque, ętas veterum declinauit: hæc facies, huius facies: fames, huius fames: ſic dies huius dies. Reperies tamen apud Ciceronem in emendatis exemplaribus contra Gellium, (pernicie) in genitiuo, vt hîc (die.) *Pares horas*] Intellige ex æqualibus, de quibus iam dictum eſt: In æquinoctiis enim quia dies artificiales noctibus artificialibus ſunt æquales, ideò & horæ licet aliis diebus inæquales, tamen ſunt æquales inter ſe diurnæ nocturnis. *Et medium*] Et tota dies naturalis, id eſt completa Solis vna conuerſio, facit artificialem diem nocti artificiali æqualem: quod ſub AEquatore habitantibus perpetuum eſt. *Hordea*] Hordeum, inter ęquinoctium Autumni & Brumam ſeri iubet, vt interpretatur Plinius libri decimi octaui capite decimo quarto. *Brumæ*]

Bruma noui prima eſt, veterîſque nouiſſima Solis,

ait Ouidius primo Faſtorum: Solſtitium hybernum vulgo dicitur: propriè tamen Ciceroni, Virgilio, Plinio, Bruma dicitur, & accidit nunc 3 & 2 Idus Septembris. id eſt eiuſdem 12 & 11 die: Virgilij itaque tempore, 2 & 1. Democritus talem futuram hyemem arbitratur, qualis fuerit Brumæ dies, & circa eum terni: Item ſimilem Solſtitio æſtatem, ait Plinius libri decimi octaui capite viceſimo ſexto. *Lini*] Plinius tamen linum & pa-

pauer Vere ſerendum monet libri decimi octaui capite viceſimo quarto. *Dum ſicca*] Periphraſis eſt temporis inter Autumnum & Brumam.

Vere fabis ſatio: tunc te quoque Medica, putres
Accipiunt ſulci, & milio venit annua cura:
Candidus auratis aperit quum cornibus annum
Taurus, & aduerſo cedens Canis occidit aſtro.
At ſi triticeam in meſſem, robuſtáque farra
Exercebis humum, ſoliſque inſtabis ariſtis,
Antè tibi Eoæ Atlantides abſcondantur,
Gnoſiáque ardentis decedat ſtella Coronæ,
Debita quàm ſulcis committas ſemina, quámque
Inuitæ properes anni ſpem credere terræ.
Multi ante occaſum Maiæ cœpère: ſed illos
Expectata ſeges vanis eluſit auenis.
Si verò viciámque ſeres, vilémque faſelum,
Nec Peluſiacæ curam aſpernabere lentis:
Haud obſcura cadens mittet tibi ſigna Bootes:
Incipe, & ad medias ſementem extende pruinas.

Vere] Proponitur verna ſatio, fabæ, medicæ, milij. *Fabæ*] De qua Plinius libri octaui capite duodecimo: Inter legumina maximus honor fabæ, eiúſque multiplex vſus, omnium quadrupedum generi, maximè homini: ſeritur ante Vergiliarum occaſum, leguminum prima: vt antecedat hyemem: Virgilius eam per ver ſeri iubet, circumpadanæ Italiæ ritu: ſed maior pars mauult fabalia maturæ ſationis, quàm trimeſtrem fructum eius: Nam ſiliquæ cauléſque gratiſsimi ſunt pabulo pecori. Naſcitur in pleriſque locis ſua ſponte, ſicut Septentrionalis Oceani inſulis, quas ob id, Fabarias noſtri appellant. Hinc Plinius non omninò probat Virgilium, & maturiorem videtur ſationem

tionem requirere. *Medica*] Apoſtrophe eſt poëtica ad Medicam herbam, à Medis (quibus authoribus Dario Græciam vaſtante) in Europam primùm venit. Magnum trifolium vulgo, & fœnum Burgundiæ dicitur: herba equis quàm optima: cuius tanta dos eſt, vt vno ſatu ampliùs quàm tricenis annis duret, ait Plinius libri decimi octaui capite decimo ſexto. *Milio*] Milio ſationem definit Columella libri vndecimi capite ſecundo, circa Idus Aprilis. E milio panis multifariè conficitur, ait Plinius libri decimi octaui capite ſeptimo: vbi aut ſuo tempore ex India in Italiam milium allatum, nigrum colore, amplum grano, harũdineum culmo: quod adoleſcit ad pedes altitudine ſeptem, pręgrandibus culmis, Lobas vocant: omnium frugum fertiliſsimũ: ex vno grano terni ſextarij gignũtur. Ait idem libri decimi octaui capite decimo, Æthiopibus non aliam frugem, quàm milij & hordei notam eſſe: & decimi quarti libri capite ſexto, ait è milio vinum fieri. *Annua*] Additur ad differentiam Medicæ, cui non annua rura, ſed tricenis duntaxat annis. *Candidus*] Deſcribitur accuratiùs Veris ſatio leguminibus propoſita, nempè cùm Sol Taurum ingreditur: at 15 Calendas Maias Sol in Taurum tranſitum fecit tempore Columellæ, vt ait ipſe libri vndecimi capite ſecundo. Taurus autem dicitur candidus auratis cornibus, propter Hyadas ſeptem, quas habet in fronte, vt iam diximus: at Pleiadas fortaſſis hîc ſatius videatur intelligi, id eſt Vergilias: quæ 10 Calend. Maias tum cum Sole oriebantur, vt ibidem Columella: Nec Ver primum Virgilius ſignificare hîc voluit, ſed potiùs iam medium aut ſummum. *Canis*] Pridie Calend. Maias Canis ſe veſperè celabat Columellæ tempore, vt ait ipſe ibidem: Itaque non vnum diem ſignificare Virgilius voluit, ſed tempus illud à 15 Calend. vſque ad initium Maij. Aduerſo autem aſtro propter oppoſitos affectus, nempe quòd oriente altero, alterum óccidit. Neque placent hîc Ser-

uij commenta: Ab æquinoctio verno initium æſtatis die 48, & Vergiliarum exortus matutinus ſtatuitur, ait Plinius libri eiuſdem capite viceſimo octauo: Calend. Aprilis idem exortus numeratur, & totum ſidus Tauri oritur à dorſo, vbi ſunt Pleiades: Dies autem ortus Vergiliarum fuit tempore Plinij ſexto Idus Maij, ait libri decimi octaui capite viceſimo ſexto. *At ſi*] Satio frumenti deſcribitur matutino, vel quod idem eſt, coſmico occaſu Vergiliarum: quinto autem Calend. Nouemb. tum Vergiliæ occidebant, vt Columella libri vndecimi capite ſecundo. Quod & Plinius libri decimi octaui capite viceſimo quinto notat, cùm ait: Nos incipiemus à ſementibus frumenti, hoc eſt Vergiliarum occaſu matutino. quo capite de hoc occaſu varias opiniones recenſet. Occaſum ait Vergiliarum matutinum Heſiodus (nam huius quoque nomine extat Aſtrologia) tradidit fieri cùm æquinoctium Autumni conficeretur: Thales viceſimo octauo die ab æquinoctio: Anaximander viceſimo nono: Eudæmon quadrageſimo octauo: Ipſe verò Plinius, Cæſaris, id eſt Soſigenis aſtrologiam ſequitur, & ab æquinoctio Autumni ad Brumam 43 die Vergiliarum matutinum occaſum ſtatuit, & ab eo hyemem inchoat, & folia arboribus decidere exiſtimat, eóque occaſu nubilo pluuioſam hyemem denuntiat, ſereno aſperam. Et eiuſdem libri capite viceſimo nono de hoc ſidere rurſus ait: Vergiliæ priuatim attinent ad fructus, vt quarum exortu æſtas incipiat: occaſu hyems ſemeſtri ſpatio intra ſe meſſes vindemiáſque, & omnium maturitatem complexæ: Hæc ille. Eodem tamen die Pleiades oriuntur etiam acronycho ſeu veſpertino ortu. Vbi Plinius ſationis huius tempus non omninò probat: Nam ſementibus, ait, tempora plerique præſumunt, & ab 11 die Autumnalis æquinoctij fruges ferunt adueniente Coronæ exortu continuis diebus, certè propè imbrium promiſſo. Palladius initio libri duodecimi: Nouembri menſe, ait, triticum

ſeremus,

ſeremus, & far ſatione legitima, ac ſementi ſolenni. *Triticeam*] Frumenti genera ſunt far, quod adoreum veteres appellauêre, ſiligo, triticum, ait Plinius libri decimi octaui capite octauo: Hîc duas ſpecies Virgilius per ſynecdochem pro genere vniuerſo poſuit: Tritico autem nil eſt fertilius: hoc enim natura ei tribuit, quoniam eo maximè alat hominem, cùm è modio ſi ſit aptum ſolum (quale in Bizantio Africæ campo) centeni quinquageni modij reddantur. Miſit ex eo loco Diuo Auguſto Procurator eius ex vno grano (vix credibile dictu) quadringenta, paucis minùs, germina: extántque ea de re epiſtolæ: Miſit & Neroni ſimiliter trecentas quadraginta ſtipulas ex vno grano: Plinius libri decimi octaui capite decimo. *Robuſta*] Quia ex omni genere duriſſima & contra hyemes firmiſſima, ait Plinius libri decimi octaui capite octauo: & ibidem capite triceſimo ait annis quinquaginta in ſcrobibus durare & conſeruari. *Ariſtis*] Metonymia pro frumentis. *Eoæ*] Ad coſmicum occaſum refertur: Vergiliæ enim veſperè tum celabantur 8 Idus Aprilis, vt Columella libri vndecimi capite ſecundo. *Gnoſiáque*] Gnoſus, nobile eſt in Creta oppidum, & nunc Gnoſia corona dicitur Ariadnes, quæ filia fuit Minois Cretenſium regis, amata à Baccho, & iccirco corona eius in cœlo locata eſt parte Septentrionali, inſignita ſtellis octo: & Gnoſia corona dicitur ad differentiam cœleſtis alterius coronæ, quæ viſitur in plaga Meridionali. *Decedat*] Occidat, occaſu non comiſco, ſed veſpertino: & hîc ſidera duo coniuncta ſunt ad eiuſdem temporis ſignificationem, vt anteà Taurus & Canis. *Stella*] Synecdoche eſt partis pro toto ſidere. *Sulcis*] Sulcatis agris: Metonymia eſt. *Inuitæ*] Quæ non ferat ſua ſponte, ſed per culturam coacta, vt anteà fuit,

--Atque imperat aruis.

Multi] Illuſtratio ex diſſimilis temporis ſatione, ſed inutili. *Maiæ*] Maia, vna eſt Pleiadum vel

 Atlan-

Atlantidum:harum enim nomina ſunt Electra, Alcyone, Celeno, Merope, Sterope, Taygeta, Maia. *Vanis*] ſterilibus, vt anteà dixit. *Si verò*] Deſcribitur viciæ, faſeli,lentis ſatio, ex occaſu Bootis. Hanc totam chronologiam paululùm corrigit Plinius libri decimi octaui capite viceſimo quarto: Virgilius triticum & far à Vergiliarum occaſu ſeri iubet: viciam & faſeolos, & lentem, Boote occidente: ſunt & qui antę Vergiliarum occaſum ſeri iubeant, duntaxat in arida terra calidíſque prouinciis. *Viciámque*] De vicia, vt ſaginaret arua, iam dictum: Sationis eius tria tempora ſunt, circa occaſum Arcturi, vt Decembri menſe paſcat, tunc optimè ſeritur: ſemen æquè nanque fert depaſta: ſecunda ſatio menſe Ianuario eſt: nouiſſima Martio: Plinius libri decimi octaui capite decimo quinto. Vnde intelliges præceptum Vergilij catholicum non eſſe. *Faſelum*] Faſelus & faſeolus ſeu phaſelus & phaſeolus, leguminis genus, foliis venoſis, vt Plinius libri decimi octaui capite ſeptimo: quos ſerere, qua velis terra licet ab Idibus Octobris in Calendas Nouemb. ait Plinius libri decimi octaui capite duodecimo: vbi occaſum Bootæ tibi propè definitum vides: Faſelus verò Italis, quàm Gallis magis notus: & vilis nunc appellatur, propter copiam, quia omne quod abundat, vile eſt. *Peluſiacæ*] Peluſinum, eſt vnum è ſeptem oſtiis Nili, & eiuſdem nominis oppidum in AEgypto, vbi lens optima: Martialis in Xeniis.

Accipe Niliacam, Peluſia munera lentem.

Plinius ait ſe apud authores inueniſſe æquanimitatem fieri veſcentibus ea,libri decimi octaui capite duodecimo. *Bootes*] Βοώτης, Bubulcus, cœleſte ſignum Septentrionale in cauda Vrſæ maioris,22 ſtellis formatis, & vna informi conſtans: præcipua autem eſt Arcturus, qui aliter Arctophylax dicitur,quia cuſtodiat ἄρκτον,id eſt Vrſam. Quarto Non. Octobr. Auriga óccidit manè, ait Columella libri 11. cap.2. *Incipe*] Epilogus eſt quidã vniuerſæ

vniuerſæ ſationis,qua & vernum& autumnale tempus complectitur,vſque ad hyemis pruinas. Atque adhuc ad ſationis tempora, aſtrorum ortus & occaſus poëta propoſuit:ſed nimia eius & cæca ſubtilitas Plinio videtur libri decimi octaui capite viceſimo quarto,cùm res inter ruſticos geratur,literarúmque expertes,non modò ſiderum:Et confitendum eſt, ait,cœlo maximè conſtare ea, quippe Virgilio iubente prædici ventos ante omnia ac ſiderum mores, neque aliter quàm nauigantibus ſeruari:Spes ardua et immenſa miſceri poſſe cœleſtem diuinitatem imperitiæ. Hæc Plinij verba ſunt, quibus feſtiuè Maronem cauillatur: deinde quò lætiores agricolarum mentes ab hac Maronis aſtrologia diſcedant, toto capite viceſimo quinto & viceſimo ſexto proponit Aſtrologiæ difficultatē,vt anni ſit propè inexplicabilis ratio,quòd tēpeſtatū ſignificatio nūc præcurrat,nunc poſtueniat,effectis cœli ad terrā modò citiùs, modò tardiùs deciduis: quòd conſtet omnis aſtrologia ſtatis & fixis ſideribus, quorū effectus aliis ſtellis turbetur:vnde nō ſoli homines,ſed animalia reliqua ob id circa id ſagaciora,vt quo eorum vita conſtet, fallūtur, vt papiliones & aues aduenæ, cùm ſpem Veris afferāt, interdum ſæuiſſima hyeme afflictantur. Tum aſtrologorū de iiſdem aſtris diſſenſiones proponit: vt de Vergiliarum occaſu,quas iam diximus,de ſectis Chaldæa, AEgyptia,Græca,Latina,quam Cæſar Dictator addidit authore Soſigene:tandémque proponit varias in terris ſignificationes,cœleſtium ſignificationibus reſpondentes, ſiderúmque ipſorum terreſtria ſigna indubitata,atque,vt ipſe ait, oracula, quorum ex euentu ſidera ſint agricolis intelligenda: nō ad dies vtique præfinitos expectāda tempeſtatum vadimonia. Et viceſimo ſeptimo capite,naturam velut exclamantem facit: Cur cœlum intueris agricola? cur ſidera quæris ruſtice? ecce ſtellas inter herbas tuas aſpergo,ac ne poſſis præterire, miraculo ſolicito. Vidéſne vt fulgor igni ſimilis, alarum cōpreſſu tegatur,ſecúmque lucem habeat & noctem? dedi

di ecce tibi herbas,horarum indices , heliotropium ac lupinum,quę cum Sole circumaguntur:cur etiam nunc altius ſpectas , cœlúmque ſcrutaris ? habes ante pedes ecce Vergilias : in certis eæ diebus proueniunt , duràntque fœdere ſideris huiuſce , partímque eas illius eſſe certum eſt:hirundinis viſus, idem tempus indicat: apicula procedens,fabam florere denuntiat , fabaque floreſcens eam euocat:cùm germinare morum videbis, iniuriam poſteà frigoris timere nolito,lucentes Cicindelæ ſationem tibi leguminum oſtendunt.

Iam verò ſemper viridis,ſempérque grauata
Lentiſcus triplici ſolita eſt grandeſcere fœtu:
Ter fruges fundens,tria tempora monſtrat arandi:

Idem coronamentorum narciſſi , qui ter etiam florēt, oſtendunt:vt primus flos primam ſationem , ſecundus mediam,tertius vltimam doceat.Iam verò hyemis aduentus deciduis arborum foliis clariùs quàm Vergiliarum occaſu mōſtratur,vt hoc ſignum habeas inter tuos vepres:pulegium florens Brumæ diē indicat: quæ qualis eſt & terni circa eam dies, talem hyemem Democritus arbitratur.Secundi tempus cùm ſpica defloreſcere cœperit atque roborari, ſecundúmque antequam marceſcat:ſolſtitium indicatur conuerſione foliorum , tiliæ , populi albæ , vlmi , ſalicis : auis vireo prodit ipſo ſolſtitij die, vt Parra item auis oriente Sirio non apparet,donec & occidat:tranſiiſſe ſolſtitium putes,niſi cùm incubantem videris palumbem. Ortum Procyonis ſeu Caniculæ ſentiunt maria & terræ & multæ ferę:accendit ſolem , & magnam æſtus obtinet partem : formica pleniluniorum & interluniorum rationem demōſtrat, quæ interlunio quieſcit , plenilunio etiā noctibus operatur.hæc ferè Plinius collegit,vt agricolas à cœli contemplatione ad agros ſuos reuocaret.veréque,vt ait libri decimi noni prologo,oſtenderet non minus conferre rura,deprehendendo cœlo,quàm ſideralem ſcientiā. At his Plinianis exclamationibus reſponderi poteſt,nō illam ſcrupuloſam Aſtrologiæ ſubtilitatem agricolis à

Virgilio

Virgilio proponi,ſed ephemeridas à doctis digeſtas, & annua illa Aſtrologiæ breuiaria, quæ vulgus arabico verbo Almanach appellat:& quamuis multæ ſignificationes terreſtres cœleſtibus reſpondeant,attamen non omnes,nec omni vel tempore, vel loco reſpondere, & cauſſarum noticiam & rationem , elementorum obſeruatione præſtare. Columella quoque libri vndecimi capite ſecundo,excuſat quidem ſe , quòd contra cœli obſeruationem aliquando diſſeruerit aduerſus Chaldæos improbiſſimè pollicentes certis quaſi terminis, ita diebus ſtatis aëris mutationes reſpondere : quod in ruris diſciplina non deſideretur eiuſmodi ſcrupuloſitas, ſed, quod dicitur,pingui Minerua quantumuis vtile cõtinget villico tempeſtatis futuræ præſagium.

Idcirco certis dimenſum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus aſtra.
Quinque tenent cœlum Zonæ:quarũ vna coruſco
Semper ſole rubens,& torrida ſemper ab igni:
Quam circum extremæ dextra læuáque trahuntur
Cærulea glacie concretæ,atque imbribus atris.
Has inter,mediámque,duæ mortalibus ægris
Munere conceſſæ diuûm:& via ſecta per ambas,
Obliquus quà ſe ſignorum verteret ordo,
Mundus vt ad Scythiam , Rhiphæáſque arduus arces
Conſurgit,premitur Libyæ deuexus in Auſtros.
Hic vertex nobis ſemper ſublimis:at illum
Sub pedibus Styx atra videt,manéſque profundi,
Maximus hìc flexu ſinuoſo elabitur Anguis
Circùm,pérque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentes æquore tingi.
Illic(vt perhibent)aut intempeſta ſilet nox
Semper,& obtenta denſantur nocte tenebræ:

Aut

Aut redit à nobis aurora, diémque reducit:
Nóſque vbi primus equis oriens afflauit anhelis,
Illic ſera rubens accendit lumina Veſper.
Hinc tempeſtates dubio prædiſcere cœlo
Poſſumus: hinc meßiſque diem, tempúſque ſerendi:
Et quando infidum remis impellere marmor
Conueniat, quando armatas deducere claſſes:
Aut tempeſtiuam ſyluis euertere pinum.
Nec fruſtrà ſignorum obitus ſpeculamur, & ortus:
Temporibúſque parem diuerſis quattuor annum.

Idcirco] Reuertitur ad propoſitam Aſtrologiæ neceſſitatē, & tam variis frugū tēporibus variam è varijs partibus cœli cauſſam repetit. *Orbem*] Annum Seruius intelligit dimenſum vere, æſtate, autumno, hyeme: potes etiam ac meliùs intelligere orbem terrarum, ad cuius plagas etiam ſequens accommodatur cœli diuiſio, vt ſit ſenſus: Mundus eſt certis partibus diuiſus, & obliqui circuli (per quem ſol meat) ſignis temperatus. *Duodena*] Quæ ſunt Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpius, Sagittarius, Capricornus, Aquarius, Piſces. *Quinque*] Partitio vniuerſæ terræ ex ſuis adiunctis qualitatibus in partes quinque cœli totidē partibus reſpondentes: de quibus Tibullus elegia ſecunda libri quarti: & Ouidius apertè primo libro Metamorphoſeos:

Vtque duæ dextra cœlum, totidémque ſiniſtra
Parte ferunt Zonæ: quinta eſt ardentior illis:
Sic onus incluſum numero diſtinxit eodem
Cura dei, totidémque plagæ tellure premuntur.

Sed ante hos omnes, Ariſtoteles quinto capite ſecundi meteororum. *Tenent cœlum*] Cœlo reſpondent, cœli ambitum complent. *Zonæ*] Cinguli, plagæ & regiones. *Quarum*] Media plaga inter tropicos conſtat gradibus 47. Sic Ouidius:

Quarum quæ media eſt,non eſt habitabilis æſtu.

Atque hic error veterum fuit à Plinio primùm & Ptolemæo refutatus,qui gentes in ea Zona habitantes deſcripſerunt: quin hodie temperies ibi ſumma pernoſcitur æquatis dierum caloribus cum frigoribus noctiũ:ſub AEquatore ſiquidē æquinoctia perpetua ſunt: circa tropicos eſt ardentior regio. *Quam circum*] Deſcribit arcticam & antarcticam , id eſt ſeptentrionalem & auſtralem Zonam:quæ ſingulæ conſtant 23 gradibus & minutis 30: & ambæ coniunctæ ſunt æquales Zonæ mediæ,& 47 gradus efficiunt. *Cærulea*] Septentrionalis tamen Zona licet incommoda, tamen habitatur à multis populis, vt conſtat è multis populis plagæ ſeptentrionalis: auſtralis autem mari ferè occupatur,& minùs eſt coſmographis nota. *Has inter*] Deſcribit duas temperatas Zonas inter Tropicos & minimas Zonas. *Mortalibus*] Quarũ alterā nos incolimus:alteram ἀντίποδες vel ἀντίχθονες. *Et via*] Declarauit adhuc quomodo certis partibus mundus eſſet diuiſus : nunc igitur reſpicit ad illud:

Per duodena regit mundi Sol aureus aſtra.

Per] Inter,ſic Seruius,vt curioſa Macrobij interpretatio videatur ad hũc locum tam multis verbis defendendum , qui duabus ſyllabis ſoluitur: & ſic mox dicetur,Anguis per duas Vrſas , id eſt inter. *Obliquus ordo*] λοξὸς κύκλος Ariſtoteli dicitur, & ei cauſſa rerum effectrix tribuitur, vt in argumento diximus. *Mundum*] Comparat accuratiùs extremas Zonas ex diſſimilibus adiunctis & effectis Zonarum cæleſtium illis reſpondentium. *Scythiam*] Synecdoche partis pro toto : Scythia,pars ad Zonā arcticam vergens. *Riphæas*] id eſt Scythicos montes. Riphæus autem filius Gomer Riphæos Scythas inſtituit. *Arces*] Metaphora pro,ſummitates. *Conſurgit*] Virgilius ſuperam cœli partem in Arctica zona ſtatuit, in antarctica autē inferā. Ariſtoteles autem ſecundi libri de cœlo ſecũdo capite aliter, cùm dextram mundi partem tribuat orienti, ſiniſtram occidenti,

occidenti,ſuperam in auſtrali plaga ponit, inferam in Arctica: & auguralis Romanorum doctrina arcticam mundi partem in meridie,poſticam in ſeptentrione ſtatuebat:quamuis aduerſus Ariſtotelem dextram in occidente,ſiniſtram in oriente poneret. Ac nimirum fortaſſis vt inferos quidam hîc eſſe putent, efficiunt quæ in illis vltimis mundi plagis memorantur:Glacies miſerabilem vocis humanæ gemitum edens, fidem facit ibi hominum animas torqueri,vt in Iſlandia:& dæmones humana figura ſeruiunt in Grunlandia, & ſylueſtres homines,qui nocte nautas infeſtant,interdiu non compárent. *Libyæ*] Synecdoche item partis pro toto, quia Libya pars eſt ſpectans ad auſtralem zonam.

Auſtros] Auſter, meridionalis ventus, qui græcis eſt νότος. *Vertex*] πόλος græcis, cardo mundi circa quem mundus voluitur:qualis putatur ſtella in cauda Cynoſuræ: at polus mundi ab eadem receſſit quatuor gradibus. *Nobis*] habitantibus in zona temperata ſeptentrionali. *Styx*] Palus inferorum: & hîc ſynecdoche partis quæ fingitur in illa antarctica zona eſſe. *Manéſque*] Manum,bonum.hinc manes,dij boni: ſed per antiphraſim,dij inferorum,ait Seruius. *Maximus*] Deſcribit apertiùs arcticum polum tribus ſideribus vicinis. Angue & vtraque Vrſa. *Maximus*] Conſtat enim ſtellis 30, cum Ophiuchus conſtet tantùm 29,& Hydra 25: & lucidus anguis priùs dictus eſt. *Arctos*] ἄρκτος latinè vrſæ,duæ ſunt: Cynoſura quæ etiam Phœnice dicitur,conſtans 7 ſtellis:& Helice,quæ Calliſto,cõſtans 35 ſtellis. *Arctos arctos*] Anadiploſis,vt ecloga decima;

—vos hæc facietis maxima Gallo,
Gallo cuius amor &c.

Æquore tingi] Id eſt,quæ nunquam Italis occidunt. Opinionem autẽ illã Lactantius capite viceſimo quarto ſecũdi Inſtitutionũ,& D. Auguſtinus capite nono libri decimi ſexti de Ciuitate dei, irridentes antipodas ſequũtur. *Illic*] Incertã rẽ de zona antarctica proponit, aut perpetua nocte occultari, aut habere viciſſitudinẽ dici

diei & noctis. Secunda pars diſinctionis vera eſt: quin viginti ſidera illic inuenta ſunt Veneri & Ioui claritate ſimilia: tres imprimis Canopi, quo putatur à nonnullis Auſonius in illis monaſyllabis alluſiſſe:

Longa dies operoſa viro, ſed temperies nox,
Qua caret Æthiopum plaga peruigil, irrequies gens.
Semper vbi æterna vertigine clara nitet lux.

Equis] De quibus Ouidius ſecundo metamorpho.

Interea volucres Pyrois, Eous & Æthon
Solis equi, quartúſque Phlegon, hinnitibus auras
Flammiferis implent, pedibúſque repagula pulſant.

Veſper] Venus manè Lucifer, & hyberno tempore præit manè Solem, æſtiuo veſperi ſequitur, & Veſper dicitur:

Ante diem clauſo componet Veſper olympo,

ecloga ſexta:

Ite domum ſaturæ, venit Heſperus, ite capellæ,

fuit ecloga decima. *Hinc*] Concluditur aſtrologiæ propoſita neceſſitas, & per partes illuſtratur, tanquam diceretur: Quare per aſtrologiam licet tempeſtates meſſis, ſementis, nauigationis, cæſuræ arborum prædiſcere. *Tempeſtates*] De quarum ſignis mox permulta. *Meßis*] Lex aptiſſima antequam granū indureſcat, & cùm iam traxerit colorem: Oraculū verò biduo celerius meſſem facere potius quàm triduo huberius: Plinius libri decimi octaui capite triceſimo. *Serendi*] Autumno & Vere, vt iam dictum eſt. *Inſidum remis impellere marmor*] Periphraſis nauigandi: hoc tempus Heſiodus à ſolſtitio definit quinquaginta diebus:

Ἤματα πεντήκοντα μετὰ τροπὰς ἠελίοιο,
Ἐς τέλος ἐλθόντος θέρεος καματώδεος ὥρης
Ὡραῖος πέλεται θνητοῖς πλόος—
Dies quinquaginta poſt verſiones ſolis,
Ad finem veniente æſtate, laborioſo tempore,
Tempeſtiua eſt mortalibus nauigatio.

Idem nauigationem prohibet poſt occaſum Pleiadū:

Ἄλλος δ' εἰαρινὸς πέλεται πλόος ἀνθρώποισιν.

Alia

Alia autem verna eſt nauigatio hominibus, ait ibidem. *Marmor*] Metaphora eſt pro mari, quod marmori ſimile eſt vel æquore ſuo, vel candore. *Armatas deducere claſſes*] Id eſt nauali prælio decertare. *Pinum*] Synecdoche pro quauis arbore & materia, vt georgici authores loquuntur, cuius cæſura, tempeſtiua debeat eſſe, ne ligna termites faciant: ſic enim ligni vermes appellantur, ait Seruius: pinum tamen præcipuè notauit, quia hinc naues efficiuntur:

—nec nautica pinus
Mutabit merces— Fuit ecloga quarta.

Materiam quam effodies aut præcides, abs terra diebus ſeptem proximis, quibus Luna plena fuerit, optimè eximetur: Omnino caueto ne quam materiam doles, neu cædas, neu tangas, ſi potes, niſi ſiccam, neu gelidã, neu rorulentam: Hæc Cato. Palladius libri duodecimi capite decimo quinto: Nunc materies ad fabricam cædenda eſt, cùm Luna decreſcit. Idem libri decimi tertij capite ſecundo de menſe Decembri: Et materiem bene hoc menſe cædemus. *Temporibúſque*] Annum parem & ſemper ſui ſimilem, quamuis ex quatuor diuerſis partibus vere, æſtate, antumno, hyeme conſtantem.

Frigidus agricolam ſiquando continet imber,
Multa, forent quæ mox cœlo properanda ſereno,
Maturare datur: durum procudit arator
Vomeris obtuſi dentem: cauat arbore lintres:
Aut pecori ſignum, aut numeros impreßit aceruis
Exacuunt alij vallos, furcáſque bicornes:
Atque Amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis Rubea texatur fiſcina virga:
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite ſaxo.
Quippe etiam feſtis quædam exercere diebus
Fas & iura ſinunt. riuos deducere nulla

Relligio

Relligio vetuit: ſegeti prætendere ſepem:
Inſidias auibus moliri: incendere vepres;
Balantúmque gregem fluuio merſare ſalubri.
Sæpe oleo tardi coſtas agitator aſelli,
Vilibus aut onerat pomis: lapidémque reuertens
Incuſum, aut atræ maſſam picis vrbe reportat.

Frigidus] Deſcribuntur opera pluuioſorum dierum, quibus ab operibus propoſitis ceſſare cogitur agricola: vbi & præceptum de ruſticis inſtrumentis dilatatur, & quædam alia deſcribuntur, de quibus Cato: Per hyemem lucubratione hæc facito: Ridicas & palos, quos pridie in tecto poſueras, ſiccos dolato, faculas facito, ſtercus egerito. Item alibi, vbi tempeſtates malę erunt, præcipit idem & dolia vincienda, medicanda, picanda. *Properanda maturare*] Duo verba hæc oppoſuit: Maturi enim fructus dicuntur nec acerbi, & crudi nec decidui & cocti: Sic quod neque ſeriùs, neque tardiùs agitur, maturari dicitur: quod Auguſtus duobus verbis diſertè expreſſit, σπεῦδε βραδέως, feſtina lentè. Vide Gellium libri decimi capite vndecimo. *Lintres*] Fluuiales nauiculas. *Signum impreßit*] Notam inurit: præteritum enim pro præſenti. *Numeros*] Teſſeras, quibus frumentorum numerus deſignatur: Nam numeros pro literis poſuit, quibus numeri continentur. *Vallos*] Foſſas & muros Seruius interpretatur: ego palos & ſudes malo: nec enim foſſæ ſatis propriè dicerentur acui: Et poſtea ſecundo Georgico ſcribitur:

Quadrifidáſque ſudes & acuto robore vallos.

Bicornes] Quod ſecundo Georgico repetitur:

Fraxineáſque aptare ſudes, furcáſque bicornes.

Amerina] Ameria, oppidum Vmbriæ in Italia, vnde Roſcius à Cicerone defenſus.

Lentæ] Naturale eſt vitis epithetum:

Lenta quibus torno facili ſuperaddita vitis,

fuit ecloga tertia: &,

--Lentæ texunt vmbracula vites,

fuit ecloga nona. *Rubea*] Rubi, oppidum Campaniæ abundans virgis & virgultis ac viminibus: Hinc virga rubea dicitur, vt Amerina retinacula: Sic Seruiũs interpretatur. Poteſt tamen de rubo intelligi, qui & flexilis eſt, & inter vitilia connumeratur. *Fiſcina*] De fiſco & fiſcella in eclogis dictum:

Viminibus mollíque paras intexere iunco?

fuit ſecunda ecloga.

Dum ſedet & gracili fiſcellam texit hibiſco,

fuit vltimâ. Fiſcina idem. *Nunc torrete*] Repetitur idem ferè verſus primo AEneidos:

--Frugéſque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere ſaxo.

Vbi eſt hyſterologia panis priùs faciendi, tum molendi frumenti: At hîc aliter eſt: Iubet enim Virgilius fruges priùs torreri, id eſt ſiccari, tum moli. *Frangite ſaxo*] Periphraſis pro mólite. *Quippe*] Deſcribit opera feſtis diebus permiſſa: vbi collatio quædam eſt maiorum: Feſtis diebus quędam opera permittũtur, quantò magis igitur pluuiis profeſtis? Hinc illa veterum ſunt oracula, malum patremfamiliâs, quiſquis interdiu faceret, quod noctu poſset, niſi tempeſtate cœli: peiorem qui profeſtis diebus ageret, quod feriatis deberet: peſſimum qui ſereno die ſub tecto potiùs operaretur, quàm in agro. *Fas & iura*] Diuina & humana iura. *Deducere*] Id eſt ſiccare: & pro contrario effectu contrarium anteà fuit:

Deinde ſatis fluuium inducit, riuóſque ſequentes.

Huc Flacci in iure Pontificio peritiſſimi iocus ſpectat: Ferias magis viduis idoneas eſſe quàm virginibus ad nubendum: Viduarum enim nomine, veteres foſſas ſignificabant, quibus ſiccandis feriæ conuenirent. *Sepem*] Virgultis & ſpinis aut agreſti è palis & longariis, aut foſſa & aggere, aut tabulis è lapide & lateribus & terra conſtantem. Hæc ſiquidem ſepis genera ſunt, vt Varro docet de re Ruſtica libri primi capite

te decimo quarto. *Inſidias auibus moliri*] Periphraſis pro aucupari. *Balantum*] Balare, proprium eſt ouium, vt canum latrare: Periphraſis igitur eſt ex genere & proprio adiuncto. Hoc tamen opus ad tertij libri potiùs argumentum attinet. *Salubri*] Vetabant enim Pontifices feſtis diebus oues lauari, niſi ſcabiei vitandæ gratia, ſicut etiam ſegetem ſepiri: quod tamen Virgilius permiſſum ait. Vide Columellam libri ſecundi capite viceſimo ſecundo. *Sæpe*] Quædam ex agro in vrbem comportantur feſtis diebus, vt oleum & poma: quædam reportantur, vt mola & pix ad picanda vaſa & vſus alios. *Lapidémque*] Periphraſis molæ, vt frumentariæ, fabariȩ, oleariæ, quæ veteribus fuit aſinaria, quia verſaretur ab aſinis, aut truſatilis, quæ ab hominibus in piſtrinis: poſtea inuenta eſt molendinaria, quæ ventis aut aquis ageretur. *Picem*] Cuius & natura & genera & vſus à Plinio declarantur. Cato de re Ruſtica capite tertio, dicere videtur hac de re: Per ferias potuiſſe foſſas veteres tergeri, viam publicam muniri, vepres recidi, hortum fodi, pratum purgari, virgas vinciri, ſpinas runcari, expinſi far, munditias ferri.

Ipſa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum. Quintam fuge: pallidus Orcus,
Eumenidéſque ſatæ: tum partu terra nefando
Cœúmque, Iapetúmque creat, ſæuúmque Typhoea:
Et coniuratos cœlum reſcindere fratres.
Ter ſunt conati imponere Pelio Oſſam,
Scilicet atque Oſſæ frondoſum inuoluere Olympum:
Ter pater extructos diſiecit fulmine monteis.
Septima poſt decimam fœlix, & ponere vites;
Et prenſos domitare boues, & licia telæ
Addere. Nona fugæ melior, contraria furtis.

Multa adeò gelida meliùs ſe nocte dedêre:
Aut quum Sole nouo terras irrôrat Eous.
Nocte leues ſtipulæ meliùs, nocte arida prata
Tondentur: noctis lentus non deficit humor.
Et quidam ſeros hyberni ad luminis ignes
Peruigilat, ferróque faces inſpicat acuto.
Intereà longum cantu ſolata laborem
Arguto coniux percurrit pectine telas:
Aut dulcis muſti Vulcano decoquit humorem,
Et foliis vndam tepidi deſpumat aheni.
At rubicunda Ceres medio ſucciditur æſtu:
Et medio toſtas æſtu terit area fruges:
Nudus ara, ſere nudus: hyems ignaua colono.
Frigoribus, parto agricolæ plerunque fruuntur,
Mutuáque inter ſe læti conuiuia curant.
Inuitat genialis hyems, curáſque reſoluit:
Ceu preſſæ quum iam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.
Sed tamen & quernas glandes tunc ſtringere tempus,
Et lauri baccas, oleámque, cruentáque myrta:
Tunc gruibus pedicas, & retia ponere ceruis,
Auritóſque ſequi lepores: tum figere damas,
Stuppea torquentem Balearis verbera fundæ,
Quum nix alta iacet, glaciem quum flumina trudunt.

Ipſa dies] Deſcribit diſcrimina quatuor Lunarium dierum, quinti, ſeptimi, noni, decimi: quæ ſuperſtitioſa videtur, & certè Plinio parum probata libri decimi octaui capite triceſimo ſecundo. Virgilius, ait, etiam in numeros Lunæ quædam digerenda putauit, Democriti ſecutus oſtentationem. Hæc ille: vbi tradit tamen hanc generalem Lunæ legem, Omnia quæ cæduntur,

cæduntur, carpuntur, tunduntur, innocentiùs decreſcente Luna, quàm creſcente fiunt. *Felices*] Quibus opera feliciter aguntur. Ex Heſiodo ſumptum, vbi quatuor verſibus idem pleniùs:

> Ἄλλοτε μητρυιὴ πέλει ἡμέρη, ἄλλοτε μήτηρ·
> τάων εὐδαίμων τὲ καὶ ὄλβιος, ὃς τά δε πάντα
> εἰδὼς ἐργάζηται ἀναίτιος ἀθανάτοισιν,
> ὄρνιθας κρίνων, καὶ ὑπερβασίας ἀλεείνων.
> *Interdum nouerca eſt dies, interdum mater:*
> *Harum beatúſque & felix qui hæc omnia*
> *Sciens operatus fuerit inculpatus Diis,*
> *Auguria obſeruans & præuaricationes euitans.*

Quintam fuge] Quinta Luna ex ſuis effectis infauſta deſcribitur, quia monſtra procreat: Locus per partes illuſtratur. Hic autem numerus Palladi Deæ etiam ſterili ſacer eſt.

> πέμπτας δ' ἐξαλέασθαι, ἐπεὶ χαλεπαί τε καὶ αἰναί·
> Ἐν πέμπτῃ γάρ φασιν Ἐρίννυας ἀμφιπολεύειν
> Ὅρκον τιννυμένας, τὸν Ἔρις τέκε πῆμ' ἐπιόρκοις.
> *Quintas verò euitato, quia difficiles ſunt & graues:*
> *In quinta enim aiunt Furias obambulare*
> *Periurium vindicantes, quod contentio malum periuris.*

Orcus] Orcus, Pierio aſpiratur: Deus inferni: Pallidus dicitur, vt mors pallida: & ex effectu Metonymia eſt. *Eumenidéſque*] Furiæ infernales, filiæ Plutonis & Proſerpinæ: vel Acherontis & Noctis, vt aliis placet. Εὐμενὴς autem, beneuolus dicitur: ergo κατὰ τὴν ἀντίφρασιν Eumenides dicuntur. *Cæum*] Gigantum nomina ſunt, quorum ſororem Famam terra Diis irata progenuit, vt eſt quarto AEneidos:

> *Illam terra parens, ira irritata Deorum,*
> *Extremam, vt perhibent, Cæo Enceladóque ſororem*
> *Progenuit--*

Fratres] Othum & Ephialtem Neptuni filios, qui

 nouem

nouem digitis creſcebant ſingulis menſibus: qua fronti altitudine cœlum voluerunt euertere, ſed confixi ſunt ſagittis Apollinis & Dianæ. *Pelio*] Monti Theſſaliæ. *Oſſam*] Montem Thraciæ: hic verſus triplicem licentiam habet: primùm in (conati) vocalis (i) non abſumitur, deinde in, Pelio, o non abſumitur, & cùm longa ſit, tamen corripitur. *Oſſæ*] Climax. *Olympum*] Montem Macedoniæ, de quo modò dictum eſt. De iis montibus Ouidius primo Faſtorum:

Sic petitur cœlum, non vt ferat Oſſan Olympus,
Summáque Peliacus ſidera tangat apex.

Pater] Synecdoche generis pro ſpecie, vt anteà iam,

--Pater ipſe colendi
Haud facilem eſſe viam voluit-

Septima] Amphibolia loci huius, opiniones varias habere poteſt: Aut enim poëta dicit decimam ſeptimam Lunam, de qua videtur Heſiodus dicere:

Μέσση δ' ἑβδομάτη Δημήτερος ἱερὸν ἀκτήν.
Media autem ſeptima Cereris ſacrum munus.

Nam ſeptima τοῦ μεσοῦντος eſt, id eſt, media eſt decima ſeptima. Secunda opinio eſt felicem eſſe ſeptimam, ſed decimam feliciorem: quod etiam Heſiodus habet:

—καὶ ἑβδόμη, ἱερὸν ἦμαρ.
& ſeptima, ſacra dies.

Item,

Ἐσθλὴ δ' ἀνδρογόνος δεκάτη.
Bona autem viripara decima.

Tertia opinio intelligit decimam quartam, quæ eſt nempe ſeptima, altera poſt decimam, quæ appellatur ab Heſiodo media, & præ cæteris laudatur:

--περὶ πάντων ἱερὸν ἦμαρ
Μέσση.--
præ omnibus ſacra dies
Media.--

Hæc

Hæc igitur eſt loci huius ambiguitas, cuius tamen ſingulæ partes authoritatem ſuam habeant: Cato tamen vt intermeſtrem, ſic dimidiatam Lunam non probat in egerendo ſtercore, cędenda materia, ſeptem dies à plena Luna probat. *Domitare*] Domitura boum in trimatu, poſteà ſera, antè præmatura: optimè cum domito iuuencus imbuitur: Plinius libri octaui capite quadrageſimo quinto, de quo erit tertio Georgico. *Licia*] Fila, quibus telis textrices implicant ſtamina: ſignificant etiam ſtamen ipſum: Ergo texturam telæ tum felicem Virgilius futuram ait. *Nonam*] Hanc Heſiodus ſic exponit:

πρωτίςη δ᾽ εἰνὰς πανασήμων ἀνθρώποισιν·
Ἐσθλὴ μὲν γάρ τ᾽ ἥδε φυτεύειν, ἥδε γενέσθαι.
Ἀνέρι τ᾽ ἥδε γυναικὶ, καὶ οὔ ποτε πάγκακον ἦμαρ.

Prima verò nona prorſus innoxia hominibus:
Bona ſiquidem eſt & ad plantandum, & ad generandum.
Tum viro quàm mulieri, nec vnquam mala prorſus dies.

Cæteros autem Virgilius deſpexit, quos Heſiodus perſecutus eſt, primum, quartum, ſextum, octauum, vndecimum, duodecimum, decimumtertium, viceſimum, triceſimum. *Fugæ*] Peregrinationi, aut fugæ à periculo, hoſte, tyranno & ſimilibus. *Furtis*] Quæ tum deprehendantur. *Multa adeò*] Diſtinguit noctis & diei rationem, & primùm proponit opera nocturna in eodem genere diurnis vtiliora. *Aut quum*] Nocturno aut certè matutino tempore. *Eous*] Vnus eſt ex equis Solis, vt iam diximus. *Prata*] Cato: Fœnum inquit, ne ſerò ſeces: priuſquàm ſemen maturum ſit, ſecato. quidam pridie rigant vbi ſunt rigua: noctibus roſcidis ſecari meliùs. Quædam Italiæ partes poſt meſſem ſecant: Plinius libri decimi octaui capite viceſimo octauo. Hoc Virgilius de pratis tantillum, quibus optimi agri quintam laudem tribuit: alij dant primatum bonis pratis: Cæſar Vopiſcus ædilitius cauſ-

 ſam

ſam cùm ageret apud Cenſores, Campos roſeæ Italiæ dixit eſſe flumen, in quo relicta pertica poſtridie non appareret propter herbam: Varro libri primi capite ſeptimo. Idem eiuſdem libri capite quadrageſimo nono: primùm de pratis ſummiſſis: Herba cùm creſcere deſiit, & æſtu areſcit, ſubſecari falcibus debet. *Et quidam*] E nocturnis operibus alia viro, alia fœminæ diuidit. *Faces*] Faces quid ſint, his duobus verſibus Virgilius definit: Fax enim fuſtis eſt inciſus, ceráque vel oleo inunctus ad lumen faciendum. Atque id nimirum eſt *ad ſeros hyberni luminis ignes.* *Ferro acuto*] Falce aut cultro. *Inſpicat*] In modum ſpicarum incidit & acuit. *Arguto*] ſtridulo: ſic in Bucolicis Ilex arguta & nemus argutum: & paulò antè in hoc libro:

Et ferri vigor, atque argutæ lamina ſerræ.

Percurrit] Contexit. *Pectine*] Pecten, textorium inſtrumentum, inter cuius dentes filum figitur:

Inde operæpretium pingues aliquando lacernas:
Munimenta togæ duri craßíque coloris,
Et malè percuſſas textoris pectine Galli:

ait Iuuenalis Satyra nona.

Dulcis muſti] Significat défrutum, id eſt vinum decoctum vſque ad conſummationem dimidiæ partis: aut ſapam, quæ fit ad conſummationem duarum tertiarum: de quibus Plinius libri decimi quarti capite nono, & viceſimi tertij capite ſecundo. *Vulcano*] Igne: Metonymia eſt, vt Ceres pro frugibus. *Aheni*] Vaſis ænei: Metonymia eſt materię pro materiato opere. Columella libri duodecimi capite viceſimo hoc vaſis genus non probat: Ipſa autem vaſa, ait, quibus ſapa aut défrutum coquitur, plumbea potiùs quàm ænea eſſe debent: Nam coctura æruginem remittunt ænea, & medicaminis ſaporem vitiant. *At rubicunda*] Deſcribit ſecundo loco opera diurna nocturnis vtiliora, vt meſſem, trituram, arationem, ſementem. *Ceres*] Frumentum. *Succiditur*] Metitur. *Nudus*] Nudus in principio & fine ſen-

tentiæ,

tentiæ,eſt epanalepſis:vt,

*Ambo florentes ætatibus,*Arcades *ambo.*

Hic autem verſus eſt tertius, Paronis calumnia perſtrictus:cauillatus eſt enim primùm illud:

Tityre,ſi toga calda tibi eſt,quo tegmine fagi?

Item illud:

Dic mihi Damœta,cuium pecus? Anne latinum?
Non,verùm Ægonis.Noſtri ſic rure loquuntur.

Denique iſtud:

Nudus ara,ſere nudus:Habebis frigore febrim.

At Virgilius nudum agricolam arando aut ſerendo eſſe noluit,ſed tantam ſerenitatem notauit, vt amictus poſſet deſpici:Locus eſt ex Heſiodo:

—γυμνὸν σπείρειν, γυμνὸν δὲ βοωτεῖν·
γυμνὸν δ' ἀμᾶσθαι.

Nudus ſerito,nudus arato:
Nudus quoque metito.

Hyems] Deſcribuntur hyemis otia, primùm genialia, tum opera vtilia: Otia illa,ſimilitudine nautica declarantur. *Preſſæ*] Onerariæ,vel potiùs iactatæ. *Coronas*] Aut veras coronas,aut ſpiras funium: ſic anteà nautica ſimilitudine demonſtratur agriculturæ neceſſitas:

Non aliter quàm qui aduerſo vix flumine Lembum
Remigijs ſubigit,ſi brachia fortè remiſit:
Atque illum in præceps prono rapit alueus amni.

Coronas] Idem verſus repetitur AEneidos quarto:

—vocat iam carbaſus auras,
Puppibus & læti nautæ impoſuêre coronas.

Ergo & ſoluentes è portu,vt portum ſubeuntes,coronabant puppes. Quæ ferè attinent ad ſecundi & tertij libri argumentum. *Sed tamen*] Hyemis opera vtilia ſecundo loco proponuntur, in legendis glandibus, baccis:in aucupio & venatione. *Quernas*] Non eſt artis,ſed vſus,vt ſunt ficulnus,ilignus,colurnus,à ficu, ilice, colurno aut corno. *Glandes*] Glandis appellatione omnis fructus continetur, exemplo græci ſermonis, apud quos omnes arborum ſpecies ἀκρόδρυα appellantur,

vt

vt Caius Iuriſconſultus ait:Glandẽ tamen,quæ propriè intelligitur,ferunt robur,eſculus,cornus,ilex,ſuber:Plinius libri decimi ſexti capite ſexto. *Baccas*] Minutiores arborum fructus,vt lauri ,oliuæ : hîc tamen diſtinguit.

Cruenta] Inſtar cruoris rubeſcentia. *Myrta*] Fructus myrti,quæ Veneri ſacra eſt,vt ecloga tertia patuit:

Formoſæ myrtus Veneri——

Pedicas] Quibus illarum pedes illaqueantur. *Gruibus*] Synecdoche ſpeciei pro toto genere auium. *Auritóſque*] Magnis auribus prȩditos:aliter autem Plautus in Truculento dixit:

Pluris eſt oculatus teſtis vnus,quàm auriti decem.
Qui audiunt,audita dicunt,qui vident , planè ſciunt.

Stuppea verbera] Dicit lora fundæ, ſtuppa facta , id eſt chordas , quibus colligatur funda. *Balearis*] Optimæ, qualis eſt apud Baleares inſulas Hiſpaniæ,funda quondam bellicoſas , vt conſtat è Plinio libri tertii capite quinto:vel potiùs ex hiſtorijs Romanis.Balearis igitur pro(optimæ)eſt ſynecdoche. *Quum*] Periphraſis ſummæ hyemis. *Glaciem*] Id eſt cùm glacies aquis ſupernatat.

Quid tempeſtates Autumni & ſidera dicam?
Atque vbi iam breuiórque dies,& mollior æſtas,
Quæ vigilanda viris, vel quum ruit imbriferum Ver:
Spicea iam campis quum meßis inhorruit,& quum
Frumenta in viridi ſtipula lactentia turgent.
Sæpe ego,quum flauis meſſorem induceret aruis
Agricola,& fragili iam ſtringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prælia vidi,
Quæ grauidam latè ſegetem ab radicibus imis
Sublimè expulſam eruerent:ita turbine nigro
Ferret hyems,culmúmque leuem,ſtipuláſque volãteis.
Sæpe etiam immenſum cœlo venit agmen aquarum,

Et

Et fœdam glomerant tempeſtatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther,
Et pluuia ingenti ſata læta, boúmque labores
Diluit: implentur foſſæ, & caua flumina creſcunt
Cum ſonitu: feruétque fretis ſpirantibus æquor.
Ipſe pater, media nimborum in nocte, coruſca
Fulmina molitur dextra, quo maxima motu
Terra tremit: fugêre feræ, & mortalia corda
Per gentes humilis ſtrauit pauor: ille flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Deiicit: ingeminant Auſtri, & denſiſsimus imber,
Nunc nemora ingenti vento, nunc littora plangunt.
Hoc metuens, cœli menſes, & ſidera ſerua:
Frigida Saturni ſeſe quò ſtella receptet:
Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.
In primis venerare deos: atque annua magnæ
Sacra refer Cereri lætis operatus in herbis,
Extremæ ſub caſum hyemis, iam vere ſereno.
Tunc agni pingues, & tunc molliſsima vina:
Tunc ſomni dulces, denſæque in montibus vmbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret:
Cui tu lacte fauos, & miti dilue Baccho:
Térque nouas circum felix eat hoſtia fruges,
Omnis quam chorus, & ſocij comitentur ouantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta: neque antè
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,
Quàm Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus incompoſitos, & carmina dicat.

Quid] Proponuntur Autumni & Veris tempeſtates, & deinde ad earum cautionem ſigna deſcribentur. *Ruit*] Declinat.

Declinat. *Spicea*] Meſſis. *Inhorruit*] Id eſt culmi confirmari cœperunt: propriè enim ſpicus aut ſpica aut ſpicũ (idem enim tribus his generibus dicitur) cùm per culmi folliculum, id eſt extremum tumorem, ariſtæ adhuc tenues in modum ſpiculi eminent: abuſiuè autem pro frugibus. Itaque duobus his verſibus idem definitur Veris inclinantis tempus per ſpiceã meſſem & frumẽta lactentia. Lactantem autem deum Varro fuiſſe tradit, qui ſe infundit ſegetibus, & eas facit lacteſcere: Lactare autẽ dicitur mater, quæ lac præbet: lactêre, fœtus cui lac præbetur. Sic apud Varronem ſecũdo de re Ruſtica: Lactentes cum matribus ne cubent: de ſue loquitur. Ergo lactentia frumenta, quibus tanquam lac præbetur: & metaphora eſt. *Sæpe ego*] Deinceps meteorologia eſt de tempeſtatibus, & earum ſignis: meteorologia, cauſſa communis vniuerſæ Georgicæ, vt deus & cœlũ. Deſcribuntur itaque tres ſpecies tempeſtatum, ventorum, pluuiarum, fulminum. Tempeſtas igitur ventorũ, prima deſcribitur ex effectis, quòd maturas ſegetes, eruat. *Flauis*] Maturis: Metonymia eſt adiuncti coloris: ſic flaua Ceres priùs dicta eſt. *Stringeret*] Secaret: dictum aliter,

--glandes tunc ſtringere tempus.

Prælia.] Plinius libri decimi octaui capite triceſimo, quinto citat hunc locum: Præſagia ait, tempeſtatum placuiſſe Virgilio magnoperè video: ſiquidem in ipſam meſſem ſæpe concurrere prælia ventorum damnoſa imperitis refert. Tradunt enim eundem Democritum metente fratre eius Damaſo, ardentiſſimo æſtu, oraſſe vt reliquæ ſegeti parceret, raperétque deſecta ſub tectum, paucis mox horis ſæuo imbre, vaticinatione approbata. *Grauidam*] Copioſam & abundantẽ, id eſt granis grauidam. *Sublimè*] Per ſublime, ait Seruius: at ſublimè aduerbiũ eſt pro ſublimiter, quo vtitur Cato: Cicero ſecundo de Natura deorum: Extenuatus aër ſublimè fertur. Et idẽ prima Tuſculana: Perſpicuum debet eſſe animos, ſiue ſint animales, id eſt ſpirabiles, ſiue ignei,

ſublimè

ſublimè ferri. Virgilius ecloga nona:

Cantantes ſublimè ferent ad ſidera cygni.

Sublimè] Phyſicæ eſt rationis: nam ventorum motus eſt ſurſum, cùm exhalatio calida & ſicca, ſublimè ferũtur, vt Ariſtoteles meteororũ libri ſecundi capite quarto. *Ita turbine*] Illuſtratio per ſimilitudinem tempeſtatis, è turbine: Si ventus maiore depreſſæ nubis eruperit ſpecu, ſed minùs alto, quàm procella, nec ſine fragore, turbinẽ vocant, proxima quęque proſternentẽ: Plinius libri ſecundi capite quadrageſimo octauo. *Hyems*] Tẽpeſtas: ſic enim aliquando ſumitur, vt ſecundo AEneidos:

—ſæpe illos aſpera ponti.
Intercluſit hyems.

Hìc tempeſtas aut ventus intelligitur: & ſic græcè χειμὼν, hyems & tempeſtas dicitur. *Sæpe*] Deſcribitur tempeſtas pluuiæ ex materia, effectis, adiunctis: quòd ex nube fiat, fruges diluat, fremitum excitet. *Agmen*] Propriè eſt exercitus incedẽs: μεταφορικῶς pro impetu, vt AEneidos ſecundo,

—Illi agmine facto
Laocoonta petunt.

Collectæ] Materies pluuiæ notatur è nubibus: è vapore nanque nubes, vnde pluuia, ex qua etiã rurſus vapor: hæc enim κύκλῳ χύσις Ariſtoteli dicitur decimo tertio capite ſecundi Poſteriorũ. *Ex alto*] Ex Aquilone, ait Seruius: at ex alto, malim è ſublimi loco. *Ruit*] Sic AEneidos primo:

Fluctibus oppreſſos Troas, cœlíque ruina.

Boúmque labores] Sic anteà:

Nec tamen hæc cùm ſint hominúmque boúmque labores.

Diluit] Diſſoluit, eoque diſperdit. *Feruétque fretis*] Alluſio eſt ad freti notationem: fretum enim à feruendo dictum, quòd inſtar aquæ feruentis in fretum ſæpe incurrat æſtus, atque efferueſcat. *Ipſe pater*] Deſcribitur tempeſtas fulminum ex adiuncto ſonitu & eius terrore: Itẽ ex effectis, quòd alta loca feriat. *Ipſe pater*] Periphraſis eſt

eſt Iouis, vt antea,

—pater ipſe, colendi
Haud facilem eſſe viam voluit.—

Superiorum trium planetarum ignes, ſunt qui decidui ad terras, fulminum nomen habeant, ſed maximè ex his medio loco ſiti: fortaſſis quoniam contagium nimij humoris ex ſuperiore circulo atque ardoris ſubiecto per hunc modum egerat. Ideóque dictum Iouem fulmina iaculari: Plinius libri ſecundi capite viceſimo.

Molitur] Iaculatur. *Terra*] Id eſt terræ incolæ: Metonymia eſt ſubiecti pro adiuncto. *Humilis*] Metonymia, vt Orcus pallidus. *Atho*] Athos, mons Græcię altiſſimus, à Xerxe perfoſſus & nauigatus: in accuſatiuo facit Atho, vt ἕως, κέως, λαγῶς. *Rhodopen*] Montem Thraciæ, de quo ecloga ſeptima:

Nec tantùm Rhodope miratur & Iſmarus Orphea.

Item octaua:

Iſmarus aut Rhodope aut extremi Garamantes.

Ceraunia] ὁ κεραυνὸς, fulmen: κεραύνιος ζεὺς, fulminator Iuppiter. Hinc Ceraunij vel Ceraunia, mõtes Epeiri nominantur, quia fulminibus ſæpe feriantur. *Ingeminat*] Reuocatur prima & ſecunda tempeſtas. *Hoc metuens*] Ad cautionem & prouiſionem propoſitarum tempeſtatum generales phyſicæ cauſſæ repetuntur è cœlo & deo. *Frigida*] Hũc locũ Plinius notauit libri decimi octaui capite viceſimo quinto: Virgilius, ait, errantium quoque ſiderum rationem ediſcendam præcepit, admonẽs obſeruandũ frigidæ Saturni ſtellæ tranſitũ. Sidus autẽ Saturni minimũ videtur, quia ſummũ: triceſimo anno curſum cõficit, gelidæ ac rigentis naturæ, ait idem libri ſecundi capite octauo. *Quò ſeſe receptet*] Cum quo ſidere cõiungatur. nã cum alio atque alio ſidere, alias & alias vires habet. *Ignis Cyllenius*] Periphraſis eſt Mercurij, in Cylleno mõte Arcadię geniti: cuius ſidus eſt inconſtãs, quia ferè naturam ſequitur eorum ſiderum, cum quibus iunctus fuerit: Ideóque Nuntius deorum fingitur. Mercurius autem modò ante Solis exortum, modò poſt

occaſum ſplendens nunquam ab eo viginti tribus partibus remotior, ait Plinius libri ſecundi capite octauo.

In primis] Hîc quartus eſt locus inuocati numinis, & ſuperioribus inſignior: & Ceres, dea frugum imprimis appellatur, vt anteà *Liber & alma Ceres*: Item duobus prætereà locis, vt dea frugum colitur:

—neque illum
Flaua Ceres alto nequicquam ſpectat olympo.

Item: *Prima Ceres ferro mortales vertere terram*
Inſtituit——

Itaque huic magnæ frugum deæ vota fiant, ait poëta, vt res, ſuæ tutelæ ſubiectas tueatur. Sic Heſiodus ſecũdo Operum & Dierum:

εὔχεσθαι δὲ Διὶ χθονίῳ, Δημήτερί θ' ἁγνῇ,
ἐκτελέα βρίθειν, Δημήτερος ἱερὸν ἀκτήν.

Supplica verò Ioui terreſtri, Cererique caſtæ,
Prouentum vt impleant, Cereris ſacrum munus.

Tunc agni] Deſcribitur ſacrum Cereris ex ſubiectis & adiunctis ad ipſum pertinentibus: delicatis epulis, noctibus, locis, lacte, melle, vino, hoſtia ambaruali, inuocatione, ſaltatione. *Pingues*] Ideóque ad epulandum & ſacrificandum apti. *Molliſſima*] Delicatiſſima, cùm omnis aſperitas deferbuerit: Sic ecloga quinta de ſacro Daphnidis.

Et multo imprimis hilarans conuiuia Baccho.

Dulces] Propter vacuitatem ſolicitudinum, aut anni temperiem. *Denſæque*] Propter arbores frondeſcentes: ſic ecloga quinta,

Ante focum, ſi frigus erit, ſi meſſis, in vmbra.

Adoret] Propitiet: ab ador, frumento, quo dijs olim ſacrificabatur. *Lacte*] Lacte, melle, vino ſignificat Veneri ſacrificatum: Macrobius tamen de hac re ſic ait Saturnal. libri tertij capite vndecimo: Poëta ſciens Cereri mulſo libari, adiecit, *—miti dilue Baccho:* ſcilicet miteſcere vinum dicens, cùm vinum cœperit fieri. Plinius libri decimi octaui capite quarto, ait ab Ariſtæo primùm vino mel miſtum ſuauitate præcipua.

Fauos]

Fauos] Metonymia eſt ſubiecti pro adiuncto: Fauus enim,cellula eſt vbi mel cōficitur. *Baccho*] Vino,Metonymia eſt. *Térque*] Periphraſis eſt Ambarualis hoſtiæ,quæ ter circum arua ducebatur,tum immolabatur: de quo dictum iam ecloga tertia:

Cùm faciam vitulâ pro frugibus,ipſe venito.

Item. —— *& cùm ſolennia vota*
Reddemus Nymphis,& cùm luſtrabimus agros:

ecloga quinta. *Felix*] Fœcunda:hæc enim hoſtia, porca frequenter erat, eaque grauida : vel felicem dicit per Metonymiam,quia felices & fœcundos agros efficiat. *Ouãtes*] Ouare,eſt lętari,lętitiámque aut voce aut geſtu demōſtrare:ab ohe, Interiectione gaudentis, aut oo, clamore militari deducitur,interpoſito u:Hinc ouatio, ſpecies triumphi. *Et Cererem*] Orent vt ſalua meſſis domũ perducatur. *Ariſtis*] Frumentis. *Torta quercu.*] Querna corona,in memoriam vetuſtatis, quæ quernis glandibus victitauit:& ad mitiorem victum Cereris beneficio tranſiit. *Det motus*] Sic ecloga quinta cantus& ſaltatio adhibetur:

Cantabunt mihi Damoetas & Lyctius Aegon:
Saltantes Satyros imitabitur Alpheſiboeus.

Atque hæc vt certis poßimus diſcere ſignis,
AEſtúſque,pluuiáſque,& agenteis frigora ventos:
Ipſe pater ſtatuit quid menſtrua Luna moneret:
Quo ſigno caderent Auſtri:quid ſæpe videntes
Agricolæ,propiùs ſtabulis armenta tenerent.
Continuò ventis ſurgentibus,aut freta ponti
Incipiunt agitata tumeſcere,& aridus altis
Montibus audiri fragor:aut reſonantia longè
Littora miſceri:& nemorum increbreſcere murmur.
Iam ſibi tum curuis malè temperat vnda carinis,
Quum medio celeres reuolant ex æquore mergi:

Quum

Clamorémque ferunt ad littora: quúmque marinæ
In ſicco ludunt fulicæ: notáſque paludes
Deſerit, atque altam ſupra volat ardea nubem.
Sæpe etiam ſtellas vento impendente videbis
Præcipites cœlo labi, noctíſque per vmbras
Flammarum longos à tergo albeſcere tractus:
Sæpe leuem paleam, & frondes volitare caducas,
Aut ſumma nantes in aqua colludere plumas.

Atque hæc] Prognoſtica tempeſtatum rebus naturalibus diuinitùs ſunt impreſſa, vt à Deo moniti, caueremus. Vbi de communibus cauſſis Deus & eius erga hominum genus prouidentia conſideranda eſt. *Æſtus, pluuias, ventos*] Hæc tempeſtatum genera nimirum propoſita ſunt è fulminibus, pluuiis, ventis. *Ipſe pater*] Periphraſis Iouis: vt bis anteà,

--Pater ipſe colendi: Item,

Ipſe pater media.--

Menſtrua] Quæ quôque menſe curſum abſolueret. *Auſtri*] Venti, ſynecdoche ſpeciei pro genere. Porrò ſigna ſequentia de Arato ſumpta ſunt, ſed è multis pauca, nec eodem ſemper modo: Plinius autem omnia ferè collegit. *Continuò*] Prognoſtica ventorum, vndecim deſcribuntur, ex adiunctis: tumor maris, fragor montium, maris ſonitus, nemorum murmur, mergi ad litora reuolatus & clamor, fulicarum luſus in arena, ardeæ ſublimis volatus, ſtellarum caſus, paleæ volatus & frondium, plumarum in aqua colluſio. *Surgentibus*] Orientibus. *Freta ponti*] Mare: ſynecdoche ſpeciei pro genere. *Tumeſcere*] De hoc ſigno Plinius libri decimi octaui capite triceſimo quinto: vbi & de cæteris: Mare ſæpe & ſilentio intumeſcit, flatúque altiùs ſolito iam intra eſſe ventos fatetur. Aratus:

σῆμα δέ τοι ἀνέμοιο καὶ οἰδαίνουσα θάλασσα
γιγνέσθω.

Atqui ſignum venti etiam intumeſcens mare
Eſto.

Aridus fragor] Qualis ex aridis arboribus editur, cùm franguntur : montium ſonitus Plinio dicitur hoc ſecundum prognoſticum. Aratus:

--κορυφαί τε βοώμεναι οὔρεος ἄκραι.
Cacuminaque ſonantia montis ſumma.

Reſonantia littora] Tertium ſignum : de quo ſic Plinius : Mare ſi in tranquillo portu à curſu ſtabit & murmurauerit, intra ſe ventum prædicit : ſi identidem, & hyemem & imbrem : litoris ripęque ſi reſonabunt tranquilla, aſperam tempeſtatem : Item maris ipſius tranquillus ſonitus, ſpumæque diſperſæ aut aquæ bullientes. Aratus:

--καὶ μακρὸν ἐπ' αἰγιαλοὶ βοόωντες,
Ἀκταί τ' εἰνάλιοι, ὁπότ' ἔνδιοι ἠχήεσσαι
γίγνονται.
& multùm margines inſonantes,
Litoráque marina, cùm ſerena arguta
Fiunt.

Nemorum murmur] Hoc quartum ſignum, Plinio dicitur nemorum mugitus : Atque in tertio & quarto ſigno fallitur Seruius, qui putat tertium primo, & quartum ſecundo idem eſſe, & à Virgilio dici bis idem : non enim bis idem, ſed duo diuerſa dicuntur. *Iam ſibi*] Quintum prognoſticum: de quo Plinius: Mergi anatéſque pennas roſtro purgantes, ventum, cæteræque aquaticæ aues concurſantes, grues in Mediterranea feſtinantes, mergi maria aut ſtagna fugientes. *Carinis*] Nauibus : Synecdoche partis pro toto : Carina enim, pars eſt nauis inferior. *Mergi*] Mergus, eſt auis quæ cibum captans, aſſiduè mergitur in aquis. Aratus:

πολλάκι δ' ἀγριάδες νῆσσαι, ἢ εἰν ἁλὶ δῖναι
Αἴθυιαι χερσαῖα τινάσσονται πτερύγεσσιν.
Sæpe autem feræ anates, aut in mari vrinatóres
Mergi terras quatiunt alis.

Fulicæ] Sextum prognoſticum : Fulica autem ſeu

Fulix, eſt auis marina aut ſtagnenſis, paulò ſupra magnitudinem columbæ, dicta à furuo, id eſt nigro colore: Pariſini Diabolum vocant. Id Aratus paulò ſecus:

καί ποτε καὶ κέπφοι, ὁπότ' ἔνδιοι ποτέωνται,
Α'ντία μελλόντων ἀνέμων εἰληδὰ φέρονται.
Interdum etiam fulicæ cùm ſerenæ volitent,
Contra futuros ventos glomeratim feruntur.

Marinæ] Ad differentiam ſtagnenſium aut fluuiatilium. Plinius fulicæ matutinum clangorem memorat: & Cicero primo de Diuinatione ait:

Caua Fulix itidem fugiens è gurgite ponti,
Nuntiat horribiles clamans inſtare procellas.

Ardea] Septimum prognoſticum: Ardea autem auis appellatur, quòd ardua ſit: quidam putant auem eſſe, quæ græcis ἐρωδιὸς appellatur: de qua eſt ſeptimo AEneidos:

--Locus ardea quondam
Dictus, auis: & nunc magnum manet Ardea nomen.

Aratus paulò ſecus:

καὶ δ' ἂν ἐπὶ ξηρὴν ὅτ' ἐρωδιὸς οὐ κατὰ κόσμον
Ε'ξ ἁλὸς ἔρχηται, φωνῇ περὶ πολλὰ λεληκώς,
κινυμένου κε θάλασσαν ὑπερφορέοιτ' ἀνέμοιο.
Quin etiam ad terram cùm ardeola non ritè
E mari veniat, voce multùm perſtrepens,
Commoto ſanè, mare ſuperferatur vento. Item:
Η' ἐπὶ κῦμα διώκει ἐρωδιὸς ὀξὺ λεληκώς.
Aut ad aquam feſtinat ardea acutè vociferans.

Sæpe etiam] Octauum è ſtellarum deciduis ignibus: Diſcurſus autem nunquam temerè fiunt, vt non ex parte truces venti oriantur, ait Plinius libri ſecundi capite triceſimo quinto. De iiſdem & Ptolemæus: Excurſiones & eruptiones ſtellarum, ſiquidem ab vno angulo fiant, ab eo futurum ventum declarant: ſin à contrariis angulis, prelia ventorum: ac ſi à quatuor, omnis generis tempeſtates, fulgurum & tonitruum & eiuſmodi. Plinius verò putat ex igne collucentes illos ſtellarum oculos conſtare, ſecundi libri capite quinto. Et ibidem

capite octauo ait de ſideribus: Illa nimio alimento tracti humoris igneam vim abundantia reddunt, cùm decidere creduntur, vt apud nos quoque id luminibus accenſis, liquore olei notamus accidere. Ariſtoteles non igneas ſtellas cenſet eſſe, ſed quinta eſſentia conſtare: ſtellarum deciduarum materiam facit exhalationem calidam & ſiccam: efficientem verò cauſſam, ſtellas cœleſtes. Harum autem ſtellarum prognoſticon Plinius libri decimi octaui capite triceſimo quinto, tradit pleniſſimè: Tertio (ait) loco, ſtellarum obſeruationem eſſe oportet: Diſcurrere eæ videntur interdum, ventíque protinùs ſequuntur: in quarum parte ita præſagiuêre: Cœlum cùm æqualiter totum erit ſplendidum, articulis temporum, quos propoſuimus, Autumnum ſerenum præſagibunt & frigidum: Si ver & æſtas non ſine riguo aliquo tranſierint, Autumnum ſerenum & denſum minúſque ventoſum facient. Autumni ſerenitas, ventoſam hyemem facit: tum repentè ſtellarum fulgor obumbratur: & id neque nubilo, neque caligine, pluuia, aut graues denuntiantur tempeſtates: Si volitare plures ſtellæ videbuntur, quò ferentur albeſcentes, ventos ex iis partibus nuntiabunt: aut ſi curſitabunt, certos. Si id in partibus pluribus fiet, inconſtantes ventos effundent: Si ſtellarum errantium aliquam orbes incluſerint, imbres. Sunt in ſigno Cancri duæ ſtellæ paruæ, Aſelli appellatæ, exiguum inter illas ſpatium obtinente nubecula, quam Præſepia appellant: Hæc cùm cœlo ſereno apparêre deſierit, atrox hyems ſequitur: Si alteram earum Aquiloniam caligo abſtulerit, Auſter ſæuit: ſi Auſtrinam, Aquilo. Arcus cùm ſunt duplices, pluuias nuntiant: à pluuiis ſerenitatem non perinde certam: Circuli noui circa ſidera aliqua, pluuiam. Aratus:

> καὶ διὰ νύκτα μέλαιναν ὅτ᾽ ἀστέρες ἀΐσσωσι
> ταρφέα, τοὶ δ᾽ ὄπιθεν ῥυμοὶ ὑπολευκαίνωνται,
> δειδέχθαι κείνοις αὐτὴν ὁδὸν ἐρχομένοιο
> πνεύματος.

Item

Item per noctem atram cùm ſtellæ præcipites ruant
Crebrò, tibi verò à tergo tractus ſubalbeſcant,
Accipito per illas eâdem via venientem
Ventum.

Sæpe leuem] Nonum de paleis volitantibus. *Frondes*] Decimum de foliis volitantibus. *Aut ſumma*] Vndecimum de plumis, aquæ innatantibus. Aratus:

Ἤδη καὶ πάπποι λευκῆς γήρειον ἀκάνθης,
σῆμ' ἐγένοντ' ἀνέμου, κωφῆς ἁλὸς, ὁπότε πολλοὶ
Ἄκρον ἐπιπλείωσι, τὰ μὲν πάρος, ἄλλα δ' ὀπίσσω.
Iam etiam decidui flores albi ſenium cardui,
Indicium fiunt venti, muti maris, quando multi
Summum ſupernatent, partim antè, partim pòſt.

De tribus vltimis prognoſticis ſic Plinius libri decimi octaui capite triceſimo quinto: Et ſine aura, quæ ſentiatur, folia ludentia: lanugo populi aut ſpinæ volitans, aquíſque pluma innatans.

At Boreæ de parte trucis quum fulminat, & quum
Eurique Zephyríque tonat domus, omnia plenis
Rura natant foßis: atque omnis nauita ponto
Humida vela legit. nunquam imprudentibus imber
Obfuit: aut illum ſurgentem vallibus imis
Aëriæ fugêre grues: aut bucula cœlum
Suſpiciens, patulis captauit naribus auras:
Aut arguta lacus circunuolitauit hirundo:
Et veterem in limo ranæ cecinêre querelam.
Sæpius & tectis penetralibus extulit oua
Anguſtum formica terens iter: & bibit ingens
Arcus: & è paſtu decedens agmine magno
Coruorum increpuit denſis exercitus alis.
Iam varias pelagi volucres, & quæ Aſia circum
Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri,
Certatim largos humeris infundere rores:

Nunc caput obiectare fretis, nunc currere in vndas,
Et ſtudio incaßùm videas geſtire lauandi.
Tum cornix rauca pluuiam vocat improba voce,
Aut caput obiectat querulum venientibus vndis,
Et ſola in ſicca ſecum ſpatiatur arena.
Nec nocturna quidem carpentes penſa puellæ
Neſciuere hyemem, teſta quum ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concreſcere fungos.

At Boreæ] Adhuc ventorum prognoſtica fuerunt, pluuiarum prognoſtica ſequuntur, numero tredecim: Primum eſt de fulmine Septentrionali: ſecundum de tonitru Orientis & Occidentis: De vtróque confuſè Plinius libri decimi octaui capite triceſimo quinto: Cùm æſtate vehementiùs tonuerit, quàm fulſerit, ventos ex ea parte denuntiat: contrà ſi minùs tonuerit, imbrem: cùm ſereno cœlo fulget, pluuię erunt & tonitrua, & hyemabit: atrociſſimè autem cùm ex omnibus cœli partibus fulgurabit: cùm ab Aquilone tantùm in poſterum diem, aquam portendit: cùm ab Auſtro vel Coro aut Fauonio nocte ſerena fulgurauerit, ventum & imbrem ex iiſdem regionibus demonſtrabit: tonitrua matutina ventum ſignificant, imbrem meridiana. Aratus:

Αὐτὰρ ὅτ' ἐξ Εὔροιο καὶ ἐκ Νότου ἀστράπτῃσιν,
Ἄλλοτε δ' ἐκ Ζεφύροιο, καὶ ἄλλοτε παρ' Βορέαο,
Δὴ τότε τις πελάγει ἐνὶ δείδιε ναυτίλος ἀνήρ.
Cæterùm cùm ex Euro & ex Auſtro fulguret,
Tum etiam è Zephyro, & interdum à Borea,
Certè tunc quiſpiam in pelago timuerit nauta.

Eurſque Zephyríque] Eurus ad ortum, Zephyrus ad occaſum contrarium: De quibus Ouidius primo Metamorphoſeos:

Eurus ad auroram Nabathæáque regna receßit,
Perſidáque, & radiis iuga ſubdita matutinis:

Veſper,

Veſper, & occiduo quæ littora ſole tepeſcunt,
Proxima ſunt Zephyro.

Ergo his duobus ventis definitur ortus & occaſus. *Omnia plenus*] Periphraſis denſiſſimæ pluuiæ ex effectis. *Nunquam imprudentibus*] Id eſt, Tam manifeſta ſunt ſigna pluuię, vt imprudens ab ea falli nemo poſſit. *Aut illum*] Tertium ſignum pluuię, ex altiſſimo gruum volatu: At Plinius libri decimi octaui capite triceſimo quinto: Grues ſilentio per ſublime volantes, ſerenitatem præſagiunt. *Aëria*] Sublimes aut ſublimè volantes: Sic ecloga prima dicitur aëria vlmus:

Nec gemere aëria ceſſabit turtur ab vlmo.

Item tertia:

--aëriæ quò congeſſere palumbes.

Aut bucula] Quartum de boum reſpiratione: Bucula, parua bos, commodioris metri cauſſa pro boue: De quo Plinius libri decimi octaui capite triceſimo quinto: Et boues cœlum olfactantes, ſéque lambentes contra pilum. Aratus:

καὶ βόες ἤδη τοι πάρος ὕδατος ἐνδίοιο,
οὐρανὸν εἰσανιδόντες, ἀπ᾽ αἰθέρος ὠσφρήσαντο.
Etiam boues iam ante pluuiam cœleſtem,
Cœlum intuiti, ab æthere mox ſentiunt.

Hirundo] De quo Plinius ibidem: Hirundo tam iuxta aquam volitans, vt penna ſæpe percutiat. Aratus:

Ἢ λίμνην πέρι δὴ ταὶ χελιδόνες ἀίσονται
γαςέρι τύπτουσαι αὔτως εἰλυμένον ὕδωρ.
Aut paludem circum hirundines agitantur
Ventre verberantes incaſſum circumuolutam vndam.

Et veterem] Sextum è coaxatione ranarum, quæ quondam conqueſtæ ſunt, à Ioue ſibi datum pro rege lignum, vt in apologo AEſopi: Deinde Hydrum illis tyrannum dedit, à quo deuoratæ ſunt: Itaque querelam auxerunt. Ergo hæc vetus querela. Aut intellige Lycios paſtores in ranas conuerſos à Cerere Proſerpinam quærente, ait Seruius: aut à Latona, (vt Ouidius ſexto Metamorphoſeos) quia eam fonte prohi-

 buiſſent.

buiſſent. *Querclam*] βρεκεκεκὲξ κοὰξ κοὰξ, nimirum quod apud Ariſtophanem eſt in Ranis. Aratus:

> Ἢ μᾶλλον δειλαὶ γενεαὶ, ὕδροισιν ὄνειαρ,
> Αὐτόθεν ἐξ ὕδατος πατέρες βοόωσι γυρίνων.
> *Aut magis miſeræ progenies, Hydris eſca,*
> *Indidem ex aqua patres coaxant ranularum.*

Sæpiùs] Septimum è formicis oua efferentibus: De quo Plinius ibidem: Segniter & contra induſtriam ſuam abſconditæ formicæ, vel concurſantes, aut oua progerentes. Aratus:

> Καὶ κοίλης μύρμηκες ὀχῆς ἐξ ὤεα πάντα
> Θᾶσσον ἀνηνέγκαντο· καὶ ἀθρόον ὦφθεν ἴουλοι
> Τείχη ἀνέρποντες.
> *Etiam cauo formicæ ex foramine oua omnia*
> *Ocyùs efferunt: atque cumulatim cernuntur Iuli*
> *Muros aſſerpentes.*

Arcus] Octauum è hauſtu Iridis, quæ Latinis eſt arcus cœleſtis: Fit autem Iris è nube roſcida Soli oppoſita, in qua radij Solis refringuntur, & imaginem Solis malè exprimunt: Hinc triplex color, puniceus, viridis, purpureus, quartus xanthus: ſi quis prætereà apparet, interdum eſt punicei viridíſque medius: Cùm duæ ſunt, debilior, fortioris eſt imago: ſi tertia ſit, eſt imago ſecundæ. Iris, ſublimis eſt humili ſole, humilis autem ſublimi, & inter æquinoctia tantùm: Vide Ariſtotelem quarto & quinto capite tertij Meteororum: & Plinium ſecundi libri capite quinquageſimo nono. Arcus autem cùm ſunt duplices, pluuias nuntiant, à pluuiis ſerenitatem non perinde certam: vt iam patuit. Aratus:

> Ἢ διδύμη ἔζωσε διὰ μέγαν οὐρανὸν ἶρις.
> *Aut gemina circuncingit magnum cœlum Iris.*

Et 'e paſtu] Nonum è crocitatione coruorum. De quo Plinius ibidem: Coruíque ſingultu quodam latrantes, ſéque concutientes, ſi continuabunt, ventos: ſi verò carptim vocem reſorbebunt, ventoſum imbrem. Aratus:

Ἤ ποτε

Δή ποτε καὶ γενεαὶ κοράκων, καὶ φῦλα κολοιῶν,
ὕδατος ἐρχομένοιο Διὸς πάρα σῆμ' ἐγένοντο,
φαινόμενοι ἀγεληδὰ, καὶ ἱρηκέσσιν ὁμοῖον
φθεγξάμενοι.
Quandoque etiã genera coruorũ & turmæ graculorũ,
Pluuiæ uenientis è cœlo ſignum fiunt,
Viſi gregatim,& accipitrum inſtar
Garrientes. Et:
—καί που κόρακες δίους σταλαγμοὺς
φωνῇ ἐμιμήσαντο σὺν ὕδατος ἐρχομένοιο·
Ἢ ποτε καὶ κρώξαντε βαρείῃ διστάκι φωνῇ,
Μακρὸν ἐπιῤῥοιζεῦσι τιναξάμενοι πτερὰ πυκνά.
—Etiamnum corui magnas guttas
Voce imitantur ſimul pluuia veniente:
Vel quandoque etiam crocitantes graui congemina voce,
Multùm conſtrepitant,quatientes alis frequentes.

Iam varias] Decimum è balneis auium:de quo Plinius ibidẽ:Et cùm terreſtres volucres contra aquã clãgores dabunt,perfundentes ſeſe, ſed maximè cornix.Aratus:
πολλάκι λιμναῖαι ἢ εἰνάλιαι ὄρνιθες
Ἄπληστον κλύζονται ἐνιέμεναι ὑδάτεσσιν.
Sæpe paluſtres aut marinæ aues
Inſaturabilitèr ſe immergunt deſiderantes aquam.

Aſia] Aſia,prima longa , palus eſt Myſiæ , vt Seruius author eſt hìc,& in illud ſeptimi AEneidos:
—ſonat amnis,& Aſia longè
Pulſa palus.

Poſſis fortaſſe Aſia pro limoſa,dicere:quia ἄσις,εως,dicitur Græcè ἰλὺς, limus:& Iliados β,
Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι Καϋστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα.
Limoſo in prato Cayſtri circa fluenta.

Sic enim ἀσίῳ, ἀντὶ τοῦ, ἰλυώδει, pro limoſo ſumitur. Cayſter verò , fluuius Mœoniæ eſt,qui in mare delabitur inter Colophonem & Epheſum. *Rimatur*] Rimari, proprium eſt porcorum , glandes è terræ rimis eruentium:hinc rimantur,pro, paſcuntur. *Fretis*] Aquis,Synecdoche. *Incaſſùm*] Quia plumæ prohibent aquã : hoc autem

autem præſagium, vt ſuperiora, ex Varrone in illis verſibus ſunt libro quinto:

Tum liceat pelagi volucres, tardæque paludis
Cernere, inexpleto ſtudio certare lauandi,
Et velut inſolitum pennis infundere rorem:
Aut arguta lacus circumuolitauit hirundo:
Et bos ſuſpiciens cœlum (mirabile viſu)
Naribus aerium patulis decerpſit odorem:
Nec tenuis formica cauis non euehit oua.

Tum cornix] Vndecimū de nimia cornicatione cornicis. *Improba*] Moleſta. Aratus:

Ἤ που καὶ λακέρυζα παρ' ἠιόνι προὐχούσῃ
χείματος ἀρχομένου, χέρσῳ ὑπέκυψε κορώνη·
Ἤ που καὶ ποταμοῖο ἐβάψατο μέχρι παρ' ἄκρους
ὤμους ἐκ κεφαλῆς, ἢ καὶ μάλα πᾶσα κολυμβᾷ,
Ἢ πολλὴ στρέφεται παρ' ὕδωρ παχέα κρώζουσα.
Aut alicubi etiam garrula ad litus prominens
Tempeſtate inſtante, terræ ſubſidit cornix:
Etiam ſi quando flumini ſe immerſit vſque ad ſummos
Humeros à capite, vel etiam planè tota ſubternatat
Vel frequens verſatur prope vndam craſſè crocitans.

Sola] Contrarium mox erit de coruis:

Tum liquidas corui preſſo ter gutture voces.

Nam plures et voce tenui ſerenum denuntiant.

Et ſola ſicca ſecum ſpatiatur] Sigmatiſmos eiuſmodi eſt quinto AEneidos,

Tum rauca aſsiduo longè ſale ſaxa ſonabant.

Hic eiuſdem literæ concurſus non minùs eſt iucūdus, quàm notabilis: Rectéque hîc ab Erythræo Virgilius aduerſus Seruium et Quintilianū defenditur, hūc concurſum, vt vitioſum damnantes. *Nec nocturno*] Duodecimum ex lucernæ oleo ſcintillante. Aratus:

Ἢ λύχνοιο μύκητες ἀγείρονται περὶ μύξαν,
Νύκτα κατὰ σκοτίην. μὴ δ' ἢν ὑπὸ χείματος ὥρῃ
λύχνων ἄλλοτε μέν τε φάος κατὰ κόσμον ὀρώρῃ·
Ἄλλοτε δ' ἀίσσωσιν ἄπο φλόγες, ἠΰτε κοῦφαι
πομφόλυγες· μὴ δ' εἴ κεν ἐπ' αὐτόφι μαρμαίρωσιν.

ἀκτῖνες.

Aut lucernæ fungi congregentur circa labium,
Noctem per caliginoſam: ne ſi ſub hyemis tempore
Lucernarum aliàs quidem lumen debitè moueatur:
Aliàs verò delabantur flammæ, ceu leues
Ampullæ: neque ſi ad ipſam lucernam ſplendeant
Radij.

Teſta] Teſtacea lucerna: Metonymia materiæ pro materiato opere. Ridiculum èſt quod hîc ait Seruius, non dici lucernam, quia vilius ſit, nõ lychnum, quia grauius, ſed medium, teſtam, quia medius hic ſit ſtylus. *Fungos*] Nam vt ait Plinius libri decimi octaui capite viceſimo quinto, Cùm aër humidus eſſe cœperit, fauilla quę cõſumo ſolet egredi, prohibita aëris craſſitate in lucernis reſidet, & quaſdã velut fungorum imitatur imagines: Hęc Seruius Plinio attribuit, neque locum citat. At Plinius libri decimi octaui capite triceſimo quinto de prę ſagiis ignis ſic ait. Ab his terreni ignes proximè ſignificant: pallidi namque murmurantéſque tempeſtatum nuntij ſentiuntur: pluuiæ etiam in lucernis fungi: Si flexuoſè volitet flamma, ventum: & lumina cùm ex ſeſe flammas elidunt, aut vix accenduntur: Item cùm in eo ſplendentes coaceruantur ſcintillæ: vel cùm tollentibus ollas carbo cohæreſcit, aut cùm contectus ignis è ſe fauillam diſcutit, ſcintillámue emittit: vel cũ ignis in foco concreſcit, & cùm carbo vehementer perlucet: Hæc ibi Plinius de præſagiis ignis ad pluuiã, ſed multò pluribus ad vẽtum. Quare cum Seruius Plinium vel authorem alium citabit, negligentiæ culpa tibi non fuerit, ſi authores ipſos adeas, & conuenias, an ea ſentiant.

Nec minùs ex imbri Soles, *&* *aperta ſerena*
Proſpicere, & certis poteris cognoſcere ſignis.
Nam neque tum ſtellis acies obtuſa videtur:
Nec fratris radiis obnoxia ſurgere Luna:

Tenuia

Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
Non tepidum ad Solem pennas in littore pandunt
Dilectæ Thetidi Halcyones: non ore ſolutos
Immundi meminêre ſues iactare maniplos.
At nebulæ magis ima petunt, campóque recumbunt:
Solis & occaſum ſeruans, de culmine ſummo
Nequicquam ſeros exercet Noctua cantus.
Apparet liquido ſublimis in aëre Niſus:
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacunque illa leuem fugiens ſecat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno ſtridore per auras
Inſequitur Niſus: quà ſe fert Niſus ad auras,
Illa leuem fugiens raptim ſecat æthera pennis.
Tum liquidas corui preſſo ter gutture voces
Aut quater ingeminant: & ſæpe cubilibus altis
Neſcio quâ præter ſolitum dulcedine læti,
Inter ſe in foliis ſtrepitant. iuuat imbribus actis
Progeniem paruam, dulcéſque reuiſere nidos.
Haud equidem credo, quia ſit diuinitùs illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia maior.
Verùm vbi tempeſtas, & cœli mobilis humor
Mutauêre vias, & Iuppiter humidus auſtris
Denſat, erant quæ rara modò: & quæ denſa, relaxat:
Vertuntur ſpecies animorum: & pectora motus
Nunc alios, alios dum nubila ventus agebat,
Concipiunt: hinc ille auium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, & ouantes gutture corui.

Nec minùs] Serenitatis ſigna nouem deſcribuntur. Primum è claritate ſtellarum: nam cùm earum fulgor obumbratur, & id neque nubilo, neque caligine, pluuia, aut

aut graues denuntiantur tempeſtates: Plinius libri decimi octaui capite triceſimo quinto. *Soles*] Serenitates: Metonymia efficientis pro effectu. *Signis*] Paulò antè fuit.

Atque hæc vt certis poſſimus diſcere ſignis.

Nec fratris] Secundum ſignum è claritate Lunæ orientis: huius enim verſus hæc ſententia eſt: Nec Luna obnoxia, radiis fratris videtur obtuſa ſurgere. *Fratris*] Solis: cuius eſt ſoror, cùm Latonæ gemelli ſint. *Tenuia*] Tertium de floccorum volatu: Eſt autem floccus, particula lanæ diuiſa à velleribus, inutiliter euolans. *Tenuia*] Proceleuſinaticus quatuor breuium pro dactylo. *Non tepidum*] Quartum de Alcedoniis, diebus nempe quibus Alcedones nidificant: eſt autem Alcedo, vel vt Græcis eſt, Alcyon, auis paulò amplior paſſere, colore cyaneo, ex parte maiore, tantùm purpureis & candidis admiſtis pennis, collo gracili ac procero: ſeptémque diebus ante Brumam nidificat in mari, & ſeptem poſteà fœtificat: qui dies, Halcyonides Græcis, Halcedonij Latinis dicũtur: quibus diebus mare placidum & nauigabile eſt: Plinius libri ſecundi capite quadrageſimo ſeptimo, & libri decimi capite triceſimo ſecũdo: & libri decimi octaui capite viceſimo ſexto: Hinc prouerbium & apud Plautum in Caſſina:

Halcedonia ſunt circa forum:

pro ſumma tranquillitate: Græcis, vt ait Eraſmus, vſitatum prouerbium, ἀλκυονίτιδας ἡμέρας ἄγεις· Halcyonios dies agis: ἅλς, mare, κύω pario: hinc ἀλκύων, velut in mari pariens dicitur. *Dilectæ Thetidi*] Ceyx, filius Luciferi, vxorem habuit Halcyonem, à qua cùm prohibitus eſſet ad conſulendum Apollinem, naufragio ipſe periit, & ob id, Halcyone ſe in mare præcipitauit: túmque miſeratione Thetyos & Luciferi, in Halcyones aues ambo ſunt conuerſi, pro quibus Halcyon eſt communis: hæc è Seruio. Cauſſa verò cur dilectæ Thetydi dicãtur, phyſica eſt, quòd maria fœturæ Halcyonum ſubſternãtur. *Non ore*] Quintum de ſuibus non iactantibus manipu-

los,

los,cùm pabulum rimantur. Aratus:

--οὐδὲ σύες φορυτῷ ἐπιμαργαίνουσαι,
neque ſues in luto furentes.

Simili negatione ſuperiora ſigna conſtant:ſtellæ non obtuſæ:non obtuſa Luna:non feruntur vellera:Halcyones non pandunt alas. *Immundi*] Lutulenti. *Aut nebulæ*] Sextum è nebularum depreſſione. Aratus:

Εἰ γέ μὲν ἠερόεσσα πάρεξ ὄρεος μεγάλοιο
πυθμένα τείνηται νεφέλη, ἄκραι δὲ κολῶναι
φαίνονται καθαραὶ, μάλα κὲν τόθ' ὑπεύδιος εἴης·
εὔδιος κ' εἴης, καὶ ὅτε πλατέος παρὰ πόντου
φαίνηται χθαμαλὴ νεφέλη, μὴ δ' ὑψόθι κύρῃ,
Ἀλλ' αὐτοῦ πλαταμῶνι παραθλίβηται ὁμοίη.
Cæterùm ſi obſcura per montis magni
Vallem extendatur nebula,ſumma verò cacumina
Appareant pura,valde tunc ſerenus fueris:
Serenus ſanè fueris etiam quando vaſtum circa pontum
Videatur humilis nebula,neque in alto exiſtat,
Sed inibi planiciei maritimæ deprimatur ſimilis.

Solis] Septimum de veſpertino ſilentio noctuæ:noctua enim eſt in imbre garrula:at ſereno,tempeſtatem: Plinius libri decimi octaui capite triceſimo quinto. Ergo ſilentium,ſerenitatis præſagium eſt. Noctua autem lucifuga auis,de cuius contra cæteras aues ſolerti dimicatione Plinius libri decimi capite decimo ſeptimo. Nyctimene cum patre concubuit, at facinore cognito, in ſyluis delituit: vbi Deorum voluntate, conuerſa eſt in auem omnibus auibus admirabilem, ait Seruius: νυκτιμενὴ autem græcis eſt que nobis noctua. Aratus:

--καὶ νυκτερίη γλαὺξ
Ἥσυχον ἀείδουσα, μαραινομένου χειμῶνος
γινέσθω τοι σῆμα--
Et nocturna noctua
Tranquillè canens,marceſcentis tempeſtatis
Eſto tibi ſignum.

Nequicquam] Id eſt nõ: & hoc ſignum negatione definitur vt ſuperiora. *Apparet*] Octauum de Niſo perſequẽte

te Scyllam: Fabula iam nobis expoſita eſt ſexta ecloga: pleniſſimè autem in opuſculo Virgilij, cuius totum argumentum in hac fabula conſumitur: quomodo Niſus rex Megarenſium mutatus eſt in Haliætum, ſpeciem Aquilæ, quæ pullos ſuos implumes percutiens ſubinde cogit aduerſos Solis radios intueri: & ſi conniuentem humectantémque animaduertit, præcipitat è nido, velut adulterinum & degenerem: Illum cuius acies contrà ſteterit, éducat: Plinius libri decimi capite tertio. Falconem quidam putant. Scylla in Cirim auem mutata, quæ putatur eſſe caſſita ſeu galerita aut alauda. *Purpureæ.*] Fatalis fuerat Niſo coma purpurea, & quam diu ei duraret, tandiu regnum eius duraturum. Itaque cùm Scylla patri detractam comam, Minoi hoſti obtuliſſet, Megara capta eſt. Ergo à perditrice filia pater has ſceleris pœnas repetit. Similis fati fuerat Samſoni ſua coma. *Scylla*] Quidam putant piſcem eſſe: at Virgilius in Ciri auem deſcribit, & metamorphoſim inſtituit:

—gracili mentum producere roſtro:
Tum quà ſe medium capitis diſcrimen agebat,
Ecce repentè velut patrios imitatus honores,
Puniceam concuſſit apex in vertice criſtam:
At mollis varios intexens pluma colores,
Marmoreum volucri veſtiuit tegmine corpus,
Lætáque perpetuas fuderunt brachia pennas.
Inde alias partes minióque infecta rubenti
Crura, nouámque aciem obduxit ſqualida pellis:
Et pedibus teneris vngues confixit acutos.

Et Ouidius eandem fabulam octauo Metamorphoſeos ſimiliter interpretatur. *Quacunque*] Hi quatuor poſtremi verſus è Ciri repetuntur, vbi præponitur comparatio hæc:

Nanque vt in æthereo ſignorum munere præſtans,
Vnum quem duplici ſtellarum munere vidi,
Scorpius alternis clarum fugat Oriona:
Sic inter ſeſe triſtes Haliætus in iras,

Et

Et Ciris memori ſeruant ad ſecula fato.
Quacunque illa leuem etc.

Tum liquidas] Nonum de clara & geminata crocitatione coruorum. *Cubilibus*] Non vbi foetificant, ſed vbi cubant: Nam Virgilius videtur hîc dicere coruos præſenſione futuræ ſerenitatis, de reuiſendis pullis admoneri. Plinius autem ait coruos obliuioſos eſſe, & plerunque ad nidos ſuos non reuerti, ſed quadam ratione naturæ hęc congerunt ad ſuos nidos, quæ vermes poſſint creare, ex quibus relicti eorum pulli aluntur. Horum obliuionem probat ex abſconditis rebus, quas relinquunt. quod etiam muſtellæ dicũtur efficere. Hæc Seruius ait Plinium dicere, locum vbi dicat, requirito. Plinius certè ait libri decimi capite duodecimo, à coruis pullos è nidis expelli, & ad volandum cogi, & carnibus ali, & robuſtos longiùs fugari. attamen hæc coruorũ obliuio videtur à Dauide pſal. 146 ſignificari, cùm ait: Qui dat iumentis eſcam ipſorũ, & pullis coruorum inuocantibus eum. Et fortaſſis ſecundo Faſtorum ob eandem cauſſam coruus cùm miſſus eſſet ab Apolline, fingitur

Immemor imperij ſediſſe ſub arbore——

et modò, vt dixi, Virgilius dicere videtur coruos pullorum oblitos de his reuiſendis præſagio ſerenitatis admoneri. Aratus:

καὶ κόρακες μοῦνοι μὲν ἐρημαῖοι βοόωντες
διοσάκις, αὐτὰρ ἔπειτα μεταθρόα κεκλήγοντες,
πλειότεροι δ' ἀγεληδὸν ἐπὴν κοίτοιο μέδωνται
φωνῆς ἔμπλειοι· χαίρειν κέ τις ὀίσοιτο,
οἷα τὰ μὲν βοόωσι λιγαινομένοισιν ὁμοῖα.
πολλὰ δὲ δενδρίοιο περὶ φλόον, ἄλλοτ' ἐπ' αὐτὸν
ἧχί τε κείουσιν, καὶ ὑπότροποι ἀπτερύονται.

Item corui priuati & ſolitarij vociferantes
Ingeminanter, ac poſtea turmatim clamitantes,
Frequentiùs verò congregati, quando cubilis memores ſint
Voce pleni: lætari etiam quis putauerit:

Sic

Sic enim vociferantur iucundantium in morem.
Sæpe item arboris per ramos, quandóque ſuper ipſam
Vbi cubant, etiam reduces alas excutiunt.

Neſcio-quâ] Repetitur hic verſus ex parte quarto Georgico de apibus, vbi flores legerint:

--hinc neſcio-qua dulcedine læta,
Progeniem nidóſque fouent.

Haud equidem] Prolepſis de cauſſa horum in mutis animantibus præſagiorum per diſſimilitudinem : Id quidem ratione & futuri prudentia, qualis fuerit in hominibus, non faciunt, ſed naturali aëriæ affectionis & qualitatis ſenſu, quo impelluntur : poſſit enim prudentia quædam videri, vt quarto Georgico de apibus dicitur:

His quidam ſignis, atque hæc exempla ſecuti,
Eſſe apibus partem diuinæ mentis, & hauſtus
Æthereos dixêre: Deum nanque ire per omnes
Terráſque, tractúſque maris, cœlúmque profundum.

Et huius ſententiæ fuit author Pythagoras, qui linguas etiam auium interpretandas ſuſceperat: Pythagoream igitur hanc opinionem Virgilius modò non probat. *Fato*] Aſtrologico intellige, cui ratio poſſit obſiſtere, atque adeò imperare. *Iuppiter*] Aër, Metonymia. *Denſat denſa*] Paronomaſia. *Species*] Affectiones. *Animorum*] Animus, conſilij eſt, anima, vitæ, ait Seruius decimo AEneidos, verſu

Vna eadémque via, ſanguiſque, animúſque ſequuntur.

Differentia tamen hæc confunditur, vt hîc animus coruis attribuitur. *Lætæ pecudes*] Decimum præſagium hîc notari poſſit, à Plinio etiam diſtinctum libri decimi octaui capite triceſimo quinto : Nec mirum aquaticas aut in totum volucres, præſagia aëris ſentire : pecora exultantia, & indecora laſciuia ludentia, eandem ſignificationem habent. *Ouantes*] Metaphora, vt antea,

--ſocij comitantur ouantes.

Si verò Solem ad rapidum, Lunáſque ſequentes

Ordine reſpicies, nunquam te craſtina fallet
Hora: neque inſidiis noctis capiêre ſerenæ.
Luna reuertenteis quum primùm colligit ignes,
Si nigrum obſcuro comprenderit aëre cornu,
Maximus agricolis pelagóque parabitur imber.
At ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem,
Ventus erit: vento ſemper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu in quarto (nanque is certiſſimus author)
Pura, neque obtuſis per cœlum cornibus ibit:
Totus & ille dies, & qui naſcentur ab illo,
Exactum ad menſem, pluuia ventíſque carebunt:
Votáque ſeruati ſoluent in littore nautæ
Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.
Sol quoque & exoriẽs, & quum ſe condet in vndas,
Signa dabit: Solem certiſſima ſigna ſequentur:
Et quæ manè refert, & quæ ſurgentibus aſtris.
Ille vbi naſcentem maculis variauerit ortum
Conditus in nubem, medióque refugerit orbe,
Suſpecti tibi ſint imbres: nanque vrget ab alto,
Arboribúſque ſatíſque Notus, pecoríque ſiniſter:
Aut vbi ſub lucem denſa inter nubila, ſeſe
Diuerſi erumpent radij: aut vbi pallida ſurget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Heu malè tum miteis defendet pampinus vuas!
Tam multa in tectis crepitans ſalit horrida grando.
Hoc etiam, emenſo quum iam decedet Olympo,
Profuerit meminiſſe magis: nam ſæpe videmus
Ipſius in vultu varios errare colores.
Cæruleus pluuiam denuntiat, igneus Euros:
Sin maculæ incipient rutilo immiſcerier igni,
Omnia tum pariter vento nimbíſque videbis

Féruere:

Feruere:non illa quiſquam me nocte per altum
Ire,neque à terra moneat conuellere funem.
At ſi,quum referétque diem,condétque relatum,
Lucidus orbis erit,fruſtrà terrebere nimbis,
Et claro ſyluas cernes Aquilone moueri.
Denique quid veſper ſerus vehat,vnde ſerenas
Ventus agat nubes:quid cogitet humidus Auſter,
Sol tibi ſigna dabit.Solem quis dicere falſum
Audeat?

Si verò] Prognoſtica Solis & Lunæ proponit, ſed ὕστερον πρότερον tria Lunæ prognoſtica deſcribit. *Craſtina*] Poſtera,ſequens. *Hora*] Dies: ſynecdoche partis pro toto. *Luna*] Primum præſagium,Luna creſcens obſcura pluuiam terra marique denuntiat. *At ſi*] Luna creſcens rubea ſignificat ventos. *Virgineum*] Metaphora: qualis eſt in virginibus. *Sin ortu*] Tertium,Luna creſcens pura,ſignificat ſerenitatem reliqui mẽſis. *Quarto*] Quartam Lunam maximè obſeruat AEgyptus,ſi ſplendens exorta puro nitore fulſerit, ſerenitatem, ſi rubicunda,ventos,ſi nigra,pluuias portendere creditur:Plinius libri decimi octaui capite triceſimo quinto: vbi quædam ſunt à Virgilij prognoſticis paulò diuerſa: ſed alia complura eodem capite tradit idem author de diebus Lunæ,quos ferè omnes perſequitur, tertium, quartum,quintum,ſeptimum,vndecimum,plenilunium,decimum quintum,decimum ſextum, decimum nonum, viceſimum tertium,viceſimum ſeptimum,interlunium. Aratus etiam prior & permulta docuit, ſed hæc tria præcipuè comprehendit:

πάντῃ γὰρ καθαρὴ, καὶ μάλ᾽ ἔυδια τεκμήραιο·
πάντα δ᾽ ἐρευθομένῃ, δοκέειν ἀνέμοιο κελεύθους.
ἄλλοθι δ᾽ ἄλλο μελαινομένη, δοκέειν ὑετοῖο.
Omninò enim pura cùm ſit,ſerenitatem obſeruato:
Omninq verò rubens,coniicito venti meatus:
Aliàs aliter nigricans,coniicito pluuiam.

H ij *Naſcentur*]

Naſcentur] Repetitur AEneidos tertio:

Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.

Pluuia ventiſque carebunt] Sereni erunt. *Votáque*] Illuſtratio ex adiunctis, quòd tanta ſit ſerenitas, vt nautæ à tempeſtatibus liberi, marinis Diis ſacra faciant. *Glauco*] Glaucus, Deus maris: Fuit autem piſcator primò, qui piſces captos ſupra ripam explicauit, dum retia ſiccarentur: At illi contacta herba colligentes ſeſe, in mare proſilierunt: Glaucus eam herbam deguſtans, immortalitatem aſſecutus eſt, vt eſt decimo tertio Metamorph. apud Ouidium. *Panopeæ*] Panope & Panopea, metri cauſſa, Doridis filia, nympha maris: Nomen à perſpicuitate factum: πᾶν, totum, ὄπτω, video. *Inoo*] Ino, Cadmi filia, græcis λευκοθέα, Latinis Matuta: De qua apud Ouidium ſexto Faſtorum & quarto Metamorphoſeων, mater Melicertæ, hinc Inous dicitur. *Melicertæ*] Melicerta, Deus maris cum matre Ino: Palæmon etiam Græcis, Latinis verò Portumnus dicitur. *Glauco*] Hunc verſum Virgilius à Parthenio, quo in Græcis præceptore vſus eſt, ait Erythræus, accepit:

γλαύκῳ καὶ Νηρεῖ, καὶ εἰναλίῳ Μελικέρτῃ·

Glauco & Nereo & marino Melicertæ.

Vide Gellium libri decimi tertij capite viceſimo quinto. *Sol quoque*] Prognoſtica Solis Orientis & Occidentis ſeptem ſequuntur. Aratus:

Ἠελίοιο δέ τοι μελέτω ἑκάτερθεν ἰόντος.
Ἠελίῳ καὶ μᾶλλον ἐοικότα σήματα κεῖται
Ἀμφότερον, δύνοντι, καὶ ἐκ περάτης ἀνιόντι.
Solis autem tibi cura ſit vtrinque euntis.
Soli etiam magis nota ſigna ponuntur:
Vtrobique, occidenti, & ex imo aſcendenti.

Quo loco ſeptem Virgilij ſequentia ſigna, & alia complura deſcribuntur. *Et quæ*] Nota duplicem hîc ortum, κοσμικὸν Solis, & ἀκρόνυχον ſiderum: Solis occaſus definitur: Solis autem ſigna viginti ſeptem Plinius libri decimi octaui capite triceſimo quinto proponit, è Sole, Solis radiis & circulis. *Ille*] Orientis tria ſigna:

primum

primum eſt pluuiæ,ſi Sol Oriens fuerit maculoſus:quò referri poſſunt quatuor Plinij ſigna, ſed Oriens concauus, radij eius & non illuſtres eminentes, aut longè per nubes porrecti & medius inanis: tum nubes nigræ rubentibus interuenientes. *Arboribus*] Auſtri, qui Græcis eſt *νότος*, natura hîc mirificè comprehenditur, vt peſtilens arboribus, frugibus, pecoribus. *Aut vbi*] Secundum & tertium grandinis è Solis interruptis, obſcura nube radiis, & ex ipſo Oriente pallido: quò referri poſſunt quatuor præterea Plinij ſigna de radiis præcedentibus, de nubibus præcedentibus, tum conglobatis, tum rubeis & ſparſis partim ad Auſtrum, partim ad Aquilonem. *Tithoni*] Tithonus, frater Laomedontis, maritus Auroræ & in cicadam conuerſus. Hoc autem verſu definitur ortus Solis: Aurora enim propriè eſt diluculum, dicta quia ab igne Solis aureo aër aureſcit, ait Varro de lingua Latina. Hic autem verſus repetitur quarto AEneidos:

Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.

Item nono:

Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.

Heu magnum] Talis exclamatio fuit anteà:

Heu magnum alterius fruſtra ſpectabis aceruum!

Hoc etiam] Occidentis Solis tria ſigna ex adiunctis coloribus. *Emenſo*] Percurſo, paſſiuè dictum. *Olympo*] Cœlo, vt anteà iam ſæpius. *Igneus*] Candens Plinio Sol dicitur ad idem ſignum. *Sin maculæ*] Huc duo Plinij ſigna referri poſſunt: de puro ortu & non feruente: de nubibus ab ortu repulſis & ad occaſum abeuntibus: de Orientis Solis orbe æqualiter diffluente: de nubibus Occidentis rubentibus: de ſereno tum Occidente, tum Oriente ſequente, ait Plinius. Præterea ad pluuiam tria ſigna ex Orientis & Occidentis tum rubentibus tum contractis radiis, & incumbentibus à Meridie nubibus: ad ventum tria, de nubibus incumbentibus, de

atro circulo Occidenti quâ rumpetur: De orbe Oriente cingente, quâ aperitur ad tempeſtatem. Totidem de candido Occidentis circulo, de nubibus ſolem circuncludentibus, quantò minus luminis relinquit, tantò turbidior tempeſtas de duplici orbe. *Claro*] Claritatem faciente & ſerenitatem, Metonymia, vt *pallidus orcus*.

--Ille etiam cæcos inſtare tumultus
Sæpe monet, fraudémque, & operta tumeſcere bella.
Ille etiam extincto miſeratus Cæſare Romam,
Quum caput obſcura nitidum ferrugine texit:
Impiáque æternam timuerunt ſecula noctem.
Tẽpore quanquam illo tellus quoque, & æquora põti,
Obſcænique canes, importunæque volucres
Signa dabant: quoties Cyclopum efféruere in agros
Vidimus vndantem ruptis fornacibus AEtnam,
Flammarúmque globos, liquefactáque voluere ſaxa?
Armorum ſonitum toto Germania cœlo
Audiit: inſolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgò exaudita ſilentes
Ingens: & ſimulacra modis pallentia miris
Viſa ſub obſcurum noctis: pecudéſque locutæ
Infandum: ſiſtunt amnes: terræque dehiſcunt:
Et mœſtum illachrymat templis ebur: æráque ſudant.
Proluit inſano contorquens vortice ſyluas
Fluuiorum rex Eridanus: campóſque per omnes
Cum ſtabulis armenta tulit: nec tempore eodem
Triſtibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor ceſſauit, & altæ
Per noctem reſonare lupis vlulantibus vrbes.
Non aliàs cœlo ceciderunt plura ſereno

Fulgura:

Fulgura:nec diri toties arſere cometæ.
Ergo inter ſeſe paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi:
Nec fuit indignum ſuperis bis ſanguine noſtro
Æmathiam & latos Æmi pingueſcere campos.
Scilicet & tempus veniet quum finibus illis
Agricola incuruo terram molitus aratro,
Exeſa inueniet ſcabra rubigine pila,
Aut grauibus raſtris galeas pulſabit inanes,
Grandiáque effoſſis mirabitur oſſa ſepulchris.
Dij patrij indigetes,& Romule,Veſtáque mater
Quæ Thuſcum Tyberim,& Romana palatia ſeruas,
Hunc ſaltem euerſo iuuenem ſuccurrere ſeclo
Ne prohibete. ſatis iampridem ſanguine noſtro
Laomedonteæ luimus periuria Troiæ:
Iampridem nobis cœli te regia,Cæſar,
Inuidet,atque hominum queritur curare triumphos.
Quippe vbi fas verſum, atque nefas; tot bella per orbem,
Tam multæ ſcelerum facies:non vllus aratro
Dignus honos:ſqualent abductis arua colonis,
Et curuæ rigidum falces conflantur in enſem.
Hinc mouet Euphrates,illinc Germania bellum:
Vicinæ ruptis inter ſe legibus vrbes
Arma ferunt:ſæuit toto Mars impius orbe.
Vt quum carceribus ſeſe effudere quadrigæ:
Addunt ſe in ſpatia,& fruſtrà retinacula tendens
Fertur equis auriga,neque audit currus habenas.

Ille etiam] Concluditur primus liber digreſſione in obitum Cęſaris,vno & viginti ſignis veluti deploratum & vindicatum, vt minùs ſint mira tempeſtatum pro-

gnoſtica, cùm rerum etiam humanarum ſigna appareant. De iis ſignis & Plutarchus in vita Cæſaris, & Appianus in bellis ciuilibus, & Ouidius decimo quinto Metamorphoſeos. *Cæcos tumultus*] Coniurationes & inſidias. *Operta bella*] Idem mutatis verbis dicit. *Ille etiam*] Primum de Solis defectu, Cęſaris obitum ſecuto: de quo Plinius libri ſecundi capite triceſimo: Fiunt prodigioſi & longiores Solis defectus: qualis occiſo dictatore Cæſare & Antoniano bello totius penè anni pallore continuo. Ouidius:

--Solis quoque triſtis imago
Lurida ſollicitis præbebat lumina terris.

Addit prætereà,

Cærulus & vultum ferrugine Lucifer atra
Sparſus erat, ſparſi lunares ſanguine currus.

Ferrugine] Ferrugo, eſt ferri rubigo. hinc per Metaphoram color compreſſę purpuræ ruffus, nigroris, ruboris quaſi violaceus. *Secula*] Homines eorum ſeculorum, Metonymia eſt. *Tempore*] Attexuntur reliqua veluti collatione maiorum: Quanquam non Sol tantùm, ſed etiam pleráque alia oſtenta. *Tellus*] Secundum è terræ motu. *AEquora*] Tertium ex inundatione maris, parum tamen explicatum. *Obſcœníque*] Quartum è latratu canum obſcœno: tum enim canes, luporum modo vlularunt: Obſcœnum autem ex ob & cano, interpoſito ſ. litera, euphonię gratia: abominabilis augurij nomen, vt AEneidos tertio,

Obſcœnas pelagi ferro fœdare volucres:

Et tum ſine diphtongo ſcriberetur, & canes obſceni dicerentur latratus abominabilis: Alij deriuant ab ob & cœnum: vel ἀπὸ τοῦ κυνός. De hoc ſigno Ouidius:

Inque foro, circúmque domos & templa Deorum
Nocturnos *vlulaſſe canes*--

Importunæ] Quintum de cantu volucrum funeſtarum, vt ſtrygum, bubonum, noctuarum.

Triſtia mille locis ſtrygius dedit omina bubo,

Ouidius. *Quoties*] Sextum de AEtnæ globis. AEtna autem

autem mons Siciliæ nocturnis mirus incendiis (ait Plinius libri tertij capite octauo) fragrans in tantum, vt quinquagena & centena millia paſſuum arenas flammarum eructet, ait idem libri ſecundi capite centeſimo tertio. Ante mortem autem Cæſaris, Seruius ait tantam flammam erupiſſe, vt non modò vicinæ vrbes, ſed etiã Rhegyna ciuitas afflaretur. *Cyclopum*] Cyclopes, vt ait Theophraſtus, Phœnices fabricam ærariam inueniſſe dicũtur: hinc poëtis facti ſunt miniſtri Vulcani: de quibus octauo AEneidos:

> *Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,*
> *Bronteſque, Steropéſque, & nudus membra Pyragmon.*

Finguntur autem monoculi, vt Polyphemus, oculo vno in fronte rotũdo: à κύκλος καὶ ὤψ, ὠπὸς circulus & viſus. *Vndantem*] Velut vndas facientem: metaphora eſt. *Armorum*] Septimum de ſonitu armorum: de quo Plinius libri ſecundi capite quinquageſimo ſeptimo: Armorum crepitus, & tubæ ſonitus auditos è cœlo Cymbricis bellis accepimus, crebróſque & priùs & poſteà. Ouidius:

> *Arma ferunt inter nigras crepitantia nubes,*
> *Terribiléſque tubas, audita'que cornua cœlo*
> *Præmonuiſſe nefas——*

Inſolitis] Octauum ex Alpium tremore. Alpibus autem montibus Italia diuiditur à Gallia & Germania. *Vox*] Nonum de vocibus ſpirituum in ſacris lucis: Ouidius,

> *——cantúſque feruntur*
> *Auditi ſanctis & verba minacia lucis.*

Et ſimulachra] Decimum de nocturnis vmbris:

> *——vmbráſque ſilentum*
> *Erraviſſe ferunt——*

Pecudéſque] Vndecimum de pecudum locutione: de qua Euſebius: Bos Romæ in ſuburbano ad aratorem locuta eſt fruſtra ſe vrgeri: non enim frumenta, ſed homines breui

breui defuturos. *Siſtunt*] Duodecimum de curſu amnium inhibito. *Terræ*] Decimum tertium de terræ hiatu. *Et mœſtum*] Decimum quartum de lachrymis eburnearum in templis ſtatuarum : ebur enim, Metonymya eſt materiæ pro materiato ſuo.

Mille locis lachrymauit ebur——Ouidius.

Æráque] Decimum quintum de ſignis æneis ſudantibus. *Robur*] Decimum ſextum ſignum de Eridani inundatione. *Rex Eridanus*] Plinius libri tertij capite decimo ſexto conſumpſit integrum caput in hiſtoriam huius fluminis:Oritur è gremio Veſuli mōtis, cōdénſque ſe cuniculo,&in Forouibienſium agro iterum exoriens,nulli amnium claritate inferior: nec amnes tantùm Apéninos Alpinóſque nauigabiles capiens, ſed lacus quoque immenſos, in eum ſeſe exonerantes: omni numero triginta flumina in mare Adriaticum:de fert: vnde fortaſſis iam rex fluuiorum dicitur: Græcis Eridanus dicitur,Padus Latinis, aut Gallis potiùs vnde oritur quia circa eius fontem arbor multa ſit picea,quæ pades gallicè vocetur:hæc Plinius. Rex verò fluuiorum fortaſſis etiam dicitur honoris cœleſtis gratia, quia in ter meridiei ſidera Eridanus triginta quatuor ſtellis clarus viſitur. *Nec tempore*] Decimum ſeptimum de fibris victimarum: de quo & ibidem Ouidius:

Victima nulla litat,magnóſque inſtare tumultus
Fibra monet,caſúmque caput reperitur in extis.

A*ut puteis*]Decimum octauum de puteorum aquis cruentis:quod Ouidius paulò ſecus:

Sæpe inter nimbos guttæ cecidere cruentæ.

Altæ] Decimum nonum de Luporum iu oppidis vlulatu quod Ouidius cum obſcœno latratu videtur confudiſſe. *Non aliàs*] Viceſimum de fulguribus crebris: quò referri poteſt illud Ouidij,

Sæpe faces viſæ mediis ardere ſub aſtris.

[*Diri*] Viceſimum primum & vltimum. *Cometæ*] Id eſt crinitæ

crinitæ ſtellæ: materies eſt exhalatio calida & ſicca: efficiens cauſſa, ſol & aſtra: Nec multi ſimul eſſe poſſunt: quia materies tam multa ſimul eſſe non poteſt. Hæc ex Ariſtotele in meteoris libri primi capite ſeptimo. Plinius tamen libri ſecundi capite viceſimo quinto de cauſſis dubius eſt. Sunt, ait, qui & hæc ſidera perpetua eſſe credant, ſuóque ambitu ire, ſed non niſi relicta à ſole cerni: Alij verò qui naſci humore fortuito, & ignea vi, ideóque ſolui. De numero (quod mireris) reprehendit Ariſtotelem, quòd tradat ſimul plures cerni: Cæterùm ait eſſe terrificum magna ex parte, ac non leuiter piatum. Et huc pertinet illud in decimo AEneidos:

Non ſecus ac liquida ſiquando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent———

Comètes in vno licet totius orbis loco, attamẽ cultus eſt in templo, Romæ admodum fauſtus diuó Auguſto iudicatus ab ipſo, qui incipiẽte eo, apparuit ludis quos faciebat Veneri genitrici ſuæ, non multò poſt obitum patris Cæſaris: oriebatur circa vndecimam horam diei, clarus omnibus terris & cõſpicuus. Eo ſigno ſignificari vulgus credidit Cæſaris animam inter deorum immortalium numina receptam: & eo nomine id inſigne ſimulachro capitis eius (quod mox in foro conſecrauit Auguſtus) adiectum eſt: ſed Auguſtus interiore gaudio ſibi illum natum, ſéque in eo naſci interpretatus eſt: Et ſanè ſi ſpectetur Octauiani ſeculi felicitas, ſalutaris cometes ille fuit. Hæc ex Plinio libri ſecundi capite viceſimo quinto: vnde colliges cometẽ interdum eſſe melioris ſtatus auſpicem. *Ergo inter ſeſe*] Exponitur euentus ſuperiorũ præſagiorum de bellis ciuilibus, quibus vindicta eſt cædes Cæſaris. *Paribus telis*] Sic primo Pharſaliæ Lucanus:

Signa, pares aquilas & pila minantia pilis.

Romanas acies] Cæſaris primùm aduerſus Pompeiũ, tum Octauij & Antonij aduerſus Brutũ & Caſſium. *Philippi*]

Ciuitas

Ciuitas Theſſaliæ, ait Seruius: Ptolemæus in Macedonia ſtatuit: Datos olim Appiano dicta, Crenide Diodoro, oppidum non ſolùm illis cladibus, ſed multò magis epiſtola Pauli clarum. *Nec fuit*] Iteratur idem mutatis verbis: *AEmathiam*] Theſſaliam, ait Seruius: at Plinius contrà libri quarti capite decimo. Macedonia poſtea 150 populorum, duobus inclyta regibus: quondámque terrarum imperio, AEmathia antè dicta.

AEmi] AEmus vel Hæmus, Rex Thraciæ, maritus Rhodopes: ambo arrogantes adeò, vt ſe Iouem & Iunonem eſſe dicerent: Itaque mutati ſunt in montes ſui nominis.

> *Threiciam Rhodopen habet angulus vnus & AEmum:*
> *Nunc gelidos montes, mortalia pectora quondam:*
> *Nomina ſummorum ſibi qui tribuere deorum:*

Metamorphoſeos ſexto. *Scilicet*] Illuſtratio ex adiunctis bellicarum cladium reliquiis, pilis, galeis, oſſibus cæſorum. *Incuruo*]

> —*Et curui formam accipit vlmus aratri,* fuit anteà.

Scabra] Aſpera: à ſcabie dicitur, quòd ſcabies aſperitatē afferat. *Grauibus*] Sic anteà.

> —*Et iniquo pondere raſtri.*

Inanes] Vacuas capitibus, cum quibus tamen confoſſæ fuerant. *Dij*] Deprecatio ad patrios penates, ne Auguſtum, patriæ ſuccurrentem prohibeant, eum nempe in cœlum transferentes. Vbi concluditur ἀποθέωσις Auguſti, initio propoſita, illo loco:

> *Tuque adeò, quem mox quæ ſint habitura deorum*
> *Concilia incertum eſt.*--

Patrij] Qui patriæ præſidetis. *Indigetes*] Qui cum diis vitam agitis ex hominibus conſecrati. Seruius hîc putat deſcribi numen vrbis, quod nominari nefas eſſet: & Tribunum, qui auſus eſſet enuntiare, in crucem ſublatum. *Veſtáque*] Veſta, ἀπὸ τῆς ἑστίας dicta: quod Ouidius ſexto Faſtorum indicat:

Nec

Nec tu aliud Veſtam, quàm puram intellige flammam:
Natáque de flamma corpora multa vides.

Quod idem Cicero de Legibus ſecundo innuit: Ergo Romæ virgines veſtales conſecratæ ſunt, quæ ignem Veſtæ perpetuum ſeruarent: qui ſi extinctus eſſet, accenſa per fomites ex igne flamma purus & cœleſtis ignis eliciebatur. *Thuſcum*] Tiberis fluuius, quo Roma ſic alluitur, vt Lutetia alluitur Sequana: Thuſcus ideo hîc dicitur, quia Thuſciam ab Vmbris, Sabinis, Latinis diuidit. *Iuuenem*] Sic ecloga prima:

Hîc illum vidi iuuenem——

cùm Auguſtum diceret. *Satis*] Ratio deprecationis ex adiunctis pœnis, quas ciuilibus bellis Roma pertulerit. Malorum autem cauſſa fingitur periuriũ Laomedontis ad tacitam excuſationem Octauianæ tyrannidis: Porro Laomedon, rex fuit Troiæ, pater Priami, qui ædificatorum Pergamorum mercede Apollinem & Neptunum, qui opus illud effecerant, fraudauit, vt numina tot poſtea ſeculis, pœnas tamen periurij à poſteritate repetant. *Quippe*] Bellorum ciuilium cauſſa iterum improbitati hominum tribuitur, ad eandem Cæſaris, alioqui tot malorum authoris excuſationem. *Non vllus*] ὑποτύπωσις afflictæ agriculturæ. *Hinc*] Amplificatio bellorum per inductionem partium. *Euphrates*] Fluuius Meſopotamiæ, hîc per Metonymiam pro incolis, & per ſynecdochen ſignificat populos Orientis. *Sic*] In vno verbo Tropus eſt duplex, & metalepſim videlicet à Quintiliano propoſitam, magis quàm explicatam continet. *Germania*] Tropus item hîc duplex, Metonymia & ſynecdoche. *Sæuit*] Concluſio inductionis. *Vt cùm*] Illuſtratur propoſita excuſatio ſimilitudine, cuius redditio ex antecedentibus eſt repetenda: Quemadmodũ quadrigę tanto feruntur impetu, vt auriga cohibere nõ poſſit: Ita omnes populi, Martis quodam ardore adeò inflammati ſunt, vt Imperator Octauius retinere nequeat.

bi agat auris; id eſt clamoribus populi: Et certè auriga hîc intelligendus eſt, non qui currum, ſed qui quadrigas ſine curru agit. *Currus*] Metonymia eſt, pro currentibus equis: Tales autem quadrigas & aurigas, quales intelligo, demonſtrabit tibi Flauius Caluus in ſimulachro vrbis Romæ circa finem: vbi currus deſcribitur, vnde totam hanc Similitudinem clariùs intelliges: Videbis enim illic quadrigas ſic incitatas, vt inſidentis aurigæ imperium deſpectare videantur.

FINIS PRIMI GEORGICI.

P. RAMI ELOQVENTIAE ET PHILOSOPHIAE PROFESSORIS *Regij prælectiones in ſecundum Georgicum.*

Argumentum ſecundi Georgici.

SEcundo Georgico docentur genera & ſpecies arborum, ſed præcipuè vitium, quarum etiam cultus propriè docetur. Arbor verò generaliter hìc aſſumitur, vt eo nomine vites etiam comprehendantur. Tres verò diuiſiones communes antecedunt, prima in naturam & artem, quæ ſunt cauſſæ procreantes, ſecunda in ſpecies, vt oleæ tres, totidem pyri, quindecim vitium, tertia eſt ex terræ differentiis, quòd aliæ in eadem quidem regione, ſed tum aquoſis, tum ſiccis, tum calidis, tum frigidis locis oriantur: aliæ tota regione diſtinguantur: Itaque & aliud oliuetis, aliud paſcuis, aliud frumentis, aliud vinetis ſolum ſit eligendum: ſalſum verò & frigidum prorſus vitibus & frugibus fugiendum. His partitionibus cõmunibus propoſitis, propria vitium cultura reliquo libro

libro exponitur: de vineti paſtinatione, fœcundatione, repaſtinatione, vitis electione, tranſlatione, ſatione per ordinem, putatione, pulueratione, pedatione, pampinatione, runcatione, ablaqueatione, defenſione contrariorum, vt coryli, oleaſtri, pecoris: Et vinitoris labor tandem collaudatur.

HActenus aruorum cultus, & ſidera cœli:
Nunc te Bacche canam, necnon ſylueſtria tecum
Virgulta, & prolem tardè creſcentis oliuæ.
Huc pater ô Lenæe (tuis hîc omnia plena
Muneribus: tibi pampineo grauidus Autumno
Floret ager: ſpumat plenis vindemia labris)
Huc pater ô Lenæe veni: nudatáque muſto
Tingè nouo mecum direptis crura cothurnis.

Hactenus] Tranſitione argumentum tum ſuperioris libri repetitur, tum ſequentis proponitur. *Sidera cœli*] E ſuperioribus & communibus cauſſis agriculturæ, fuerunt Deus & cœlum. *Bacche*] Apoſtrophe eſt ad Bacchum, inuentorem vini: Et Bacchus tamen hîc pro vino per Metonymiam ponitur. *Virgulta*] Virgulta propriè ſunt arbuſculæ: hîc per κατωχρηστικὴν ſynecdochem ſpeciei pro genere, arbores omnes ſignificantur. *Tardè*] Naturâ tarda creſcere omnia longo æuo durantia Plinius author eſt libri decimi ſeptimi capite duodecimo: vbi ſcribit ad ſua vſque tempora duraſſe in Linterno Africani prioris manu ſatas oliuas: Et vt idem libri decimi ſexti capite quadrageſimo: Ducentis annis durare, inter authores in confeſſo eſt. Quin paulo pòſt capite quadrageſimo quarto: Athenis etiam olea durare creditur, in certamine edita Mineruæ. Quod poſtremum tamen Cicero deridet primo Legum: Niſi fortè, ait, Athenæ tuæ ſempiternam in arce oleam tenere potuerunt. Apud eundem etiam libri decimi quinti capite primo ita ſcribitur: Heſiodus nega-

uit oleæ ſatorem, fructum ex ea percepiſſe quenquam: at nunc altero anno percipitur. *Huc pater*] Inuocatur Bacchus, cuius numini tutela vitium conſecratur. *Lenæe*] ὁ ληνὸς, lacus, torcular: vnde Bacchus dicitur, non autem à leniendo, vt Donatus putat. *Muneribus*] Sic poſteà,

Quid memorandum æquè Baccheïa dona tulerunt?

Grauidus] διαστολὴ, vt ſpondaicus ſit verſus. *Autumno*] Vindemia, quæ fit Autumni tempore: Metonymia eſt. *Labris*] Labrum, interdum vaſis nomen: ſic balnei, fontis, torcularis labrum dicitur, vt hîc pro cupa & lacu. *Huc ades*] ἐπίζευξις eſt hîc, interpoſita quadam parentheſi. *Crura*] Ad vuas calcandum. *Cothurnis*] Cothurnus, venatorum eſt calceamentum.

Virginibus Tyriis mos eſt geſtare pharetram,
Purpureóque altè ſuras vincire cothurno,

vt eſt primo AEneidos. De hoc in ſeptima ecloga:

--Puniceo ſuras vincire cothurno.

Et octaua,

Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno.

Principiò arboribus varia eſt natura creandis:
Nanque aliæ nullis hominum cogentibus, ipſæ
Sponte ſua veniunt, campóſque & flumina latè
Curua tenent: vt molle ſiler, lentæque geniſtæ,
Populus, & glauca canentia fronde ſalicta.
Pars autem poſito ſurgunt de ſemine: vt altæ
Caſtaneæ, nemorúmque Ioui quæ maxima frondet
Eſculus, atque habitæ Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis denſiſſima ſylua:
Vt ceraſis, vlmíſque: etiam Parnaſſia laurus
Parua ſub ingenti matris ſe ſubiicit vmbra.
Hos natura modos primùm dedit: his genus omne
Syluarum fruticúmque viret, nemorúmque ſacrorum.

Sunt

Sunt alij,quos ipſe via ſibi repperit vſus.
Hic plantas tenero abſcindens de corpore matrum
Depoſuit ſulcis:hic ſtirpes obruit aruo,
Quadrifidáſque ſudes,& acuto robore vallos.
Syluarúmque aliæ preſſos propaginis arcus
Expectant,& viua ſua plantaria terra.
Nil radicis egent aliæ:ſummúmque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
Quin & caudicibus ſectis(mirabile dictu)
Truditur è ſicco radix oleagina ligno.
Et ſæpe alterius ramos impunè videmus
Vertere in alterius:mutatámque inſita mala
Ferre pyrum:& prunis lapidoſa rubeſcere corna.
Quare agite ô proprios generatim diſcite cultus
Agricolæ,fructúſque feros mollite colendo.
Neu ſegnes iaceant terræ:iuuat Iſmara Baccho
Conſerere,atque olea magnum veſtire Taburnum.
Túque ades,inceptúmque vnà decurre laborem,
O decus,ô famæ meritò pars maxima noſtræ,
Mecœnas:pelagóque volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti verſibus opto:
Non,mihi ſi linguæ centum ſint,oráque centum,
Ferrea vox.ades,& primi lege littoris oram.
In manibus terræ:non hîc te carmine ficto
Atque per ambages,& longa exorſa tenebo.

Principiò] Diuiſiones arborum tres, vt dixi, præponuntur, antequàm de vitibus nominatim præcipiatur: prima eſt in naturam & artem, id eſt artificioſam induſtriam: Species naturæ tres: Has ſpecies Plinius libri decimi ſexti capite triceſimo ſecundo propoſuit: Arbores, quas naturæ debeamus, tribus modis naſcuntur,

ſponte, aut ſemine, aut radice: cura numeroſior exiſtit. Prima declaratur quatuor exemplis: Quædam verò (ait Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo ſexto) naſci niſi ſpontè nullo modo queunt, eæque immitibus tantùm locis ac deſertis proueniunt. Idem libri decimi ſexti capite triceſimo tertio cùm de cupreſſis egiſſet, ſic ait: Nec terræ tantùm natura circa has refert aut perpetua cœli, verùm & quædam temporaria vis imbrium: Aliquæ plerunque ſemina afferunt, & certo fluunt genere, aliquando etiam incognito: quod accidit Cyrenaïcę regioni, cùm primùm ibi Laſerpitium natum eſt, vt in herbarum natura dicemus. Nata eſt & ſylua vrbi ei proxima, imbre piceo craſſóque, circiter vrbis Romæ annum cccccxxx. *Campóſque*] Deſignat ſolum his arboribus genitale. *Siler*] σέσελι μασσαλιωτικὸν apud Dioſcoridem libri tertij capite quinquageſimo primo putatur eſſe: at non ſatis cum Plinio conueniret: In aquoſo loco naſcitur, vt libri decimi ſexti capite decimo octauo Plinius: Folia eius illita fronti, capitis dolores ſedant: eiuſdem ſemen in oleo phthiriaſeis coërcet: Serpentes & hunc fruticem refugiunt, baculúmque ruſtici ob id ex eo gerunt: Plinius libri viceſimi quarti capite viceſimo. *Lentæ*] Molles, flexibiles: ſic lenta ſalix ſæpe in Bucolicis dicitur: & verbi propria ſignificatio eſt: Et ſic Plinius libri decimi ſexti capite triceſimo ſeptimo, ait virgas ſequaces ad vincturas Lenticiæ. Lentas etiam potes pro humilibus dicere, vt poſteà,

--humiléſque geniſtæ.

Populus] *Populus Alcidæ gratiſſima--*

vt tertia ecloga. Et eſt triplex, alba, nigra, Libyca: Plinius libri decimi ſexti capite ſecundo. *Glauca*] Cæſia: varia autem ſalicum genera ſunt: quædam purpúrea, quædam vitellina, quædam rubra, quædam candida: De quibus poſteà rurſus. *Canentia*] Candicantia, albicantia: ob candidas ſalices igitur hoc epithetum eſt. *Salicta*] Metonymia pro ſalicibus. *Glauca,*

canentia,

canentia, ſalicta] Cacephaton hîc notatur à Seruio: at primo Georgico monuimus hinc interdum gratiam quæri: vt

Et ſola ſicca ſecum ſpatiatur arena.

Et quinto AEneidos:

Tum rauca aßiduo longè ſale ſaxa ſonabant.

Et mox, *Syluarum fruticúmque viret nemorúmque ſacrorum.* *Pars autem*] Secunda ſpecies arboris naturalis, tribus exemplis explicatur: ſemen decidens, exceptúmque terra, viuiſcit: nec caſtaneæ & glandes aliter proueniunt exceptis cæduis: Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo. *Altæ*] Roboribus proximæ: Columella libri quarti capite triceſimo tertio. *Nemorum*] Synecdoche totius pro parte, id eſt arborum. *Ioui*] Sacra eſt hæc arbor, vt Plinius libri duodecimi capite primo, & libri decimi ſexti capite quarto. *Eſculus*] Inter glandiferas arbores ponitur: quarum ſpecies quatuor ſunt Macedonibus, vt ait Theophraſtus libri tertij capite decimo. *Oracula*] Dodoneas quercus intelligit, de quibus primo Georgico ad illum verſum

--& victum Dodona negaret.

Pullulat] Tertia ſpecies arborum naturalium, tribus item exemplis declarata. *Sylua*] Synecdoche totius pro parte: id eſt arbor. *Cerafis*] A Ceraſonte oppido Ponti Mithridate victo Lucullus in Italiam deportauit hanc arborem: vide Plinium libri duodecimi capite tertio: vbi ait omnes arbores peregrinas eſſe, quarum nomina græca ſunt aut aliena: & 120 annis deinde trans Oceanum in Britaniam vſque hanc arborem perueniſſe. *Vlmis*] Vlmus, montoſa, campeſtris, Attinea, noſtras: Attinea radicum planta prouenit, reliquæ ſemine, ait Plinius. Ergo locus hic, Plinij ſententia tantùm de Attineis vlmis (quæ omnium excellentiſſimæ ſunt eidem) intelligatur. *Parnaßia*] Parnaſſus, mons Phocidis ſacer Apollini, iuga habens gemina, vt ait Herodotus in Vrania. Lucanus libro quinto:

Cardine Parnaſſus gemino petit æthera colle,
Mons Phœbo Bromióque ſacer--

Et Ouidius primo Metamorph.

Mons ibi verticibus petit arduus aſtra duobus,
Nomine Parnaſſus, ſuperátque cacumine nubes.

Hîc templum Delphicum, mons Pierius, fontes Caſtalus, Aganippe, Hippocrene; Hinc Laurus Parnaſſia, id eſt Apollinea, per Metonymiam dicitur. *Matris*] Veteris lauri, vt ſub vmbra veteris ceraſi, vel vlmi nouellæ, ceraſi, vlmíque pullulant. *Se ſubiicit*] Creſcit: ſic ecloga decima,

Quantùm Vere nouo viridis ſe ſubiicit alnus.

Hos natura] Tranſit ad artificioſos modos, ſed obſcuriùs interpretatur: Videtur autem facere alios cum radice, alios ſine radice. Plinius repetitis duobus poſtremis naturalibus, ſex efficit, libri decimi ſeptimi capite decimo: Aut enim ſemine proueniunt, ait, aut plantis radicis, aut propagine, aut auulſione, aut ſurculo, aut inſito & confecto arboris trunco. *Hîc plantas*] Videtur ſignificare auulſionem ſtolonum: qui auulſi (vt ait Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo) à matris corpore, partem aliquam ſuis fimbriis auferunt: Quomodo plantantur punicæ, coryli, mali, imprimíſque vites: Et per ſtirpes obrutas aruo, videtur ſignificare plantaria, id eſt plantas è matris radicibus pullulantes: De quibus Plinius ibidem: Natura & plantaria demonſtrauit multarum radicibus pullulante ſobole denſa & pariente matre, quas euellit. At videtur potiùs genus illud ſeptimum conuenire huic loco, de quo Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo ſeptimo: Reliqua genera, ait, caſus excogitauit, ac defractos ſerere ramos docuit, cùm pali defixi radices egiſſent. Multa ſic ſeruntur, ficus, punica, myrtus. Omnium horum longitudine trium pedum, craſſitudine minùs brachiali, cortice diligenter ſeruato, trunco exacuto.

Et

Et hæ nimirum ſudes, híque valli videntur à Virgilio dici. *Syluarúmque*] Tertius modus eſt propagatio: cuius duo modi ſunt, alter ramo ab arbore in ſcrobem depreſſo, alter ramo vel in cacumine arboris manente, ſed per vaſa fictilia, aut quallos traiecto, terráque compacto: De quibus Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo ſeptimo: Vbi ait rubis & hederis curuatis in terram è capite defixis, iterúmque ex ſeſe naſcentibus, propagines à natura præmonſtratas eſſe. Propagatio autem primi modi, in vitibus eſt quadruplex, vt Columella tradit libri de arboribus capite decimo ſeptimo: prima, qua virga edita à matre, ſulco committitur: altera, qua ipſa mater proſternitur, atque in plures palos per ſuas virgas diuiditur: tertia, qua vitis ſcinditur in duas vel plures partes, ſi diuerſis ordinibus deducenda eſt: quarta, qua virga breuis depreſſa obruitur, & tertio pòſt anno amputatur. *Arcus*] Propriè ad primum genus propagationis id pertinet, quo curuatur & acuitur arbor. *Et bina*] Non alium modum hîc intelligo, ſed è prima propagationis ſpecie intelligo plantas in ſua & genitali terra viuentes. *Nil radicis*] Quintus ſine dubio eſt Plinij locus, è ſurculo: quo nomine non tantùm annotinum germen, ſed talea, quæ vtrinque præciſa eſt, intelligitur à Plinio: de quo libri decimi ſeptimi capite decimo. Ex eodem eſt ſurculos abſciſſos ſerere: Hæc prima ſepis cauſſa ſambucis, cotoneo & rubis depactis, mox & culturæ, vt populis, alnis, ſalici, quę vel inuerſo ſurculo ſeritur. *Quin &*] Inſitio poſtrema exemplis aliquot declaratur: Inſitionem, ait Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo quarto, caſus magiſter docuit: Agricola ſedulus caſam ſepis munimento cingens, quò minùs putreſcerent ſudes, limen ſubdidit ex hedera: at illę viuaci morſu apprehenſæ, ſuam ex alieno fecere vitam, apparuítque truncum eſſe pro terra. De generibus poſteà dicetur ſuo loco. Primum verò inſitionis exemplum Virgilianum, eſt de oleagino calamo

inſito in aridum truncum. Meliùs autem truncis, quàm plantis oliuetum conſtitui Columella author eſt libri de arboribus capite decimo ſeptimo. *Et ſæpe*] Columella ibidem capite viceſimo ſexto, ait omnem ſurculum omni arbori inſeri poſſe: & Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo ſexto ait: Inſitam arborem vidimus iuxta Tiburtes tiliam, omni genere pomorum onuſtam: alio ramo nucibus, alio baccis, aliunde vite, ficis, pyris, punicis, malorúmque generibus: Sed huic fuit breuis vita. *Quare*] Adhuc naturæ & artis partitio fuit, ſequitur adhortatio, vt & ars ad naturam quámque excoſendam propria adhibeatur. *Iſmara*] Montes Thraciæ, vt Taburnum, mons Campaniæ: Synecdoche ſpeciei pro genere: montes enim in vniuerſum intelliguntur: vt poſteà,

Bacchus amat colles-- Item:
Difficiles primùm terræ colléſque maligni,
Palladia gaudent ſylua viuacis oliuæ.

Túque ades] Vt primo Georgico numinibus inuocatis, Auguſtus inuocatur

(Túque adeo, quem mox quæ ſint habitura Deorum
Concilia incertum eſt)

ita hîc poſt Bacchum Mecœnas inuocatur, cui quatuor hi libri nuncupati ſunt, vt initio primi dictum eſt. *Generatim*] Id eſt ſigillatim & ſpeciatim: quomodo ſæpe genus pro ſpecie ſumitur: Generaliter, eſt ſimul per omnia, ait Seruius. Et certè generatim aliquando ſic accipitur, vt ſeptima Actione in Verrem Cicero: Quid ego de cæteris ciuium Romanorum ſuppliciis ſigillatim potiùs, quàm generatim atque vniuerſè dicam? Et non rarò aliàs: At hic (generatim) pro (ſpeciatim) ſumitur. O *decus*] Talis laudis exclamatio eſt illa Horatiana:

O *& præſidium & dulce decus meum.*

Pelagóque] Allegoriâ nauticâ ſignificat ſuperius dictum,

--decurre laborem.

Non

Non ego] Significatur compendium doctrinæ, quod Plinius libri decimi quarti prologo vrbaniùs adnotauit: Quanquam videmus Virgilium præcellentiſſimum vatem, eadem cauſſa, hortorum dotes fugiſſe: tantíſque quæ retulit, flores modò rerum decerpſiſſe: beatum fœlicémque gratiæ, xv. modò generibus vuarum nominatis, tribus oleæ, totidem pyrorum: malo verò tantùm Aſſyrio, cæteris omnibus neglectis. *Linguæ*] Repetitur ſexto AEneidos,

Non mihi, ſi linguæ centum ſint, oráque centum,
Ferrea vox, omnes ſcelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina poſſem.

Ades, & primi] Redit ad inuocationis allegoriam, & promiſſa expoſitionis breuitate, audientiam ſibi facit. *In manibus*] Res facilis & in promptu eſt. *Ambages.*] Sic AEneidos primo: —*longa eſt hiſtoria, longæ*
Ambages, ſed ſumma ſequar faſtigia rerum.

Sponte ſua quæ ſe tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, ſed læta & fortia ſurgunt.
Quippe ſolo natura ſubeſt: tamen hæc quoque ſi quis
Inſerat, aut ſcrobibus mandet mutata ſubactis,
Exuerint ſylueſtrem animum: cultúque frequenti
In quaſcunque voces artes, haud tarda ſequentur.
Nec non & ſterilis, quæ ſtirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos ſi ſit digeſta per agros:
Nunc altæ frondes, & rami matris opacant:
Creſcentíque adimunt fœtus, vrúntque ferentem.
Iam, quæ ſeminibus iactis ſe ſuſtulit arbos,
Tarda venit, ſeris factura nepotibus vmbram:
Pomáque degenerant, ſuccos oblita priores:
Et turpeis auibus prædam fert vua racemos.
Scilicet omnibus eſt labor impendendus: & omnes

Cogendæ

Cogendæ in ſulcum,ac multâ mercede domandæ.
Sed truncis oleæ meliùs,propagine vites
Reſpondent:ſolido Paphiæ de robore myrtus.
Plantis & duræ coryli naſcuntur,& ingens
Fraxinus,Herculéæque arbos vmbroſa coronæ,
Chaoniíque patris glandes:etiam ardua palma
Naſcitur,& caſus abies viſura marinos.
Inſeritur verò ex fœtu nucis arbutus horrida,
Et ſteriles platani malos geſſere valenteis:
Caſtaneæ fagos:ornúſque incanuit albo
Flore pyri,glandémque ſues fregêre ſub vlmis.
Nec modus inſerere atque oculos imponere ſimplex:
Nam quà ſe medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas:anguſtus in ipſo
Fit nodo ſinus:huc aliena ex arbore germen
Includunt:vdóque docent inoleſcere libro.
Aut rurſum enodes trunci reſecantur:& altè
Finditur in ſolidum cuneis via:deinde feraces
Plantæ immittuntur:nec longum tempus,& ingens
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos:
Miratúrque nouas frondes,& non ſua poma.

Sponte] Repetit omnes naturæ ſpecies,& earũ agreſtes vires ex adiũctis exponit:& docet cultu mitigari poſſe. Naturales autẽ arbores materiis magis ſunt aptæ : mites,fructibus magis idoneæ,ait Columella libri de arboribus capite primo:Et ſic Plin.lib.16.cap.19.At arborũ aliȩ ſylueſtres omninò ſunt,vrbaniores aliæ:quas iis placet nominibus diſtinguere:Ergo mites , quæ fructu aut aliqua dote,vmbrarúmue officio humaniùs iuuãt, non improbè dicantur vrbanæ. Sic Plinius idem ait libri decimi tertij capite quarto : Sterilibus palmis ad materias operáque lautiora vtitur Aſſyria & tota Perſis.

ſis. *Inſerat*] Inſitionem apertè ſignificat, ſubactis ſcrobibus etiam ſurculum: De quo iam dictum,

——ſummumque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.

Necnon] Tertia ſpecies à radice pullulãtis, ὕστερον πρότερον ſecundo loco ponitur: hæc nimirum plantaria ſunt Plinij, quę matris vmbra enecantur: paucorum in hoc genere rami parcunt ſoboli, & vlmorum palmarúmque: nullis verò tales pulli proueniunt, niſi quarum radices amore ſolis atque imbris in ſua tellure ſpatiantur: libri decimi ſeptimi capite decimo. *Vrúntque*] Enecant, opprimunt: vrere de calore & frigore communiter dicitur, vt primo Georgico,

Ne tenues pluuiæ, rapidiue potentia ſolis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

Ferentem] Si ferat, ſi ferre paret. *Iam*] Secunda ſpecies ſuis item adiunctis exponitur, quòd tarda ſit, quòd degeneret. Et Plinius ſic libri decimi ſeptimi capite decimo, ait omnia ſemine ſata, tarda prouentu ac degenerantia, & inſito reſtituenda: excipit tamen cupreſſum, laurum, palmam, quæ non degenerant. *Tarda*] Syluestria, non ſolùm ſemine ſata, ſed omnia tardiſſimè ſeneſcunt: atque in totum omnis cura fertilitatem adiecit, fertilitaş ſenectam: Plinius libri decimi ſexti capite viceſimo nono. *Nepotibus*]

Inſere Daphni pyros, carpent tua pomà nepotes:

fuit nona ecloga. *Et turpes*] Sine ſuauitate, contemptos ab hominibus, & auibus relictos. *Scilicet*] Concluſio inductionis, Itaque omnes arbores ſylueſtres, ſunt diligenter excolendæ. *Sed truncis*] Significat variis naturis varias artes adhibendas eſſe: quòd alia naturâ, alia arte meliùs excolitur: quod per aliquot ſpecies exponitur: quæ etſi modo illo optimè proueniunt, aliis tamen etiam non ideo nullis proueniunt. *Truncis*] Id iam dictum eſt,

Quin & caudicibus ſectis——

Oleæ tamen non tantùm inſeruntur, ſed taleis ſerũtur.

Pro

Propagine vites] Vites etiam inſeruntur, imò etiam ſtolonibus auulſis plantantur, vt Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo. *Paphiæ*] Sacræ Veneri, quæ in Papho Cypri oppido colitur, vt AEneidos primo,

Ipſa Paphum ſublimis abit.

Quòd myrtus ſit ſacrà Veneri, ecloga ſeptima iam dictum eſt:

Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iaccho:
Formoſæ myrtus Veneri, ſua Laurea Phoebo.

Et Plinius libri duodecimi capite primo idem teſtatur: Myrti verò genera omnia, quæ ſunt viginti nouem, feruntur in Campania baccis, Romæ propagine: Tarentina (vt Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo) item ramo & talea, vt ibidem capite decimo ſeptimo. Non igitur inſito tantùm proueniunt: nec id Virgilius negat, ſed ait inſitione meliùs prouenire. *Plantis*] Recenſet arbores primo ſecundóque artis modo prouenientes. *Et duræ*] Alij (*eduræ*,) legunt, pro valde duris: vt octauo AEneidos, Seruius interpretatur egelidũ pro valde gelido:

Vt procul egelido ſecretum flumine vidit.

Et quarto Georgico ſic,

Edurámque pyrum,

dictum pro valde dura. Corylus verò plano loco naſcitur & nuptiarum facibus familiariſſima, vt Plinius libri decimi ſexti capite decimo octauo. *Ingens fraxinus*] Procêra enim præconio Homeri, & Achillis haſtâ nobilis, mirabiliter ſerpẽtibus inimica, adeò vt eius vmbras neque matutinas, neque occidentes attingere audeant: Quin ſi fronde fraxini gyro claudatur & ignis & ſerpens, in ignem potiùs quàm in fraxinum ſerpens fugiet: Plinius libri decimi quinti, capite decimo tertio. *Herculeæque arbos*] De Populo iam dictum, vt alba, nigra, Libyca: Circumaguntur eius folia poſt ſolſtitiũ: nec alio argumento certiùs intelligitur ſidus confectũ: Plinius libri decimi ſexti capite viceſimo tertio: Populus

lus autem Herculi ſacra, vt ecloga ſeptima,

Populus Alcidæ gratiſſima——

Et octauo AEneidos,

——*Herculea bicolor cùm Populus vmbra.*

Periphraſis hîc eſt Populi. *Chaonij*] Periphraſis eſt quercus, quæ eſt in tutela Iouis: Chaoniæ verò & Epiroticæ quercus præcipuè celebrantur: vnde illud primi Georgici,

Chaoniam pingui glandem mutauit ariſta.

Ardua palma] Palmarum genera vndequinquaginta Plinius ait eſſe: vinúmque & panem ex ea populis in oriente fieri: nec eam tantùm planta radicis, ſed ſemine, trunco, auulſione, ramóque ſeri. quin ſtrata in ſolo humido totam radicari in frutices, non in arborem: & transferri, iterúmque iis plantaria inſtitui anniculas binas, libri decimi tertij capite quarto. *Abies*] Abies, altiſſima arbor & rectiſſima, leuiſſima, ideóque malis & omninò nauigiis expetitur, materiéſque eius præcipua trabibus & plurimis vitæ operibus: Plinius libri decimi ſexti capite decimo. *Inſeritur*] Repetitur inſitio poſtrema, & variis exemplis explicatur: de quibus Plinius libri decimi quinti capite decimo quinto: Pars hæc vitæ iampridem peruenit ad culmen expertis cuncta hominibus, cùm Virgilius inſitum nucibus arbutum, malíſque platanum, ceraſis vlmum dicat: nec quicquam ampliùs excogitari poteſt: nullum certè pomum nouum diu iam inuenitur. Plinius tamen addit ceraſis vlmum inſitam: quod Virgilius non habet, ſed pro caſtaneis fagum. Inſitio autem ex omnibus artis modis præcipuè celebratur, quia inſerere firmiſſimum ſit, & fœcundius quàm ſerere, ait Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo ſexto. *Arbutus*] Arbor eſt ſylueſtris, cuius poma ceraſis ſeu fragis ſimilia: fructus anno matureſcit, paritérque floret ſubnaſcens, & prior coquitur: pomum inhonorum, vt nomen ſit ex argumento vnum tantùm edendi, Vnedo: Plinius libri decimi quinti capite viceſimo quarto. *Arbutus horrida*] Verſus eſt dactylicus.

Et ſteriles platani] Sed quis non iure miretur arborem, vmbræ gratia tantùm,ex alieno petitam orbe?Platanus hæc eſt per mare Iönium in Diomedis inſulam,eius tumuli gratia primùm inuecta:inde in Siciliā tranſgreſſa atque inter primas donata Italiæ, & iam ad Morinos vſque peruecta,ad tributarium etiam pertinens ſolum: vt gentes vectigal & pro vmbra pendant: Hæc Plinius libri duodecimi capite primo.Idem tamen ait libri decimi ſeptimi capite decimò ſextò, platanum omnium inſitorum capaciſſimam eſſe.*Caſtaneæ fagos*]Seruius hîc valde occupatus eſt:intelligo autem, ſicuti pöeta loquitur, fagos caſtaneis inſitas:Caſtaneæ ſiquidē cæduis exceptis,nō inſito,ſed ſemine tantū proueniunt:At Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo:Et fagus glandem habet omnium glandium dulciſſimam,vt qua obſeſſos etiam homines duraſſe in oppido Chio tradit Cornelius Alexander:fagea glans ſuem hilarem facit, carnem coctibilem & leuē & vtilem ſtomacho: tametſi glandem, quæ propriè intelligitur, ferunt robur, quercus & eſculus,cerrus, ilex, ſuber: Plinius libri decimi ſexti capite quinto & ſexto:Fagus & corticem habet multis agricolarum vſibus accommodatum: idem ibidem capite nono:Et ex arboris reuerentia,Fagutalis Iuppiter eſt appellatus,vt ibidem capite decimo:& pocula fagina, religionis ergô etiam celebrata, vt etiam ibidē capite triceſimo octauo.Metuere itaque Seruius nil debuit,ne fagus temerè caſtaneę insereretur.*Ornúſque*]Ornus,ſyluestris eſt fraxinus,paulò tamen latioribus foliis,ait Columella de arboribus decimo ſexto.

Glandem] Metonymia pro arbore glandifera,quales iam diximus. *Vlmis*] Vlmi tamen glādes omnes, ſuas amaras habent,vt iam diximus.*Nec modus*]Deſcribuntur duo genera inſitionis. *Oculos*] Alluſio eſt ad inoculationem, quæ prima inſitionis ſpecies deſcribitur: quam aues ſemine primo docuerunt, vt Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo quarto. Semina quoque inſerere natura docuit, raptim auium fame deuorato,

uorato, ſolidóque & alui tepore madido, cum fœcundi fimi medicamine abiecto in mollibus arborum lecticis, & ventis ſæpe tranſlato in aliquas corticum rimas: vnde vidimus ceraſum in ſalice, platanum in lauro, laurum in ceraſo, & baccas ſimul diſcolores. Tradunt & monedulam condentem ſemina in theſauros cauernarum, eiuſdem rei præbere cauſſas: hinc nata inoculatio ſutoriæ ſimili fiſtula aperiendi in arbore oculum cortice exciſo, ſeménque includendi eadem fiſtula ſublatum ex alia. In ficis autem & malis hæc fuit inoculatio antiqua. Virgiliana quærit ſinum in nodo gemmæ expulſi corticis, gemmámque ex alia arbore includit: Hæc Plinius de inoculationis explicatione. Eſt autem emplaſtratio, eadem inoculationi, vt Columella de arboribus capite viceſimo ſexto: Diſtincta tamen ſpecies eſt, & Plinio diſtinguitur libri decimi ſeptimi capite decimo ſexto, quamuis ex inoculatione deducatur: Emplaſtrari (ait) ratio & ipſa ex inoculatione nata videri poteſt: Craſſo autem maximè cortici conuenit, ſicut eſt ficus. Ergo amputatis omnibus ramis ne ſuccum auocent, nitidiſſima in parte, quáque præcipua cernatur hilaritas, exempta ſcutula (ita ne deſcendat vltra ferrum) cortici imprimitur ex alia, cortex, par cum ſui germinis mamma: ſic compage denſata, vt cicatrici locus non ſit, & ſtatim vnitas fiat, non humorem, non afflatum recipiens: Nihilo minùs tamen & luto munire, & vinculo meliùs. Hæc ille: vbi etiam docet Catonis præceptis hanc inſitionem inſtitutam fuiſſe. Ergo inoculatio & emplaſtratio, ſpecies inſitionis duæ ſunt: fertiliſsima autem inoculatio, poſteà emplaſtratio, ſed vtraque infirmiſſima, & quæ cortice nituntur tantùm, vel tenui aura ocyſsimè deplantantur., vt etiam ibidem.

Inoleſcere] Concorporari Plinius id dicit libri decimi ſeptimi capite decimo quarto. *Aut rurſum*] Secunda ſpecies inſitionis, per fiſſuram trunci: ſpecies

duæ

duæ prætereà ſunt, altera calami inter lignum & corticem impreſſi, altera terebrati & inforati caudicis: de quibus ſic Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo quarto: Inſitionem autem caſus, magiſter alius & penè numeroſior, ad hunc modum: Agricola ſedulus caſam ſepis munimento cingens, quò minùs putreſcerent ſudes, limen ſubdidit ex hedera: At illæ viuaci morſu apprehenſæ, ſuam ex alieno fecere vitam, apparuítque truncum eſſe pro terra. Aufertur ergo ſerrâ æqualiter ſuperficies, leuigatur falce truncus. Ratio poſteà duplex: & prima, inter corticem lignúmque inſerendi. Timebant priſci truncum findere, mox inforare auſi medio: Ipſique medullæ calamum imprimebant, vnum inſerentes: Neque enim plures capiebat medulla ſubtilior. Poſteà ratio vel ſenos adiicit, mortalitati eorum ex numero ſuccurrere perſuaſa: per media trunco leniter fiſſo, cuneóque tenui fiſſuram cuſtodiente, donec cuſpidatim deciſus deſcendat in rimam calamus: Hæc Plinius.

Prætereà genus haud vnum nec fortibus vlmis,
Nec ſalici, lotóque, nec Idæis cypariſſis.
Nec pingues vnam in faciem naſcuntur oliuæ
Orchades, & radij, & amara Pauſia bacca:
Pomáque, & Alcinoi ſyluæ. nec ſurculus idem
Cruſtumiis, Syriíſque pyris, grauibúſque Volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thaſiæ vites, ſunt & Marcotides albæ:
Pinguibus hæ terris habiles, leuioribus illæ.
Et paſſo Pſithia vtilior, tenuíſque Lageos
Tentatura pedes olim, vincturáque linguam:
Purpureæ, Pretiæque: & quo te carmine dicam
Rhetica? ne cellis ideo contende Falernis.

Sunt

Sunt & Amineæ vites, firmiſſima vina,
Tmolus & aſſurgit quibus, & rex ipſe Phanæus:
Argitiſque minor: cui non certauerit vlla,
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te menſis, & diis accepta ſecundis,
Tranſierim Rhodia, & tumidis Bumaſte racemis.
Sed neque quàm multæ ſpecies, nec nomina quæ ſint,
Eſt numerus: neque enim numero comprendere refert:
Quem qui ſcire velit, Libyci velit æquoris idem
Diſcere quàm multæ Zephyro turbentur arenæ:
Aut vbi nauigiis violentior incidit Eurus,
Noſſe quot Ionij veniant ad littora fluctus.

Prætereà] Hactenus prima fuit arborum partitio, è naturæ & artis differentia: partitio ſecunda ſequitur generis cuiuſque in ſuas ſpecies: quarum exempla quædam in tribus tantùm generibus proponuntur, tria oleæ, totidem pyri, quindecim vitium. *Vlmis*] Quarum genera quatuor iam dicta, montoſa, campeſtris, Attinea, noſtrâs: Plinius libri decimi ſexti capite decimo ſeptimo. *Salici*] Cuius genera præcipuè tria, nigra, quæ & purpurea & viminea: candida, quæ & nitellina tenuior. Helix, quæ & gallica & tenuiſſima. Frugiperda ſalix dicitur Homero, quòd ſemen immaturum amittit: & mulieris ſterilitati medicamentum eſſe conſtat: Cædua autem ſalici fertilitas, nec vllius tutior eſt reditus minoríſue impendij, aut tempeſtatum ſecurior: Plinius libri decimi ſexti capite decimo ſeptimo. *Lotóque*] Lotus, inſignis arbor Africæ, vnde & panis, & vinum, & nomen etiam genti terræque dederit: artophagi enim appellati. Quin & exercitus vltrò citróque per Africam commeantes, eo paſti ſunt. Differentiæ ſunt plures, eæque è fructibus. Herba etiam eſt eius nominis in AEgypto, è cuius grano, panis etiam conficitur: Plinius libri decimi tertij capite deci-

mo ſeptimo. *Idæis*] Idæus, mons Cretæ nunc intelligitur: de quo Plinius libri quarti capite duodecimo. Cupreſſis autem, vel (vt græco verbo Virgilius ſignificat) cypariſſis Creta patria eſt, & quocunque loco terram mouerit quiſpiam, niſi ſeratur alia, hæc gignitur, protinuſque emicat: Illa verò etiam non appellato ſolo ac ſponte, maximeque in Idæis montibus, & quos Albos vocant, ſummiſque iugis, vbi niues nunquam abſunt, plurima: quod miremur, alibi non niſi in tempore proueniens, & nutricem magnopere faſtidiens: Genera duo ſunt, mas & fœmina: Mas ſpargit extra ſe ramos, deputatúrque, & accipit vitem: Fœmina metam habet faſtigiatam: Plinius libri decimi ſexti capite triceſimo tertio. *Oliua*] Olea, prima eſt arborum, ait Columella libri quinti capite octauo: vbi decem eius genera facit. Plinius libri decimi quinti capite tertio facit duodecim: Macrobius Saturnal. libri tertij capite decimo ſeptimo, facit ſedecim: Orchis autem & Radius, meliùs in eſcam, quàm in liquorem conuertuntur: Bacca autem iucundiſſima eſt Pauſiæ, & oleum ſaporis egregij, dum viride eſt: vetuſtate corrumpitur: Columella ibidem. Amaram tamen baccam hîc Virgilius contrà. *Pomáque*] Pomum generaliter comprehendit omnem arboris cuiuſcunqne fructum, durum vel mitem, humano vſui aptum, vt pyra, mala, nuces, oleas: Et hîc Alcinoi ſyluæ, hortenſes arbores dicantur: Horti enim, vt Heſperidum, ſic Alcinoi Phæacum Regis celebrantur: de quibus Homerus Odyſſeæ ſeptimo, & Plinius libri decimi noni capite quarto, & deinceps. *Cruſtumiis*] Pyrorum genera Columella libri quinti capite decimo narrat ſeptendecim: Plinius libri decimi quinti capite decimo quinto recenſet triginta quinque: vbi ait Cruſtumia eſſe dulciſſima: à Cruſtumio autem Italię oppido dicta ſunt. *Syriíſque*] Columellæ ſunt Tarentina libri quinti capite decimo. *Volemis*] Quæ volam manus impleant, tam magna ſunt: Catoni dicuntur ſementina & muſtea, vt Plinio libri decimi quinti

quinti capite decimo quinto. *Methymnæo*] Methymna, oppidum Lesbi in inſulæ mari AEgeo.

Gargara quot ſegetes, quot habet Methymna racemos,

Ouidius primo de arte. Lesbij vini elegantia iam Ariſtotelis tempore nobilis fuit: qui de duobus diſcipulis Theophraſto Lesbio & Menedemo Rhodio iudicium fecit, è vinis eorum popularibus: cùm enim vtrunque guſtaſſet, probauit, ſed Lesbium iucundius eſſe dixit: ἡδίων ὁ λέσβιος. Gellius libri decimi tertij capite quinto. Plinius tamen ſatis frigidè commendat, qui ait libri decimi quarti capite ſeptimo è vinis tranſmarinis in ſumma gloria fuiſſe Thaſium & Chium: His addidit Lesbium Eraſiſtrati maximi medici authoritas, inquit. *Thaſiæ*] E Thaſo inſula maris AEgei, vinum (vt modò dixi è Plinio) ſumma gloria: eius genera duo dicuntur: vnum, quo ſomnus conciliatur, alterum, quo fugatur: Ibidem vitis eſt quæ Theriace vocatur, cuius & vinum & vua contra ſerpentum ictus medetur: Plinius libri decimi quarti capite decimo octauo. *Mareotides*] Mareotis, pars AEgypti, vt ſcribit Strabo: Alia etiam pars Libyæ AEgypto contermina, vt Plinius libri decimi quarti capite tertio: pars etiam Epiri, in qua vinum optimum. De Græca igitur vite nunc Virgilius: & ſic Columella libri tertij capite ſecundo reponit Mareoticas vites inter græculas: vt & Plinius libri decimi quarti capite tertio. *Pinguibus*] Attingitur hîc ſoli differentia, quæ latiùs poſteà differetur. *Et paſſo*] Ad paſſum, id eſt vinum ex vua paſſa factum. *Pſythia*] Plinius libri decimi quarti capite nono, Pſythium & Melampſythium, paſſi genera facit: Columella Pſythiam vitem numerat inter græculas vites, libri tertij capite ſecundo. *Lageos*] Leporaria. Dixit Virgilius Thaſias & Mareotidas & Lageas, compluréſque externas, quæ non reperiuntur in Italia, ait Plinius libri decimi quarti capite tertio. *Purpureæ*] Quas acinoſiſſimas Plinius ait eſſe, libri deci-

mi quarti capite tertio:& Columella libri tertij capite ſecundo item connumerat inter vitium ſpecies. *Pretiæ*] Pretiæ duo genera, acini magnitudine diſcernuntur, quibus materies plurima, vuáque ollis vtiliſſima, folio apio ſimilis: Plinius libri decimi quarti capite ſecundo. Columella libri tertij capite ſecundo facit Pretiæ vitis genera duo, minorem & maiorem. Sed & generoſitate vini magis commendantur, & frequentibus materiis frondent, & citò matureſcunt. *Rhetica*] Rhetia, Veronam complectitur, vt conſtat è Plinio libri decimi quarti capite ſexto. In Veronenſi autem Rhetica, Falernis tantùm poſthabita à Virgilio ait: Deſcendit verò etiam inter Heluetios & Vindelicos in Germaniam: Vilis autem, tantùm domi nobilis, ait idem libri decimi quarti capite ſecundo. *Falernis*] Falernus collis, temulentia nobilis, ſucco per omnes terras inclyto:Atque vt veteres dixere,ſummum Liberi patris cum Cerere certamen: Plinius libri tertij capite quinto. Hoc autem vinum triplex eſt,aſperum, dulce,tenue: ſummis collibus Gauranum, mediis Fauſtianum, imis Falernum, ait idem libri decimi quarti capite ſexto. Prima tamen vini nobilitas Setino vino ceſſit, ſecunda Falerno, vt ibidem. *Amineæ*] Amineum, oppidum eſt Campaniæ, vt Ptolemæus ait: vnde fortaſſis Aminea vitis nominata eſt, quocunque eſſet tranſlata. Columella libri tertij capite ſecundo: Solæ traduntur Amineæ, excepto cœli ſtatu minùs frigido, vbicunque ſint, etiam ſi degenerent, ſibi comparatæ, magis aut minùs probi guſtus vina præbere, & cæteras omnes ſapore præcedere: Hæc ille: vbi duo genera vitis Amineæ facit, maiorem & minorem: & iterum duas alias geminas, quarum minor vulgo notiſſima celeberrimos Campaniæ Veſuuij colles Surretinóſque veſtit: Cæteris partibus Italiæ non tam vineis, quàm arbuſto eſt idonea. Facit prætereà Amineam quandam lanatam, quòd præcipuè lanugine caneſcit: hæc ille. Plinius etiam genera vitis Amineæ

quinque

quinque facit, libri decimi quarti capite tertio. *Firmiſſima*] Principatus vitium datur Amineis propter firmitatem, ſenióque proficientem vini vbíque vitam, ait ibidem Plinius. *Tmolus*] Timolus, ſeu contractè Tmolus, mons eſt Lydiæ:

Tmolus in aſcenſu cliuóque extenſus vtroque,
Sardibus hinc, illinc paruis finitur Hypæis,

ait Ouidius vndecimo Metamorphoſeos. Interdum pleno verbo ſumitur, vt idem libro ſexto:

Deſeruère ſui nymphæ vineta Timoli.

Tmolus igitur pro vino Lydio Metonymia eſt. *Phanæus*] Mons eſt in Chio inſula: & ſimiles Metonymia eſt pro vino Chio: quod Plinius libri decimi quarti capite ſeptimo ait in ſumma gloria fuiſſe: Ex Chio, ait, quod Aruiſium vocant. *Argitiſque*] Argitis, vel à candore (ἀργιθὸς enim candidus eſt) vel potiùs ab Argis, vnde primùm ſumpta ſit: Argis enim, vitis tam fœcunda fuit, vt iugerum vnum denos & quinos denos culeos ferret vini, ait Varro de re Ruſtica libri primi capite ſecundo. Maior itaque & minor, vt Aminea: ſed minor etiam Columellæ libri tertij capite ſecundo valdè celebratur: Quòd aptior arboribus & in ſublimibus fertilis, vaſtis materiis & vuis exuberet. Quæ affluentia modò notatur à Virgilio: à multis Arcelata falſò putatur, vt ibidem eſt. *Rhodia*] Vitis Rhodia recenſetur etiam à Columella libri tertij capite ſecundo: & Plinius vinum Rhodium Coo ſimile eſſe, ſéxque aut ſeptem annis ad vetuſtatem peruenire ait libri decimi quarti capite octauo. Et hoc vinum eſt in Menedemum Ariſtoteli comprobatum: ſed in Theophraſti laudem Lesbio poſtpoſitum. *Bumaſte*] Βύμαςος, tanquam bouis mamma, & Latinis ideo Bumammia. Columella libri tertij capite ſecũdo ſpeciem vitis etiam à ſuperioribus diuerſam facit. Plinius libri decimi

quarti capite tertio videtur inter puerpureas comprehendere: Acinoſiſſimę, ait, ſunt purpureę, cognominę Bumammiæ, quando non racemos, ſed vuas alias gerunt. *Sed neque*] Concluditur inductio longior, quòd infinita ſint vitium genera, ídque hyperbolico Pari illuſtratur. Columella libri tertij capite ſecundo:Multa prætereà ſunt genera vitium, quarum nec numerum, nec appellationes cum certa fide referre poſſumus: Vbi citantur hi verſus. Plinius libri decimi quarti capite ſecundo:Genera vitium comprehendi numero vnus exiſtimauit Democritus, cuncta ſibi cognita, græcis profeſſus:Cæteri innumera atque infinita eſſe crediderunt: quod verius apparebit ex vinis: Nec omnia dicentur, ſed maximè inſignia: Quippe quæ totidem ſunt penè, quot agri: Hæc ille:& paulò pôſt capite vndecimo,genera vini facit octoginta. *Zephyro*] Fauonio flante ab occaſu æquinoctiali. *Eurus*] Flans ab ortu. *Ionij*] Ionia, regio minoris Aſiæ: aliquando regiuncula eſt extremę Italię, vnde videtur hîc pro Adriatico mari Ionium dici: quod conſtat eſſe tempeſtuoſum.

Nec verò terræ ferre omnes omnia poſſunt.
Fluminibus ſalices,craſſíſque paludibus alni
Naſcuntur,ſteriles ſaxoſis montibus orni:
Littora myrtetis lætiſſima:denique apertos
Bacchus amat colles: Aquilonem & frigora taxi.
Aſpice & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoáſque domos Arabum,pictóſque Gelonos:
Diuiſæ arboribus patriæ.ſola India nigrum
Fert hebenum:ſolis eſt thurea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam ſudantia ligno
Balſamáque,& baccas ſemper frondentis acanthi?
Quid nemora Aethiopum molli canentia lana?

Velleráque

Velleráque vt foliis depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi ſinus orbis: vbi aëra vincere ſummum
Arboris haud vllæ tactu potuere ſagittæ?
Et gens illa quidem ſumptis non tarda pharetris.
Media fert triſteis ſuccos, tardúmque ſaporem
Felicis mali: quo non præſentius vllum,
(Pocula ſi quando ſæuæ infecere nouercæ,
Miſcuerúntque herbas, & non innoxia verba)
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipſa ingens arbos, faciémque ſimillima lauro:
Et ſi non alium latè iactaret odorem,
Laurus erat: folia haud vllis labentia ventis:
Flos apprima tenax: animas & olentia Medi
Ora fouent illo, & ſenibus medicantur anhelis.

Nec verò] Tertia diuiſio arborum è ſubiecti ſoli differentia, quòd in eadem regione aquoſis alię, montoſis aliæ, aliæ calidis, alię frigidis locis meliùs naſcantur: quædam etiam totis regionibus diſtinguantur. Quæ ſoli differentia primo libro iam tractata hoc loco eſt:

At priùs ignotum ferro quàm ſcindimus æquor.

Salices] De hoc arborum genitali ſolo Plinius libri decimi ſexti capite decimo octauo: vbi ait ſalices non niſi aquoſis locis prouenire. Et Columella libri quarti capite triceſimo: Salicem vel riguus ager vel vliginoſus optimè: nec incommodè tamen alit planus & pinguis. Et idem rurſus libri quinti capite ſexto: Sed ſalix non niſi in aquoſis locis: vbi aliæ arbores difficulter comprehendunt, ponenda non eſt. *Craſſiſque*] De ſolo alnorum Plinius ibidem ait etiam quod ad hoc epitheton pertineat, libri decimi ſexti capite triceſimo ſeptimo: Alni ait, ſepibus muniunt, contráque

erumpentium amnium impetus, riparum muro in tutela ruris excubant in aqua ſatæ, cæſæque denſiùs innumero hærede proſunt: Vmbra verò pinguis alno, ſed paſcens ſata, ait idem libri decimi ſeptimi capite duodecimo: Quin & folia ei craſſiſſima, vt idem libri decimi ſeptimi capite viceſimo quarto. *Saxoſis*] Deſcendit etiam ornus in plana: Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo octauo. Eſt verò ecloga octaua idem montis ſolum ſignificatum:

Cantando rigidas deducere montibus ornos.

Myrtetis] Myrtetum, locus myrtis conſitus: è myrto autem, olei viníque genera bina fiunt: Arbor Veneri ſacra eſt, vt ecloga ſeptima patuit:

Formoſæ myrtus Veneri--

Et myrtea Venus Romę fuit, myrtúſque ante ædem Quirini duplex: altera patritia, altera plebeia: mirabiliter Reipublicæ motus ſecuta, vt patribus vigentibus patritia, contrà plebeiis potentioribus, plebeia vigeret. Ouantium quondam, quin & triumphantium corona fuit: Plinius libri decimi quinti capite viceſimo quinto. *Bacchus*] Metonymia pro vite. amat etiam colles vitis plana, vt poſteà patebit: & maiorem copiam præſtat. *Aſpice*] Commemorantur deinceps arbores regionibus ſeparatis memorabiles. *Eoáſque*] ἑώιος, & contractum ἑῷος, Orientalis. *Arabum*] Arabia petrea & deſerta & felix eſt: ſed de felice modò, & eius thure. *Gelonos*] Populos Scythię, de quibus tertio Gergico,

--acérque Gelonus
Cùm fugit in Rhodopen atque in deſerta Getarum,
Et lac concretum, cum ſanguine potat equino.

Hebenum] Hebenũ, hîc neutrius generis eſt: aliàs hebenus fœminini generis: de qua Plin. lib. 12. ca. 4. Vnã è peculiaribus Indię arboribus Virgilius celebrauit hebenum, nuſquã alibi naſci profeſſus: Herodotus eã AEthiopię intelligere maluit tributi vice regibus Perſidis è materie eius cẽtenas phalãgas tertio quôque anno pẽſitaſſe AEthiopas auro & ebore, prodẽdo. Põpeius hãc arbo-

rem

tem triũpho Methridatio Romę oſtendit. Quidã putant eſſe lignũ ſanctũ, ſeu Gaiacum, quod hodie dicitur: vide Dioſcoridem libri primi capite cẽteſimo vndecimo: vbi etiam optimam hebeni ſpeciem facit Aethiopicam, alteram Indicam. *Sabæis*] De quibus iam primo Georgico:

——molles ſua thura Sabæi.

Thuris arboris quæ ſint ſpecies, non conſtat: in collibus altis & planis etiam ſponte naſcitur: ea inciditur quâ maximè videatur eſſe prægnâs, tenuiſſimúſque tendi cortex: laxatur hîc plaga, non adimitur: inde proſilit ſpuma pinguis: Hæc concreta denſatur, vbi loci natura poſcat, tegete palmea excipiente, alibi area circumpauita: Puriùs illo modo, ſed hoc ponderoſiùs. Quod in arbore hæſit, ferro depectitur ideo corticoſum. Thura præter Arabiam nullis, ac ne Arabiæ quidem vniuerſæ: in medio eius ſunt ferè Atramitæ pago Sabæorũ capite regni Sabota in monte excelſo, à quo octo manſionibus diſtat regio eorum thurifera. Saba appellatur, quod ſignificare Græci myſterium dicunt. At nec omnes quidẽ Sabæi, thuris arborem vident: ferunt trecentarum non ampliùs eſſe familiarum, quæ ius per ſucceſſiones id ſibi vindicent. Quidam promiſcuum ius iis populis eſſe tradunt in ſyluis: alij per vices annorum diuidi: Plinius libri duodecimi capite decimo quarto. Vide Dioſcoridem libri primi capite ſeptuageſimo. *Balſama*] Balſamum, arbuſcula eſt vni Iudęæ conceſſa, quam Veſpaſianorum triumphus, Romæ oſtendit, vt antè Pompeij triumphus hebenum: Succus manat è plaga inciſuræ, quem opobalſamum vocant: colligitur lanis in parua cornua: ſurculus pylobalſamum dicitur: præcipua autẽ gratia lachrymæ, ſecunda ſemini, tertia cortici, minima ligno: Plinius libri duodecimi capite viceſimo quinto. Vide Dioſcoridem libri primi capite decimi octauo. *Acanthi*] Pro (Acanthij) videtur per apocopẽ: nec enim poteſt iã acanthus herba intelligi, cùm de arboribus agatur. Eſt autem Acanthion, ſpinæ albæ ſimilis, ſpina alia, minoribus multò foliis, aculeatis per extremitates

et,

& araneoſa lanugine obductis: qua collecta, etiã veſtes quædã bombycinis ſimiles fiunt in Oriẽte: Plinius libri viceſimi quarti capite duodecimo. *Lana*] Plinius libri duodecimi capite decimo & vndecimo: In Tylo inſula maris rubri lanigeræ ſunt arbores foliis infœcũdis. Ferũt cucurbitas, quæ maturitate ruptæ, oſtẽdũt lanuginis pilas, ex quibus veſtes pretioſo linteo faciunt: Arbores illos vocant Gaſſampinos: Arabiæ autẽ arbores, xe quibus veſtes faciant, Cynas vocari. Sic Indos ſuæ arbores veſtiũt. Hęc è Plinio, vbi AEthiopũ & Indorũ cõmunes facit lanigeras arbores: de Indorũ etiã apud Bactra lanigeris arboribus iterum. *Seres*] In Scythia primi ſunt hominum, qui noſcantur, Seres, lanificio ſyluarum nobiles, perfuſam aqua depectentes frondium caniciem: vnde geminus fœminis noſtris labor, redordiendi fila rurſúmque texendi: Tam multiplici opere, tam longinquo orbe petitur, vt in publico matrona tranſluceat: Plinius libri ſexti capite decimo ſeptimo. *Aut quos*] Plinius libri ſeptimi capite ſecundo: Maxima in India gignũtur animalia: indicio ſunt canes grandiores cæteris. Arbores quidem tantæ proceritatis traduntur, vt ſagittis ſuperari nequeant. Hæc facit vbertas ſoli, temperies cœli, aquarũ abundãtia (ſi libeat credere) vt ſub vna ficu turmæ condantur equitum. *Media*] Deſcribitur malus Medica è ſubiecto ſolo, effectis, adiunctis, ſimilibus: quòd Medica ſit, quòd acris ſaporis, quòd fœcunda, quod venena expellat, quòd lauro ſimilis, quòd odoris ſummi, quòd perpetua coma viret, quòd flore tenaci, quòd animam commendat. Sed tamen definitio tam accurata non eſt, quin multiplex controuerſia inde orta ſit Iam vulgo putatur eadem & Medica & Perſica, & Aſſyria, & Heſperia, & citrea, & aurea, & cedria malus eſſe. Plinius tamen libri duodecimi capite tertio Virgilium ſecutus, negat hanc arborem alibi, quàm in Media & Perſide naſci voluiſſe, quamuis gentes ad ſe transferre tẽtauerint: Et Macrobius Saturnal. libri tertij capite decimo quinto, cum Apuleio ſentit non eſſe Citrum.

Citrum. Certè Theophraſti, Plinij, Plutarchi etiam ætate non mandebatur: tandem Palladij diligentia, in Italia primùm conualuit: vide Ruellium libri primi capite ſexageſimo nono. *Media*] Regio Aſiæ à Septentrione ſpectās Hyrcaniam, ab occaſu Aſſyriam, à meridie Perſidē, ab ortu Parthiam. *Triſtes*] Huic malo, ſapor aſperrimus, ait Plinius. *Felicis*] Fœcundi. Palladius in Martio: Aſſerit Martialis, apud Aſſyrios pomis hāc arborem non carere, quod ego in Sardinia & in territorio Neapolitano in fundis meis comperi, quibus & cœlum & ſolum tepidum eſt, & humor exundans, per gradus poma ſibi ſemper ſuccedere, cùm ſe maturis acerba ſubſtituant, acerborum ætatem florentia conſequantur, orbē quendam continuæ fœcunditatis, ſibi miniſtrante natura. Idem Plinius ibidē: & Dioſcorides libri primi capite centeſimo viceſimo nono: item Theophraſtus libri quarti capite quarto. *Præſentius*] Macrobius Saturnal. libri tertij capite decimo nono legit (præſtantius.) *Auxilium*] Semen mali Medici in vino potum venenis reſiſtit, ait Dioſcorides libri primi capite cēteſimo viceſimo nono. In quo cæteri authores iam nominati cōſentiunt: Quin (vt Plinius libri viceſimi octaui capite ſexto) Citrea contra venenum in vino bibuntur, vel ipſa, vel ſemen. Athenæus apud Ruellium libri primi capite ſexageſimo nono, ait hoc experimentum in AEgypto primùm damnatis ad ſupplicium latronibus ſumptum eſſe, quibus beſtiarum & aſpidum morſus nihil nocuiſſet, quia citrea mala comediſſent. *Ipſa ingens*] Folium eius eſt vnedonis intercurrentibus ſpinis: Plinius libri duodecimi capite tertio. Theophraſtus libri quarti capite quarto folium facit ſimile portulacæ aculeis, pyri ſimiles aculeos habentis. Ruellius folio lauri ſimile folium eius facit, libri primi capite ſexageſimo nono. *Odorem*] Pomum ipſum (ait ibidem Theophraſtus) non manditur, ſed odore præcellit: necnon & folium arboris odoratiſſimum eſt, quod Plinius ad verbum ferè tranſtulit. Pomum ipſum aliàs non manditur, odore pręcel-

lit

lit foliorum quoque, qui tranſit in veſtes, vnà conditus, arcétque animalium noxia. *Folia*] Multis arboribus folia decidunt, quia lata ſunt: πᾶν πλατύφυλλον φυλλοῤῥεῖ, omne latifolium defrondeſcit, ait Ariſtoteles libri decimi ſeptimi capite ſecũdo Poſteriorũ. Plinius libri decimi ſexti capite vndecimo ait in Tylo rubri maris inſula, folia nulli arbori decidere. Itèm libri decimi ſexti capite viceſimo primo, circa Memphim AEgypti & in Elephantine Thebaidis, ne vitibus quidem. Non ſolùm verò folia Perſico malo, ſed fructus & flores perennãt. *Tenax*] Theophraſtus ait libri primi capite viceſimo ſecundo, in quibuſdam arboribus florem infixum diutiùs ſeruari. Et idem libri quarti capite quarto, in malo Medico ait ſolos flores, qui velut erectã in medio colum gerunt, fœcundos credi: qui verò ea careant ſterileſcere. *Olentia*] Parthorum populis hoc præcipuè, & à iuuenta, propter indiſcretos cibos: nanque & vino fœtent ora nimio: ſed ſibi proceres medentur grano Aſſyrij mali, cuius eſt ſuauitas præcipua in eſculenta addito: Plinius libri vndecimi capite quinquageſimo tertio. Et idem rurſum libri duodecimi capite tertio: Hæc eſt autem, cuius grana Parthorum proceres incoquere diximus eſculentis, commendandi halitus gratia: nec alia arbor laudatur in Medis. *Anhelis*] Hominis tantùm natura infici voluit pluribus modis, & ciborum ac dentium vitiis, ſed maximè ſenio: Plinius libri vndecimi capite quinquageſimo tertio: vnde anheli ſenes modò dicuntur: vel potiùs anhelos intellige, ſpiritus anguſtia & difficultate laborãtes, quos græci ἀσθματικοὺς vocãt.

Sed neque Medorum ſyluæ, ditiſſima terra:
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent: non Bactra, neque Indi,
Totáque thuriferis Panchaia pinguis arenis.
Hæc loca non tauri ſpirantes naribus ignem
Inuertêre, ſatis immanis dentibus hydri:
Nec galeis denſíſque virûm ſeges horruit haſtis:

Sed

Sed grauidæ fruges,& Bacchi Maßicus humor
Impleuêre:tenent oleǽque armentáque læta.
Hinc bellator equus campo ſeſe arduus infert:
Hinc albi Clitumne greges,& maxima taurus
Victima,ſæpe tuo perfuſi flumine ſacro
Romanos ad templa deûm duxêre triumphos.
Hîc ver aßiduum,atque alienis menſibus æſtas:
Bis grauidæ pecudes:bis pomis fertilis arbos.
At rabidæ tigres abſunt,& ſæua leonum
Semina:nec miſeros fallunt aconita legenteis:
Nec rapit immenſos orbes per humum,neque tanto
Squammeus in ſpiram tractu ſe colligit anguis.
Adde tot egregias vrbes,operúmque laborem:
Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis:
Fluminaque antiquos ſubter labentia muros.
An mare,quod ſuprà memorem,quódque alluit infra?
An ne lacus tantos?te Lari maxime,téque
Fluctibus & fremitu aſſurgens Benace marino?
An memorem portus,Lucrinóque addita clauſtra?
Atque indignatum magnis ſtridoribus æquor?
Iulia quà ponto longè ſonat vnda refuſo,
Tyrrhenúſque fretis immittitur æſtus Auernis?
Hæc eadem argenti riuos,æríſque metalla
Oſtendit venis:atque auro plurima fluxit:
Hæc genus acre virûm,Marſos,pubémque Sabellam,
Aſſuetúmque malo Ligurem,Volſcóſque verutos
Extulit:hæc Decios,Marios,magnóſque Camillos,
Scipiadas duros bello:& te,maxime Cæſar,
Qui nunc extremis Aſiæ iam victor in oris
Imbellem auertis Romanis arcibus Indum.
Salue magna parens frugum Saturnia tellus,

Magna

Magna virûm: tibi res antiquæ laudis & artis
Ingredior, ſanctos auſus recludere fonteis:
Aſcræúmque cano Romana per oppida carmen.

Sed neque] Digreditur in laudes Italiæ his exterarum arborum miraculis nequaquam victæ. Argumentum, eſt inductio multarũ rerum, quibus excellit Italia: prima pars inductionis ornatur diſſimilibus: Non habet prodigioſos tauros & dracones, ſed habet fruges, vites, pecudes excellentes. Quod laudis argumentum tractatur ampliſſimè à Plinio libri tertij capite quinto, & triceſimi ſeptimi capite decimo tertio. *Pulcher Ganges*] Ganges Indiam diuidit, Indiáque intra & extra Gangem dicitur: vbi minimus VIII M. paſſ. locus: vbi modicus, ſtadia centum: Plinius libri ſexti capite decimo octauo: vnde pulcher modò dicitur: vel potiùs quia gẽmifer, vt idem libri triceſimi ſeptimi capite decimo tertio: vel aurifer, vt idem libri triceſimi tertij capite quarto. *Hermus*] Fluuius Lydię, ſuperfuſus campis fertilitatem gignit: vnde aureas arenas trahere dicitur: Strabo libro decimoquinto. *Italia*] Cum Italia: poëtica dictio eſt, vt apud Catullum,

——noli pugnare duobus.

Sic quarto AEneidos:

——placitone etiam pugnabis amori?

Bactra] Scythię prou ncia vltra Aſſyriam. *Panchaia*] Regio Sabæorum. *Arenis*] Id eſt, copioſam ſpumam illam pinguem exceptam tegete aut a[illegible] circumpauita, aut ferro depexam: de qua priùs. *Tauri*] Fabula Colchica de Iaſone & vellere aureo cuſtodito per draconem. è cuius dentibus ſatis armati milites nati, mutuis vulneribus conciderunt: de qua fabula Ouidius in epiſtola Medeæ:

Martis erant tauri plauſquàm per cornua ſæui,
Quorum terribilis ſpiritus, ignis erat.

Eadem fabula ſeptimo metamorphoſeos ſcribitur.

Hydri]

Hydri] In orbe terrarum pulcherrimum anguium genus eſt,quod in aqua viuit:Hydri vocantur, nullis ſerpentium inferiores veneno:Plinius libri viceſimi noni capite quarto.Et hîc draconem ſignificat: ergo his mõſtris caret Italia.Et iſta eſt ferorum animaliũ innocentia,quam Plinius in his laudibus adhibet. *Sed grauidæ*] Redditio diſſimilitudinis,de frugibus,vitibus,oleis,armentis:de quo ſic Plinius libri triceſimi ſeptimi capite decimo tertio:Quicquid eſt,quo carere vita nõ debeat, nuſquam eſt præſtantius:fruges, vinum, olea, vellera, lina,veſtes,iuuenci: ne equos quidem in Trigariis prę̨ferri vllos vernaculis animaduerto. Et iterum libri tertij capite quinto:Tanta frugum & vitium, olearúmque fertilitas,tam nobilia pecori vellera, tot opima tauris colla. *Arduus*]Tertio Georgico inter dotes equi, hæc vna numeratur:

——Illi árdua ceruix,
Argutúmque caput——

Clitumne] Apoſtrophe ad Clitumnum, fluuium Italiæ apud Faliſcos,cuius aqua potata, candidos boues facit: in Bœtia amnis Melas,oues nigras: Cephiſus ex eodem lacu proflues̃,albas.Rurſus nigras Penius, ruffáſque iuxta Iliũ Xanthus:vnde & nomẽ amni:Plinius libri ſecundi capite centeſimo tertio. Albis autem illis tauris Imperatores ſacrificabant. *Hic ver*] Secundus locus ex aëris temperie perpetua: de qua Plinius libri tertij capite quinto: Et qualiter Campaniæ ora per ſe, felíxque illa ac beata amœnitas? vt palam ſit, vno in loco gaudentis opus eſſe naturæ. Iam verò tota ea vitalis ac perennis ſalubritatis cœli temperies eſt: tam fertiles campi,tam aprici colles, tã innoxij ſaltus,tam opaca nemora, tã munifica ſyluarum genera,tot montium afflatus.Eadem cœli temperies & ſalubritas repetitur libri triceſimi ſeptimi capite decimo tertio. Ergo ver aſſiduum iam nunc ex illa tanta temperie interpretor:habet enim & Italia quatuor etiam temporibus annum diuiſum. *Bis pomis*] Sunt arbores quædam biferæ,

feræ,quædam triferæ.Marcus Varro auctor eſt malum in agro Conſentino biferam fuiſſe: Plinius libri decimi ſexti capite viceſimo ſeptimo. *At rapidæ*] Diſſimilitudine ornatur & hic locus, ex eadem ferorũ animalium innocentia,quòd abſint Tigres, leones, aconita, ſerpentes: Tigris verò, animal eſt velocitatis tremendæ,in Hyrcania &India:Plinius libri octaui capite decimo octauo. *Semina*] Quinque catulos Leæna parit,ac per annos ſingulos,vno minùs: At quamuis ſæuiſſimũ ſit animal leo,ſolus tamen preces intelligere & audire exiſtimatur,& ideò proſtratis parcere: Et vbi ſæuit, in viros priùs,quàm in fœminas fremit: in infantes, non niſi magna fame: Plinius libri octaui capite decimo ſexto. *Aconita*] Aconitum, herba præſentiſſimi veneni,naſcitur in nudis cautibus, quas Aconas vocant: Et ideo aconitum aliqui dixere:nullo iuxta, ne puluere quidem nutriente:hanc aliqui rationem nominis attulere: Alij,quoniam vis eadem in morte eſſet, quæ cotibus ad ferri aciem deterendam, ſtatímque admota velocitas ſentiretur. Fabulæ narrauere gigni ex ſpumis Cerberi canis,ab Hercule,ex inferis extracti: Ideóque apud Heracleam Ponticam,vbi monſtratur eius ad inferos aditus,naſci:Plinius libri viceſimi ſeptimi capite ſecundo & tertio. *Nec rapit*] Megaſthenes ſcribit in India ſerpentes in tantam magnitudinem adoleſcere, vt ſolidos hauriant ceruos tauróſque. Nota eſt in Punicis bellis ad flumẽ Bagradam à Regulo imperatore baliſtis tormẽtíſque,vt oppidum aliquod,expugnata ſerpens CXX pedum longitudinis: Plinius libri octaui capite decimo quarto. *Adde*] Quartus laudis locus ex oppidis,quibus Italia excellit. *Fluminâque*] Quintus locus è fluminibus, maribus, ſupero & infero, lacubus, Lario,Benaco, Lucrino, Auerno. Quod argumentum Plinius libri tertij capite quinto:Tot lacus, tot amniũ fontiúmque vbertas,totam eam perfundens:tot maria, portus gremiúmque terrarum,cõmercio patens vndique,& tanquam ad iuuandos mortales ipſa auida in mare

mare procurrens. Et iterum libri triceſimi ſeptimi capite decimo tertio: Acceſſu cunctarum gentium facili litoribus portuoſis, benignorum ventorum afflatu. *Quod ſupra*] Superum mare, Adriaticum, Venetum. *Infra*] Tyrrhenum. *Lari*] Larius, lacus prope Comum è radicibus Alpium, quem fluuius Addua ſupermeat, vt Benacum Mincius, Lemanum Rhodanus, ait Plinius libri ſecundi capite centeſimo tertio. In Lario piſces omnibus annis Vergiliarum ortu exiſtunt ſquammis cōſpicui, crebris atque præacutis clauorum caligarium effigie: idem libri noni capite decimo octauo. *Benaco*] In Benaco anguillæ fluctibus glomeratæ voluuntur in tantum mirabili multitudine, vt in excipulis eius fluminis ob hoc ipſum fabricatis ſingulorum millium globi reperiantur, ait idem libri noni capite viceſimo ſecundo. *Marino*] Tantus nempe eſt, vt fluctus marinos imitetur. *Lucrinóque*] Auguſtus viginti ſeruorum millibus manumiſſis, portum Iulium apud Baias, immiſſo in Lucrinum & Auernum lacum mari, effecit, vt Suetonius in Auguſto, capite decimo ſexto. *Hæc eadem*] Sextus laudis locus è fodinis auri, argenti, æris: quibus Italia (quandiu exercere libuit) nullis ceſſit, ait Plinius libri triceſimi ſeptimi capite decimo tertio: ſed parcitum eſt vetere interdicto Patrum, quo cauebatur ne plus quinque millia hominum in opere Publicani haberent, ait idem libri triceſimi tertij capite quarto. *Hæc genus*] Extremus locus laudis è populis generoſis & ducibus. *Marſos*] Quos ferunt ortos à Circes filio, & ideo iis ineſſe vim naturalem contra ſerpentes & venena, vt Plinius libri ſeptimi capite ſecundo: Item viceſimi octaui capite ſecundo & tertio. *Sabellam*] Sabinos, quibus primæ Romanorum matronæ ereptæ. *Aſſuetúmque malo*] Patientem propter inopiam fructuum, ideóque venatu viuentem: Caput Liguriæ Genua eſt. *Verutos*] Verutum, teli genus eſt, breuis & acuti: Hinc veruti Volſci, qui his vtebantur. Volſcorum litus, medium inter Italicum & Campanum, vt Plinius

libri tertij capite quinto. *Decios*] Hoc argumentum Plinius libri triceſimi ſeptimi capite decimo tertio, Fœminis, ducibus, militibus, artium pręſtantia, ingeniorum claritatibus. *Decios*] Tres hîc pręcipuè memorantur, qui ſe pro ſalute patriæ deuouerunt. *Marios*] Patrem ſepties Conſulem, & filium ſemel. *Camillos*] Synecdoche eſt pluralis numeri pro ſingulari:

--& referentem ſigna Camillum:

ſexto AEneidos. *Scipiadas*] Pro Scipionidas: Lucretij tertio libro eſt,

Scipiadas belli fulmen.

quod idem poſteà etiam ſexto AEneidos:

--geminos duo fulmina belli
Scipiadas--

Et te] Apoſtrophe ad Cæſarem, tum in Aſia bellum gerentem, vt erit rurſum poſteà in fine quarti Georgici:

--Cæſar cùm magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello, victórque volentes
Per populos dat iura, viámque affectat Olympo.

Et ſic Plinius libri tertij capite quinto: Terra omnium terrarum alumna, eadem & parens numine deûm electa, quę cœlum ipſum clariùs faceret, ſparſa congregaret imperia, ritúſque molliret: & tot populorum diſcordes, ferâſque linguas, ſermonis commercio contraheret ad colloquia, & humanitatem homini daret: breuitérque, vna cunctarum gentium in toto orbe patria fieret: Hæc ille: quæ repetit ferè libri triceſimi ſeptimi capite decimo tertio: Pulcherrima eſt omnium, meritóque principatum obtinens Italia, rectrix paréńſque mundi altera. *Salue*] Concluditur laudatio Italiæ, apoſtrophe ad ipſam & exclamatione. *Saturnia*] Quam Saturnus rex gubernauit, vt Ianus: quorum regia Romæ fuiſſe dicitur: Hinc illud octauo AEneidos:

Hanc Ianus pater,hanc Saturnus condidit arcem:
Ianiculum huic,illi fuerat Saturnia nomen.

Sanctos fontes] Vel poëticos,vel certè philoſophicos & phyſicæ philoſophiæ arcana complexos. *Aſcræum*] Aſcravicus Bœotię,patria Heſiodi:de quo ſexta ecloga,

--Hos tibi dant calamos(en accipe)Muſæ:
Aſcræo quos antè ſeni,quibus ille ſolebat
Cantando,rigidas deducere montibus ornos.

Hîc igitur profitetur Virgilius Heſiodi ſe diſcipulum, quamuis Heſiodus Georgici operis nil admodùm attigerit, niſi quod eſt iam primo Georgico comprehenſum.

Nunc locus aruorum ingeniis:quæ robora cuique,
Quis color,& quæ ſit rebus natura ferendis.
Difficiles primùm terræ,colléſque maligni,
Tenuis vbi argilla,& dumoſis calculus aruis,
Palladia gaudent ſylua viuacis oliuæ.
Indicio eſt tractu ſurgens oleaſter eodem
Plurimus,& ſtrati baccis ſylueſtribus agri.
At quæ pinguis humus,dulcique vligine læta,
Quíque frequens herbis,& fertilis vbere campus:
Qualem ſæpe caua montis conualle ſolemus
Deſpicere,huc ſummis liquuntur rupibus amnes,
Felicémque trahunt limum:quíque editus Auſtro,
Et filicem curuis inuiſam paſcit aratris,
Hic tibi prædualidas olim,multóque fluenteis
Sufficiet Baccho vites:hic fertilis vuæ,
Hic laticis:qualem pateris libamus & auro,
Inflauit quum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras:
Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.
Sin armenta magis ſtudium,vitulóſque tueri,

Aut fœtus ouium, aut vrenteis culta capellas:
Saltus, & ſaturi petito longinqua Tarenti:
Et qualem infelix amiſit Mantua campum,
Paſcentem niueos herboſo flumine cygnos.
Non liquidi gregibus fontes, non gramina deſunt:
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra ferè, & preſſo pinguis ſub vomere terra,
Et cui putre ſolum (nanque hoc imitamur arando)
Optima frumentis: non vllo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plauſtra iuuencis.
Aut vnde iratus ſyluam deuexit arator:
Et nemora euertit multos ignaua per annos,
Antiquáſque domos auium cum ſtirpibus imis
Eruit: illæ altum nidis petiere relictis:
At rudis enituit impulſo vomere campus.
Nam ieiuna quidem cliuoſi glarea ruris,
Vix humiles apibus caſias, rorémque miniſtrat:
Et tophus ſcaber, & nigris exeſa Chelydris
Creta, negant alios æquè ſerpentibus agros
Dulcem ferre cibum, & curuas præbere latebras:
Quæ tenuem exhalat nebulam, fumóſque volucres:
Et bibit humorem, & quum vult, ex ſe ipſa remittit:
Quæque ſuo viridi ſemper ſe gramine veſtit,
Nec ſcabie, & ſalſa lædit rubigine ferrum:
Illa tibi lætis intexet vitibus vlmos:
Illa ferax oleæ eſt: illam experiere colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris vnci.
Talem diues arat Capua, & vicina Veſeuo
Ora iugo, & vacuis Clanius non æquus Acerris.

Nunc locus] Regreditur ad inſtitutas terrę differentias, & quatuor diſtinguit, ex ſuis quámque adiunctis, oliuariam, vineariam, paſcuam, frumentariam: In quo, vt Seruius ait, reprehenſus eſt à multis Virgilius, quòd in vna parte Georgici operis, materiam omnium comprehenderet: Frumentaria enim terra, eſt propria primi libri: paſcua tertij & quarti. Et id ſanè eſt contra Logicam verę methodi legem: Et primo libro fuerat id ampliùs expoſitum & partitum:

At priùs ignotum ferro quàm ſcindimus æquor,
Ventos, & varium cœli prædiſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultúſque habitúſque locorum.
Et quid quæque ferat regio, quid quæque recuſet.
Hìc ſegetes, illic veniunt fœliciùs vuæ:
Arborei fœtus alibi, atque iniuſſa vireſcunt
Gramina.

Neque tamen definita ſingula, vt hìc & intempeſtiuè paſcuum, cùm ſit tertio definiendum. *Difficiles*] Definitur primò oliuaria terra ſterilis, collina, tenuis & argilloſa, dumoſa, calculoſa. Theophraſtus libri ſecundi capite ſeptimo terram campeſtrem tribuit oleis: ibidem tamen capite quinto argillaceam atque magis candidam, fertilem oleis eſſe notat, quòd multum vaporis flatúſque continet, quod natura olearum deſiderat. Tale ſolum Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo octauo in Venafrano ait eſſe: Negat tamen ipſam definitionem catholicam eſſe, cùm ait pinguiſſimum ſolum in Betica oleis eſſe optimum: eóque ferè modo ſequentes definitiones emendat: Denique omnium rerum quædam ait in alto ſecreta eſſe, quæ in terra non cernuntur: Ideóque ſuo loco cuique corde prouidenda. Columella libri ſecundi capite ſecundo multa de iis differentiis tradit: Vt ſolum omne ſit campeſtre, collinum, montanum: tum pingue vel macrum, ſolutum vel ſpiſſum, humidum vel ſiccum: pluráque campo quàm colle, pingui quàm macro prouenire: humidóque an ſicco meliùs, non conſtare: pingue omninò

primum eſſe, pinguiter denſum, ſecundum, tertium riguum. Sed de his laudibus diſſenſio eſt authorum non modica: vide Varronem de re Ruſtica libri primi capite ſeptimo. *Palladia*] Palladis arbor eſt olea, ait Plinius libri duodecimi capite primo: & nota eſt Palladis victoria ob editam oleam: & ideo nomen Athenis impoſitum. *Viuacis*] De hoc anteà,

--tardè creſcentis oliuæ.

Indicio eſt] Confirmatio eſt ex coniugatis: Oleaſtri creſcunt in tali terra: ergo & olea. *At quæ*] Definitur ſecundo loco terra vinearia, pinguis, vliginoſa, herboſa, fertilis. Theophraſtus libri ſecundi capite quinto: Pratenſe & arenaceum vitibus percommodum eſt, & ad ſummam tenue, leue atque humidum, ita vt aqua cœleſtis inteſtino humori valeat permiſceri: Vitis nanque largam copiam alimenti deſiderat, quia calida, laxa, humida & fœcundiſſima eſt: Forſitan & ob hæc, eadem fœcundiſſima. Plinius ait quaſdam vites, vt Bituricam pingui ſolo omninò putreſcere. Columella pinguem agrum & putrem plurimum reddere ac minimum poſcere, & quod poſtulat, exiguo labore atque impenſa confici. Præſtantiſſimum igitur tale ſolum, proximæque huic pinguiter denſum, quod impenſam coloni laborémque abundè remuneratur. *Qualem*] Exemplum eſt definiti ſoli. Cato, ait Plinius libri decimi ſeptimi capite quinto, agrum optimum indicat ad radicem montium planicie in meridiem excurrente, qui eſt totius Italiæ ſitus. *Filicem inuiſam*] Propter radices longas & obliquas nempe: Filix herba nec florem habet, nec ſemen: naſcitur vbique, ſed maximè frigido ſolo: Plinius libri viceſimi ſeptimi capite nono. *Qualem pateris*] Periphraſis eſt opipari vini, quale in ſacrificiis erat. *Pinguis*] Pinguis Tyrrhenus, id eſt tibicen, quales erant optimi in Tyrrhenia, id eſt Hetruria. pinguis autem, vel quia tibicines ebrioſi homines, pingues eſſe ſoleant: vel quia Hetruſci, natu-

râ pingues:vt apud Catullum,

Aut parcus Vmber aut obeſus Hetruſcus.

Obeſus cornibus ſacrificiorum à Seruio dicitur : ſic AEneidos octauo Tyrrhenus tibicen dicitur:

Tyrrhenúſque tubæ mugire per æthera clangor.

Reddimus] Cùm probata & elixa,aræ ſuperponuntur: quod ſacerdotale verbum Seruius ait eſſe. *Sin armenta*] Tertio loco definitur paſcuum ſolum ſuis adiunctis, quòd ſaltuoſum, herboſum, aquoſum, fœcundum : ídque exemplis illuſtratur. *Fœtus*] Aliàs, *Aut ouium fœtus*, Vt ſyllaba (us) abſumatur. *Vrentes*] Morſus capræ arbori exitialis : oleam lambendo ſterilem facit, eáque cauſſa, Mineruæ immolatur: Plinius libri octaui capite quinquageſimo, & decimi ſeptimi capite viceſimo quarto. Quædam pecudes, culturæ ſunt inimicæ ac veneno,vt iſtæ(quas modò dixi)capræ: Eæ enim omnia nouella ſata carpendo corrumpunt, non minimùm vites atque oleas : Varro libri primi capite ſecundo. At ibidem contra Plinium ait Mineruæ, caprini generis nihil immolari, quia Dea hoc animal oderit.Idem libri ſecundi capite tertio : Ob hoc in lege locationis fundi excipi ſolet, ne colonus capra natum in fundo paſcat. Harum enim dentes inimici ſationis : quas etiam Aſtrologi ita receperunt in cœlum, vt extra Limbum duodecim ſignorum excluſerint : Sunt duo Hœdi & capra non longè à Tauro. *Saltus*] Sic tertio Georgico:

Saltibus in vacuis paſcuntur,plena ſecundum
Flumina.--

Tarenti] Synecdoche ſpeciei pro genere, id eſt ſoli Tarentini ſimilis: Hinc celebris lana Tarentina Plinio libri octaui capite quadrageſimo ſeptimo. *Infelix*] Sic ecloga ſexta,

Vare,tuum nomen(ſuperet modò Mantua nobis)
Mantua,væ miſeræ nimium vicina Cremonæ:

Cantantes ſublimè ferent ad ſidera cygni.

Flumine] Hoc enim ſolo, cygni vel olores delectantur:

Sic, vbi fata vocant, vdis abiectus in herbis
Ad vada Mæandri concinit albus olor:

Dido ad AEneam apud Ouidium. *Ros*] Id apud Varronem eſt libri primi capite ſeptimo, & Plinium libri decimi tertij capite quarto. Cæſar Vopiſcus AEdilitius cùm cauſſam apud Cenſores ageret, Roſeæ campos, qui ſunt in Rheatino, dixit Italiæ ſumen eſſe, in quibus perticas pridie relictas gramen operiret: Sed non niſi ad pabulum probabatur. *Nigra*] Definitur quarto loco ſolum frumentarium ſuis item adiunctis, nigrum, pingue, putre, nouale: qualitas prima & tertia Columellæ libri ſecundi capite ſecundo nequaquam probatur: Plurimos antiquorum, ait, qui de ruſticis rebus ſcripſerunt, memoria repeto, quaſi confeſſa, nec dubia ſigna pinguis ac frumentorum fertilis agri prodidiſſe dulcedinem ſoli propriam, herbarum & arborum prouentum, nigrum colorem vel cinereũ. De cæteris ambigo: de colore ſatis admirari non poſſum, cùm alios, tum Cornelium Celſum, non ſolùm agricolationis, ſed vniuerſę naturæ prudentem virum, ſic è ſententia & viſu deerraſſe, vt oculis eius tot paludes, tot etiam campi ſalinarum non occurrerent, quibus ferè contribuuntur prædicti colores: nullum enim temerè videmus locum, qui modò pigrum contineat humorem, non eundem vel nigri, vel cinerei coloris: Niſi fortè in eo fallor ipſe, quòd non putem aut in ſolo limoſæ paludis, aut vliginis amaræ, aut in maritimis areis ſalinarum gigni poſſe iacta frumenta. Sed eſt hic manifeſtior antiquorum error, quàm vt pluribus argumentis conuincendus ſit: Non ergo color, tanquam certus author, teſtis eſt bonitatis aruorum: & ideo frumentarius ager, id eſt pinguis, magis aliis qualitatibus

litatibus æſtimandus eſt. Nam vt fortiſſimæ pecudes diuerſos ac penè innumerabiles, ſic etiam robuſtiſſimæ terræ plurimos ac varios colores ſortitæ ſunt: Hæc ille. Plinius tamen contrà libri decimi ſeptimi capite quinto, cùm terram hîc nobis à Virgilio definitam, ait à Catone teneram dici, ídque verbum explicat: Cato, ait, teneram terram, optimam iudicat, quę vocetur pulla. Erit igitur hæc optima & operi ſatior: intelligere modò libeat dictam mira ſignificatione tenerã, & quicquid optari debet, in eo vocabulo inuenitur. Illa temperatæ vbertatis: illa mollis facilíſque culturæ, nec madida, nec ſitiens: Illa poſt vomerem niteſcens: qualem fons ingeniorum Homerus in armis à deo cælatã dixit: addiditque miraculum nigreſcentis, quamuis fieret in auro: Illa quam recentem exquirunt improbæ alites, vomerem comitantes: coruíque, aratoris veſtigia ipſa rodentes. Hîc colorem illum Plinius approbat, quem Columella improbauit. *Imitamur*] Columella libri ſecundi capite ſecundo, cùm differentias agri propoſuiſſet: Sed ex iis, ait, nihil non meliùs reſoluta humo, quàm denſa prouenit. Quod noſter quoque Virgilius, cùm & alias fœcundi arui laudes retuliſſet, adiecit:

Et cùm putre ſolum, nánque hoc imitamur arando.

Neque enim aliud eſt colere, quàm reſoluere & fermentare terram: ideóque maximos quæſtus ager præbet: Idem pinguis ac putris, quia cùm plurimum reddat, minimum poſcit: & quod poſtulat, exiguo labore atque impenſa conficitur: præſtantiſſimum igitur tale ſolum iudicatur. *Syluam*] Hæc noualis agri ratio non probatur Columellæ, vt iam dixi: nec multò magis Plinio libri decimi ſeptimi capite quarto: Non vtique ſolum lætum eſt, in quo procéræ arbores nitent, præterquàm illis arboribus: Quid enim abiete procerius? At quæ vixiſſe poſſit alio in loco eodem? *At rudis*] Illuſtratio ex diſſimili terra frumentis inepta, alba, cliuoſa, glareoſa, tophacea, cretoſa. Hæc porro terra videtur eſſe,

ſe,quam à Catone carioſam nominatam Plinius libri decimi ſeptimi capite quinto concelebrat: Cato, ait, breuiter atque ex ſuo more vitia determinat:Terram carioſam caue neue plauſtro, neúe pecore impellas. Quid putamus hac appellatione ab eo tantopere reformidari,vt penè veſtigiis quoque interdicat? Redeamus ad ligni cariem, & inueniemus illa, quæ in tantũ abominatur vitia,aridæ,fiſtuloſæ, ſcabræ, caneſcentis, exeſæ,pumicoſæ: Plus dixit vna ſignificatione, quàm poſsit vlla copia ſermonis enarrari:Eſt enim interpretatione vitiorum quædam,non ætate (quæ nulla in ea intelligi poteſt)ſed natura ſua,anus:& ideo infœcunda ad omnia atque etiam imbecilla. *Caſias*] De quibus ſecunda ecloga.Huius flore delectantur apes, Plinius libri viceſimi primi capite duodecimo : vt rore marino: Columella libri noni capite quarto & quinto. Ros tamen terræ poteſt intelligi:& quartoGeorgico ſic:

——aut errans bucula campo
Decutiat rorem & ſurgentes atterat herbas.

Tophus]Plinius libri decimi ſeptimi capite quarto hoc nomen probat:Tophus,ait,ſcaber naturâ friabilis expetitur quoque ab authoribus. *Chelydros*] Chelydrus ſerpens fumum,quâ ſerpit, emittens:de quo & iterum tertio Georgico:

Diſce & odoratam ſtabulis accendere cedrum,
Galbaneóque agitare graues nidore Chelydros.

Quæ] Definitur poſtremò quatuor ſuperiorum generum communis terra, iterum ſuis adiunctis, tenuiter nebuloſa,rigua,graminoſa,dulcis:Sic enim dulcedinẽ terræ Columella dicit oppoſitam ſalſitudini qualitatẽ: Plinius libri decimi ſeptimi capite quarto:Quippe non eadem arboribus conuenit & frugibus plerunque, nec pulla,qualem habet Cãpania vbique optima vitibus, aut quæ tenues exhalat nebulas.Sic igitur àPlinio Virgilius emendatur. *Salſa*] Plinio ibidem hoc etiam non placet:Salſæ terræ,ait,multa meliùs creduntur, tutiora à vitiis innaſcentium animalium:& ferro omnis ter-

ra rubiginem obducit. *Vitibus vlmis*] Arbuſtiuæ vitis periphraſis eſt quædam. *Pecori*] Paſcendo. *Talem*] Illuſtratio definitionis per exempla talis terræ in Campania apud Veſeuum montem & Acceras oppidum: Veſeui poſteà, imperante Tito, conflagranti fumo Plinius obiit. Idem & Veſuuius & Veſuius dicitur à poëtis. *Vacuis*] Deſertis penè propter inundationes. *Ora*] Nola priùs ſcriptum fuerat: poſteà cùm Nolani Virgilio aquã denegaſſent, poëta offenſus, quaſi ex hominum memoria, ſic ex ſuo carmine deraſit, & (ora) repoſuit: Gellius libri ſeptimi capite viceſimo.

Nunc quo quanque modo poßis cognoſcere, dicam:
Rara ſit, an ſupra morem ſi denſa, requiras:
Altera frumentis quoniam fauet, altora Baccho:
Denſa magis Cereri, rarißima quæque Lyæo:
Antè locum capies oculis: altéque iubebis
In ſolido puteum demitti, omnémque repones
Rurſus humum: & pedibus ſummas æquabis arenas.
Si deerunt, rarum, pecoríque & vitibus almis
Aptius vber erit: ſin in ſua poſſe negabunt
Ire loca, & ſcrobibus ſuperabit terra repletis,
Spiſſus ager: glebas cunctanteis, craſſáque terga
Expecta: & validis terram proſcinde iuuencis.
Salſa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix (ea nec manſueſcit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſeruat)
Tale dabit ſpecimen: tu ſpiſſo vimine qualos,
Coláque prælorum fumoſis deripe tectis.
Huc ager ille malus, dulcéſque à fontibus vndæ
Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At ſapor indicium faciet manifeſtus, & ora

Triſtia tentantum ſenſu torquebit amaror.
Pinguis item quæ ſit tellus,quo denique pacto
Diſcimus:haud vnquam manibus iactata fatiſcit:
Sed picis in morem ad digitos lenteſcit habendo.
Humida maiores herbas alit:ipſaque iuſto
Lætior:ah nimium ne ſit mihi fertilis illa,
Neu ſe præualidam primis oſtendat ariſtis.
Quæ grauis eſt,ipſo tacitam ſe pondere prodit:
Quæque leuis:promptum eſt oculis prædiſcere nigrã,
Et quiſquis color:at ſceleratum exquirere frigus,
Difficile eſt:piceæ tantùm taxique nocentes
Interdum:aut hederæ pandunt veſtigia nigræ.

Nunc] Deſcribuntur iam ſuis ſignis qualitates nouem, quæ differentias deſcriptas , & eorum contrarias inſtituunt:primò denſum & rarum: regeſta & egeſta terra, quæ cùm aliquo quaſi fermento abundauerit, certum erit eſſe pinguem:cùm defuerit,exilem:cùm ęquauerit, mediocrem:Columella libri ſecundi capite ſecundo. At non denſam hîc terram,ſed pinguem dicit. Plinius libri decimi ſeptimi capite quarto videtur dicere ſcrobis os nunquam compleri,vt denſa aut rara ad hunc modum deprehendi poſſit. *Solido*] Non concauo loco. *Æquabis*] Recalcando. *Expecta*] Explora an reſideant. *Salſa*] Secunda qualitas :ſalſitudo , indicio percolatæ aquæ,dulcis deprehenditur.De hoc, Plinij ſententiam iam diximus.Terram verò amaram ſiquis probare velit,demonſtrant eam atræ degeneréſque herbæ:Plinius libri decimi ſeptimi capite quinto : Columella libri ſecundi capite ſecundo:Sapore quoque ſic dignoſcemus, ſi ex ea parte agri,quæ maxime diſplicebit ,effoſſæ glebæ,& in fictili madefactæ dulci aqua permiſceantur,ac more ferulenti vini diligenter colatæ guſtu explorentur:Nam qualem ab eis traditum retulerit humor ſaporem

porem,talem dicemus eſſe eius ſoli:Sed circa hoc experimentum multa ſunt quæ & dulcem terram, & frumentis habilem ſignificent,vt iuncus, vt calamus, vt gramen,vt trifolium,vt ebulum,rubi,pruni ſylueſtres, & alia complura,quæ indagatoribus aquarum nota,nō niſi dulcibus terræ venis educantur:Nec prima ſpecie ſummi ſoli contentos nos eſſe neceſſe eſt, ſed diligenter exploranda inferioris materiæ qualitas. *Calcentur*] Subigantur. *Eluctabitur*] Quaſi luctando emerget. *Amaror*] Hanc lectionē Higynus apud Gellium libri primi capite viceſimo primo ſequitur,& docet è Lucretij quarto ſumptam eſſe:

Contuimur miſceri Abſynthia tangit amaror.

Pinguis] Indicium pinguis terræ,ſi trita manibus lenteſcat:de quo Columella libri ſecundi capite ſecundo: Itaque conſiderandum erit,vt ſolum,quod excolere deſtinamus, pingue ſit:per ſe tamen id parum eſt, ſi dulcedine caret: Quod vtrumque ſatis expedita ratione nobis contingit diſcere: nam perexigua conſpergitur aqua gleba, manúque ſubigitur:Ac ſi glutinoſa eſt, & quouis leniſſimo tactu preſſa inhæreſcit,

Et picis in morem ad digitos lenteſcit habendo,

vt ait Virgilius:eadem illiſa humo non diſſipatur. Ea res admonet nos ineſſe tali materiæ naturalem ſuccum & pinguitudinem. *Humida*] Humidæ terræ indicium, proceritas herbarum & terræ ipſius fertilitas. Quod vt ſuperiùs etiā Plinio libri decimi ſeptimi cap.quarto nō probatur:Nec luxurioſa pabula pinguis ſoli ſemper indicium habent:Nam quid laudatius Germaniæ pabulis?Et tamen ſtatim ſubeſt arena tenuiſsimo ceſpitum corio. Nec ſemper aquoſa eſt terra,cui proceritas herbarum:Nō Hercule magis,quàm pinguis adhærens digitis: quod in argillis arguitur. *Nimiùm fertilis*] Hæc ſegetum luxuries eſt,de qua depaſcenda primo Georgico agitur. *Quæ grauis*] Index grauis ac leuis terræ, eſt pondus,vt nigræ & cuiuſuis coloris,oculus:frigidæ, picea,taxus,hedera nigra. De pondere Plinius ibidem

non

non probat:Nec grauis, aut leuior iuſto pōdere deprehenditur : Quod enim tertæ pondus iuſtum intelligi poteſt?Hæc ille: argumento tamen leuiculo:Grauitas enim & leuitas à Phyſicis inter elementorum qualitates adhibentur. *Sceleratum*] Perniciosſum frugibus: Eſt tamen(ait Plinius libri decimi ſeptimi capite quarto)fertilis Thracia , frugum rigore : æſtibus A frica & AEgyptus. Capite autem quinto deinceps alia frigidæ terræ tradit indicia:Terram frigidam demonſtrant retorridè nata. *Piceæ*] Picea,arbor eiuſdem cum pinu generis,ait Diſcorides libri primi capite ſeptuageſimo quarto:ſed pinguiori & tenuiori folio,minúſque& alta & recta. Amat autem , vt Plinius libri ſexti capite decimo,montes & frigora,feralis arbor, & funebri indicio ad fores poſita. *Nocentes*] Peſtiferæ , vt iam dictum eſt.*Hederæ*]Hedera, ſatis omnibus inimica, ſepulchráque ac muros rūpens , ſerpentium frigori gratiſſima:vt mirum ſit illam in honore vllo habitā:Tres ſpecies eius ſunt,candida,nigra, helix:Plinius libri decimi ſexti capite triceſimo quarto :De alba fuit ecloga ſeptima:

Candidior cygnis,hedera formoſior alba.

His animaduerſis,terram multò antè memento
Excoquere,& magnos ſcrobibus concidere montes:
Antè ſupinatas Aquiloni oſtendere glebas,
Quàm lætum infodias vitis genus.optima putri
Arua ſolo:id venti curant,gelidæque pruinæ,
Et labefacta mouens robuſtus iugera foſſor.
At ſi quos haud vlla viros vigilantia fugit:
Antè locum ſimilem exquirunt,vbi prima paretur
Arboribus ſeges,& quò mox digeſta feratur:
Mutata ignorent ſubitò ne ſemina matrem.
Quin etiam cœli regionem in cortice ſignant:
Vt quo quæque modo ſteterit,qua parte calores
Auſtrinos tulerit,quæ terga obuerterit axi,

Reſtituant: Adeò in teneris conſueſcere multum eſt.
Collibus an plano meliùs ſit ponere vites,
Quære priùs, ſi pinguis agros metabere campi,
Denſa ſere: in denſo non ſegnior vbere Bacchus.
Sin tumulis accliue ſolum, collèſque ſupinos:
Indulge ordinibus: nec ſecius omnis in vnguem
Arboribus poſitis ſecto via limite quadret.
Vt ſæpe ingenti bello quum longa cohortes
Explicuit legio, & campo ſtetit agmen aperto,
Directæque acies, ac latè fluctuat omnis
AEre renidenti tellus: necdum horrida miſcent
Prælia, ſed dubius mediis Mars errat in armis.
Omnia ſint paribus numeris dimenſa viarum:
Non animum modò vti paſcat proſpectus inanem:
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neque in vacuum poterunt ſe extendere rami.

His animaduerſis] Adhuc tres partitiones fuerunt omniũ arborum cõmunes, propria vitium præcepta poſt electionem ſoli vineatici tredecim ſequũtur, primũ de paſtinatione nouelleti, id eſt vineti, vbi nouellæ conſerendæ ſint, Columella libri quinti capite decimo iubet anno prius ſcrobem fieri: ita ſole pluuiíſque macerabitur, & quod poſitũ eſt, citò cõprehendit: Minimũ verò duos menſes intercedere iubet. Plinius libri decimi ſeptimi capite vndecimo, Pręfodere ſcrobes antè, ſi fieri poſsit, donec pingui ceſpite obducantur. Mago autẽ annũ fieri iubet, vt ſolẽ pluuiáſque cõbibant: aut ſi cõditio largita nõ ſit, ignes in medio fieri ante mẽſes duos, nec niſi poſt imbres in his ſeri. *Aut ſi*] Secũdũ præceptũ de trãſlatione, vbi de ſeminario & eius plaga: Seminariũ ſit ſoli ſimile, ne viui radices degenerent: Plinius libri 17. capite decimo: Quamobrem ſeminarij curã antè cõuenit dici, quàm trãſferatur ĩ alia genera: nanque & huic prĩcipio

eligi

eligi ſolum refert:quin indulgentiorem eſſe nutricem, quam matrem ſæpe conuenit: Sit ergo ſiccum ſuccoſúmque,bipalio ſubactum,aduenis hoſpitale, & quàm ſimillimũ terræ in quam tranſferendum ſit. Hîc igitur Plinio ſeminariũ eſt nutrix, terra ipſa vinealis, eſt mater,vt hîc etiam Virgilio dicitur.In tranſlatione autem Cato vẽtos omnes atque imbrẽ damnat: Et hoc proderit plurimũ terræ,in qua vixerit, radicibus cohærere, ait Plinius idem libri decimi ſeptimi capite vndecimo. *Quinetiam*] Plaga cœli ſimilis in tranſlatis retinenda: notam verò hanc Cato meridianam iubet eſſe, vt neque Aquiloniæ meridianis oppoſitæ Solibus findantur, aut algeant meridianæ Aquilonibus. Quod è diuerſo affectant etiam quædam in vite ficóque permutantes in contrariam:denſiora enim folia ita fieri, magíſque protegere fructum & minùs amittere: Plinius in horam diei quartam vel octauam ſpectare mauult, libri decimi ſeptimi capite vndecimo.Columella libri quinti capite decimo eoſdem ventos retinet: & libri de arboribus capite decimo ſeptimo, Omnes arbuſculas, priuſquam transferantur,rubrica notare conuenit, vt cùm ſerentur,eaſdem cœli partes accipiant,quas etiam in ſeminario conſpexerant: alioquin frigore vel calore laborabunt ab iis partibus,quas præter conſuetudinem ſub alio tractu expoſitas habuerint:quod Virgilius modò ait. *Axi*] Vertici aquilonari. *Collibus*] Tertium de ſatione:vbi breuiter iteratur electio ſoli, & ad illud ratio ſationis& ordo accommodatur,vt ordo ſit denſus in denſa terra,rarus in rara. *Metabere*] Metis & terminis diſtingues. *Nec ſecius*] Illuſtratio per ſimilitudinem militaris ordinis. *In vnguem*] Metaphora à marmorariis,qui iuncturas vnguibus probant:Hîc autem quincuncialem ordinem poëta videtur ſignificare, quo in figuram X literæ, quinæ arbores recto verſu continuantur:de quo Plinius libri decimi ſeptimi capite vndecimo:In diſponẽdis arboribus arbuſtíſque ac vineis, quincuncialis ordinis ratio vulgata & neceſſaria, non

perflatu

perflatu modò vitis, verùm & aſpectu grata, quocunque modo intueare, in ordinem ſe porrigente verſu: Hæc ille. Columella etiam figuram quincuncis demonſtrat,& internodium definit in paſtinato ſolo quinque pedum, in arato ſeptem minimùm, ſatis amplum decem. Nonnulli tamen ait, omnem vitem per denos pedes in quincuncem diſponunt, vt more noualium, terra tranſuerſis aduerſíſque ſulcis proſcindatur. *Cohortes*] Cohors, decima pars legionis, quinquaginta manipulos continens: Manipulus autem viginti quinque milites: Varro quarto libro de lingua Latina. *Fluctuat*] Similis fluctuanti mari eſt exercitus incedens. *Omnia ſint*] Redditio ſimilitudinis. *Inanem*] Hypallage pro,inanis aſpectus:primo AEneidos ſine hypallage idem dictum:

—atque animum pictura paſcit inani.

Ergo,ait poëta,hic ordo non tantùm voluptatis gratia petitur, ſed vtilitatis: quod iam ex Plinio diximus, & Quintilianus libri octaui capite tertio: Nullúſne ergo etiam fructiferis adhibendus eſt decor? Quis negat?nam & in ordinem certáque interualla redigam meas arbores: Quid enim illo quincunce ſpecioſius? Qui in quamcunque partem ſpectaueris,rectus eſt,ſed protinùs in id quoque prodeſt,vt terræ,ſuccum æqualiter trahant.

Forſitan & ſcrobibus quæ ſint faſtigia quæras.
Auſim vel tenui vitem committere ſulco.
Altiùs,ac penitus terræ defigitur arbos:
Eſculus in primis:quæ quantum vertice ad auras
AEtherias,tantum radice in Tartara tendit.
Ergo non hyemes illam,non flabra,neque imbres
Conuellunt:immota manet,multóſque per annos
Multa virûm voluens durando ſecula vincit.
Tum fortes latè ramos,& brachia tendens

Huc illuc, media ipſa ingentem ſuſtinet vmbram.
Néue tibi ad ſolem vergant vineta cadentem:
Néue inter vites corylum ſere: néue flagella
Summa pete, aut ſummas defringe ex arbore plantas:
(Tantus amor terræ) neu ferro læde retuſo
Semina: néue oleæ ſylueſtres inſere truncos.
Nam ſæpe incautis paſtoribus excidit ignis,
Qui furtim pingui primùm ſub cortice tectus,
Robora comprendit: frondéſque elapſus in altas
Ingentem cœlo ſonitum dedit: inde ſecutus
Per ramos victor, pérque alta cacumina regnat:
Et totum inuoluit flammis nemus: & ruit atram
Ad cœlum picea craſſus caligine nubem:
Præſertim ſi tempeſtas à vertice ſyluis
Incubuit, glomerátque ferens incendia ventus.
Hoc vbi, non à ſtirpe valent: cæſæque reuerti
Poſſunt: atque ima ſimiles reuireſcere terra.
Infelix ſuperat foliis oleaſter amaris.

Forſitan] Hæc pars ad primum præceptum de paſtinatione attinet, de modica altitudine ſcrobium: de qua varia eſt opinio: Plinius libri decimi ſeptimi capite vndecimo, ait non altiores quino ſemipede, nec latiores duobus pedibus, nuſquam verò ſeſquipede minùs altos: vbi varias authorum opiniones recenſet. Ibidem capite decimo nono, In aquoſis neque amplos facere conuenit, altos æſtiuoſo ſolo & ſicco, vt quàm maximè accipiant aquam, contineántque. Idem capite viceſimo ſecundo: Scrobibus latitudo eſt ternorum pedum in quamcunque partem: altitudo in quocunque genere tripedalis. Columella libri quarti capite primo diſputat aduerſus Atticum & Celſum, non eſſe ſatis altos ſcrobes bipedaneos vineaticis ſeminibus: De forma etiam ſcrobis ita præcipit libri quinti capite decimo: Sed ſcrobs clibano ſimilis fiat, cuius imum ſummo

mo

mo patentius eſt, vt laxius radices vagentur, ac minus frigoris hyeme, minúſque æſtate vaporis per anguſtum os penetret: etiam vt cliuoſis locis terra, quæ in eum congeſta eſt, à pluuiis non abluatur. Et Plinius libri decimi ſeptimi capite vndecimo foſſuram caminatam, ore compreſſiore iubet eſſe. *Altiùs*] Illuſtratio per diſſimilitudinem arborum altas radices habentium, vt Eſculi: de quo Plinius libri decimi ſexti capite triceſimo primo: Robora ſuas radices in profundum agunt, ſi Virgilio quidem credimus: Eſculus, quantum corpore eminet, tantum radice deſcendit. Repetitur autem idem quarto AEneidos per collationem quercus annoſæ ventis agitatæ, cum AEneæ conſtantia:

Ac veluti annoſam valido cùm robore quercum
Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant: it ſtridor, & altè
Conſternunt terram concuſſo ſtipite frondes:
Ipſa hæret ſcopulis: & quantum vertice ad auras
AEtherias, tantum radice in tartara tendit.

Secula] Seculum, ſpatium eſt annorum centum. Plinius libri decimi ſexti capite quadrageſimo quarto de ætatibus arborũ, memorat arbores quaſdam æquales vrbis Romæ, quæ tum erat annorum octingentorum: Tres etiam ilices apud Tiburtes, multò antiquiores. *Néue*] Reuertitur ad ſecundum præceptum de plaga cœli: Caueatur ſitus occidentis: de quo Columella libri tertij capite duodecimo: Quam regionem ſpectare vites debeant, vetus eſt diſſenſio: Saſerna maximè prodente Solis ortum, deinde Meridiem, tum occaſum: Tremellio Scroffa præcipuam poſitionem Meridianam cenſente: Virgilio occaſum ſic repudiante:

Néue tibi ad ſolem vergant vineta cadentem:

Democrito & Magone laudãtibus cœli plagã Septentrionalem, quia exiſtimẽt ei ſubiectas, feraciſſimas fieri vites, quę in bonitate vini ſuperentur. Nobis in vniuerſum præcipere optimum viſum eſt, vt in locis frigidis Meridiano vineta ſubiiciãtur, tepidis Oriẽti aduertãtur,

ſi tamen non infeſtabuntur Auſtris Euríſque,vt orę maritimæ in Betica. Sin autem regiones prędictis ventis fuerint obnoxiæ, meliùs Aquiloni vel Fauonio committentur:Nam feruentibus prouinciis, vt AEgypto & Numidia,vni Septentrioni rectiùs opponentur:Hæc ille: vnde intelligis nullum cœli aſpectum non aliquando vitibus opportunum: ſed tamen Occaſum rariſſimum, cùm Auſtri vel Euri infeſtabunt. Plinius etiam libri decimi ſeptimi capite ſecũdo tam varius eſt: Connexa & ſitus vinearũ arbuſtorúmque ratio eſt, quas in oras debeant ſpectare:Virgilius ad occaſus ſeri damnauit. Aliqui ſic maluêre, quàm in exortu: A pluribus meridiem probari animaduerto, nec arbitror quicquam perpetuum in hoc præcipi poſſe ad ſoli naturã: ad loci ingenium, ad cœli cuiuſque mores dirigenda ſolertia eſt:In Africa vineas meridiem ſpectare, etſi viti inutile eſt,quoniam ipſa Meridianæ ſubiacet plagæ. Quapropter qui ibi in occaſum aut Septentrionem conſeret, optimè miſcebit ſolum cœlo,cùm Virgilius occaſus improbet. Nec de Septentrione relinqui dubitatio videatur:Atqui in Ciſalpina Gallia magna ex parte vineis ita poſitis compertum eſt nullas eſſe fertiliores: multum etiam rationis obtinent venti. Adhuc Plinius, eadem ferè quæ Columella:vbi etiam videmus occaſum & Septentrionem alicubi probari, vt in Africa & in Italia. Idem tamen ibidem capite viceſimo ſecundo vitem in æquinoctialem Orientem ſpectare iubet. *Néue inter*] Quartum præceptum de contrariorum defenſione: quod partes multas habet, prima eſt,ne vitibus corylus inſeratur. Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo quarto: Vitis odit raphanum, laurum,cautem:Odit & corylum, ni procul abſint, triſtis atque ægra: Nitrum quidem & alumen marina aqua calida,& fabæ putamina vel erui, vltima venena ſunt. Seruius putat radices colurnas vitibus nocere: Fortaſſis etiam denſitate, quæ prima ecloga notatur,

Hic denſas corylos—

Néue

Néue flagella] Quintum præceptum de vitis electione, ne malleoli vel taleæ è nouiſſima ſurculi parte ſumantur: Quam ruſtici, ait Columella libri tertij capite decimo ſeptimo, ſagittam vocant: ſiue quia longiùs receſſit à matre, & quaſi micuit atque proſiluit: ſeu quia cacumine attenuato prædicti teli ſpeciem gerit: quam ibidem ait à veteribus repudiatam, & probatam eam partem, quę iuncta eſſet cum vetere ſarmento. Et eiuſdem libri capite ſexto matrem maximè vult eſſe genitalem: & libri de arboribus capite tertio, Optima ſemina (ait) habentur à lumbis, ſecunda ab humeris, tertia in ſumma vite lecta, quæ celerrimè comprehendunt, & ſunt feraciora: ſed quæ celerrimè ſeneſcunt. Qua de re etiam multò plura ſcribit libri tertij capite decimo: & inferiores partes ideo laudat, quòd à fœtu vacant, quódque è proximo terræ integro atquæ illabato aluntur: Ideóque maximè genitales indicat. *Neu ferro*] Sextum præceptum de putatione vitis: Falce leni putetur: putatio non fiat ante Aquilæ exortum: In latifundiis verò legitima naturæ feſtinatio: quò maturiùs putantur aptis diebus, eò plus materię fundunt: quò ſeriùs, eò fructum vberiorem. Quare macras priùs conuenit putare, validas nouiſſimè: plagam omnem obliquam fieri, vt facilè decidant imbres, & ad terram vecti, quàm leuiſſima cicatrice, acie falcis exacuta, plagáque conuelata: Recídi autem ſemper inter duas gemmas, ne ſit vulnus oculis in reciſa parte: Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo ſecundo. *Retuſo*] Obtuſo, quo vites quaſſantur potiùs, quàm putantur, ait Seruius. Columella videtur hîc Virgilium ſecus accipere, eúmque reprehendere, libri quarti capite vndecimo: Illam veterem opinionem damnauit vſus (ait) non eſſe ferro tangendos aniculos malleolos, quòd aciem reformident: quod fruſtra Virgilius & Saſterna, Stolonéſque & Catones timuerunt. *Néue*] Redit ad quartum præceptum, de contrariorum defenſione, ne interſeratur oleaſter: Ratio addi-

tur ex adiuncto incendij periculo: quod ſuis cauſſis ornatè deſcribitur: In oleaſtri verò damnatione videtur Virgilius ſecutus Theophraſtum, qui libri tertij capite decimo quinto de cauſſis plantarum ait moleſtiſſimas eſſe viti ficum & oleam: multum enim attrahunt alimentum, & vmbram faciunt amplam: Plinius tamen oleam, ſed vmbroſa excepta: item ficum ex arbuſto non tollit, libri decimi ſeptimi capite viceſimo tertio: Nam poſt vlmum, populum nigram, fraxinum, ficum & oleam numerat. *Hoc vbi*] Contigerit, intellige.

Nec tibi tam prudens quiſquam perſuadeat author,
Tellurem Borea rigidam ſpirante mouere.
Rura gelu tum claudit hyems, nec ſemine iacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis ſatio eſt, quum vere rubenti
Candida venit auis longis inuiſa colubris:
Prima vel autumni ſub frigora, quum rapidus ſol
Nondum hyemem contingit equis, iam præterit æſtas.
Ver adeò frondi nemorum, ver vtile ſyluis:
Vere tument terræ, & genitalia ſemina poſcunt.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Coniugis in gremium lætè deſcendit, & omneis
Magnus alit, magno commiſtus corpore fœtus.
Auia tum reſonant auibus virgulta canoris,
Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager: Zephyríque tepentibus auris
Laxant arua ſinus: ſuperat tener omnibus humor:
Inque nouos Soles audent ſe gramina tutò
Credere: nec metuit ſurgenteis pampinus Auſtros,
Aut actum cœlo magnis Aquilonibus imbrem:
Sed trudit gemmas, & frondes explicat omneis.
Non alios prima creſcentis origine mundi

Illuxiſſe

Illuxiſſe dies, aliúmue habuiſſe tenorem
Crediderim: ver illud erat: ver magnus agebat
Orbis, & hybernis parcebant flatibus Euri:
Quum primùm lucem pecudes hauſere, virûmque
Ferrea progenies duris caput extulit aruis:
Immiſſæque feræ ſyluis, & ſidera cœlo.
Nec res hunc teneræ poſſent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigúſque calorémque
Inter, & exciperet cœli indulgentia terras.

Nec tibi] Redit ad primum & tertium pręceptum de paſtinatione & ſatione : & præcipit de tempore vitium paſtinandarum & ſerendarum, non hyberno, ſed verno vel autumnali. *Satio*] Columella libri tertij capite decimo quarto: Sequitur opus cõſerendæ vineę, quæ vel vere, vel autumno tẽpeſtiuè deponitur: vere melius, ſi aut pluuius aut frigidus ſtatus cœli eſt, aut ager pinguis, aut campeſtris & vliginoſa planicies: Rurſus autumno ſi ſicca, ſi calida eſt aëris qualitas: ſi exilis atque aridus campus : ſi macer præruptúſque collis: vernæque poſitionis dies ferè quadraginta ſunt ab Idibus Februariis, vſque in æquinoctiũ : rurſus autũnalis, ab Idibus Octobris in Calendas Decembres. *Candida*] Periphraſis eſt ciconię ex ſuis adiunctis: Huic autem aui honos ſerpentium exitio tantus, vt in Theſſalia capitale fuerit occidiſſe : Plinius libri decimi capite viceſimo tertio. *Rapidus*] Veloci obliquitate præcepitans dies. *Ver adeo*] Digreſſio in veris laudẽ, ex variis eius adiũctis, Quòd tum concipiunt plantę, aues, pecudes, fruges, vites: Eſt enim ver (ait Theophraſtus de cauſſis plãtarũ libri primi capite decimo quarto) tẽpus omnium viuaciſſimum fœcundiſſimúmque, vtpote quod humidũ calidúmque naturâ ſit. Mouit autem Ouidius primo Faſtorum quæſtionem de vere, an eſſet anni principium, his ferè argumentis:

Dic age, frigoribus quare nouus incipit annus?
Qui meliùs per ver incipiendus erat?

Omnia tunc florent, tunc eſt noua temporis ætas;
Et noua de grauido palmite gemma tumet.
Et modò formatis operitur frondibus arbor:
Prodit & in ſummum ſeminis herba ſolum.

AEther] Διὰ τὸ ἀεὶ θεῖν, quia ſemper currat, ait Ariſtoteles de Cœlo. Ergo ætheris nomine cœlum modò intelligitur: cuius ſanè virtute omnia vireſcunt atque animantur in terris: Iſtáque eſt anima mundi, quæ ſexto AEneidos exponitur:

Principiò cœlum ac terras campóſque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titaniáque aſtra
Spiritus intùs alit, totámque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Auia] Sic Ouidius ibidem:

Et tepidum volucres concentibus aëra mulcent:
Ludit & in pratis luxuriátque pecus.

Ager] Sic Ouidius ibidem:

Tunc patitur cultus ager ac renouatur aratro.

Zephyríque] De quibus primo Georgico ad illum locum,

--putris ſe gleba reſoluit.

Non alios] Secundus laudis locus, item ex adiunctis, quòd illud naſcentis mundi principium fuerit: de quo & ibidem Ouidius:

Hæc anni nouitas iure vocanda fuit.

Hæc verò videtur Virgilius per Hebræos de Moſe ſumpſiſſe. *Ferrea*] Alludit ad illud Heſiodi,

Νῦν δὴ γὰρ γένος ἐστὶ σιδήρεον--
Nunc ſanè genus eſt ferreum.

Nec res] Additur viciſſitudinis verus finis, ex requiete rerum naturalium.

Quod ſupereſt: quæcunque premes virgulta per agros,
Sparge fimo pingui, & multa memor occule terra.
Aut lapidem bibulum, aut ſqualentes infode conchas.

Inter

Inter enim labentur aquæ, tenuíſque ſubibit
Halitus, atque animos tollent ſata. iamque reperti
Qui ſaxo ſuper, atque ingentis pondere teſtæ
Vrgerent. hoc effuſos munimen ad imbres:
Hoc, vbi hiulca ſiti findit Canis æſtifer arua.
Seminibus poſitis ſupereſt deducere terram
Sæpiùs ad capita, & duros iactare bidentes:
Aut preſſò exercere ſolum ſub vomere, & ipſa
Flectere luctanteis inter vineta iuuencos.
Tum læueis calamos, & raſæ haſtilia virgæ,
Fraxineáſque aptare ſudes, furcáſque bicornes:
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Aſſueſcant, ſummáſque ſequi tabulata per vlmos.
Ac dum prima nouis adoleſcit frondibus ætas,
Parcendum teneris: & dum ſe lætus ad auras
Palmes agit laxis per durum immiſſus habenis,
Ipſa acie falcis nondum tentanda: ſed vncis
Carpendæ manibus frondes, intérque legendæ.
Inde vbi iam validis amplexæ ſtirpibus vlmos
Exierint, tunc ſtringe comas, tunc brachia tonde:
(Antè reformidant ferrum) tunc denique dura
Exerce imperia, & ramos compeſce fluentes.

Quod ſupereſt] Secundum præceptum de fœcundis ſeminibus vineaticis. *Stercore*] Lapide arenario, ſaxo. *Premes*] Defodies in ſcrobem. *Virgulta*] Vt taleas, malleolos ſeu viuiradices. *Fimo*] Columella libri tertij capite decimo quinto: Idē quoque pœnus author, probat vinacea permiſtis ſtercore, depoſitis ſeminibus in ſcrobē vites mouere, quòd illa prouocēt & eliciant nouas radiculas: Hæc per hyemem frigidam & humidam inferre calorem tempeſtiuum, ac per æſtatem virentibus alimentum & humorem præbere. Si verò ſolum,

cui

cui vitis committitur, videtur exile, longiùs accerſitam pinguem humum ſcrobibus inferre cenſet: quod an expediat, regionis annona, operarúmque ratio nos docebit. Idem tertio capite de arboribus: In terram bene paſtinatam ac ſtercoratam ſarmentum defigito. *Occule*] Columella ibidem quàm diligentiſſimè iubet obrui eo loco, vnde neque pluuias, neque ventos ſentire poſſit: & Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo ſecundo: Operitóque ac bene occultato. *Lapidem bibulum*] Columella ibidem, Aptiſſima vitibus terra eſt arenoſa, ſub qua conſiſtit dulcis humor: probus conſimilis ager, cui ſubeſt tophus: æquè vtilis congeſta & mota terra: Sabulum quoque, cui ſubeſt dulcis argilla. Idem libri tertij capite decimo quinto diſponi paucos lapides iubet, qui ſinguli non excedant quinque librarum pondus. Hi videntur, vt Mago prodit, & aquas hyemis, & vapores æſtatis propulſare radicibus. Quem ſecutus Virgilius, tutari ſemina & muniri ſic præcipit: Hæc ille: & Plinius libri decimi ſeptimi capite vndecimo: Aliqui lapides rotundos ſubiici malunt, qui & continent humorem & tranſmittunt: non item planos facere. *Saxo*] Hoc Columella videtur improbare libri tertij capite decimo quinto: Saxa, ait, ſumma parte terræ, & vites & arbores lædunt: imâ refrigerant, libri de arboribus capite tertio. *Seminibus*] Octauum de repaſtinatione, vbi & pulueratio videtur exponi: Crebrò fodito: capita vitium putata circunfodito: arare incipito: vltrò citróque ſulcos perpetuos ducito: Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo ſecundo: vbi & dicitur foſſione puluerem excitatum contra ſoles nebuláſque prodeſſe.

Bidentes] Id eſt Bidentibus ſeu bipaliis & paſtinis paſtinare. *Aut preſſo*] Si arbuſtiuæ ſint vites, de quibus hîc præcipuè. *Tum leues*] Nonum de pedatione vitium: Fit autem iugum pertica aut arundine aut crine funiculóue: Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo primo. Calamos igitur hîc arundinem Virgilius

lius dicit:Deputantur autem his pedamentis à Plinio libri decimi ſeptimi capite viceſimo, ſalix, arundo, populus alba, caſtanea, eſculus, fraxinus, laurus, perſica, corylus, malus, ſambucus. *Tabulata*] Columella libri quinti capite ſexto docet vlmorum ramulos paulatim detorqueri, & cùm adoleſcere cœperint, falce formari, tabulatáque inſtitui: hoc enim nomine vſurpant agricolæ, ramos truncóſque, prominentéſque. Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo tertio tabulatorum formam etiam planiùs oſtendit: Et vlmus detruncata à media, inter ramorum ſcamna digeritur: nulla ferè viginti pedum altiore arbore: tabulata earum ab octauo pede altitudinis dilatantur in collibus ſiccíſque agris: à duodecim in campeſtribus & humidis. Ibidem etiam paulò antè in ſummis tabulatis laudatiora vina gigni, ſicut vberiora imis: Hæc ille: vnde intelligimus tabulata in arbuſto eſſe veluti domicilia vitium, cubiculis etiam diſtincta. *Ac dum*] Decimum de pampinatione & frondatione, manu non ferro facienda. *Palmes*] Palmes, eſt ſurculus vitis anniculus, qui gemmas emittit, quæ deinde in virgulas abeunt, & palmæ cuiuſdam digitos faciunt. *Manibus*] Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo ſecundo vitem nouellam tum reſecari cùm erit tempus, vbi valebit. Idem libri decimi octaui capite viceſimo ſeptimo: Cùm pampini quatuor digitos lõgitudine expleuerint, tum pampinandi tempus eſt. *Comas*] Sic duodecimo AEneidos,

—poſuitque comas & brachia ferro.

Texendæ ſepes etiam, & pecus omne tenendum eſt:
Præcipuè dum frons tenera, imprudénſque laborum:
Cui, ſuper indignas hyemes, ſolémque potentem,
Syluestres Vri aſsiduè, capreæque ſequaces
Illudunt:

Illudunt: paſcuntur oues, auidæque iuuencæ.
Frigora nec tantùm cana concreta pruina,
Aut grauis incumbens ſcopulis arentibus æſtas:
Quantum illi nocuere greges, duríque venenum
Dentis, & admorſo ſignata in ſtirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & veteres ineunt proſcenia ludi:
Præmiáque ingentes pagos, & compita circum
Theſeidæ poſuere: atque inter pocula læti
Mollibus in pratis vnctos ſaliere per vtres.
Necnon Auſonij Troia gens miſſa, coloni
Verſibus incomptis ludunt, riſúque ſoluto:
Oráque corticibus ſumunt horrenda cauatis:
Et te Bacche, vocant per carmina læta: tibíque
Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu:
Complentur vallésque cauæ, ſaltúſque profundi,
Et quocunque deus circùm caput egit honeſtum.
Ergo ritè ſuum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancéſque & liba feremus:
Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram:
Pinguiáque in verubus torrebimus exta colurnis.

Texendæ] Redit ad quartum præceptum de defenſione contrariorum, vt ſepiantur vites aduerſus pecoris morſus: Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo ſecundo: Gemmante vite arcendum procul eſſe pecus, ſed maximè lanatum, quoniam facillimè auferat gemmas. *Vri*] Vri, ſunt è genere ferorum boum, quos vulgus imperitè Bubalos vocat, cùm Bubalos gignat Africa, vituli potius ceruice: Germania autem, Vros, ait Plinius libri octaui capite decimo quinto. Sunt autem, Vri

in

in Hyrcinia ſylua paulò minores elephantis, ſpecie & colore & figura tauri: magna vis eorum & velocitas: neque homini,neque feræ,quam conſpexerint, parcũt, ait Cæſar libro ſexto. *Capreæque ſequaces*] De capreis fuit ecloga ſecunda ad illum locum:

Præterea duo,nec tuta mihi valle reperti Capreoli.

Sequaces autem à velocitate cognominantur,vt fugaces decimo AEneidos,

—ſi fortè fugacem
Conſpexit capream.

Frigora] Amplificatur propoſitum detrimentum, primùm à Minorum collatione,quòd minus hyems & æſtas noceant. *Non aliam*] Secundus locus amplificationis,ex adiuncta hirci immolatione , propterea quòd vites rodat : qua occaſione Orgya latinis exponuntur. *Caper*] Caper pro hirco ſumitur, vt paulò pòſt propriè:

Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram.

Et ſic Ouidio appellatur primo Faſtorum, vbi im molatio hæc deſcribitur:

Sus dederat pœnas,exemplo territus huius
Palmite debueras abſtinuiſſe caper.
Quem ſpectans aliquis dentes in vite prementem,
Talia non tacito verba dolore dedit:
Rode caper vitem,tamen hinc cùm ſtabis ad aras,
In tua quod ſpargi cornua poſſit,erit.

Proſcenia] Pulpita ante ſcenam,vnde iudicia exercentur, proſcenia dicuntur. *Præmiáque*] Hircum pro præmio poſuere:τράγος enim,id eſt hircus,vnde Tragrœdia dicta eſt:& hîc Tragrœdię origo declaratur. De hoc etiã Horatius in arte poëtica,

Carmine qui tragico vilem certauit ob hircum.

Ingentes] Pierius(Ingeniis)legendum cenſet,vt ſit ſenſus,Poëtis,qui homines ingenioſi ſunt. *Pagos & compita*] Sic Horatius in arte,

Quos circum pagos & circum compita victor.

Theſidæ]

Theſeidæ] Athenienſes, quorum rex Theſeus fuit, ab eis conſecratus. *Mollibus*] Deſcribit ἀσκώλια, ludos Athenienſium, quibus in medio theatro ſuper vtres inflatos vnctóſque vno tantùm pede ſaltabatur, vt lapſi riſum excitarent. Virgilius nõ theatrum notat, ſed prata, quia de ruſticis vinitoribus loquitur. *Necnon*] Eadem Orgya docet à Latinis ſimiliter celebrari. *Troia*] Sic AEneidos primo:

Inferrétque deos Latio: genus vnde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.

Incomptis] Sic primo Georgico:

—neque antè
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,
Quàm Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus incompoſitos, & carmina dicat.

Oráque] Periphraſis eſt perſonæ, quia caput & os tectum vndique, vnáque tantùm vocis emittendæ via peruiũ: Gellibrius liquinti capite ſep timo: de quo Horatius in Arte:

Ignotum Tragicæ genus inueniſſe Camœnæ
Dicitur, & plauſtris vexiſſe poëmata Theſpis,
Quæ canerent, ageréntque peruncti fæcibus ora.
Poſt hunc, perſonæ paleæque repertor honeſtæ
AEſchylus, & modicis luſtrauit pulpita lignis.

Oſcilla] Ab os, fit oſciculum, vnde oſcillum: alij tamẽ ab (oſculum) deriuant. Macrobius de oſcillis ſic ſcribit in Saturnalibus lib. primi capite ſexto: Herculem ferũt poſteà cum Geryonis pecore per Italiam reuertentem, ſuaſiſſe illorum poſteris, vt fauſtis ſacrificiis infauſta mutarent, inferentes Diti non hominum capita ſed oſcilla ad humanam effigiem, arte ſimulata: & aras Saturnias, non mactando viros, ſed accenſis luminibus excolentes: quia non ſolùm virum, ſed lumina, φῶτα ſignificant. *Hinc omnes*] Hîc finis eſt Orgyorũ, vt Bacchus propitiatus vites fœcundet. *Pubeſcit*] Hac item metaphora Plinius vtitur libri decimi ſeptimi capite viceſimo

mo ſecundo, cùm ait inimicos & pubeſcente vua raſtros. quod pro(gemmare) Columella dicit, libri quarti capite viceſimo ſeptimo: Si palmis incipientibus progemmantibúſque foſſorum immiſeris, magnam partẽ vindemiæ decuſſeris. *Valléſque*] Id eſt campeſtres & montanæ vites, & denique genus omne vitium.

Ergo] Concluduntur Orgya, epulari conuiuio: quale iam fuit:

Hîc laticis, qualem pateris libamus & auro,
Inflauit, cùm pinguis ebur Tyrrhenus ad aras:
Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.

Liba] Ex farre, melle, oleo facta. *Stabit*] Verbum eſt Pontificale. Obſeruatum eſt (ait Macrobius in Saturnalibus libri tertij capite ſexto) à ſacrificantibus, vt ſi hoſtia, quæ ad aras duceretur, fuiſſet vehementiùs reluctata, oſtendiſſétque ſe inuitam altaribus admoueri, moueretur, quia inuito deo eam offerri putabant: quæ autem ſteriſſet oblata, hanc volenti numini dari exiſtimabant. hinc nono AEneidos:

Et ſtatuam ante aras aurata fronte iuuencum.

& hîc: *Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram.*
Sacer] Deuotus deo. *Verubus*] Sic AEneidos primo,
——verubúſque trementia figunt.

Eſt etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquã exhauſti ſatis eſt. nanque omne quotãnis
Térque quatérque ſolum ſcindendum: glebáque verſis
AEternùm frangenda bidentibus: omne leuandum
Fronde nemus. redit agricolis labor actus in orbem:
Atque in ſe ſua per veſtigia voluitur annus.
Et iam olim, ſeras poſuit quum vinea frondes,
Frigidus & ſyluis Aquilo decuſſit honorem:
Iam tum acer curas venientem extendit in annum
Ruſticus: & curuo Saturni dente relictam
Perſequitur vitem attondens, fingítque putando.

Primus

Primus humum fodito:primus deuecta cremato
Sarmenta,& vallos primus ſub tecta referto:
Poſtremus metito.bis vitibus ingruit vmbra:
Bis ſegetem denſis obducunt ſentibus herbæ:
Durus vterque labor,Laudato ingentia rura,
Exiguum colito.necnon etiam aſpera ruſci
Vimina per ſyluam,& ripis fluuialis arundo
Cæditur:incultique exercet cura ſalicti.
Iam vinctæ vites,iam falcem arbuſta reponunt:
Iam canit extremos effœtus vinitor antes.
Sollicitanda tamen tellus,puluiſque mouendus;
Et iam maturis metuendus Iuppiter vuis.

Eſt etiam] Repetitur octauum præceptum de paſtinatione & occatione iteranda. *Exhauſti*] De hac diligentia,Columella libri quarti capite tertio:de quo mox rurſum:Et Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo ſecundo: AEſtate poſt ſingulos rores confodi vineã iubent:alij vetant gemmantem,ſatíſque eſſe vineam hoc anno confodi ab æquinoctio verno ad Vergiliarum exortum,ad exortum Canis,& nigreſcente acino: Quidã ita determinant, veterem ſemel à vindemia ante Brumam,cùm alij ablaqueare & ſtercorare ſatis putẽt: Iterum ab Idibus Aprilis antequàm concipiat,& cùm defloruerit,variante ſe vua. Peritiores affirmant, ſi iuſtò ſæpius fodiatur,in tantum tenereſcere acinis, vt rumpatur:quæ fodiuntur antè feruentes horas diei,fodiendas conuenit. *Omne leuandum*] Decimum de pampinatione iteranda, de qua ſic Plinius ibidem:Paſtinatio verna in confeſſo eſt ab Idibus Maiis intra dies decẽ, vtique antequam florere incipiat,& eam infra lignum debere fieri:de ſequente,variant ſententiæ: cùm defloruerit,aliquando pampinãdum putant:alij ſub ipſa maturitate.Idem poſteà libri decimi octaui capite viceſimo

mo ſeptimo, ait circa octauum Calendas Iulij vineas pampinari. *Redit*] Veteres annum à circuitu vocabant, quia (an) pro (circum) ſolebant ponere, ait Macrobius ſecundo libro in Scipionis ſomnium. Et huc ſpectat Cleobuli ænigma de patre & duodecim filiis forma diſparibus: & quãuis ſinguli intereant, omnibus tamen immortalibus: vide Laërtium in Cleobulo. *Et iam*] Vndecimum de ablaqueatione, quæ fit cùm radices ſummæ, & ſoboles circunfoſſa terra amputantur, poſteáque truncus terra obruitur: Columella libri quarti capite nono. Fit autem poſt vindemiam ablaqueatio, & antè Brumam, ait Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo ſecundo. *Frigidus*] Seruius ait hunc verſum Varronis eſſe. *Curuo Saturni dente*] Periphraſis eſt falcis vinitoriæ, quæ cultro ſiue ſcralpro, roſtro ſecuri ſecat, & mucrone pungit: Columella libri quinti caput viceſimum quintum in eius forma deſcribenda conſumpſit: Saturno autem falx ideo tribuitur, quia κρόνος, Saturnus & tempus eſt: at tempore, tanquam falce omnia ſecantur & abſumuntur. *Primus*] Duodecimum & poſtremum præceptum eſt, quò multa cumulantur, ſed diligentia imprimis commendatur. *Vallos*] Palos, ſudes: propriè autem hîc pedamenta, ſtatumina, adminicula, ridicas, authores rei ruſticæ nominant. *Bis vitibus*] Ideo bis paſtinandum, vere & circa octauum Calendas Iulij, vt iam ex Plinio diximus. *Bis ſegetem*] De hoc primo Georgico,

--vt mala culmos
Eſſet rubigo, ſegníſque horreret in aruis
Carduus: intereunt ſegetes, ſubit aſpera ſylua,
Lappæque tribulíque--

Vterque labor] Pampinandi & ſarriendi. *Laudato*] Propter hos infinitos labores, modicus fundus à poëta laudatur: Laudato latifundia locupletum, ſed agro modico contentus eſto. Columella libri quarti capite tertio totus eſt in explicatione huius ſententiæ: Et

Græcinus ſumit exemplum Paridij cuiuſdam duas filias habentis, & fundum vinea conſitum: cuius cùm tertiam partem maiori filiæ nubenti dediſſet, nihilominùs tamen æquè magnos fructus è reliquis duabus partibus capiebat: Minorem deinde filiam nuptui collocauit, dimidia parte reliqui agri: Nec ſic ex priſtino cultu detraxit. Quo quid conijcit, niſi meliùs cultam ſcilicet eſſe tertiam fundi partem, quàm anteà vniuerſam? Idem Plinius libri decimi octaui capite ſexto: Quippe, ait, ita cenſebant, ſatius eſſe minùs ſerere, & meliùs arare. Qua in ſententia video Virgilium fuiſſe: verúmque confitentibus latifundia Italiam perdidêre. *Necnon*] Perſequitur labores vinitoris, de viminibus ex ruſco, ſalice, arundine tegendis. *Ruſci*] De ruſco diximus ecloga ſeptima:

Immò ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior ruſco.

Inculti] Nullius reditus tempeſtatum ſecurior, quàm ſalicti, vt iam dictum. *Antes*] Vinearum extremos ordines: vel materias, quibus vineæ clauduntur. *Sollicitanda*] Colendo, atando, aut paſtinando: & diſſimilitudinis propoſitio ſymbolum ſuum non habet: Quãuis putet vinitor ſe ad extremos antes perueniſſe, tamen eſt ſolicitanda, id eſt aranda: Nam ſolicitare, propriè eſt ſolum ciere & mouere, vt Tibullus dixit,

Et teneram ferro ſollicitauit humum.

Puluíſque] Pulueratio hæc etiam priùs propoſita:

--ſupereſt deducere terram:
Sæpiùs ad capita--

Iuppiter] Aëris tempeſtas & varietas. *Contrà*] Amplificatur vitium labor diſſimilitudine reliquarum arborum: quarum cultus non omnino nullus eſt, vt videtur Virgilius dicere, ſed ſimplicior, vt Columella confitetur libri quinti capite ſeptimo.

Contrà, non vlla eſt oleis cultura: neque illæ
Procuruam expectant falcem, raſtróſque tenaces,

Quum

Quum ſemel hæſerunt aruis,auráſque tulerunt:
Ipſa ſatis tellus,quum dente recluditur vnco,
Sufficit humorem,& grauidas cum vomere fruges.
Hoc pinguem,& placitam paci nutritor oliuam.
Poma quoque vt primùm truncos ſenſere valenteis,
Et vires habuere ſuas:ad ſidera raptim
Vi propria nituntur,opíſque haud indiga noſtræ.
Nec minùs interea fœtu nemus omne graueſcit,
Sanguineíſque inculta rubent auiaria baccis.
Tondentur cytiſi:tædas ſylua alta miniſtrat:
Paſcuntúrque ignes nocturni,& lumina fundunt.
Et dubitant homines ſerere,atque impendere curam?
Quid maiora ſequar?ſalices,humiléſque geniſtæ,
Aut illæ pecori frondem,aut paſtoribus vmbram
Sufficiunt,ſepémque ſatis,& pabula melli.
Et iuuat vndantem buxo ſpectare Cytorum,
Nariciæque picis lucos:iuuat arua videre
Non raſtris hominum,non vlli obnoxia curæ.
Ipſæ Caucaſeo ſteriles in vertice ſyluæ,
Quas animoſi Euri aſsiduè frangúntque ferúntque:
Dant alios aliæ fœtus:dant vtile lignum
Nauigiis pinos,domibus cedróſque,cupreſſóſque.
Hinc radios triuere rotis,hinc tympana plauſtris
Agricolæ:& pandas ratibus poſuere carinas.
Viminibus ſalices fœcundæ,frondibus vlmi:
At myrtus validis haſtilibus:& bona bello
Cornus:Ityreos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliæ læues,aut torno raſile buxum,
Non formam accipiunt,ferróque cauantur acuto.
Necnon & torrentem vndam leuis innatat alnus
Miſſa Pado:necnon & apes examina condunt

Corticibúſque cauis, vitioſæque ilicis aluo.

Contrà] Primùm de olea dicitur, quòd cultum nullum requirat: In quo ab omnibus Virgilio reclamatur: Cato enim putari, ablaqueari, ſtramentis & amurca aquæ permiſta circunfundi iubet: Idem ferè Columella, libri de arboribus capite decimo ſeptimo: & Plinius libri decimi quinti capite primo: Virgilius dixit oleas nec deſiderare raſtros, nec falcem aut curam: Sine dubio in his cœlum maximè ſolúmque referre, veruntamen attondentur ſicut & vites, atque etiam interradi gaudent: Conſequens earum vindemia: árſque vel maior oleum quàm muſta temperandi. Idem rurſus libri decimi ſeptimi capite decimo octauo: Vetus oliuetum ab æquinoctio verno circa Vergiliarum exortum interradi alternis annis meliùs inuentum: Item muſcum circundare radici: circunfodi autem omnibus annis à ſolſtitio duûm cubitorum ſcrobe, pedali altitudine, ſtercorari tertio anno. *Procuruam falcem*] Qua putentur: ſic antè

–Saturni dente recuruo.

Auráſque tulerunt] Ventis ferendis ſunt aſſuefactæ. *Placitam paci*] Oliua, pacis inſigne, arbor Palladis ſic iam facta:

Palladia gaudet ſylua viuacis oliuæ.

Nutritor] Nutrito: Deponens hoc verbum veteribus fuiſſe hic locus indicat. *Poma quoque*] Secundus locus de pomiferis arboribus. *Nec minùs*] Tertius locus de frugiferis arboribus ſylueſtribus. *Auiaria*] Auium domicilia, nemora nempe ſecreta: Sic anteà dixit,

Antiquáſque domos auium–

Tondentur] Quartus locus de variis arboribus, quarum vtilitates partim è fructu, partim è materia commemorantur. *Cytyſi*] De quibus ecloga prima,

Florentem cytyſum & ſalices carpetis amaras.

Quomodo ſuum, iumentorum, apum, nutricum etiam

etiam lactis inopia laborantium cibus ſit. *Tædas*] In Europa ſex genera ſunt arborum reſinam ferentium, pinus, pinaſter, picea, abies, larix, tæda propriè dicta, abundans ſucco, liquidior quàm picea, flammis ac lumini ſacrorum etiam grata. *Et dubitant*] Epipthonematis ſpecie eſt intelligendum: Denique propter tot egregias arborum naturalium commoditates, quidam dubitant, vtrum ſatione ſit opus, ac non potiùs naturâ contenti eſſe debeamus. *Salices*] De iis iam dictum,

--& glauca canentia fronde ſalicta.

Pecori] *--Nec ſalices carpetis amaras,*

fuit ecloga prima. *Melli*] Sic ecloga prima, ſepes:

Hyblæis apibus florem depaſta ſalicti.

Et Plinius libri viceſimi primi capite ſecundo ait geniſtam apibus eſſe gratiſſimam: Ideóque vt idem eiuſdem libri capite quarto, aluei exitus geniſtis tritis illinitur, ne apes diffugiant. *Cytorum*] Cytorus, mons Paphlagoniæ, in quo buxus eſt plurima, vt in Pyrenęis montibus & Berecynthio tractu: Plinius libri decimi ſexti capite decimo ſexto. *Naryciæque picis*] Pix, nihil aliud eſt (ait Ruellius) quàm fluxus combuſtę in tæda ſua reſinæ. Narycium autem, oppidum eſt Locrorum:

Hinc & Naryciĳ poſuerunt mœnia Locri,

tertio AEneidos: Aſia verò picem Indicam maximè probat, Græcia Piericiam, Virgilius Naryciam: Plinius libri decimi quarti capite viceſimo. *Caucaſeo*] Caucaſus, mons inter Iberiam & Albaniam, Ptolemæo authore. *Pinos*] Quia aduerſus cariem tineáſque firmiſſimæ: Plinius libri decimi ſexti capite quadrageſimo ſecundo. *Cedróſque cupreſſóſque*] Propter eandem cauſſam, vt ibidem Plinius: tum quia neque rimam, neque fiſſuram capiant, vt eiuſdem libri capite quadrageſimo: vbi videbis è cedrinis trabibus tectum Epheſiani templi fuiſſe. Item libros Numæ, quia cedrati eſſent, quingentos triginta annos durauiſſe videbis apud eundem libri decimi tertiĳ capite decimo tertio. *Tympana*]

Tecta vehiculorum. *Vlmi*] Latinæ videlicet, quæ ſunt denſiore folio, vt iam patuit. *At myrtus*] Quomodo priùs eſt dictum,

--*Solido Paphiæ de robore myrtus,*

Cornus] Corni lignum non aliò penè quàm ad radios rotarum vtile : aut ſiquid cuneandum ſit, in ligno clauiſque figendum ſeu ferreis: Plinius libri decimi ſexti capite quadrageſimo. *Ityreos*] Ityria, vrbs in Tauro Parthiam verſus. *Taxi*] De quibus iam bis,

--*Aquilonem & frigora taxi*:

Item, --*taxique nocentes.*

Tiliæ] Materies huius arboris teredinem non ſentit, proceritate perquàm modica, verùm vtilis: Plinius libri decimi ſexti capite decimo ſexto: Imò ad mille vſus petenda : Plinius libri decimi octaui capite viceſimo octauo : Eadem ſcutis faciendis aptiſſima : Plinius libri decimi ſexti capite quadrageſimo *Raſile*] Tanquam raſibile dixit: nam raſile pro tonſo & raſo ſumitur:

Raſilis hinc ſummam mordebat fibula veſtem.

Et raſile modò Virgilius dixit: vt AEneidos nono,

--*volubile buxum.*

Buxum] Imprimis verò materies honorata buxo eſt rarò criſpicanti, nec niſi radice, cætero læuis: quies materię ſilentio quodam & duritie ac pallore commendabilis: In ipſa verò arbore, topiario opere: Plinius libri decimi ſexti capite decimo ſexto. *Alnus*] De qua priùs ad illum locum

--*craſſiſque paludibus alni,*

Quid memorandum æquè Baccheïa dona tulerunt?
Bacchus & ad culpam cauſas dedit: ille furenteis
Centauros letho domuit, Rhœtúmque, Pholúmque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
O fortunatos nimium, ſua ſi bona norint,
Agricolas! quibus ipſa procul diſcordibus armis,

Fundit

Fundit humo facilem victum iuſtiſsima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis
Manè ſalutantum totis vomit ædibus vndam,
Nec varios inhiant pulchra teſtudine poſtes,
Illuſáſque auro veſtes, Ephyreïaque æra,
Alba nec Aſſyrio fucatur lana veneno,
Nec caſia liquidi corrumpitur vſus oliui:
At ſecura quies, & neſcia fallere vita,
Diues opum variarum: at latis otia fundis,
Speluncæ, viuíque lacus: at frigida Tempe,
Mugitúſque boum, molléſque ſub arbore ſomni
Non abſunt: illis ſaltus, ac luſtra ferarum,
Et patiens operum, paruóque aſſueta iuuentus,
Sacra deûm, ſanctíque patres: extrema per illos
Iuſtitia excedens terris veſtigia fecit.
Me verò primùm dulces ante omnia Muſæ,
(Quarum ſacra fero ingenti perculſus amore)
Accipiant, cælíque vias & ſidera monſtrent,
Defectus ſolis varios, lunæqúe labores:
Vnde tremor terris: qua vi maria alta tumeſcant
Obicibus ruptis, rurſúſque in ſe ipſa reſidant:
Quid tantùm Oceano properent ſe tingere ſoles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.
Sin, has ne poſsim naturæ accedere partes,
Frigidus obſtiterit circum præcordia ſanguis:
Rura mihi, & rigui placeant in vallibus amnes:
Flumina amem, ſyluáſque inglorius. ô, vbi campi,
Sperchiúſque, & virginibus bacchata Lacænis
Taygeta: ô, qui me gelidis in vallibus Hæmi
Siſtat, & ingenti ramorum protegat vmbra.
Fœlix qui potuit rerum cognoſcere cauſas:

Atque metus omneis,& inexorabile fatum
Subiecit pedibus,ſtrepitúmque Acherontis auari.
Fortunatus & ille,deos qui nouit agreſteis,
Panáque,Syluanúmque ſenem,Nympháſque ſorores.
Illum non populi faſces,non purpura regum
Flexit,& infidos agitans diſcordia fratres:
Aut coniurato deſcendens Dacus ab Iſtro:
Non res Romanæ,perituráque regna:neque ille
Aut doluit miſerans inopem,aut inuidit habenti.
Quos rami fructus,quos ipſa volentia rura
Sponte tulere ſua,carpſit:nec ferrea iura,
Inſanúmue forum,aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alij remis freta cæca:ruúntque
In ferrum:penetrant aulas & limina regum.
Hic petit excidiis vrbem,miſeróſque Penates,
Vt gemma bibat,& Sarrano dormiat oſtro.
Condit opes alius,defoſſóque incubat auro.
Hic ſtupet attonitus roſtris:hunc plauſus hiantem
Per cuneos(geminatur enim plebíſque patrúmque)
Corripuit.gaudent perfuſi ſanguine fratrum,
Exilióque domos & dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quærunt ſub ſole iacentem.
Agricola incuruo terram dimouit aratro.
Hinc anni labor:hinc patriam,paruóſque nepotes
Suſtinet:hinc armenta boum,meritóſque iuuencos.
Nec requies,quin aut pomis exuberet annus,
Aut fœtu pecorum,aut Cerealis mergite culmi:
Prouentúque oneret ſulcos,atque horrea vincat.
Venit hyems:teritur Sicyonia bacca trapetis:
Glande ſues læti redeunt:dant arbuta ſyluæ:
Et varios ponit fœtus autumnus,& altè

Mitis in apricis coquitur vindemia ſaxis.
Interea pendent dulces circum oſcula nati:
Caſta pudicitiam ſeruat domus: vbera vaccæ
Lactea demittunt: pinguéſque in gramine læto
Inter ſe aduerſis luctantur cornibus hœdi.
Ipſe dies agitat feſtos: fuſíſque per herbam,
Ignis vbi in medio, & ſocij cratera coronant:
Te libans Lenæe vocat: pecoríſque magiſtris
Velocis iaculi certamina ponit in vlmo:
Corporáque agreſti nudat prædura palæſtra.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini,
Hanc Remus & frater: ſic fortis Hetruria creuit:
Scilicet & rerum facta eſt pulcherrima Roma,
Septémque vna ſibi muro circundedit arces,
Ante etiam ſceptrum Dictæi regis, & antè
Impia quàm cæſis gens eſt epulata iuuencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Necdum etiam audierant inflari claſſica, necdum
Impoſitos duris crepitare incudibus enſes.
Sed nos immenſum ſpatiis confecimus æquor:
Et iam tempus equûm fumantia ſoluere colla.

Quid memorandum] Antapodoſis de vitibus, quæ pares fructus non habent, imò malorum cauſſæ ſunt.

Centauros] Centauri, populi ſunt Theſſaliæ, qui primi equitarunt, inter quos Rhecus, Pholus & Hylæus numerantur. Pholus cùm Herculem hoſpitio ſuſcepiſſet ad Pyrithoi nuptias venientem, orto inter epulas iurgio occiſus eſt, & in eius vltionem Hercules reliquos Centauros profligauit. *Lapithis*] Item Theſſalis. *O fortunatos*] Digreditur ad extremum in laudes vitæ ruſticę, ex adiunctis naturæ bonis. *Iuſtiſſima*] Iuſta eſſet ſi tantùm

tum redderet,quãtum accepit:At(vt eſt in Catone maiore Ciceronis)nunquam ſine vſura reddit quod accepit,ſed aliàs minore,plerumque maiore cum fœnore.

Si non] Secundus laudis locus è diſſimilitudine vitæ vrbanæ & ruſticæ:propoſitio præcedit de vita politica, è turba clientum, magnificentia ædium,veſtium,vaſorum,vnguentorũ. *Salutantum*] Quibus ſportula dabatur:Matutina autẽ hora prima inæquali & ſecũda clientes,dominos ſuos ſalutabant,vt Martialis libro quarto,

Prima ſalutantes atque altera continet hora,

Et eorum multitudinem Virgilius modò vocat vndam, quia inſtar vndæ præ turba fluctuat. *Inhiant*]Sic Plautus in Truculento loquitur;

Illum omnes inhiant.

Cicero tertia Catilinaria dixit vberibus inhiare. *Teſtudine*] Indicâ,intellige:Teſtudines enim tantæ magnitudinis mare Indicũ emittit, vt ſingulares ſuperficies, habitabiles caſas integãt:atque inter inſulas rubri præcipuè maris,his nauigant cymbis. Teſtudinum autem putamina ſecare in laminas, lectóſque & repoſitoria his veſtire Carbilius Pollio inſtituit:prodigi & ſagacis ad luxuriæ inſtrumenta ingenij: Plinius libri noni capite decimo & vndecimo. Lucanus verò etiam teſtis eſt fores Indica teſtudine ornari:

—foribus teſtudinis Indæ.

Tecta ſedent fuluo maculas diſtincta ſmaragdo.

Illuſas] Intextas artificio tanquam ludo Phrygionis. *Ephyreia*]Ephyra primùm,Corinthus deinde vrbs eadẽ dicta eſt:quantùm verò celebratum ſit æs Corinthium, quod caſus miſcuit capta Corintho, Plinius author eſt libri triceſimi tertij capite ſecundo. *Aſſyrio*] Aſsyrium venenum,purpuram dicit,quia in Aſſyria primùm reperta eſt. *Nec caſia*]De caſia,ſecunda ecloga diximus,vt Virgilio ſit herba, frutex Plinio: oliuo autem cum ea diſſoluto vnguentum fiebat, de quo Perſius ſecunda Satyra;

Nec

Nec ſibi corrupto caſiam diffundit oliuo.

Veteres autem Romani & Græci vnguentis vtebantur, non odoris tantùm gratia, ſed valetudinis. Pollionem Romulum, centeſimum annum excedentem, cùm Diuus Auguſtus hoſpes interrogaret, quâ nam ratione maximè vigorem illum animi corporíſque cuſtodiſſet, ille reſpondit, Intus mulſo, foris oleo: Habebant verò Aliptæ, id eſt vnctores, in corporibus vngendis, non ſolùm virium, ſed coloris etiam rationem, vt Cicero ad Lentulum: & id hora nona Romanis vſitatum fuit:

Sufficit in nonam nitidis octaua palæſtris;

Martialis libro quarto. *At ſecura*] Antapodoſis diſſimilitudinis de vita ruſtica, & eius bonis, quiete, ſimplicitate, diuitiis & deliciis ruſticis, frugalitate, religione. De ſimplicitate Cato ſic in prœmio rei Ruſticæ, minimè malè cogitantes agricolas ait. *Viniquе lacus*] Tales ſunt laudes ruſticorum prima ecloga:

Fortunate ſenex, hîc inter flumina nota,
Et fontes ſacros frigus captabis opacum.

Item ecloga ſeptima:

Et ſiquid ceſſare potes, requieſce ſub vmbra:
Huc ipſi potum venient per prata iuuenci:
Hîc viridis tenera prætexit arundine ripas
Mincius, éque ſacra reſonant examina quercu.

Tempe] In Theſſalia fluuius eſt Peneus ante cunctos claritate, intérque Oſſam & Olympum nemoroſa conualle defluens quinque ſtadiis, dimidio eius ſpatio nauigabilis. In eo curſu Tempe vocantur, quinque millium paſſuum longitudine & fermè ſeſquiiugeri latitudine vltra viſum hominis, attollentibus ſe dextra læuáque leniter connixis iugis: Intùs ſua luce viridante allabitur Peneus, viridis calculo, amoenus circa ripas gramine, canorus auium concentu: Hæc Plinius libri quarti capite octauo. Hîc verò per ſynecdochen omnis locus amœnitate cõſimili ſignificatur: cuiuſmodi ſũt in

Bœotia

Bœotia, Teumeſia, in Sicilia, Heloria: Ideóque Plinius ad aliorum differentiam dicit Theſſalica tempe libri triceſimi primi capite ſecundo. *Iuſtitia*] Fabula eſt primo metamorphoſeos:

Victa iacet pietas, & virgo cæde madentes
Iuſticia excedens terris veſtigia fecit.

Me verò] Secundo loco comparatur uita ruſtica cum philoſophica, præſtantiore quidem, ſed cui ruſtica ſit proxima. Philoſophia verò phyſica per quatuor partes notatur, aſtrologiam, motus terræ, maris acceſſus & receſſus, dierum & noctium varietatem. *Labores*] Iopas in extremo primo AEneidos idē ferè cithara ſua cōcinit:

—cithara crinitus Iopas
Perſonat aurata, docuit quæ maximus Atlas:
Hic canit errantem Lunam, ſolíſque labores:
Vnde hominū genus & pecudes, vnde imber & ignes:
Arcturum, pluuiáſque, Hyadas geminóſque Triones:
Quid tantùm Oceano properent ſe tingere ſoles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.

Solis] Defectus ſolis fit interuentu Lunæ. *Labores*] Interuentu terræ. *Tremor terris*] Cauſſa prima tribuitur aſtris, ſed proxima ventis: de quo Plinius libri ſecundi capitibus ſeptuageſimo nono, octogeſimo, octogeſimo primo, ſecundo, tertio & quarto. *Maria*] Idem libri ſecundi capite nonageſimo ſeptimo: AEſtus maris accedere & reciprocare, maximè mirum eſt: vbi plura leges. *Oceano*] Tanquam horizonte & finitore lucis & diei. *Tardis*] Tardè venientibus, id eſt æſtiuis: nobis autem hyberni dies, breues ſunt, æſtiui longi: Ratio ex ſphæra cognoſcitur. *Sin has*] Redditio de vita ruſtica: Si philoſophus eſſe nequeam, ſin ruſticus: vbi adiunctę amœnitates ruris deſcribuntur. *Frigidus ſanguis*] Tenue & exiguum ingenium. Ad ſententiam Empedoclis alludit, animum, cordi ſuffuſum ſanguinem exiſtimantis, vt Cicero prima Tuſculana. *Rigui*] Qui rigāt, propriè enim riguum, rigatur: ſic pratum riguum opponitur ſiccando apud Columellā libri ſecūdi capite decimo ſeptimo. *Sperchiúſque*]

gae] Mons Theſſaliæ ortus è iugis Pelij mõtis. *Taygeta*] Mons Spartæ, qui & Taygetus dicitur: Cùm & vrbs tota corruit, & in monte Taygeto extrema montis quaſi puppis auulſa eſt: Cicero primo de Diuinatione. *Hæmi*] Montis Thraciæ cæteros eius ſpatij magnitudine ac ſublimitate ſuperãtis, mediámque Thraciam diuidentis: Plinius libri quarti capite vndecimo. *Felix*] Concluditur philoſophiæ felicitas prima, agriculturæ ſecunda. *Inexorabile*] Ineluctabile conſimili ſignificatione dicitur octauo Æneidos:

Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum.

De hoc in Fato Ciceronis abũdè diximus: Ineluctabile quamuis vulgo putatur, nequaquam tamen eſt, ſed philoſophiæ, medicinæ, temperantiæ pedibus ſubiicitur. *Acherontis*] Acheron, locus eſt in Campania montibus ſeptus, adeo vt nec orientem, nec occidentem ſolẽ poſſit aſpicere, ſed tantùm medium diem: de quo ſic Lucretius libri tertio:

Et metus ille foras præceps Acherontis agendus
Funditùs, humanam qui vitam turbat ab imo,
Omnia ſuffundens mortis nigrore: neque vllam
Eſſe voluptatem liquidam purámque relinquit.

Eſt Acheron non procul à Baijs, vbi Necromãtia exercebatur, cui vicina loca omnia ſulphuratis & calidis aquis ſcatẽt. *Deos agreſtes*] De quibus initio primi Georgici. *Nymphásque ſorores*] Dryades, Hamadryades, Oreſtiades, Limoniades, Naiades, ſyluarum, montium, pratorum, aquarum: quæ ſunt ſibi inter ſe ſorores. *Illum*] Repetitur diſſimilitudo vitæ politicæ, & propoſitio augetur ex adiunctis affectibus, ambitione, ſeditione, timore, commiſeratione, inuidia. *Faſces*] Honores & magiſtratus, quibus ſecures faſcibus virgarum alligatis præferuntur: Metonymia eſt. *Purpura*] Regnandi libido: Metonymia ſimilis eſt ſuperiori. *Infidos*] Vt Remum & Romulum, poſteáque Baſſianum & Caracalam filios Seueri. *Dacus*] Dacia à meridie Danubio, à Septẽtrione Sarmatia terminatur. Sæpe vero hi populi ſeptentrionales

nales in Romanos coniurauere ante Virgilium, & ſæpiùs etiam poſteà. *Iſtro*] Danubio, metonymia pro incolis Iſtri, qui coniurarunt. *Res Romanæ*] Diſſenſiones principium, vt tum fuere Bruti & Caſſij aduerſus Antoniū & Octauium. *Inopem*] Cùm ipſa ſua inopia & paupertate ſit contentus. *Quos rami*] Antapodoſis, Sed gratuitis naturæ fructibus agricola contentus eſt. *Nec ferrea*] Repetitur propoſitio vitæ politicæ, & latiùs augetur ſimilibus malis adiunctis, forenſi duritia, maris periculis, aulicis aſſentationibus, excidiis vrbium, popularis auræ ſtudio, parricidio. *Remis freta*] Sic Horatius epiſtola prima:

Impiger extremos currit mercator ad Indos
Per mare, pauperiem fugiens, per ſaxa, per ignes.

Gemma] Gemmato poculo. *Sarrano*] Sarra, vrbs Phœniciæ, quę Tyrus poſtea dicta eſt: cuius purpura pręcipuè laudatur. *Oſtro*] Oſtrum, muricis ac purpuræ liquor. *Attonitus*] Acclamationibus ſecundis, vel etiam aduerſis: quales Ciceroni contigiſſe, orationes eius demonſtrant. *Roſtris*] Forum & templum, Romæ roſtra dicebantur, vbi oratores ad populum concionari ſoliti: De quo Liuius libro octauo ab Vrbe condita, quomodo captis nauibus Antiatium, ex eorum roſtris ſuggeſtum in foro ſit extructum. *Cuneos*] Cunei, ſunt graduum ordines in theatro: de quorum fabrica Vitruuius libro primo, in quibus vulgò ſpectatores ſtabant inter ſedentiū ſubſellia: Virgilius quinto Aeneidos:

Nuncius Anchiſæ ad tumulum cuneóſque theatri
Incenſas perfert naues.

Agricola] Antapodoſis de labore agricolarum, vnde familiam & armenta ſuſtentat. *Nec requies*] Repetitur labor, & eius varij fructus explicantur. *Mergite*] Manipulo ſpicarum. *Horrea vincat*] Sic primo Georgico,

Illius immenſæ ruperunt horrea meſſes.

Sicyonia] Sicyon, vrbs Laconiæ, quam Aſopus fluuius alluit, olea lauróque virens. *Trapetis*] Trapetus, trapeti Catoni dicitur: eidē trapes trapetis: Columellæ autem trapetum:

trapetum: mola eſt olearia. *Intereà*] Amplificatio ex adiunctis voluptatibus, quibus agricolæ intereà fruũtur. *Fuſúſque per herbam*] Repetitur id à Virgilio 1. Aeneidos:

Iam victu reuocant vires, fuſíque per herbam
Implentur veteris Bacchi, pinguiſque farinæ.

Item quinto:

Ordine ahena locant alij, fuſíque per herbam
Subiiciunt verubus prunas, & viſcera torrent.

Vt videatur veterũ mos in menſis hîc ſignificari, qui eſt hodie Turcis. *Cratera coronant*] Id quoque veteris conſuetudinis eſt exemplum: conuiuæ enim primò poculum coronabant, vt ſua etiam capita, deinde libabant: quod repetit primo Aeneidos:

Crateras magnos ſtatuunt & vina coronant.

Item tertio apertiùs:

Tum pater Anchiſes magnum cratera corona
Induit, impleuítque mero, diuóſque vocauit
Stans celſa in puppi.

Itémque ſeptimo:

Certatim inſtaurant epulas, atque omine magno
Crateras læti ſtatuunt, & vina coronant.

Velocis iaculi] Talia certamina ſagittariorum & palæſtritarum deſcribuntur quinto Aeneidos:

Hanc olim] Confirmatio laudis ex teſtimoniis & humanis & diuinis. *Sabini*] Sabini, vt quidam exiſtimauere à religione & deorum cultu Seuini appellati. Plinius libri tertij capite duodecimo. *Remus*] De paſtorali vita Remi & Romuli Liuius libri primi initio.

Fortis Hetruria] Cuius imperium quondam vſque ad mare Siculum fuit. *Arces*] Colles: Repetitur autem hic verſus ſexto AEneidos:

Septémque vna ſibi muro circundabit arces.

Montes autem ſunt Capitolinus, Auentinus, Cælius, Exquilinus, Viminalis, Quirinalis, Palatinus. *Dictæi*] Dicte, mõs Cretæ, vbi Iupiter eſt educatus ab apibus:

Dictæo cœli regem pauère ſub antro,

quarto

quarto Georgico. *Impia*] Varro libri ſecūdi capite quinto:Bos ſocius hominum in ruſtico opere,&Cereris miniſter:ab hoc antiqui manus ita abſtineri voluerunt,vt capite ſanxerint,ſiquis occidiſſet.Prometheus verò primus bouē occîdit,ait Plinius libri ſeptimi capite quinquageſimo ſexto. *Aureus*] Id explicatur octauo AEneidos:

Aureaque,vt perhibent,illo ſub rege fuerunt
Secula:ſic placida populos in pace regebat.

Claſsica] Sonos tubarum,& ipſas interdum tubas.

Sed nos] Concluditur digreſſio laudis ruſticæ per allegoriam à Lūdis equeſtribus:Sed nos longiùs egreſſi & euagati ſumus.Cuius generis allegoria concluſum eſt primum Georgicum:

Vt cùm carceribus ſeſe effudere quadrigæ,
Addunt ſe in ſpatia,& fruſtrà retinacula tendens
Fertur equis auriga,nec audit currus habenas.

FINIS SECVNDI GEORGICI.

P. RAMI ELOQVENTIAE ET PHILOSOPHIAE PROFESSORIS Regij prælectiones in tertium Georgicum.

Argumentum tertij Georgici.

PRAECIPITVR tertio Georgico de pecoribus, vt erat propoſitum initio primi Georgici:

--quæ cura boum, quis cultus habendo
Sit pecori.

Partéſque duæ ſunt, altera de armentis, altera de gregibus. In armentis boues & equi docentur: quales parentes eſſe conueniat: quomodo tractandi & domandi, alendi buculi & equuli. In gregibus totidem ſunt partes de ouibus & capris: earúmque paſtio & hyberna & æſtiua deſcribitur: Item Libyca & Scythica, illa velut æſtatis, hæc velut hyemis aſſiduæ: vtilitáſque & velleris & lactis, ex ouibus & capris oſtenditur. Additur paululum de canibus: Poſtremò oppoſita mala è ſerpentibus & morbis, ſcabie, febre,

O peſte,

peſte:eorúmque remedia proponuntur.

TE *quoque magna Pales, & te memorande canemus*
Paſtor ab Amphryſo, vos ſyluæ, amnéſque Lycæi.
Cætera quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes,
Omnia iam vulgata. quis aut Euryſtea durum,
Aut illaudati neſcit Buſiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, & Latonia Delos?
Hippodaméque: humeróque Pelops inſignis eburno,
Acer equis? Tentanda via eſt, qua me quoque poſſim
Tollere humo, victórque, virûm volitare per ora.

Te quoque] Propoſitio tertij Georgici per inuocatione numinum paſtoribus præſidentium. *Pales*] Pales Palis, dea quam alij Veſtam, alij Cybelem putant: Varro Deum facit: Ei Palilia ſoluebantur vndecimo Calendas Maij, quo die Romulus fundauit Romam, ad lupos arcendos, morbóſque à pecore pellendos: De quibus Ouid. 6. Faſt. *Paſtor ab Amphryſo*] Periphraſis eſt Apollinis: Amphryſus enim, fluuius eſt Theſſaliæ, vbi Apollo priuatus diuinitate, ob Cyclopas occiſos, Admeti regis paſtor fuit: ideóque & Nomius appellatur. *Lycæi*] Montis Arcadiæ: de quo ecloga decima:

Mænalus & gelidi fleuerunt ſaxa Lycæi.

Et primo Georgico:

Ipſe nemus linquens patrium ſaltúſque Lycæi,
Pan ouium cuſtos, tua ſi tibi Mænala curæ,
Adſis ô Tegeææ fauens--

Synecdoche igitur ſpeciei eſt pro genere, nempe Lycæus pro quouis monte & paſcuo loco ponitur: quomodo in fine ſuperioris Georgici,

Rura mihi & rigui placeant in vallibus amnes:
Flumina amem ſyluáſque inglorius--

Cætera] Illuſtratio propoſitionis,per diſſimilitudinem fabularum ab aliis poëtis expoſitarum. *Euryſtea*] Periphraſis eſt laborum Herculis: Euryſteus enim rex Græciæ ad explendum Iunonis odium, Herculi domanda monſtra duro imperio imperauit. *Illaudati*] Illaudabilis,innominabilis (ait Gell. libri ſecundi capite ſexto) Macrobius etiam libro ſexto eôdem tendit: Nemo(ait)tam afflictis eſt moribus,quin faciat aut dicat nonnunquam aliquid, quod laudari queat: Sed enim qui in omni re atque tempore,omni laude vacat, is illaudatus eſt, íſque omniũ deterrimus peſſimúſque eſt:Sicut omnis culpę priuatio,inculpatum facit,inculpatus eſt inſtar abſolutæ virtutis: Illaudatus igitur, finis eſt extremæ malitiæ. *Buſiridis*] Buſiris, rex AEgypti, hoſpites immolare ſolitus, ab Hercule propterea occiſus. *Hylas*] Puer Herculis: de quo fuit ecloga ſexta:

His adiungit Hylam,nautæ quo fonte relictum
Clamaſſent,vt littus(Hyla, Hyla)omne ſonaret.

Latonia] In qua Latona Apollinem & Dianam enixa eſt: quam inſulam antè vagam Apollo firmauit: vt eſt tertio AEneidos:

Sacra mari colitur medio,gratiſsima tellus
Nereidum matri,& Neptuno AEgæo,
Quam pius Arcitenens oras,& littora circum
Errantem,Mycone celſa,Gyaróque reuinxit,
Immotámque coli dedit,& contemnere ventos.

Delos] Inſula AEgæi maris, omnium Cycladum clariſſima, vt docet Ariſtoteles: à δηλόω, oſtendo: quod cùm merſa eſſet, ſubitò apparuit. *Hippodaméque*] Filia AEnomai, regis Elidis & Piſarum, quæ procos quatuordecim curuli certamine ſuperatos interemit: tandémque à Pelope victa, fraude Myrtili aurigæ, qui cereos axes fecerat. *Pelops*] Quem pater Tantalus diis, eorum diuinitatem tentans, epulandum oppoſuerat:Ceres,cæteris licet abſtinentibus,

brachium eius conſumpſit: ſed Tantalo punito filius eſt reſtitutus, & à Cerere brachium eburneum ei refectum. *Acer equis*] Quibus Hippodamen vicit. *Tentanda*] Antapodoſis ad gratiam Cæſaris & Mecœnatis: At ego canam aliquando gloriam Cæſaris, & nunc intereà Mecœnatis iuſſu Georgica deſcribam. Prima pars longa apotheoſi Cæſaris tractatur, de templo: quod primùm deſcribitur è ſubiecto ſolo, & materia, & adiuncto flumine. *Tollere humo*] Ab obſcuritate nominis vindicare. *Volitare per ora*] Imitatio eſt Enniana: Nam ſic fuit in epitaphio Ennij,

Nemo me lachrymis decoret, nec funera flendo
Faxit. cur? volito docta per ora virûm.

Primus ego in patriã mecũ (modò vita ſuperſit)
Aonio rediens deducam vertice Muſas:
Primus Idumæas referam tibi Mantua palmas:
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens vbi flexibus errat
Mincius, & tenera prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæſar erit, templúmque tenebit.
Illi victor ego, & Tyrio conſpectus in oſtro,
Centum quadriiugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi Alpheum linquens, lucóſque Molorchi,
Curſibus & crudo decernet Græcia cæſtu.
Ipſe caput tonſæ foliis ornatus oliuæ
Dona feram. Iam nunc ſolenneis ducere pompas
Ad delubra iuuat, cæſóſque videre iuuencos:
Vel ſcena vt verſis diſcedat frontibus: vtque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam ex auro ſolidóque elephanto
Gangaridum faciam, victoríſque arma Quirini.
Atque hîc vndantem bello, magnúmque fluentem

Nilum,

Nilum,ac nauali ſurgenteis ære columnas.
Addam vrbes Aſiæ domitas,pulſúmque Niphatem,
Fidentémque fuga Parthum,verſiſque ſagittis:
Et duo rapta manu diuerſo ex hoſte trophæa:
Bíſque triumphatas vtroque ab littore gentes.
Stabunt & Parij lapides,ſpirantia ſigna,
Aſſaraci proles,demiſſæque ab Ioue gentis
Nomina,Tróſque parens,& Troiæ Cynthius author:
Inuidia infelix,furias,amnémque ſeuerum
Cocyti metuet,tortóſque Ixionis angues,
Immanémque rotam,& non exuperabile ſaxum.
Intereà Dryadum ſyluas ſaltúſque ſequamur
Intactos,tua Mecœnas,haud mollia iuſſa.
Te ſine nil altum mens inchoat.En age ſegneis
Rumpe moras,vocat ingenti clamore Cithæron,
Taygetíque canes,domitríxque Epidaurus equorum:
Et vox aſſenſu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardenteis accingar dicere pugnas
Cæſaris,& nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abeſt ab origine Cæſar.

Primus] E Mantuanis. *Aonio*] Bœotio:in AEonia ſiquidem ſeu Bœotia, eſt Helicon mons ſacer Muſis: de quo fuit ecloga ſexta:

Aonas in montes vt duxerit vna ſororum.

Idumæas] Idumæa, regio Syriæ eſt teſte Plinio: vbi eſt

—arbuſto palmarum diues Idume

Ciuitas, vt Lucanus ait libro tertio. Strabo libro decimo ſexto ſcribit in Hiericontis campo palmetum eſſe totum irriguum,& habitationis plenum(vbi & regia eſt) Balſami viridarium: de quo ſuperiore libro dictum eſt ad illum locum,

Quid tibi odorata--

Mincius] Sic ecloga ſeptima:

Hîc viridis tenera prætexit arundine ripas
Mincius.

In medio] Deſcribitur interior ornatus templi, ex variis adiunctis: Primus locus, eſt è ſtatua Cæſaris, quæ dedicatum Cæſari templum oſtendit. *Illi victor*] Secundus locus è ludis Circenſibus, ampificatus collatione Græcorum ludorum, tanquam minorum. *Quadriiugos*] De quibus ad finem primi Georgici:

Vt cùm carceribus ſeſe effudêre quadrigæ. *Ad flumina*] Certabatur hinc gladiis, illinc flumine poſitis, vt vtrinque periculum ignauiæ eſſet. *Alpheum*] Periphraſis eſt Olympicorum ludorũ, qui agebantur Piſis, quibus eſt vicinus Alpheus fluuius. *Molorchi*] Periphraſis eſt Nemeorum ludorum: Molorchus enim paſtor Herculem ad Nemeam ſyluam, leonis interimendi gratiâ venientem, hoſpitio excepit. *Crudo*] Sic AEneidos quinto:

Seu crudo fidit pugnam committere cæſtu.

Ipſe caput] Tertius locus è ſacrificiis: vbi poëtæ, pontificalis habitus ſignificatur: vt AEneidos quinto, eodem etiam verſu:

Ipſe caput tonſæ foliis ornatus oliuæ
Stans procul in prora pateram tenet--

Tonſæ] Tonſilem coronam ſignificat: quomodo etiam quarto Georgico poſteà dicetur,

--Tonsiſque ferunt mantilia villis.

Erat autem Olympica corona, oleagina: & Plinius libri decimi quinti capite quarto: Oleæ honorem (ait) Romana maieſtas magnum præbuit, turmas Equitum Idib. Iuliis ex ea coronando: Item minoribus triumphis ouantes. Athenæ quoque, victores olea coronant: Greci verò, oleaſtro Olympiæ. *Vel ſcena*] Quartus locus è ludis ſcenicis, vbi Seruius intelligit ſcenam verſilem & ductilem: illam, cùm ſubitò tota machinis conuertitur, hanc quia tractis tabulatis hac atque illac ſpecies

cies interior nudatur. *Intexti*] In aulæis ipſis picti, vel viui quidem, ſed verſicoloribus veſtibus ornati. *Britanni*] Seruius hîc intelligit Britannos ab Auguſto captos,& theatralibus officiis addictos. Probus quamlibet gentem intelligit,per ſynecdochem videlicet. *In foribus*] Sequitur exterior ornatus ex ſuis item adiunctis: primus locus eſt è trophæis victarum gentium. *Elephanto*] Synecdoche pro ebore, dente & parte elephanti. *Gangaridum*] Indorum,qui Gangem accolunt: de quibus Georgico ſecundo:

--Et te maxime Cæſar,
Qui nunc extremis Aſiæ iam victor in oris,
Imbellem auertis Romanis arcibus Indum.

Quirini] Auguſti: Nam tractatum eſt in Senatu, an quia condidiſſet imperium, Romulus vocaretur: ſed ſanctius & reuerentius viſum eſt nomen Auguſti (ait Florus in fine hiſtorię.) *Magnúmque fluentem*] Propter ſeptem oſtia id dicit,de quibus ſexto AEneidos,

Et ſeptem gemini turbant trepida oſtia Nili.

AEre] Conflato è roſtris AEgyptiacæ claſſis. *Niphatem*] Fluuium Armeniæ maioris, & montem vnde Tigris naſcitur: Metonymia eſt pro adiunctis populis. *Vtroque*] Occiduo & Oriente:de quo vide Florum circa finem. *Stabunt*] Secundus locus genealogiam Cæſaris continet,de marmoreis imaginibus auorum. *Parij*] Paros,vna Cycladum,vbi Marpeſus eſt mons, vnde exciditur marmor candidum. *Spirantia*] Sic AEneidos ſexto,

—& viuos ducent de marmore vultus.

Aſſaraci proles] Iuppiter Dardanum, Dardanus Erichthonium genuit, à quo Tros, pater Aſſaraci, vnde Capys, pater Anchiſæ. *Cynthius*] Apollo, à Cyntho monte Deli; vel rex quem Nero in Troicis ſuis commemorat, ait Seruius. *Inuidia*] Tertius locus de Inuidiæ imagine, veluti metu infernorum ſuppliciorum ab hoc templo abſtinentis. *Cocyti*] Paludis infernæ, ἀπὸ τοῦ κωκύειν, id eſt à lugendo:vnde ſeue-

rus hic appellatur: & fremitus Cocyti prima Tuſculana, eadem de cauſſa dicitur. *Ixionis*] Propter appetitum Iunonis concubitum. *Angues*] Quibus tanquam vinculis alligatur ad rotam. *Saxum*] Quod Siſyphus apud inferos voluit, nec ad apicem perferre poteſt, quin protinus relabatur: Hinc Ouidius decimo tertio Metamorphoſeων:

Aut petis, aut vrges rediturum Siſyphe ſaxum.

Intereà] Tranſit ad alterum locum antapodoſeos, quòd Mecœnatis iuſſu Georgica perſequatur: vbi attingitur argumentum huius libri, de pecoribus. *Cithæron*] Pars eſt Parnaſſi montis Baccho ſacra, vt Helicon, pars altera Apollini ſacra, & armentis abundans. *Taygetíque*] Laconici: de canibus autem circa finem erit:

Veloces Spartæ catulos--

Epidaurus] Ciuitas Eperi, nobilis equis, vt ait Seruius: & illud primi Georgici huc reſpicere videtur:

--Heliadum palmas Eperos equarum.

Epidaurus tamen à Ptolemæo in Peloponneſſo conſtituitur: & à Plinio libri quarti capite quinto, in Achaia, vt plures vrbes cognomines ei fuerint. *Mox tamen*] Reuertitur ad Cæſarem, & AEneidem quandam pollicetur. Sexto autem AEneidos genealogiam hanc attigit: & octauo, in clypeo, Auguſti res geſtas perſtringit.

Seu quis Olympiacæ miratus præmia palmæ
Paſcit equos, ſeu quis fortes ad aratra iuuencos:
Corpora præcipuè matrum legat. Optima toruæ
Forma bouis, cui turpe caput, cui plurima ceruix,
Et crurum tenus à mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus, omnia magna,
Pes etiam, & camuris hirtæ ſub cornibus aures.
Nec mihi diſpliceat maculis inſignis & albo,

Aut

Aut iuga detrectans,interdúmque aſpera cornu,
Et faciem tauro propior: quæque ardua tota,
Et gradiens ima verrit veſtigia cauda.
Aetas Lucinam,iuſtóſque pati Hymenæos,
Deſinit ante decem,poſt quattuor incipit annos:
Cætera nec fœturæ habilis,nec fortis aratris.
Intereà,ſuperat gregibus dum læta iuuentus,
Solue mares,mitte in Venerem pecuaria primus:
Atque aliam ex alia generando ſuffice prolem.
Optima quæque dies miſeris mortalibus æui
Prima fugit:ſubeunt morbi,triſtíſque ſenectus,
Et labor: & duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt,quarum mutari corpora malis:
Semper enim refice:ac ne pòſt amiſſa requiras,
Anteueni, & ſobolem armento ſortire quotannis.

Seu quis] Adhuc propoſitio exordij fuit,partitio de armentis & pecoribus ſequitur , hîc tamen non expreſſa, ſed poſteà in tranſitione . In armentis partes duæ ſunt, altera de bobus,altera de equis: de ortu igitur & generatione horũ primum agitur. *Optima*] Deſcribitur generationis cauſſa , matricis bouis ſpecies egregia , primùm ex adiunctis qualitatibus partiũ corporis: de quibus & generaliter bouis nomĩe,& ſpecialiter de vacca, Varro libri ſecũdi capite quinto, & deinceps. Columella libri ſexti cap. primo, & deinceps: & Plinius libri octaui cap. quadrageſimoquinto. Palladius in Martio, titulo vndecimo. *Toruæ*] Terribilis: vnde paulò pòſt erit,

Et faciem tauro propior——

Tauris verò in aſpectu generoſitas, torua fronte, ait Plinius. *Turpe caput*] Non degeneres exiſtimari,etiam minùs laudato aſpectu Plinius ait: Varro & Columella latam frõtem volunt:Idem Palladius , addit & criſpam & altam. *Plurima ceruix*] Varro craſſas & longas ceruices:

ces:Columella ceruicem longam & toroſam:Palladius item toroſam & compactam. *Crurum tenus*] Varro palearia à collo demiſſa: Columella item palearia ampla & penè ad genua demiſſa. Syriacis autem bobus palearia nõ ſunt, ſed gibber in dorſo, Plinius: Palladius item palearia larga & circa genua fluentia. *Longo*] Varro bene coſtatos boues & oblongos eſſe vult: Columella armis vaſtis & omninò grandibus membris, lateribus porrectis, lumbis latis: Palladius ventrę grandi, armis vaſtis, porrectis lateribus, latis lumbis, dorſo recto & plano. *Pes*] Pedibus non latis neque ingredientibus, qui diſplodantur: nec quorũ vngulæ diuaricent, & quorum vngues ſunt leues & pares, ait Varro. Quod videtur non conuenire cum Virgilio: Columella tamen bouem eſſe vult vngulis magnis, primo capite: ſed viceſimo primo, & modicis vngulis vaccam iubet eſſe: omninòque altiſsimam eſſe vult, corporis longi, vteri capricis & magni. *Camuris*] Curuis, vnde dictæ ſunt camerę, teſtudines & fornices: cornua tamẽ tauris in procinctu dimicationem poſcentia Plinius tribuit: & Varro non aliud, quàm nigrantia cornua: Columella addit procêra & robuſta: Palladius item robuſta, ſed ſine curuaturę prauitate lunata: Idem, in vacca vult cornua eſſe pulchra, & præcipuè nigra. *Hirtæ*] Varro piloſas aures, Columella piloſas & hirtas, Plin. ſetoſas eligit. *Maculis*] Varro colorẽ hîc potiſsimũ eligit nigrũ, dein rubeum, tertiò helueum, quartò albũ: Columella rubeum vel fuſcũ: Palladius vult pilum totius corporis denſum ac breuem, rubei maximè coloris aut fuſci. *Inſignis*] Sic eclo. 3.

—ſparſis etiam nunc pellibus albo.

Aut iuga] Secundus locus ex effectis, quibus animi qualitas exprimitur: Mores huius pecudis probabiliores habentur, qui ſunt propiores placidis, quàm concitatis: ſed non inertes, qui ſunt verentes plagarum & acclamationũ, ſed fiducia virium nec auditu nec viſu pauidi, nec ad ingredienda flumina aut pontes formidoloſi, multi cibi edaces: Columella lib. 6. cap. 2. *Cornu*]

Sic

Sic ecloga tertia commendatur taurus Pollionis:

Pollio & ipſe facit noua carmina,paſcite taurum,
Iam cornu petat,& pedibus qui ſpargat arenam.

Et faciem] Redit ad locum illum. *Cui turpe caput. Cauda*] Varro codã profuſam vſque ad calces,& inferiorem eius partem frequẽtibus pilis ſubcriſpam eſſe vult: Columella lõgiſsimam & ſetoſam piloſámque: Idem Palladius: Plinius ait huic vni animali caudã creſcere, donec ad veſtigia ima perueniat. *Aetas*] Tertius locus è circunſtantia ætatis,à tertio anno ad decimũ,de quo ſic ait Varro:Nõ minores oportet inire bimas,vt trimę pariant:eò meliùs,ſi quadrimæ: pleræque autem pariũt in decẽ annos,quędam etiam in plures:Maximè idoneum tempus eſt ad concipiendum,à Delphini exortu, vſquę ad dies quadraginta,aut paulò plùs:Quę enim ita conceperunt,temperatiſsimo anni tempore pariunt: vaccæ decem menſibus ſunt prægnantes. Columella eôdem tendit, & decem menſibus ait ventrem perferre. Idem Plinius ait decimo mẽſe párere: Idem Palladius: Columella etiam addit tauros minores quadrimis,& maiores duodecim annis,admiſſura prohibendos eſſe. *Lucinam*] Iunonẽ,deam partus. *Iuno Lucina fer opem*, ait Terentius in Andria: Metonymia igitur hîc eſt,pro partu. *Hymenæos*] Hymenæus,deus nuptiarum,ἀπὸ τοῦ ὑμένος, pellicula virginitatis clauſtro. Metonymia eſt pro coitu. *Intereà*] Additur phyſica generationis cauſſa,vt mortalium ſpecies,ſobolis ſucceſsione perpetuentur. Vita autem vaccis lõgiſsima quindecim annis, maribus viginti,ait Plinius. *Sortire*] Metaphora eſt à foro,vbi Iudices prima & altera ſortitione adhibebãtur,vt cõſtat è 2. Verrina Cic. vbi ſortitio & ſubſortitio exprimitur:poſteaq̃ reiectio Iudicũ facta eſt,quod & in ſortitione iſtius ſpem,fortunam pop.Ro.& in reiiciẽdis Iudicibus mea diligentia,iſtorum impudentiam vicerat, renũtiata eſt tota cõditio.Et ibidem:Subſortiemur etiã in M.Metelli locũ.Ergo vt in iudiciis,ſic in animantium vitis,ſobolis tãq̃ ſortis ſucceſsionẽ hac metaphora poeta ſignificauit.

Necnon

Necnon & pecori eſt idem delectus equino.
Tu modò, quos in ſpem ſtatuis ſubmittere gentis,
Præcipuum iam inde à teneris impende laborem.
Continuò pecoris generoſi pullus in aruis
Altiùs ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus & ire viam, & fluuios tentare minaceis
Audet, & ignoto ſeſe committere ponti:
Nec vanos horret ſtrepitus: illi ardua ceruix,
Argutúmque caput, breuis aluus, obeſáque terga,
Luxuriátque toris animoſum pectus. honeſti
Spadices, glaucíque: color deterrimus albis,
Et giluo: tum, ſi qua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit, micat auribus, & tremit artus,
Collectúmque premens voluit ſub naribus ignem.
Denſa iuba, & dextro iactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos ſpina: cauátque
Tellurem, & ſolido grauiter ſonat vngula cornu.
Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus: & quorum Graij meminere poëtæ,
Martis equi biiuges, & magni currus Achillis.
Talis & ipſe iubam ceruice effudit equina,
Coniugis aduentu pernix Saturnus: & altum
Pelion hinnitu fugiens impleuit acuto.
Hunc quoq; vbi aut morbo grauis, aut iã ſegnior annis
Deficit, abde domo, nec turpi ignoſce ſenectæ..
Frigidus in Venerem ſenior, fruſtráque laborem
Ingratum trahit: & ſi quando ad prælia ventum eſt,
Vt quondam in ſtipulis magnus ſine viribus ignis,
Incaſſùm furit. ergo animos, æuúmque notabis
Præcipuè: hinc alias artes, prolémque parentum,
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.

Nónne

Nónne vides?cum præcipiti certamine campum
Corripuere,ruúntque effuſi carcere currus:
Cùm ſpes arrectæ iuuenum,exultantiáque haurit
Corda pauor pulſans:illi inſtant verbere torto,
Et proni dant lora:volat vi feruidus axis:
Iámque humiles,iámque elati ſublime videntur
Aëra per vacuum ferri,atque aſſurgere in auras.
Nec mora,nec requies:at fuluæ nimbus arenæ
Tollitur:humeſcunt ſpumis flatúque ſequentum.
Tantus amor laudum,tantæ eſt victoria curæ.
Primus Erichthonius currus,& quattuor auſus
Iungere equos,rapidíſque rotis inſiſtere victor.
Frena Pelethronij Lapithæ,gyróſque dedere
Impoſiti dorſo:atque equitem docuere ſub armis
Inſultare ſolo,& greſſus glomerare ſuperbos.
Aequus vterque labor:æquè iuuenémque magiſtri
Exquirunt,calidúmque animis,& curſibus acrem:
Quanuis ſæpe fuga verſos ille egerit hoſteis:
Et patriam Epeirum referat,forteíſque Mycenas:
Neptuníque ipſa deducat origine gentem.

Necnon] Deſcribitur conſimili diligentia admiſſarius, ad equos Circenſes,aut militares gignendum: Nam de vulgaribus hîc nulla mentio præcipua eſt:de quo Varro libri ſecundi capite ſecundo:Columella libri ſexti capite viceſimo ſeptimo:Plinius libri octaui capite quadrageſimo:Palladius in Martio . Primus tamẽ locus eſt ex effectis,quibus animi indoles ſignificatur. *Quos in ſpẽ*] Periphraſis eſt equi admiſſarij. *Submittere*] Sic ecloga 1.

Paſcite vt antè boues pueri, ſubmittite tauros.

Hoc idem Georgici authores admittere nominãt:vnde equus admiſſarius,& admiſſura, & admiſſio dicitur. *Altiùs*] Robori conueniens altitudo à Palladio proponitur,

nitur, à Columella corpus compoſitum, grãde, ſublime, erectum, ab aſpectu quoque agile, & ex longo (quãtum figura permittit) rotundum: At Varro: Equi boni futura ſigna ſunt, ſi cum gregalibus in pabulo contẽdit in currendo, aliáue quâ re, quâ potior ſit. *Et mollia crura reponit*] Ab Ennio ſumptum eſt, qui de gruibus ſic ait,

Pérque fabam repunt & mollia crura reponunt.

Varro autem hæc mollia crura recta & æqualia dicit, addit genua rotũda, nec magna, nec introrſum ſpectantia, quem Columella ferè ſequitur. *Primus*] Si cum flumen trauehundum eſt gregi imprimis prægreditur, ac non reſpectat alios, Varro: Si ante gregem procurrit, ſi laſciuia & alacritate interdùm, & curſu certans ęquales exuperat, ſi foſſam ſine cunctatione trãſilit, pontem flumẽnque tranſcendit, hæc erũt honeſti animi documenta, Columella: Palladius ſimiliter hilaritatem & alacritatem & agilitatem laudat. *Horret ſtrepitus*] Intrepidus, neque cõſpectu nouæ rei vel auditu terretur. *Illi ardua*] Secundo loco ex adiũctis qualitatibus partium, forma corporis deſcribitur. Eſt autem hîc parentheſis obſcurior à Quintiliano notata lib. 8. cap. 2. & certè quinto poſtea verſu reuertitur ad inſtitutã indolem. Varro hũc pullum amplo corpore, formoſum, nulla parte corporis non congruenti. *Ardua ceruix*] Mollis, latáque nec longa, Colum. *Argutúmque*] Non magnũ, Varro exiguum, Colum. ſiccum: & pelle propemodum ſolis oſſibus adhærẽte Palladius. *Breuis aluus*] Vẽter modicus Varro, ſubſtrictus Colum. *Obeſáque terga*] Sic Varro ſcapulas latas petit: Columella grandes armos, & recta & lata latera & inflexa, & paulò pòſt à Virgilio duplex ſpina dicetur. *Luxuriátque*] Sic Varro latum & plenum pectus, Columella etiam muſculorum toris numeroſum, Palladius latè patens, & corpus denſitate muſculorum nodoſum exigit. *Spadices*] Rutilus & ſpadix, Phœnicei coloris ſynonyma ſunt, ait Gellius lib. 2. cap. 23. Significat autem ſpadix exuberantiam ſplendorémque ruboris, quales ſunt dactyli palmarum non admodum ſole

incocti:Franci Equiſones,vocant *brunbay* id eſt fuſcum badium. *Glaucique*] Color hic cæruleus eſt & aqueus quales oculi ab Homero Palladi tribuũtur,cùm appellatur γλαυκῶπις Αθήνη. *Albis*] Non candidis & nitenti luce perfuſis, ſed pallori vicinis (ait Seruius.) *Gyluo*] Qualis color eſt ĩ melle:Palladius, Colores hi pręcipuè badius,aureus,albineus,ruſeus,murteus,ceruinus,gilbus,ſcutulatus,guttatus,candidiſsimus, niger,preſſus, ſed in admiſſariis clari & vniuſmodi. *Tum ſi qua*] Hic igitur parẽtheſis clauditur,& aliis effectis indoles continuatur. *Auribus*] Quas Varro vult eſſe applicatas: Columella breues & arrectas. *Premens*] Fremens alias & meliùs legitur. *Naribus*] Quas apertas Columella vult. *Denſa iuba*] Hæc ad parentheſin ſecundi loci pertinent.Iubam autem Varro vult non anguſtam,ſed crebram, fuſcam,ſubcriſpam, ſub tenuibus ſetis implicatam in deteriorem partem ceruicis:Columella denſam iubam & per dextram partem profuſam. *Duplex*] Varro lumbos deorſum preſſos vult:Columella ſpinam duplicem & latos lumbos:Atque illa nimirum ſunt obeſa terga de quibus priùs. *Cauátque*] Id ad primum indolis locum rurſus attinet: quod paulò pòſt Poëta dicet de ſue:

Et pedibus ſubigit terram.

Solido] Duris vngulis & altis & concauis rotundíſque Columella admiſſarium inſtruit. Palladius pedem ſiccum & ſolidum & cornu cõcauo altiùs calceatum vngularum ſolida & fixa rotunditate. *Talis Amyclæi*] Illuſtratio eſt poſitæ deſcriptionis per exempla præſtantium equorum. *Amyclæi*] Amyclæ Amiclarum Peloponeſsi ciuitas,patria & regia Caſtoris & Pollucis. *Pollucis*] Pro Caſtoris (ait Seruius) quia Caſtor domitor equorum fingitur. *Martis equi*] De quibus Homerus Iliad. Δ & σ, Δεῖμος καὶ φόβος, terror & timor. *Currus*] Metonymia pro adiunctis equis Xantho & Balio:de quibus Homerus Iliados π.quomodo à Zephyro geniti & velocitate pares ventis. *Saturnus*] Saturnus

mutatus

mutatus in equum, Phyliram compreſſit, & Opis vxoris aduentu territus in Pelium Theſſaliæ mõtem confugit. *Hunc quoque*] Poſtremus locus eſt de ætate, quæ definitur in equo à Columella à tertio anno ad viceſimum: à Plinio ad triceſimum tertium, & quadrageſimũ: In equa autem à Varrone à tertio ad decimum. Virgilius omnino morbi & ſenectutis imbecillitatem excipit, & prohibet admiſſura. *Frigidus*] Exponitur ignis ſimilitudine, inopia ſeminis. *Prælia*] Admiſſuram: ſic vndecimo AEneidos:

At non in Venerem ſegnes nocturnáque bella,

pro Venere, ſimili metaphora dictum eſt. *Ergo animos*] Epilogus de indole & ætate: additur ad indolem laudis amor, & effectorũ exemplo declaratur. *Parentum*] Qui aut Circẽſes, aut militares, aut vectarij, aut gradarij fuere. *Carcere*] Synecdoche pro carceribus, quibus in circo arcentur equi: vt fuit primo Georgico:

Vt cùm carceribus ſeſe effudere quadrigæ.

Hic autem verſus cum ſuperiore proximo hemiſtichio, quinto AEneid. repetitur: Vide Plinium libri octaui capite quarto, quomodo ſit in equis intellectus cognationis, ſymphoniæ, dominorum, artis, adhortationis, gloriæ. *Iuuenum*] Aurigarum, Albatorum aut Praſinorum: hæ ſiquidem erant aurigantium ſectæ. *Verbere torto*] Sic AEneidos quinto:

Nec ſic immiſſis aurigæ vndantia lora
Concuſſère iugis, pronique in verbera pendent.

Axis] Synecdoche pro curru. *Tantus amor*] Sic Georgico ſecundo:

Tantus amor terræ——

Item quarto:

Tantus amor florum——

Primus] Exornatio poſiti exempli, per eius authorem primum Erichthonium, filium Vulcani, qui ad tegẽdos draconteos pedes primus iunctis equis vſus eſt. *Frena*] Illuſtratio altera ex authoribus equitationis militaris: quæ præſtantium equorum ars ſecunda eſt. *Pelethronij*]

Pele-

Pelethronium, oppidum Theſſaliæ, vbi Lapithæ primùm equos domuerunt. *Equitem*] Equum equitantem: propriè enim & eques & equitare in equis dicuntur: tum de homine equi ſeſſore. *Glomerare*] Metaphora à mulieribus nentibus, quarum globus ex filo factus, glomus dicitur: hinc glomerare, in glomi ſpeciem implicare: quod poſteà dicetur, alterna volumina crurum inſinuare. Plinius libri octaui capite quadrageſimo ſecundo de hoc equorum genere videtur dicere: In Hiſpania (ait) Galleca gens & Aſtura equini generis, quos Thieldones vocamus, minori forma, appellatos Aſturcones gignunt: quibus non vulgaris in curſu gradus, ſed mollis alterno crurum explicatu glomeratio: vnde equis tollutim carpere in curſus traditur arte. *Equus*] Repetitur epilogus de indole & ætate, & exornatur diſſimili laude præteritæ velocitatis, & natalitij loci. *Epirum*] Sic primo Georgico Epirus nobilitatur:

—Heliadum palmas, Epiros equarum.

Mycenas] Oppidum Peloponneſi, & quondam regiam Agamemnonis: Hinc illud AEneidos ſexto:

Eruet ille Argos, Agamemnoniáſque Mycenas.

Varro autem ait libri ſecundi capite ſeptimo ætate ſua greges equorum & equarum in Apulia & Peloponneſo fuiſſe: Et ibidem de ſtirpe: Magni intereſt quæ ſint, quòd genera ſunt multa. Itaque ad hoc nobiles à regionibus dicuntur in Græcia Theſſalici equi, à terra Apuli, ab Roſea Roſeani. *Neptuníque*] De quo fuit Georgico primo:

--Túque ô, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percuſſa tridenti.

His animaduerſis, inſtant ſub tempus, & omneis
Impendunt curas denſò diſtendere pingui,
Quem legere ducem, & pecori dixere maritum:
Florentéſque ſecant herbas, fluuióſque miniſtrant,
Farráque, ne blando nequeant ſupereſſe labori,

 Inualidi

Inualidíque patrum referant ieiunia nati.
Ipſa autem macie tenuant armenta volentes:
Atque vbi concubitus primos iam nota voluptas
Sollicitat, frondéſque negant, & fontibus arcent:
Sæpe etiam curſu quatiunt, & ſole fatigant,
Cùm grauiter tunſis gemit area frugibus, & cùm
Surgentem ad Zephyrum paleæ iactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior vſus
Sit genitali aruo, & ſulcos oblimet inerteis,
Sed rapiat ſitiens Venerem, interiúſque recondat.
Rurſus cura patrum cadere, & ſuccedere matrum
Incipit. Exactis grauidæ cùm menſibus errant,
Non illas grauibus quiſquam iuga ducere plauſtris,
Non ſaltu ſuperare viam ſit paſſus, & acri
Carpere prata fuga, fluuióſque innare rapaceis.
Saltibus in vacuis paſcant, & plena ſecundum
Flumina, niuſcus vbi, & viridiſſima gramine ripa,
Speluncæque tegant, & ſaxea procubet vmbra.
Eſt lucos Silari circa, ilicibúſque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen Aſilo
Romanum eſt: OEſtron Graij vertere vôcantes:
Aſper, acerba ſonans, quo tota exterrita ſyluis
Diffugiunt armenta: furit mugitibus æther
Concuſſus, ſyluæque, & ſicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monſtro horribiles exercuit iras
Inachiæ Iuno peſtem meditata iuuencæ.
Hunc quoque (nam mediis feruoribus acrior inſtat)
Arcebis grauido pecori: armentáque paſces
Sole recèns orto, aut noctem ducentibus aſtris.

His Animaduerſis] Adhuc parentũ delectus in buculo

&

& equino pecore fuit:proximũ pręceptum eſt,vt patres ſaginentur,matres macerētur tẽpore admiſſionis:Saginationis cauſſa,& efficiens,& finis præponitur. *Pingui*] Pingue,pinguis, neutro genere pro ſagina apud Pliniũ etiam eſt libri noni capite decimo quinto:Vtiliſſima ex his quæ caudę proxima,quia pingui carent. Apud eundem tamen libri octaui capite quinquageſimo,pinguedo pro eodẽ eſt:Omni pinguedine detracta,in olla caro decoquitur.Pro eodẽ &pinguitudo apud Varronem eſt libro tertio de re Ruſtica : Et lux pinguitudini inimica. Item apud Columellam & Pliniũ. Errat igitur hîc Seruius,qui pinguedinem & pinguitudinẽ,Latina non eſſe docet. *Quem legere*] Hic verſus periphraſim admiſſarij continet.*Florentéſque*]Varro libri ſecundi capite quinto: Tauros duobus menſibus ante admiſſuram herba & palea & fœno facio pleniores. Columella libri ſexti capite viceſimo ſexto,tauris pabulum adiicit, quo fortiùs ineant. viceſimo ſeptimo: Roborandus eſt(ait) admiſſarius largo cibo,& appropinquãte Vere,hordeo ſaginandus,vt Veneri ſuperſit:quantóque fortior inierit, firmiora ſemina præbeat futuræ ſtirpi.Ideóque ibidem quotannis nõ plures fœminas, quàm viginti implẽdas admiſſario vni tribuit: De quo etiam ita Plinius:Sed ad generãdum, paucis animalium minor fertilitas:qua de cauſſa per interualla,admiſſuræ dãtur:nec tamen quindecim initus eiuſdẽ anni valet tolerare. Palladius non ampliùs quàm duodecim vel quindecim admiſſuras permittit:Varro tauris duobus ſeptuaginta matrices attribuit,vni anniculo,alteri bimo.Admiſſurę verò initiũ ab AEquinoctio verno,& partũ duodecimo menſe omnes definiunt ad faſtidiũ etiam admiſſionis leuandum. Varro & Columella: Scylla cõtrita,naturalia equæ illinunt,& equi naribus admouent : Vulgaris autem parit quotannis,alternis autem generoſa,quò firmior pullus materno lacte fiat,ait Varro: Itémque Columella. *Ipſa autẽ*] Macies itẽ ſuis cauſſis exponitur,efficiẽtibus primùm, detractione cibi & potionis, laboris acceſſione.

Frondéſque negant & fontibus arcent] Contrarium fuit ad ſaginandum,

Florentéſque ſecant herbas, fluuióſque miniſtrant.

De quo ſic Varro libri ſecundi capite quinto: Propter fœturam, hęc ſeruare ſoleo, ante admiſſuram menſem vnum, ne vaccæ cibo aut potione ſe impleant, quòd exiſtimantur faciliùs macrę concipere: Idem Columella libri ſexti capite viceſimo ſexto: Sed & pabulum circa tempus admiſſuræ ſubtrahitur fœminis, ne eas ſteriles reddat nimia corporis obeſitas. *Cum grauiter*] Periphraſis eſt Meridiani temporis, vbi Solis calor eſt maior, quóque tempore frumentum in area teritur. *Hoc faciunt*] Finis maciei, quia macræ faciliùs concipiant: Res per allegoriam ab agrorum cultu & ſatione ſignificatur: Quædam enim (ait Quintilianus libri octaui capite ſexto) parum ſpecioſa dictu, per Metaphoram explicantur. *Luxu*] Nimia obeſitate, ait Columella. *Genitali aruo*] Vtero, naturalibus, vt idem Columella loquitur. *Sulcos*] Admiſſuras. *Obtinet*] Repleat, vt ſecundo de Nat. Deorum apud Ciceronem: AEgyptum Nilus irrigat: & cùm tota æſtate obrutam oppletámque tenuit, tum recedit, mollitóſque & oblimatos agros ad ſerendum relinquit. *Rurſus*] Cura prægnantium ſequitur, ne grauentur vectura, ſaltu, curſu, traiectione fluminum, ſed paſcantur in vacuis ſaltibus, ripis herboſis plenorum fluminum, locis etiam vmbroſis. *Exactis*] Menſe duodecimo equæ pariunt, vt dictum eſt. *Non illas*] Varro libri ſecundi capite quinto de vaccis: Cauere oportet, ne aut anguſtiùs ſtent, aut feriantur, aut concurrant. Sic idem ſeptimo: Cùm conceperunt equę, videndum ne laborent pluſculum. Idem Palladius: Grauidæ uon vrgeantur, nec inter ſe loci comprimantur anguſtiis. *Paſcant*] Sic Varro iubet paſci in locis viridibus, & aquoſis: & æſtate bis ad aquam appelli, hyeme ſemel. *Saltibus*] Saltus, ſyluas paſcuas ſignificat: de quibus ecloga ſexta diximus. *Vmbra*] Varro tamen prohibet, ne ſe ad frigidum locum recipiant,

quòd

quòd algor maximè prægnantibus obeſt. Idémque Columella, qui largo paſcuo prægnantes firmandas cẽſet: Varro tamen neque impleri cibo, neque eſurire vult. *Eſt lucos*] Poſtrema grauidarum cura, vt Tabanis prohibeantur: ideóque manè & veſperè paſcantur: Tabanus autem, nomine & ſubiectis locis, & adiuncto ſono deſcribitur. *Silari*] Fluminis Lucaniæ, in quem virgulta & folia immerſa lapideſcunt: aliàs ſalubris potus eius aquæ: Plinius libri ſecundi capite centeſimo tertio. *Alburnum*] Alburnus, Lucaniæ mons, à candore verticis appellatus. *OEſtron*] οἶστρος, ſtimulus vel aſylus dicitur: à Varrone etiam Tabanus appellatur, cùm ait hac de re: Itaque quòd eas æſtate Tabani concitare ſolent & beſtiolę quædam minutę ſub cauda, ne concitentur, aliqui ſolent includere ſeptis. *Tanagri*] Tanager fluuius Lucaniæ. *Hoc quondam*] Illuſtratio per exemplum. Ino autem filia Inachi, in ſpeciem vaccæ mutata, à Ioue adamata eſt: Itaque à Iunone concitata, in mare ſe præcipitauit: Latinis autem eſt Matuta, Græcis Leucothea, ait Cicero prima Tuſculana: vbi Cadmi filia fit, non Inachi.

Poſt partum, cura in vitulos traducitur omnis:
Continuóque notas, & nomina gentis inurunt:
Et quos aut pecori malint ſummittere habendo,
Aut aris ſeruare ſacros, aut ſcindere terram,
Et campum horrentem fractis inuertere glebis.
Cætera paſcuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad ſtudium, atque vſum formabis agreſtem,
Iam vitulos hortare, viámque inſiſte domandi,
Dum faciles animi iuuenum, dum mobilis ætas.
Ac primùm laxos tenui de vimine circlos
Ceruici ſubnecte: dehinc vbi libera colla
Seruitio aſſuerint, ipſis è torquibus aptos

Iunge pares, & coge gradum conferre iuuencos:
Atque illis iam ſæpe rotæ ducantur inanes
Per terram, & ſummo veſtigia puluere ſignent.
Pòſt valido nitens ſub pondere faginus axis
Inſtrepat, & iunctos temo trahat æreus orbes.
Intereà pubi indomitæ non gramina tantùm,
Nec veſcas ſalicum frondes, vluámque paluſtrem,
Sed frumenta manu carpes ſata: nec tibi fœtæ
More patrum niuea implebunt mulctralia vaccæ,
Sed tota in dulceis conſument vbera natos.

Poſt partum] Adhuc de parentibus, deinceps de natis agitur, vt inuſtis notis ſignentur: De quo, Columella libri duodecimi capite ſecundo, & Palladius in Aprili. *Aris*] Equus apud Perſas immolabatur: Ouidius primo Faſtorum:

Placat equo Perſis radiis Hyperiona cinctum,
Ne detur celeri victima tarda Deo.

Romæ etiam ſacris publicis immolabatur, ait Plinius libri viceſimi octaui capite nono. *Cætera*] Nō apta admiſſuræ, non ſacrificiis, nō aratris. *Tu quos*] Buculorum domitura deſcribitur, è leuioribus & ludicris laboribus, poſteà autem ſeriis. *Faciles animi*] Sic paulò antè,

Præcipuum iam inde à teneris impende laborem.

& ſuperiore libro,

-Adeò à teneris conſueſcere multum eſt.

Non ante tertiū, nec poſt quintum annum domitura hæc fiat, vt Columella & Plinius. Columella libri ſexti capite ſecundo, domituram hanc copioſè propoſuit, vt buculi cōſueſcant manu tractari, ad præſepia religari, & extra ſtabulū ad ſtipites, claua ſaligna modicis ictibus coërceri, per mille paſſus compoſitè ac ſine pauore progredi, domitorem ſuum blandiētem & accedentem intueri & odorari, ab eoque mero aſpergi, vētre attrectari, palato defricari, offis & vino infuſis allici: Nam per

hæc

hæc blandimenta triduo ferè manſueſcunt, iugúmque quarto die accipiunt. *Põdere*] Interdũ (ait Columella) & põdus, aliquod iniungitur, vt maiore niſu laboris exploretur patiẽtia: poſt eiuſmodi experimenta, vacuo plauſtro ſubiũgendi, & paulatim lõgiùs cum oneribus producẽdi ſunt: Sic perdomiti, mox ad aratrũ inſtituantur: ſed in ſubacto agro, ne ſtatim difficultatẽ operis reformident, néue adhuc tenera colla, dura proſciſſione terræ cõtundant. *Intereà*] Iuuẽcorum paſtus copioſus deſcribitur, ex efficiẽtibus cauſſis, herba, fronde, vlua, frumẽto, copia lactis: Qua de re ſic Varro: Semeſtribus vitulis (ait) obiiciũt furfures triticeos, & farinam hordeaceam, & teneram herbam, & vt bibant manè & veſperi. *Veſcas*] Edules vel ediles: Veſcum enim dicitur, quo veſcimur: hinc quarto Georgico,

--Veſcúmque papauer.

Vluam] Vulgò herbam marinam vocant. *Mulctralia*] Mulctrale, vas quo mulgentur vaccæ: mulctra etiam Columellæ dicitur.

Sin ad bella magis ſtudium, turmáſque feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Piſæ,
Et Iouis in luco currus agitare volanteis:
Primus equi labor eſt, animos atque arma videre
Bellantum, lituóſque pati, tractúque gementem
Ferre rotam, & ſtabulo frenos audire ſonanteis.
Tum magis atque magis blandis gaudere magiſtri
Laudibus, & plauſæ ſonitum ceruicis amare.
Atque hæc iam primo depulſus ab vbere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capiſtris
Inualidus, etiámque tremens, etiam inſcius æui.
At, tribus exactis, vbi quarta acceſſerit æſtas.
Carpere mox gyrum incipiat, gradibúſque ſonare
Compoſitis, ſinuétque alterna volumina crurum:

Sitque laboranti ſimilis:tum curſibus auras
Prouocet:ac per aperta volans,ceu liber habenis,
Æquora,vix ſumma veſtigia ponat arena:
Qualis Hyperboreis Aquilo cùm denſus ab oris
Incubuit,Scythiæq́ue hyemes,atque arida differt
Nubila:tum ſegetes altæ,campiq́ue natantes
Lenibus horreſcunt flabris,ſummæq́ue ſonorem
Dant ſyluæ,longiq́ue vrgent ad littora fluctus:
Ille volat,ſimul arua fuga,ſimul æquora verrens.
Hic vel ad Eleï metas,& maxima campi
Sudabit ſpatia & ſpumas aget ore cruentas:
Belgica vel molli meliùs feret eſſeda collo.
Tum demum craſſa magnum farragine corpus
Creſcere iam domitis ſinito:nanque ante domandum
Ingenteis tollent animos:prenſiq́ue negabunt
Verbera lenta pati,& duris parere lupatis.

Sin ad] Equuli militaris & curſoris domitura,quinque præceptis inſtruitur: primum eſt exemplum veteranorum. *Turmáſque*] Turma,propriè eſt equitum militaris ordo. *Alphea*] Alpheus,fluuius,de quo iam diximus: alluit Elim, ciuitatem vicinam Piſæ & Olympiæ, vbi ludicrum Olympicum. *Iouis*] Olympici, cui Hercules ludos Olympicos inſtituit. *Lituóſque*] Secundum præceptum de militaribus & curulibus inſtrumentis:Lituus autem,genus eſt buccinæ incuruæ,vnde vox gracilior exit:

Et lituo pugnas inſignis obibat,& haſta,

Sexto AEneidos : A cuius ſimilitudine, Lituus Augurum nominatus eſt, ait Cicero primo de Diuinat. *Frenos*] De hac domitura, Varro libri ſecundi capite ſeptimo:Neque priùs biennio confecto(ait) à lacte remouendum: eóſque cùm ſtent cum matribus, interdũ tractandum:ne cùm ſint diſiuncti, exterreãtur.

Eadémque

Eadémque cauſſa ibi frænos ſuſpendendum, vt equuli conſueſcant,& videre eorum faciem, & è motu audire crepitus: Cùm iam ad manus accedere conſuérint, interdum imponere iis puerum bis aut ter, pronum in ventrem,poſteà iam ſedentē:hęc facere,cùm ſit trimus, tum enim maximè creſcere,ac lacertoſum fieri. Sunt qui dicant poſt annum & ſex menſes,equulum domari poſſe,ſed meliùs poſt trimum. *Tum magis*] Tertium de blandimentis magiſtrorum: habet enim equus intellectum laudis & adhortationis,vt ex Plinio diximus. *Atque hæc*] Quartum de tempore domiturę ante quartum annum: quod ex Varrone iam patuit. Columella libri ſexti capite viceſimo nono: Equus bimus, ad vſum domeſticum rectè domatur certaminibus expleto triennio:ſic tamen vt poſt quartum demùm annum labori committatur. *At,tribus*] Quintum, de progreſsionis arte:de qua paulò antè,

—gyróſque dedere.

Sinuétque alterna] Illud nimirum eſt greſſus glomerare:Quo in verſu & ſequentibus duobus, animaduertes numeri celeritate, curſus celeritatem mirificè exprimi. *Vix ſumma*] Talis eſt hyperbole Aeneidos ſeptimo,

Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina,nec teneras curſu læſiſſet ariſtas.

Qualis] Exornatio per ſimilitudinem: cuius redditio præcedit,de velocitate equorum. *Hyperboreis*] Deſcribitur Aquilo,è ſubiecta plaga Septentrionis,& eius effectis. *Hyperboreis*] Hyperborei,montes ſúnt & populi Scythiæ:ſic paulò pòſt:

Talis Hyperboreo ſeptem ſubiecta Trioni.

Arida] Sicca & frigida. *Sonorem*] Vehementiorem ſonum,vt Aeneidos ſeptimo:

—magno veluti cum flamma ſonorem
Virgea ſuggeritur coſtis vndantis aheni.

Longíque] Hi longi fluctus paulò pòſt dicentur:

Fluctus vt in medio—

Ille] Aquilo: Hæc autem comparatio Homerica eſt:

Homerus

Homerus enim equos Achillis Xanthũ & Ballium fingit Zephyro genitos, & ventis pares velocitate, Iliados ϖ. *Hic vel*] Militaris equi domitura deſcripta eſt: curſor & vectarius breuiter proponitur. *Elei*] De Elide iam dictum eſt. *Belgica*] Apud Belgas Gallos primùm reperta. Eſſedis autem etiam in bello Galli veteres illi, itémque Britanni vtebantur: Hinc Eſſedarij apud Cæſarem quinto Commentariorum: Equites (ait) hoſtium eſſedariíque acriter prælio cum equitatu noſtro in itinere conflixerunt. *Tum demum*] Sequitur domituram animi, corporis accretio, ex efficiẽtibus cauſsis: Prima eſt è farragine, quæ fit hordeo, vicia, auena, leguminibus: Franci Drageam vocant, quæ eſt equis alimentum & purgatio. De quo ſic Varro libri ſecundi, capite ſeptimo. Poſt trimum, farrago dari ſolet: hæc enim purgatio maximè neceſſaria pecori equino: quod diebus decem facere oportet, nec pati alium vllum cibum guſtare: Ab vndecimo die vſque ad quartum decimum, dandũ hordeum, quotidie adiiciẽdo minutatim. Quod quarto die feceris, in eo decem diebus proximis manẽdum, ab eo tempore mediocriter exercendum, & cùm ſudarit, perungendum oleo: Si frigus erit, in equili faciẽdus ignis. Columella prętereà hæc addit: Nec minùs quotidie corpora pecudum, quàm hominum defricanda ſunt: ac ſæpe plus prodeſt preſſa manu ſubegiſſe terga, quàm ſi lõgiſsimè cibos præbeas. *Lupatis*] Frenis ad ſimilitudinem lupinorum dentium inęqualiter factis, quæ etiam lupi dicuntur.

Tempore paret equus lentis animoſus habenis:
Et placido duros accipit ore lupos: Ouid. 4. Triſt.

Sed non vlla magis vires induſtria firmat,
Quàm Venerem & cæci ſtimulos auertere Amoris:
Siue boum, ſiue eſt cui gratior vſus equorum.
Atque ideo tauros procul, atque in ſola relegant
Paſcua, poſt mõtem oppoſitum, & trans flumina lata:

Aut

Aut intus clauſos ſatura ad præſepia ſeruant.
Carpit enim vires paulatim, vrítque videndo
Fœmina: nec nemorum patitur meminiſſe, nec herbæ.
Dulcibus illa quidem illecebris: & ſæpe ſuperbos
Cornibus inter ſe ſubigit decernere amantes.
Paſcitur in magna ſylua formoſa iuuenca:
Illi alternantes multa vi prælia miſcent
Vulneribus crebris: lauit ater corpora ſanguis,
Verſáque in obnixos vrgentur cornua vaſto
Cum gemitu: reboant ſyluæque, & magnus Olympus.
Nec mos bellantes vnà ſtabulare: ſed alter
Victus abit, longéque ignotis exulat oris,
Multa gemens, ignominiam, plagáſque ſuperbi
Victoris, tum quos amiſit inultus amores:
Et ſtabula aſpectans regnis exceſſit auitis:
Ergo omni cura vires exercet, & inter
Dura iacet pernox inſtrato ſaxa cubili,
Frondibus hirſutis, & carice paſtus acuta:
Et tentat ſeſe, atque iraſci in cornua diſcit,
Arboris obnixus trunco, ventóſque laceſſit
Ictibus, & ſparſa ad pugnam proludit arena.
Poſt vbi collectum robur, viréſque receptæ,
Signa mouet, præcépſque oblîtum fertur in hoſtem:
Fluctus vt in medio cœpit cùm albeſcere Ponto
Longiùs, ex altóque ſinum trahit: vtque volutus
Ad terras, immane ſonat per ſaxa, nec ipſo
Monte minor procumbit: at ima exæſtuat vnda
Vorticibus, nigrámque altè ſubiectat arenam.

Sed non] Secunda incrementi ratio, è contrario ſaginæ impedimẽto. Sic Columella iubet pretioſos equos à fœminis remoueri, ne cũ volẽt, íneant: aut ſi prohibeãtur, cupidine

cupidine ſolicitati, noxam contrahãt: Itaque vel in longinqua paſcua marem placet ablegari, vel ad præſepia contineri. *Carpit enim*] Ratio prohibitæ Veneris ex effectis, quia macerat, & in furioſas contentiones impellit: quod taurorum exemplo latiùs exponitur. *Vtrique videndo*] De quo ſecunda ecloga:

Me tamen vrit amor: Quis enim modus adſit amori?

Item octaua:

Vt vidi, vt perij, vt me malus abſtulit error!

Meminiſſe, nec herbæ] Sic eadem ecloga:

Paſtorum muſam Damonis & Alpheſibœi,
Immemor herbarum quos eſt mirata iuuenca.

Illi alternantes] Hic locus duodecimo Aeneidos ad ſimilitudinem Turni & Aeneę, de Lauinia virgine dimicantium, repetitur:

At velut ingenti Syla, ſummóue Taburno,
Cùm duo conuerſis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt, pauidi ceſſere magiſtri:
Stat pecus omne metu mutum: muſſantque iuuencæ,
Quis pecori imperitet, quem tota armenta ſequantur.
Illi inter ſeſe multa vi vulnera miſcent:
Cornuáque obnixi infigunt: & ſanguine largo
Colla, armóſque lauant: gemitu nemus omne remugit.

De hoc taurorũ certamine Plinius etiam libri octaui, capite quadrageſimo quinto ita ſcribit: Tauris in aſpectu generoſitas, torua fronte, auribus ſetoſis, cornibus in procinctu dimicationem poſcentibus. Sed tota comminatio prioribus in pedibus ſtat, ira gliſcēte, alternos replicans ſpargenſque in altum arenã, & ſolus animalium eo ſtimulo ardeſcens. Vidimus de imperio dimicantes, & ideò demonſtratos rotari, cornibus cadentes excipi, iterúmque reſurgere: modò iacentes ex humo tolli, bigarúmque etiam curſu citato velut aurigas inſiſtere. Theſſalorum gẽtis inuentum eſt, equo iuxtà quadrupedante, cornu intorta ceruice tauros necare: Primus id ſpectaculũ Romæ dedit Cæſar Dictator. *Lauit*] Imbuit, conſpergit. *Olympus*] Mons Theſſaliæ, ſummæ altitudi-

altitudinis:hîc per ſynecdochem pro quouis alto monte. *Nec mos*] Illuſtratio dimicationis,ex adiunctis acceptæ cladis,exilio & dolore amiſſæ iuuẽcæ. *Aſpectans*]. Sic de Catilina Cicero ſecunda Catilinaria: Iacet ille proſtratus (Quirites) & ſe perculſum atque abiectum eſſe ſentit, & retorquet oculos ſæpe ad hanc vrbem, quam ex ſuis faucibus ereptam eſſe luget. *Regnis*] pabulis, in quibus regnabat dux nempe & maritus gregis:Qualis eſt metaphora,prima ecloga:

Poſt aliquot,mea regna videns,mirabor,ariſtas.

Ergo omni cura] Illuſtratio altera futuræ contentionis ſecundæ, ex cauſſis ſperatæ victoriæ. *Carice*] De qua diximus ecloga tertia,ad illum locum,

—tu poſt carecta latebas.

Gladiolum quidam vocant,iunci magni ſpeciem. *Tentat*] Duodecimo Aeneidos hæc repetuntur:

His igitur furiis,totóque ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt,oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cùm prima in prælia taurus
Terrificos ciet,atque iraſci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco:ventóſque laceſſit
Ictibus,& ſparſa ad pugnam proludit arena.

Poſt vbi] Renouatum prælium exornatur ſimilitudine fluctuum marinorum : vbi redditio ſimiliter præcedit, vt in ſuperiore comparatione. Hæc autem comparatio repetitur vndecimo Aeneidos:

Qualis vbi alterno procurrens gurgite Pontus,
Nunc ruit ad terras,ſcopulóſque ſuperiacit vndam
Spumans,extremámque ſinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retrò,atque æſtu reuoluta reſorbens
Saxa,fugit:littúſque vado labente relinquit.

Vorticibus] Aquis in ſe contortis : quæ propria ſignificatio eſt,vt Quintilianus exponit libro octauo.

Omne adeò genus in terris hominúmque ferarúmque
Et genus æquoreum,pecudes,pictæque volucres,
In furias ignémque ruunt: Amor *omnibus idem.*

Tempore

Tempore non alio catulorum oblita leæna,
Sæuior errauit campis:nec funera vulgò
Tam multa informes vrſi,ſtragémque dedere,
Per ſyluas. tum ſæuus aper,tum peſſima tigris.
Heu malè tum Libyæ ſolis erratur in agris.
Nónne vides vt tota tremor pertentet equorum
Corpora,ſi tantùm notas odor attulit auras?
Ac neque eos iam frena virûm,nec verbera ſæua:
Non ſcopuli,rupéſque cauæ,atque obiecta retardant
Flumina,correptóſque vnda torquentia montes.
Ipſe ruit,dentéſque Sabellicus exacuit ſus,
Et pede proſubigit terram:fricat arbore coſtas
Atque hinc atque illinc:humeros ad vulnera durat.
Quid iuuenis,magnum cui verſat in oſſibus ignem
Durus amor?nempe abruptis turbata procellis
Cæca nocte natat ſerus freta:quem ſuper ingens
Porta tonat cæli,& ſcopulis illiſa reclamant
Aequora:nec miſeri poſſunt reuocare parentes,
Nec moritura ſuper crudeli funere virgo.
Quid Lynces Bacchi variæ?& genus acre luporum?
Atque canum?quid quæ imbelles dant prælia cerui?
Scilicet ante omneis furor eſt inſignis equarum:
Et mentem Venus ipſa dedit,quo tempore Glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara,tránſque ſonantem
Aſcanium:ſuperant montes,& flumina tranant:
Continuóque,auidis vbi ſubdita flamma medullis,
Vere magis (quia Vere calor redit oſſibus) illæ
Ore omnes verſæ in zephyrum ſtant rupibus altis.
Exceptántque leueis auras,& ſæpe ſine vllis
Coniugijs,vento grauidæ (mirabile dictu)

Saxa per & ſcopulos, & depreſſas conualles
Diffugiunt: non Eure tuos, neque ſolis ad ortus,
In Boream, Caurúmque, aut vnde nigerrimus Auſter
Naſcitur, & pluuio contriſtat frigore cælum.
Hinc demum (Hippomanes, vero quod nomine dicunt
Paſtores) lentum deſtillat ab inguine virus:
Hippomanes, quod ſæpe malæ legere nouercæ,
Miſcuerúntque herbas, & non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus:
Singula dum capti circunuectamur amore.
Hoc ſatis armentis: ſuperat pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges, hirtáſque capellas.
Hîc labor, hinc laudem fortes ſperate coloni.
Nec ſum animi dubius, verbis ea vincere, magnum
Quàm ſit, & anguſtis hunc addere rebus honorem:
Sed me Parnaſſi deſerta per ardua dulcis
Raptat amor: iúuat ire iugis, quà nulla priorum
Caſtaliam molli diuertitur orbita cliuo.

Omne adeò] Diſputatur locus de amoris furore generaliter, & per ſpecies varias inducitur: vbi animaliũ cæterorum hiſtoria non pauca comprehenditur. *Leæna*] Magna leænis libido coitus, & ob hoc maribus ira. Odore, Pardi coitũ ſentit in adultera Leo, totáque vi conſurgit in pœnã: Iccirco aut culpa flumine abluitur, aut lõgiùs comitatur. Ariſtoteles tradit leænam primo fœtu párere quinque catulos, ac per annos ſingulos, vno minùs: ab vno ſteriliſcere: Plinius libri octaui cap. decimò ſexto. *Informes*] Catulus vrſinus, informis caro naſcitur, paulò muribus maior, ſine oculis, ſine pilo, vngues tantùm prominent: Hanc lambendo paulatim figurant, vt eſt ibidẽ capite triceſimo ſexto. Hinc vrſi informes, à prima genitura nominantur. *Sæuus aper*] De quo paulò pòſt iterũ in ſuibus, *Tigris*] De qua ecloga 5.

Daphnis & Armenias curru coniungere Tigres.

Et Georgico ſecundo:

At rabidæ tigres abſunt——

Heu malè] Sic Georgico ſecundo:

Heu malè tum mites defendet pampinus vuas!

Libyæ] Quæ multis locis deſerta eſt propter feras.

Nónne] Equorum amor exponitur, ex adiuncto tremore & furore. *Odor*] Sic Varro & Columella iam docuerunt Veneris faſtidium in equis tolli, ſi ad equarum vuluas naribus admouerentur. *Montes*] Hyperbole eſt, qua ſaxa ingentia intelligimus. *Ipſe ruit*] Amor Suum exponitur, ex effectis: Suibus autem maribus, in coitu plurima eſt aſperitas. Tunc inter ſe dimicant, indurantes attritu arborum coſtas, lutóque ſe tergorantes. Fœminę in partu aſperiores, & ferè ſimiliter in omni genere beſtiarum: Plinius libri octaui, capite quinquageſimo ſecundo. *Quid iuuenis*] Amor hominum exponitur, exēplo Leandri, qui eſt mari obrutus, propter amores Herûs puellæ: De quibus Ouidius in Epiſtolis: & Muſæus poeta Græcus in poemate huius fabulæ.

Freta] Helleſpontum, quem traiiciebat Leander, Abydo Seſtum vſque: Helleſpontus enim duobus illis oppidis, Abydo in Aſia, Seſto in Europa cingitur, & è regione veluti clauditur: vt ſecundo Georgico ad illū locum,

——Oſtriferi fauces tentantur Abydi.

Quid Lynces] Amor lyncum: quarum vrina glaciatur in gemmam, quæ lyncurium dicitur: Plinius libri octaui capite triceſimo octauo. *Variæ*] Sic Aeneidos primo,

——maculoſæ tegmine lynces.

Luporum] Amor Luporum non ampliùs, quàm dies duodecim durat: Caudæ autem lupi vulgo creditur eſſe amatorium virus, exiguo in villo: cúmque, qui capiatur, abiicere: nec idem pollere, niſi viuenti direptum: Plinius libri octaui capite triceſimo ſecundo. Genera verò luporū Oppianus quinque deſcribit. *Canum*] Canes, concipiunt apud Indos è Tigribus: apud Gallos è lupis. Illis autem annui partus: Catuli non vltra viceſimum

mum diem viſum accipiunt, nec ante ſeptimum: Plinius libri octaui capite quadrageſimo. *Cerui*] Ceruis quoque eſt ſua malignitas, quanquam placidiſſimo animalium. A conceptu ſeparant ſe: At mares relicti, rabie libidinis ſæuiunt: Plinius libri octaui capite triceſimo ſecundo. *Scilicet*] Extrema pars inductionis, de mirabili equarum amore: qui deſcribitur ex effectis, adiuncto conceptu & veneno. *Glauci*] Glaucus, Siſyphi filius, apud Cotinam vrbem equas velociſſimas habuit, à quibus mordicùs laceratus eſt, quòd eas admiſſura equorum prohiberet. *Quadrigæ*] Equæ vel quatuor iunctæ, vel quadriiugum currum trahentes. *Gargara*] Mons Phrygiæ, de quo primo Georgico:

-ipſa ſuas mirantur Gargara meſſes.

Aſcanium] Fluuium Phrygiæ: Hîc autem per Synecdochem, Gargara & Aſcanium, pro quibuſlibet montibus & fluminibus poſuit, vt etiam mox interpretatur. *Vere magis*] Sic Columella libri ſexti capite viceſimo ſeptimo, ait equas libidinis furiis extimulari, ſi circa vernum AEquinoctium deſideriis naturalibus angantur. *Quia Vere*] Quod ſecundo Georgico planiùs in definitione Veris dictum eſt:

Et Venerem certis repetunt armenta diebus.

Ore omnes] Varro libri ſecundi capite primo, de hoc ſic ait: In fœtura res incredibilis eſt in Hiſpania, ſed eſt vera, quòd in Luſitania ad Oceanum in ea regione, vbi eſt oppidum Oliſyppo, monte Tagro, quædam è vento concipiunt certo tempore equæ, vt hîc gallinæ quoque ſolent, quarum oua, ὑπηνέμια appellant: Sed ex his equis, qui nati pulli, non plùs triennium viuunt. Idem Columella de equabus libri ſexti capite viceſimo ſeptimo: Nec dubium, quin aliquot regionibus tanto flagrent ardore coëundi fœminæ, vt etiam ſi marem non habeant, aſſidua & nimia cupiditate figurantes ſibi ipſæ Venerem, Cohortalium more auium, vento concipiant. Et poſt vtrumque Plinius libri octaui capite quadrageſimo ſecundo: Conſtat in Luſi-

Q tania

tania circa Vlyſſipponem oppidum & Tagum amnem, equas Fauonio flante obuerſas, animalem concipere ſpiritum, idque partum fieri & gigni perniciſſimũ ita, ſed triennium vitæ non excedere. Quapropter è Varrone, Columella, Plinio, phyſicum hoc miraculum teſtatum videmus, quemadmodum equæ ore, id eſt locis naturalibus, & vulua obuerſę Fauonio, ſeu Zephyro, concipiant ſine admiſſario. *Caurúmque*] Repetit Zephyrum iam propoſitum: Corus enim, pro quo Caurus, Græcis eſt Zephyrus, ab occaſu Solſtitiali flans. *Hinc demùm*] Definitur. Hppomanes, virus lentum, è menſtruo equino diſtillans: Additur ratio nominis, & veneficium inde confectum. *Hippomanes*] ἡ τοῦ ἵππου μανία, equi furor Græcè dicitur: vnde compoſitum nomen Hippomanes: vnde ἱππομανεῖν, equire atque amore deperire. De hoc autem, Ariſtoteles ſexto de hiſtoria Animalium: Cùm equa peperit, ſtatim ſecundas deuorat, atque etiam quod pulli naſcentis fronti adhæret, Hippomanes dictum, magnitudine minus carica, parua ſpecie, latiuſculum, orbiculatum, nigrum. Hoc ſi quis odore prærupto moueat, equa excitatur, furítque agnito eo odore. Quapropter id à veneficis petitur, & percipitur mulierculis: De quo erit etiam quarto AEneidos:

Quæritur & naſcentis equi de fronde reuulſus,
Et matri præruptus amor.

Columella eodem libro: Vnde etiam (ait) veneno inditum eſt nomen Hippomanes, quòd equinæ cupidini ſimilem mortalibus amorem accendant. Et Plinius: Et ſanè equis amoris innaſci veneficium, Hippomanes appellatum, in fronte, caricę magnitudine, colore nigro: quod ſtatim edito partu deuorat fœta, aut partum ad vbera non admittit, ſi quis præreptum habeat: Olfactu in rabiem id genus agitur. *Nouercæ*] Idem repetitur è ſecundo Georgico:

Pocula ſiquando ſæuæ infecere nouercæ,
Miſcuerúntque herbas, & non innoxia verba.

Sed

Sed fugit] Concluditur per tranſitionem prima pars, de armentis boum & equorum: ſecunda pars proponitur, de gregibus ouium & caprarum: Additur autem attentionis gratiâ, adiuncta difficultas operis, è principio libri huius repetita. *Irreparabile*] Sic Ouidius tertio de Arte:

Ludite: eunt anni more fluentis aquæ:
Nec quæ præteriit, iterum reuocabitur vnda:
Nec quæ præteriit hora, redire poteſt.

Hic labor] Talis apoſtrophe eſt ſecundo Georgico:

Quare agite, ô, proprios generatim diſcite cultus
Agricolæ, fructúſque feros mollite colendo.

Nec ſum] Sic Georgico quarto:

In tenui labor: at tenuis non gloria--

Hîc autem Virgilius imitatus eſt Lucretium, qui ſic ait libro primo:

Nec me animi fallit, Graiorum obſcura reperta
Difficile illuſtrare latinis verſibus eſſe:
Multa nouis verbis præſertim cùm ſit agendum,
Propter egeſtatem linguæ & rerum nouitatem.

Sed me Parnaſſi] Hac allegoria ſignificat ſe doctrinæ partem adhuc intactam perſecuturum: quod initio huius libri iam dictum eſt,

--ſaltúſque ſequamur
Intactos--

Vbi item eſt imitatio Lucretij, qui libri quarti initio ſic ait:

Auia Pieridum peragro loca, nullius antè
Trita ſolo: iuuat integros accedere fontes,
Atque haurire: iuuátque nouos decerpere flores:
Inſignémque meo capiti petere inde coronam,
Vnde prius nulli velarint tempora Muſæ.

Parnaſſi] Parnaſſus, mons Phocidis, qui duo iuga habet, Thitorea & Hyampeum. *Caſtalium*] Caſtalius fons, etiam Lybetris dicitur, in radicibus Parnaſſi montis, ſacer Muſis: à Caſtilia virgine, quę fugiens Apollinem, præcipitata eſt in illũ fontem. *Orbita*] Metaphora

 eſt

eſt à veſtigio rotę : Itaque nulla orbita, nullum poëma veterum Poëtarum. *Molli cliuo*] Id eſt facili & numeroſa oratione hanc doctrinam deſcripſit.

Nunc veneranda Pales, magno nūc ore ſonandum.
Incipiens, ſtabulis edico in mollibus herbam
Carpere oucis, dum mox frondoſa reducitur æſtas:
Et multa duram ſtipula, filicúmque maniplis
Sternere ſubter humum: glacies ne frigida lædat
Molle pecus, ſcabiémque ferat, turpeiſque podagras.
Pòſt hinc digreſſus, iubeo frondentia capris
Arbuta ſufficere, & fluuios præbere recenteis:
Et ſtabula à ventis hyberno opponere ſoli
Ad medium conuerſa diem, cùm frigidus olim
Iam cadit, extremóque irrorat Aquarius anno.
Hæc quoque non cura nobis leuiore tuenda,
Nec minor vſus erit. quanuis Mileſia magno
Vellera mutentur, Tyrios incocta rubores:
Denſior hinc ſoboles, hinc largi copia lactis.
Quò magis exhauſto ſpumauerit vbere mulctra,
Læta magis preſſis manabunt flumina mammis.
Nec minus intereà barbas, incanáque menta
Cinyphij tondent hirci, ſetáſque comanteis
Vſum in caſtrorum, & miſeris velamina nautis.
Paſcuntur verò ſyluas, & ſumma Lycæi,
Horrenteíſque rubos, & amanteis ardua dumos.
Atque ipſæ memores redeunt in tecta, ſuóſque
Ducunt, & grauido ſuperant vix vbere limen.
Ergo omni ſtudio glaciem, ventóſque niualeis,
Quò minor eſt illis curæ mortalis egeſtas,
Auertes: victúmque feres, & virgea lætus

Pabula:nec tota claudes fœnilia Bruma.

Nunc veneranda] Repetitur inuocatio,ex eodē initio:

Te quoque magna Pales--

Incipiens] Primum præceptum,de nutricatu & ouilibus, vt molliter ſtrata ſint: Finis additur,ad morbos cauendum. *Herbam*] Fœnum dicit:Varro autem libri ſecundi capite ſecundo, folia ficulnea, paleam, vinacea, furfures,cytiſum,Medicam hîc proponit. *Stipula*]Stramentis multis. Et ſic Varro ibidem: Vbi ſtent oues,ſolum oportet eſſe eruderatum & procliuum, vt euerri facilè poſſit, ac fieri purum: Non enim ſolum ea vligo lanam corrumpit ouium, ſed etiam vngulas ac ſcabras fieri cogit. Cùm aliquot dies ſteterūt, ſubiicere oportet virgulta alia,quò molliùs requieſcant,purioréſque ſint: libentiùs enim ita paſcūtur.*Molle*]Nāque id pecus quāuis ex omnibus animalibus eſt veſtiſſimum,frigoris tamen eſt impatientiſſimum, nec minùs æſtiui vaporis: Columella libri ſeptimi capite tertio. *Poſthinc*] Secundum præceptum, de caprarum nutricatu & caprilibus. *Arbuta*] Palladius in Nouembri,iubet hœdis ſupra lactis abundantiam ſæpe præberi hederam: Itémque árbuti & lentiſci cacumina. *Fluuios recentes*] Aquam recentem,id eſt recèns hauſtam. *Et ſtabula*] Sic Varro de ouibus libri ſecundi capite ſecundo:Stabula idoneo loco ſint, ne ventoſa, ſed tamen quæ ſpectent magis ad Orientem, quàm ad Meridianum tempus. Et ibidem cap.3. de capris: Stabulatur pecus meliùs ad hybernos exortus, ſi ſpectat, quod eſt alſioſum.Id vt pleraque lapide aut teſta ſubſterni oportet, quò caprile minùs ſit vliginoſum ac lutulentum. *Hæc quoque*] Vtilitas ouium & caprarum æquiparatur: Quamuis lanæ pretium maius ſit, tamen partura caprarum, & mulctra copioſior eſt. *Mileſia*] Id eſt præſtantia,quales lanas habet Miletus, ciuitas Ioniæ: vnde Thales Mileſius: De quibus Columella libri ſeptimi capite ſecundo: Generis eximij Mileſias, Calabras, Apuláſque noſtri exiſtima-

bant, earúmque optimas Tarentinas. Nunc Gallicæ pretioſiores habentur, earúmque præcipuè Allinates: Item quæ circa Parmam & Mutinam macris ſtabulantur campis. *Tyrios*] Purpureos: De quibus ſecundo Georgico ad illum locum,

--Sarrano dormiat oſtro.

Incocta] Valdè cocta, vt paulò pòſt, incana, pro (valdè cana.) *Denſior*] Ouis geminos párere ſolet, ait Varro libri ſecundi capite ſecundo: At capra nonnunquam trigeminos, ait Columella libri ſeptimi capite ſexto: imò quaternos, ſed rarò admodùm, ait Plinius libri octaui capite quinquageſimo. *Copia*] Hinc capella probatur, ſi ſit vberis maximi, & lactis abundantiſſimi, vt Columella, libri ſeptimi capite ſexto: Hinc Varro libri ſecundi capite tertio mammulas penſiles requirit, quòd hæ fœcundiores ſunt: itémque vt vbere ſint grandiore. Quod paulò pòſt iterum Virgilius repetit:

--Et grauido ſuperant vix vbere limen.

Mulctra] De quo tertia ecloga:

Bis venit ad mulctram--

Nec minùs] Repetitur vtilitas tonſuræ, & facilitas paſtus oſtenditur. *Barbas*] Capræ & hirci tunduntur & velluntur ad vſum nauticum, & ad bellica tormenta, & fabrilia vaſa: Neque non quædam nationes harum pellibus ſunt veſtitæ, vt in Getulia & Sardinia, Phrygia: vnde cilicia & cætera eius generis fieri ſolent: ſed quòd primùm ea tonſura in Cilicia ſit inſtituta, nomen id Cilicas adieciſſe dicunt: Varro libri ſecundi capite primo & vndecimo: Plinius libri octaui capite quinquageſimo addit circa Syrtes idem fieri. *Cinyphij*] Cinyphos vel Cinyphis, fluuius eſt Africæ, apud quem magni ſunt hirci. *Comantes*] Magnas, inſtar comarum. *Lycæi*] Montis Arcadiæ; De quo initio libri huius,

Paſtor ab Amphryſo, vos ſyluæ, amnéſque Lycæi.

Vbi

Vbi Lycæum pro quouis monte dicit. Caprinum verò pecus ſylueſtribus ſaltibus potiùs delectatur, quàm pratis: ſtudioſè enim agreſtibus fruticibus paſcitur, atque in locis cultis virgulta carpit: Itaque à carpendo, capræ nominatæ: Varro lib.2.cap. 3: & poſt eum Columella lib.7.cap. 6. idem ferè ait: Id autem genus, dumeta potiùs quàm campeſtrem ſitum deſiderat, aſperiſque etiam locis ac ſylueſtribus optimè paſcitur: Nam nec rubos auerſatur, nec vepribus offenditur, & arbuſculis frutetiſque maximè gaudet. Ea ſunt arbutus atque alaternus, cytiſúſque agreſtis: Nec minùs ilignei querneíque frutices, qui in altitudinem non proſiliunt. *Ergo*] Concluditur per epilogum, nutricatus hybernus: Vbi collatio parium eſt: Quantò minor eſt illis cura mortalis egeſtatis, tantò magis eſt prouidendum. *Glaciem*] Huic pecudi nocet æſtus, ſed magis frigus, & præcipuè fœtæ, quæ gelicidio hyemis conceptum fecit, ait Columella libri ſeptimi capite ſexto. *Fœnilia*] Loca, in quibus fœnum conſeruatur. *Bruma*] Bruma, propriè eſt pars hyemis ſolſtitio oppoſita, cùm dies eſt minimus: cùm Sol videlicet fuerit in primo gradu Capricorni: Hîc ſynecdoche eſt partis pro tota hyeme. Columella tamen libri ſeptimi capite tertio paſtionem aliquam & pabulationem hybernam permittit, & vernam: Hyeme (ait) & Vere matutinis temporibus intra ſepta contineantur, dum dies aruis gelicidia detrahat: Nam pruinoſa iis diebus herba, pecudi grauedinem creat, ventrémque proluit: quare etiam frigidis humidíſque temporibus anni ſemel tantùm ei poteſtas aquæ facienda eſt. Idémque Varro ſentit: Hyberno ac verno tempore pruina iam exhalata propellunt in pabulum, & paſcunt diem totum, ac Meridiano tempore ſemel agere potum ſatis habent.

At verò Zephyris cùm læta vocantibus æſtas:

In ſal-

In ſaltus vtrumque gregem,atque in paſcua mittes:
Luciferi primo cum ſidere,frigida rura
Carpamus,dum manè nouum,dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt.
Inde vbi quarta ſitim cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbuſta cicadæ,
Ad puteos,aut alta greges ad ſtagna iubeto
Currentem ilignis potare canalibus vndam:
AEſtibus at mediis vmbroſam exquirere vallem:
Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingenteis tendat ramos:aut ſicubi nigrum
Ilicibus crebris ſacra nemus accubet vmbra.
Tum tenueis dare rurſus aquas:& paſcere rurſus
Solis ad occaſum,cùm frigidus aëra Veſper
Temperat,& ſaltus reficit iam roſcida Luna:
Littoráque Halcyonem reſonant,& Acanthida dumi.
Quid tibi paſtores Libyæ?quid paſcua verſu
Proſequar?& raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem,noctémque,& totum ex ordine menſem
Paſcitur:ítque pecus longa in deſerta ſine vllis
Hoſpitiis(tantum campi iacet)omnia ſecum
Armentarius Afer agit,tectúmque,larémque,
Armáque , Amyclæúmque canem , Creſſámque pharetram:
Non ſecus ac patriis acer Romanus in armis
Iniuſto ſub faſce viam cùm carpit,& hoſti
Ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.
At non,quà Scythiæ gentes,Mæoticáque vnda,
Turbidus & torquens flauenteis Iſter arenas:
Quáque redit medium Rhodope porrecta ſub axem,
Illic clauſa tenent ſtabulis armenta:neque vllæ

Au

Aut herbæ campo apparent,aut arbore frondes:
Sed iacet aggeribus niueis informis,& alto
Terra gelu latè,ſeptémque aſſurgit in vlnas.
Semper hyems,ſemper ſpiranteis frigora Cauri.
Tum Sol pallenteis haud vnquam diſcutit vmbras:
Nec cùm inuectus equis altum petit æthera,nec cùm
Præcipitem Oceani rubro lauit æquore currum.
Concreſcuut ſubitæ currenti in flumine cruſtæ,
Vndáque iam tergo ferratos ſuſtinet orbes:.
Puppibus illa priùs patulis,nunc hoſpita plauſtris:
AEráque diſsiliunt vulgò,veſtéſque rigeſcunt
Indutæ,cædúntque ſecuribus humida vina:
Et totæ ſolidam in glaciem vertère lacunæ,
Stiriáque impexis induruit horrida barbis.
Intereà toto non ſecius aëre ningit,
Intereunt pecudes,ſtant circunfuſa pruinis
Corpora magna boum:confertóque agmine cerui
Torpent mole noua,& ſummis vix cornibus extant.
Hos non immiſsis canibus,non caſsibus vllis,
Puniceæue agitant pauidos formidine pennæ:
Sed fruſtra oppoſitum trudenteis pectore montem,
Comminùs obtruncant ferro,grauitérque rudenteis
Cædunt,& magno læti clamore reportant.
Ipſi in defoſsis ſpecubus,ſecura ſub alta
Otia agunt terra,congeſtáque robora,totáſque
Aduoluère focis vlmos,ignéque dedère.
Hîc noctem ludo ducunt,& pocula læti
Fermento atque acidis imitantur vitea ſorbis.
Talis Hyperboreo Septem ſubiecta Trioni
Gens effrena virûm Riphæo tunditur Euro:
Et pecudum fuluis velantur corpora ſetis.

At ver

At verò] Paſtus deinde traditur communis ouium & caprarum, æſtatis tempore:in quo tempora diſtinguntur duo pabulandi,totidem aquandi,vnum requieſcendi. *Zephyris*] Periphraſis eſt primę æſtatis circa Idus Maij,quibus Vergilię exoriūtur,Zephyrúſque flare incipit:Vide Columellā lib.11.cap.2.& ſicVarro lib.2.cap. 2:Hanc paſtionem, à Vergiliarum exortu ad æquinoctium autumnale, maximè obſeruant. *Luciferi*] Periphraſis eſt matutini temporis, ex eius authore ſidere, atque adiunctis. *Canent*] Exalbeſcunt,pruina vel rore, *Et ros*] Verſus hic repetitur ex octaua ecloga,

Frigida vix cœlo noctis deceſſerat vmbra:
Cùm ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt.

Idem tempus Varro lib.2.cap.2.ſequitur:Aeſtate,prima luce exeunt paſtum,propterea quòd tunc herba roſcida, meridianam (quæ eſt aridior) iucunditate præſtat. Columella autem de temporibus paſcendi, & ad aquam ducendi per æſtatem, idem ſentit quod Varro: imò Poetæ verſus pro præceptis aſſumit. *Indę vbi*] Periphraſis eſt ſecundi temporis ad aquationem, item ex authore ſidere:quarta verò hora æqualis tum Romanis inter octauam & nonam æqualem fuit: de quo ibidem Varro: Sole exorto puto propellunt, vt redintegrantes rurſus,ad paſtum alacriores faciant.Et ibidem: Quandiu admiſſura fit, eâdem aqua vti oportet, quòd cōmutatio lanam facit variam,& corrumpit vterum.*Cicadæ*] De quibus ecloga ſecunda fuit:

At mecum raucis,tua dum veſtigia luſtro,
Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis.

Cantus autem cicadarum Nicandro θερέτισμα dicitur. *Canalibus*] In quibus ad pabuli faſtidium tollendum, pro condimēto ſal imponitur, vt cùm è paſtu redierint, oues lābant,atque eo ſapore cupidinem bibēdi paſcendíque concipiant. Columella libri ſeptimi capite tertio. *Aeſtibus*] Tertium tempus,de quo ſic ibidem Varro: Circiter meridianos æſtus, dum deferueſcant, ſub vmbriferas rupes,& arbores patulas ſubiiciunt, quoad refri-

refrigerato aëre veſpertino rurſus paſcant ad ſolis occaſum. *Iouis*] Sic primo Georgico, ſacratæ ſunt arbores:

—cùm iam glandes atque arbuta ſacra
Deficerent ſyluæ, & victum Dodona negaret.

Item ſecundo Georgico:

—nemorúmque Ioui quæ maxima frondet
Eſculus: atque habitæ Graiis oracula quercus.

Tum tenues] Reliqua duo tẽpora pomeridianæ aquationis & paſtionis breuiter proponuntur: de quo ibidem Varro: Ab occaſu, paruo interuallo interpoſito, ad bibendum appellunt: & rurſus paſcunt quoad contenebrauit: iterum enim tum iucunditas in herba redintegrauit. Et Columella in his Virgilij verſibus ſic ait: Rurſus deinde iam mitigato vapore cõpellãtur ad aquam: etiam per æſtatem id faciendum, & iterum ad paſcua producendum. *Solis ad occaſum*] Intellige tempus occidentis ſolis, non autem plagam occiduam: Nam ita paſcere pecus oportet, vt aduerſo ſole agat: caput enim ouis maximè molle eſt, ait ibidem Varro. Quod idem Columella manifeſtiùs repetit: Sed obſeruandum eſt ſidus æſtatis, per emerſum Caniculæ, vt ante meridiem grex in occidentem ſpectans agatur, & in eam partem progrediantur, poſt meridiem in orientem: ſi quidem plurimum refert, vt paſcentium capita ſint obuerſa ſoli, qui plerunque nocet animalibus oriente prædicto.

Roſcida] Id nimirum paulò antè fuit:

Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt.

Et ſic ecloga quarta:

Et duræ quercus ſudabunt roſcida mella.

Sed Luna hîc roſcida dicitur, quæ roris mater eſt & frigoris. *Halcyonem*] De qua dictum eſt primo Georgico:

Non tepidum ad ſolem pennas in littore pandunt
Dilectæ Thetidi Halcyones—

Hîc igitur periphraſis eſt ſerenitatis veſpertinæ.

Acanthida] Acanthis, quam alij Luſciniam eſſe volunt, alij

alij Carduelũ, qui ſpinis & carduis paſcitur:& inde eſt apud Græcos Acãthis dicta ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν, à ſpinis, quibus paſcitur, ait Seruius. *Quid tibi*] Expoſitus eſt adhuc paſtus temperatę Zonę, qualis in Italia eſt: deinceps intemperatarum Zonarum paſtus deſcribitur, Libycus & Scythicus: Libycus primùm, totum menſem continuus: quales non ſolùm in Libya ſunt Numidę, ſed in Arabia, Parthia, Scythia, vt è Plinio cognoſces libris 4.5.6. *Mapalia*] Numidarum ædificia, agreſtia, oblõga, curuis lateribus, recta quaſi nauium carinæ, mapalia ab illis appellantur, vt ait Salluſtius in Iugurtha: quod idem ferè Plinius lib. 4. cap.12. Numidæ verò à permutandis pabulis mapalia ſua, hoc eſt domos plauſtris circunferentes, quæ à Virgilio 1. & 4. Aeneidos magalia dicuntur.

Omnia] Sic ferè Varro lib. 2. cap.2. de longinqua paſtione: Contrà illæ in ſaltibus quæ paſcuntur, & à tectis abſunt longè, portant ſecum crates aut retia, quibus in ſolitudine cohortes faciant, cæteráque vtenſilia: longè enim & latè in diuerſis locis paſci ſolent, vt multa millia abſint ſæpe hybernæ paſtiones ab æſtiuis. *Amyclæúmque*] Laconicum:& ſic paulò pòſt dicet

Veloces ſpartæ catulos——

Et de Amyclæis dictum priùs ad illum locum,

Talis Amyclæi——

Creſſam] Cretenſem: quomodo quinto Aeneidos,

Creſſa genus Pholoë.——

Sagittæ autem Cydoniæ præcipuè in Creta laudantur: hinc illud decima ecloga:

——*libet Partho torquere Cydonia cornu*
Spicula.

Non ſecùs] Illuſtratio per ſimilitudinem, cuius redditio præceſsit, vt in duabus ſuperioribus:

Qualis Hyperboreis——

Item:

Fluctus vt in medio——

Patriis] Auitis, & quaſi congeneribus: Nam Romani à Marte, armorum præſide procreati ſunt. *Iniuſto*] De labo-

laboribus & exercitationibus Romanæ militiæ, Cicero 2. Tuſcul. ſic loquitur: Noſtri exercitus primùm vnde nomen habeāt, vides: deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati menſis cibaria, ferre ſi quid ad vſum velint, ferre vallum: nam ſcutū, gladium, galeam in onere noſtri milites non plùs numerant, quàm humeros, lacertos, manus: Arma enim, mēbra militis eſſe dicunt. Quæ quidem ita geruntur aptè, vt ſi vſus foret, abiectis oneribus, expeditis armis, vt membris pugnare poſsint. Quid exercitatio legionum? quid ille curſus, concurſus, clamor, quāti laboris eſt? Ex hoc ille animus in prœliis paratus ad vulnera. Ergo hinc faſcis iniuſtus Virgilio dicitur, qui repetitur à Vegetio libro primo, quòd Tyrones pondus quoque baiulent vſque ad ſexaginta libras: vbi citatur hic Virgilij verſus. *Hoſti*] Seruius ita legit, & (ſtat) interpretatur, pro obſtat: & (expectatum) pro antequàm expectetur: aliàs tamen legitur (hoſtem) & ea lectio facilior erit. *At non*] Paſtio Scythica ſequitur, rariſsima, vel nulla potiùs propter aſſiduas niues, & perpetua frigora. *Mœoticáque*] Mœotis palus cum Tanai fluuio Europam extremam à Septentrione concludit. *Iſter*] Qui & Danubius dicitur. *Rhodope*] Mons Thraciæ. *Axem*] Septentrionē: & ſic paulò pòſt dicetur Scythia,

—ſeptem ſubiecta Trioni.

Herbæ] Id falſum eſſe poſteà Coſmographia cognita docuit: ſed de hoc errore dictum eſt primo Georgico, ad illum locum,

Quinque tenent cœlum Zonæ—

Cauri] Hîc iterum Cauros, pro ſeptentrionali flatu accipit: ſicut anteà,

—In Boream Caurúmque—

Equis] Qui quatuor iam dicti ſunt, ex ſecundo Metamorphoſ.

Intereà volucres Pyrois, Eous, & Aethon,
Solis equi, quartúſque Phlegon hinnitibus auras
Flammiferis implent, pedibúſque repagula pulſant.

Petit

Petit æthera] Periphraſis eſt orientis & occidentis ſolis: vel aſcendentis à Capricorno, & à Cancro deſcendentis. *Vndíque*] Amplificatur vis frigoris ex eius effectis. *Suſtinet orbes*] Sic octauo Aeneidos repetitur,

—humero qui ſuſtinet orbes.

Æráque] Sic Varro ſcribit hydrias æreas frigore confringi. *Securibus*] Philippus Cōminæus hiſtoricus Francus ſcribit id accidiſſe bello Eburonico, centum abhinc annis. *Humida*] Aqua diluta, vt propter aquam vina glacientur. Nec rectè Quintilianus octaui libri capite ſexto cenſet hoc epitheton otioſum eſſe, cum ait: Epitheto, poëtæ & frequentiùs & liberiùs vtuntur: namque illis ſatis eſt conuenire verbo, cui apponitur: & ita dentes albi, & humida vina. In his non reprehenduntur: apud Oratorē, niſi aliquid efficitur, redundat. *Intereà*] Continuatur eadem propoſitio frigoris, ex aliis effectis & adiunctis: vbi Scytharum mores intereà notantur.

Confertóque agmine] Eſt enim hoc animal valdè ſociale: & ſic primo AEneidos,

—tres littore ceruos
Proſpicit errantes: hos tota armenta ſequuntur
A tergo, & longum per valles paſcitur agmen.

Canibus] Venatio triplex ab Oppiano, primo libro deſcribitur, aëris, aquæ, terræ: quæ videtur hîc per canes, caſſes, pennas notari. *Pennæ*] Quæ adhibentur ad ceruos terrendum, vt eſt iterum 12 AEneidos:

Incluſum veluti ſi quando flumine nactus
Ceruum, aut puniceæ ſeptum formidine pennæ,
Venator curſu canis & latratibus inſtat.

Et 15 Metamorph. Ouidius:

Nec formidatis ceruos includite pennis.

Hæ verò pennæ ex plumis Vulturis & vellere cygni conficiuntur, vt ſpecies ſit horribilior aſpectu. *Rudentes*] Metaphora eſt ab Aſinis, quorum eſt proprium rudere. *Hîc noctem*] Sic 2. Georgico otia ſimilis feſtiuitatis deſcribuntur:

Ipſe dies agitat feſtos,fuſúſque per herbam,
Ignis vbi in medio & ſocij cratêra coronant.

Vittea] Similia vino faciunt:Eſt autem periphraſis cerniſiæ,quæ fit apud varios populos variis modis. *Sorbis*] Sorbis quadruplex differentia: Aliis enim eorum rotunditas mali, aliis turbinatio pyri, aliis ouata ſpecies,ceu malorum aliquibus.Hæc obnoxia acori.Odore & ſuauitate rotunda præcellunt: cæteris vini ſapor: generoſiſſima,quibus circa pediculos,tenera folia. Quartum genus,torminale appellãt, remedio tantùm probabile, aſſiduum prouentu, minimúmque pomo, arbore diſſimili, foliis penè platani. Non ferunt ante trimatum ex vllo genere.Cato & ſorba, ſapa condi iubet.Hæc è Plinio lib.15 cap.21. *Talis*] Concluditur locus de moribus Scytharum,& veſtitus additur. *Hyperboreo*] De quo priùs ad illum locum,

Qualis hyperboreis Septem ſubiecta trioni.

Tmeſis appellatur,vſitata interdum in proſa,vtPer mihi gratum,apud Ciceronem: *Effræna virûm*] Viris parêre inſueta. *Riphæo*] ῥίφη,impetus:vnde Scythiæ montes,Riphæi dicuntur,quia hinc magnus ventorum impetus. *Euro*] Eurum pro vento per ſynecdochem poſuit:Hic enim ventus Aquilonius,non orientalis intelligitur. *Setis*] Pellibus, metonymia adiuncti pro ſubiecto:eſt autem periphraſis Renonis, ideſt veſtis pelliceæ.

Si tibi lanicium curæ,primùm aſpera ſylua,
Lappæque,tribulíque abſint:fuge pabula læta:
Continuóque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem(quanuis aries ſit candidus ipſe)
Nigra ſubeſt vdo tantùm cui lingua palato,
Reiice,ne maculis infuſcet vellera pullis
Naſcentum:plenóque alium circunſpice campo.

Munere

Munere ſic niueo lanæ (ſi credere dignum eſt)
Pan deus Arcadiæ captam te Luna fefellit,
In nemora alta vocans: nec tu aſpernata vocantem.
At cui lactis amor, cytiſum lotóſque frequenteis
Ille manu, ſalſáſque ferat præſepibus herbas.
Hinc & amant fluuios magis, ac magis vbera tendũt:
Et ſalis occultum referunt in lacte ſaporem.
Multi iam excretos prohibent à matribus hœdos:
Primáque ferratis præfigunt ora capiſtris.
Quod ſurgente die mulſere, horíſque diurnis,
Nocte premunt: quod iam tenebris, & ſole cadente,
Sub lucem exportant calathis (adit oppida paſtor)
Aut parco ſale contingunt, hyemíque reponunt.

Si tibi] Repetitur tonſura gregis & mulctra, de quâ iam priùs actum eſt: ac tõſura priùs ex ſuis cauſsis exponitur, pabulo ſicco, & albo grege. *Lanicium*] Lana inquit Seruius: vt fuga & effugium pro eodem: quæ tamen eadem omnino non ſunt, & lanicium potiùs eſt ipſum lanæ opificium, vt Plinius indicat, cùm ait lib. 6. Seres lanicio ſyluarum nobiles. *Aſpera ſylua*] Hoc hemiſtichium cũ ſequente verſu repetitur è primo Georgico: De quo ſic Columella lib. 7. cap. 3. Sequêris autem noualia non ſolùm herbida, ſed quæ plerunque vidua ſunt ſpinis: vtamúrque ſæpiús authoritate diuini carminis,

Si tibi lanicium curæ eſt, primùm aſpera ſylua
Lappæque, tribulíque abſint.

quoniam ea res (vt ait idem) ſcabras oues reddit,

—cùm tonſis illotus adhæſit
Sudor, & hirſuti ſecuerunt corpora vepres:

tum etiam quotidie minuitur lana, quæ quantò prolixior in pecore concreſcit, tantò magis obnoxia eſt rubis, quibus, velut hamis inuncata, à paſcentium tergoribus auellitur: molle pecus etiam velamen, quo protegitur,

gitur, amittit, atque id non paruo ſumptu reparatur. *Mollibus*] Varro libri ſecundi capite ſecundo: De forma, ouem eſſe oportet corpore amplo, quæ lana multa ſit & molli, villis altis & denſis toto corpore, maximè circum ceruicem & collum: ventrem quoque vt habeat piloſum. Itaque quæ id non haberent, maiores noſtri Apicas appellabant, ac reiiciebant. *Nigra*] Idem Varro libri ſecundi capite ſecundo: Animaduertendum quoque linguáne nigra aut varia ſit: quod ferè qui ea habent, nigros aut varios procreant agnos. Ibidem Columella: Itaque non ſolùm ea eſt ratio probandi arietis, ſi vellere candido veſtitur, ſed etiam ſi palatum atque lingua concolor lanæ eſt: Nam cùm hæ corporis partes nigræ aut maculoſæ ſunt, pulla vel etiam varia naſcitur proles: Vna eadémque ratio eſt in Erythreis & nigris arietibus, quorum ſimiliter (vt iam dixi) neutra pars eſſe debet diſcolor lanæ, multóque minùs ipſa vniuerſitas tergoris maculis variet: ideo niſi lanatas oues emi non oportet, quò meliùs vnitas coloris appareat: quæ niſi præcipua eſt in arietibus, paternæ notæ plerumque natis inhærent. *Munere*] Illuſtratio ex adiuncto pretio, quo Luna decepta fingitur à Pane, qui rex Arcadiæ fuit, aſtrologus, mẽſéſque à Luna collegit: Vnde fabulæ error datus eſt, & finguntur Arcades ante Lunam nati, vt eſt ſexto Faſtorum apud Ouidium;

Orta prior Luna (de ſe ſi creditur ipſi)
A magno tellus Arcade nomen habet.

Hinc προσέληνοι Arcades appellantur: nec rectè hîc Virgilius à Seruio reprehenditur, quaſi pro Endymione Pana commutarit: Fuit enim vterque & Pan, & Endymion, aſtrologus, obſeruator Lunæ. *At cui*] Mulctra deinde ex ſuis item cauſſis explicatur, ſalſo & humido pabulo, & depulſis hœdis. *Cytiſum*] De Cytiſo ſæpe iam dictum eſt: Eſt autem cytiſum ma-

R ximè

ximè amicum auibus,& Medica: Nam & pingues facit facillimè,& lac gignit. Varro libri ſecundi capite ſecundo: idem libri ſecundi capite primo: dat lactariis medicam & cytiſum. *Lotos*] Plinius libri decimi tertij capite decimo ſeptimo de Loto arbore cùm locutus eſſet, Eſt(ait) eodem nomine & hèrba & in AEgypto caulis, in paluſtrium genere: recedentibus enim aquis Nili riguis prouenit ſimilis fabæ, caule foliiſque denſa congerie ſtipatis, breuioribus tantùm gracilioribúſque, cui fructus in capite papaueri ſimilis inciſuris, omníque alio modo intùs grana, ceu milium. Incolæ capita in aceruis putrefaciunt, mox ſeparant lauando, & ſiccata tundunt, eóque pane vtuntur. Mirum eſt quod præter hæc traditur, Sole occidente papauera ea comprimi, & integi foliis: ad ortum autem aperiri, donec matureſcant: flóſque qui eſt candidus, decidat. Idem libri viceſimiquarti capite ſecundo ait loti ramentis nihil eſſe amarius, fructúque dulcius. *Salſáque*] Sic anteà diximus ex Columella, canalibus ſalem imponi: & idem libri ſeptimi capite octauo ait: Nonnulli antequàm pecus mammellis inducant, virides pineas nuces in mulctram demittunt, & mox ſuper eas emulgent, nec ſeparant niſi cùm tranſmiſerint in formas coactam materiam: Ipſos quidam virides conterunt nucleos, & lacti permiſcent, atque ita congelant: Sunt qui thymum contritum cribróque colatum, cum lacte cogant. Similiter qualiſcumque velis ſaporis efficere poſſis, adiecto quod elegeris, condimento. *Excreto*] Cùm excreuerunt. Diſiunguntur autem à matribus agni quadrimeſtres (ait Varro libri ſecundi capite primo & ſecundo.) Quo tempore quidam matres non mulgent, quia lanæ plus ferunt, & omnino agnós plures, vt eſt ibidem: Summotis autem agnis fructus lactis ex matribus non minor percipitur, ait Columella libri ſeptimi capite tertio. *Quod ſurgente*] Vtilitas mulctræ duplicis, ex caſeo recenti & inueterato: de duplici autem

tem mulctra Varro libri ſecundi capite vndecimo: Mulgent Vere ad caſeum faciendum manè, aliis temporibus, Meridianis horis, tametſi propter loca & pabulum diſparile non vſquequaquam idem fit: De quo etiam Columella libri ſeptimi capite octauo: Caſei quoque faciendi non erit omittenda cura, vtique longinquis regionibus, vbi mulctram deuehere non expedit: Is porrò ſi tenui liquore conficitur, quàm celerrimè vendendus eſt, dum adhuc viridis ſuccum retinet: ſi pingui & opimo, longiorem patitur cuſtodiam, ſed lacte fieri debet ſyncero & quàm recentiſſimo: Nam requietum vel miſtum, celeriter acorem concipit. *Sale*] Varro libri ſecundi capite vndecimo: Quin aſpergi ſolent ſales: melior foſſilis quàm marinus.

Nec tibi cura canum fuerit poſtrema: ſed vnà
Veloces Spartæ catulos, acrémque Moloſſum
Paſce ſero pingui. nunquam cuſtodibus illis
Nocturnum ſtabulis furem, incurſusque luporum,
Aut impacatos à tergo horrebis Iberos.
Sæpe etiam curſu timidos agitabis onagros:
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulſos ſylueſtribus apros
Latratu turbabis agens, montéſque per altos
Ingentem clamore premes ad retia ceruum.

Nec tibi] Deſcriptis armentis & gregibus, deſcribitur breuiter triplex canis ſpecies, venaticus, pecuarius, villaticus. *Spartæ*] Sic anteà,

--Amyclæúmque canem--

Canes autem à ſeminio & regione laudantur, Lacones, Epirotici, & Salentini: Varro libri ſecundi capite nono. *Moloſſum*] Epiroticum: Nam

 Moloſſi

Moloſſi, ſunt Epirotæ. *Sero*] De quo ibidem Varro, Quòd cibatus canis, propior ſit hominis, quàm ouis: paſcitur enim è culina & oſſibus: necnon ita panem hordeaceum dandum, vt non potiùs eum in lacte des intritum, quòd eo conſueti cibo vti, à pecore non citò deſciſcunt. *Cuſtodibus*] Hic villaticus canis propriè notatur: eſt tamen laus iſta communis canum. Columella libri ſeptimi capite duodecimo: Nunc vt exordio priore ſum pollicitus, de mutis cuſtodibus loquar: quanquam canis falſò dicitur mutus cuſtos: Nam quis hominum clariùs aut tanta vociferatione beſtiam vel furem prædicat, quàm iſte latratu? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis cuſtos incorruptior? quis excubitor inueniri poteſt vigilantior? quis denique vltor aut vindex conſtantior? Plinius ſimiles laudes, ac multò plures commemorat libri octaui capite quadrageſimo: *Incurſúſque*] Deſignatur hîc pecuarius ſeu paſtoralis canis. *Iberos*] Iberus, fluuius Hiſpaniæ, cuius accolę, Iberi nominantur, qui quondam latrociniis vixerunt: hinc per ſynecdochem ſpeciei pro genere, per Iberos, intelliges abigeos: vel (quod idem eſt) abactores pecorum. *Sæpe etiam*] Deſcribitur iam apertiùs canis venaticus, ex eius venatione: de quo Plinius ibidem: Sed in venatu ſolertia & ſagacitas præcipua eſt, ſcrutatur veſtigia, atque perſequitur: comitantem ad feram inquiſitorem loco retrahens, quamuis aquam tranſiliens ſe occultaſſet: quam ſignificans demonſtratio eſt cauda primùm, deinde roſtro: Ergo etiam ſenecta feſſos cæcóſque ac debiles ſinu ferunt, ventos & odorem captantes, prodentéſque roſtro cubilia. *Onagros*] Syluestres aſinos, qui ſunt in Phrygia & Lycaonia pręcipui: Pullis eorum ceu præſtantibus ſapore, Africa gloriatur, quos Laliſiones appellant: Plinius libri octaui capite quadrageſimoquarto: ibidem capite quadrageſimotertio: Pullos aſinarum epulari Mecœnas inſtituit, multùm eo tempore prælatos

tos

tos onagris: Poſt eum interiit authoritas ſaporis. *Ceruum*] De quo ſuprà iam dictum eſt.

Hos non immiſsis canibus--

Diſce & odoratam ſtabulis accendere cedrum,
Galbaneóque agitare graues nidore chelydros.
Sæpe ſub immotis præſepibus, aut mala tactu
Vipera delituit, cælúmque exterrita fugit:
Aut tecto aſſuetus coluber ſuccedere, & vmbræ,
Peſtis acerba boum, pecoríque aſpergere virus,
Fouit humum. cape ſaxa manu, cape robora paſtor,
Tollentémque minas, & ſibila colla tumentem
Deiice. iámque fuga timidum caput abdidit altè,
Cùm medij nexus, extremæq́ue agmina caudæ
Soluuntur, tardóſque trahit ſinus vltimus orbes.
Eſt etiam ille malus Calabris in ſaltibus anguis,
Squammea conuoluens ſublato pectore terga,
Atque notis longam maculoſus grandibus aluum:
Qui dum amnes vdi rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent vdo terræ, ac pluuialibus Auſtris,
Stagna colit, ripíſque habitans: hic piſcibus atram
Improbus ingluuiem, raníſque loquacibus explet.
Poſtquam exhauſta palus, terræq́ue ardore dehiſcunt,
Exilit in ſiccum, & flammantia lumina torquens,
Sæuit agris, aſpérque ſiti, atque exterritus æſtu.
Ne mihi tum molleis ſub dio carpere ſomnos,
Neu dorſo nemoris libeat iacuiſſe per herbas:
Cùm poſitis nouus exuuiis, nitidúſque iuuenta
Voluitur, aut catulos tectis, aut oua relinquens,
Arduus ad Solem, & linguis micat ore triſulcis.

Diſce] Expoſita eſt adhuc pecorum generatio & educatio,corruptio deinde è contrariis malis ſequitur: prima è ſerpentibus, quorum remedium vnà deſcribitur duplex,primum ex odore,ſecundùm è cæde. *Odoratam*] Odoriferam : de cedro autem, ſuperiore libro dictum eſt. *Galbanéque*] Galbanus, ſuccus eſt cuiuſdam herbæ, ſimilis ferulæ: de quo ſic Plinius libri duodecimi capite viceſimo quinto : Dat & galbanum Syria, in eodem Amano monte, è ferula, quam eiuſdem nominis reſinæ modo Stagonitin appellant: Quod maximè laudant,cartilaginoſum, purum ad ſimilitudinem ammoniaci,miniméque lignoſum. *Chelydros*]De quibus ſecundo Georgico,

--nigris exeſa chelydris.

Serpentes autem propè omni auſteritate fugantur,& nocentes ſpiritus,innocentia fumi graue olentis exagitat. Vranius galbanum vel cerui cornua, radices lilij, capræ vngulas:Hoc genere monſtra noxia prohibentur, ait Palladius libri primi Tit. triceſimo quinto: Columella autem libri octaui capite quinto : Incenſi cornu ceruini vel galbani, vel muliebris capilli odore, ſerpentium peſtis fugatur:quod idem libri ſeptimi capite quarto repetitur,de capillis & cornu. *Vipera*] Quæ impreſſo dentium repulſu virus fundit in morſus:mas autem caput inſerit in os fœminę,quod illa abradit voluptatis dulcedine:deinde cùm parit,extremi catuli(vicenos enim parit) tarditatis impatientes, perrumpunt latera occiſo parente:Plinius libri decimi capite ſexageſimo ſecundo.*Fouit humum*]Quod ad ſerpentes attinet: vulgatum eſt colores earum pleráſque terras habere,in quas occultentur. *Tollentémque*] Deſcriptio ſerpentis,è partibus & earum adiunctis. *Timidum*]Cui timet:Nam (vt ait Plinius)ſerpentis caput etiam ſi cum duobus digitis euaſerit, nihilominùs viuit: Hæc Seruius. Locum igitur in Plinio requires : huic enim interpreti multa iam exempla docent temerè credendum nil eſſe. *Agmina*] Orbes, nexus : Eſt etiam deſcriptio Natricis ex

variis adiunctis corporis,& ſolo geniali:Natricem autem deſcribi Columella libri primi capite quinto definitione eâdem indicat. Palus, Natricum ſerpentiúmque peſtes,hyberna deſtitutas iligine,cœno & fermentata colluuie venenatas emittit. Hydrus autem ſecundo Georgico ad illum locum,

--Immanis dentibus Hydri)

appellatus eſt.Hæc autem ſerpentis definitio è Culice repetita eſt, quem Virgilius adoleſcens luſerat:Verſus autem ita ſunt:

Nam ſolitum voluens ad tempus tractibus iiſdem,
Immanis vario maculatus corpore ſerpens,
Merſus vt in limo,magno ſub ſideris æſtu,
Obuia vibranti carpens grauis aëra lingua,
Squammoſos latè torquebat motibus orbes:
Pallebant auræ liuentis ad omnia viſus.
Iam magis atque magis corpus reuolubile voluens
Attollit nitidis pectus fulgoribus,& fert
Sublimi ceruice caput:cui criſta ſupernè
Edita purpureo lucens maculatur amictu.
Aſpectúque micant flammantia lumina toruo:
Metabat ſeſe circum loca--

Longam] Plinius libri ſexti capite viceſimo tertio: Circa Perſidis inſulas Hydri marini vicenûm cubitorũ adnatantes,terruêre claſſem. Ducentorum vero pedum talis ſerpẽs inter Iſlandiam & Lappiã notatur in charta Septentrionalium regionum.*Ne mihi*]Proponitur periculum ab hoc ſerpente.*Exuuiis*]De quibus Plinius libri octaui capite viceſimo ſeptimo: Anguis hyberno ſitu mẽbrana corporis obducta,fœniculi ſucco impedimentum illud exuit,nitidúſque vernat.Exuit autem à capite primùm,nec celeriùs quàm vno die ac nocte replicãs,vt extrà fiat mẽbranæ,quod fuerat intùs.Idẽ hyberna latebra viſu obſcurato,marathro herbæ ſeſe affricãs,oculos inungit ac refouet:ſi verò ſquammæ obtorpuere,ſpinis iuniperi ſe ſcabit.*Cùm poſitis*]Hæc ſentẽtia repetitur ſecundo AEneidos,vbi Pyrrhus tali ſerpenti comparatur:

Qualis vbi in lucem coluber mala gramina paſtus,
Frigida ſub terra tumidum quam Bruma tegebat:
Nunc poſitis nouus exiuuiis,nitidúſque iuuenta,
Lubrica conuoluit ſublato pectore terga,
Arduus ad ſolem:& linguis micat ore triſulcis.

Oua] In terreſtribus oua pariunt ſerpentes, excepta vipera, & incubant contecta in terra, annóque ſequēte excludunt: Plinius libri decimi capite ſexageſimo ſecundo: *Linguis*] Quæ ſerpentibus ſunt tenuiſſimæ & triſulcæ,vibrantes,atri coloris,etſi extra has pręlongæ:Plinius libri vndecimi capite trigeſimoſeptimo: *Triſulcis*] Trifidis, hoc eſt tres acies habentibus,& trifariàm ſecantibus.

Morborum quoque te cauſſas & ſigna docebo.
Turpis oues tentat ſcabies,vbi frigidus imber
Altiùs ad viuum perſedit,& horrida cano
Bruma gelu:vel cùm tonſis illotus adhæſit
Sudor,& hirſuti ſecuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluuiis pecus omne magiſtri
Perfundunt,vdíſque aries in gurgite villis
Merſatur,miſſúſque ſecundo defluit amni:
Aut tonſum triſti perfundunt corpus amurca,
Et ſpumas miſcent argenti,& ſulphura viua,
Idæáſque pices,& pingueis vnguine ceras,
Scyllámque,helleboróſque graueis,nigrúmque bitumē.
Non tamen vlla magis præſens fortuna laborum eſt,
Quàm ſi quis ferro potuit reſcindere ſummum
Vlceris os:alitur vitium,viuítque tegendo,
Dum medicas adhibere manus ad vulnera paſtor
Abnegat,& meliora deos ſedet omnia poſcens.
Quin etiam ima dolor balantum lapſus ad oſſa
Cùm furit,atque artus depaſcitur arida febris,

Profuit

Profuit incenſos æſtus auertere:& inter
Ima ferire pedis ſalientem ſanguine venam:
Biſaltæ quo more ſolent,acérque Gelonus,
Cùm fugit in Rhodopen,atque in deſerta Getarum,
Et lac concretum cum ſanguine potat equino.
Quàm procul aut molli ſuccedere ſæpiùs vmbræ
Videris,aut ſummas carpentem ignauiùs herbas,
Extremámque ſequi,aut medio procumbere campo
Paſcentem,& ſeræ ſolam decedere nocti:
Continuò culpam ferro compeſce,prius quàm
Dira per incautum ſerpant contagia vulgus.
Non tam creber,agens hyemem,ruit æquore turbo,
Quàm multæ pecudum peſtes.nec ſingula morbi
Corpora corripiunt,ſed tota æſtiua repentè,
Spémque, gregémque ſimul, cunctámque ab origine gentem.
Tum ſciat,aërias Alpes,& Norica ſiquis
Caſtella in tumulis,& Iäpidis arua Timaui,
Nunc quoque pòſt tanto videat,deſertáque regna
Paſtorum,& longè ſaltus latéque vacantes.

Morborum] Secunda corruptionis cauſſa,è triplici morborum genere,ſcabie,febre, peſte : ſcabies primùm ex ſuis cauſſis deſcribitur. *Scabies*]Scabies,eſt durior cutis rubicunda,ex qua puſtulæ oriuntur quædam humidiores,quædam duriores,quædam ſicciores : exit ex quibuſdam ſanies , fitque ex his continuata exulceratio pruriēs:Celſus lib.5.cap.28.*Frigidus imber*]Duas cauſſas contrarias memorat,frigoris & caloris immodici,quas Varro lib.2 cap.1.ſimiliter commemorat : ferè morborum cauſſæ erunt,quòd laborāt propter æſtus, aut propter frigora,nec non etiam propter nimium laborē,aut contrà propter nullam exercitationem, aut ſi (cùm ex-

ercueris)ſtatim ſine interuallo cibum aut potionẽ dederis. Idem Columella lib. 7. cap. 5. Oues frequentiùs, quàm vllum aliud animal, infeſtantur ſcabie: quæ ferè naſcitur (ſicut noſter memorat poëta)

—cùm frigidus imber
Altiùs ad viuum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu:

Vel poſt tonſuram, ſi remedium prædicti medicaminis non adhibeas, ſi æſtiuum ſudorem mari vel flumine nõ abluas, ſi tonſum gregem patiaris ſylueſtribus rubis ac ſpinis ſauciari, ſi ſtabulo vtaris, in quo mulæ aut equi aut aſini ſteterunt: præcipuè tamen exiguitas cibi maciem, macies autem ſcabiem facit. Idem etiam ſigna adiungit hîc à Virgilio prætermiſſa: Vitioſum locum pecudes aut morſu ſcalpunt, ant cornu, vel vngula tũdunt, aut arbori adfricant, parietibúſque detergent.

Dulcibus] Remedium ſcabiei proponitur ex oppoſitis cauſſis: de quibus ibidem Varro: Curatio autem, cùm hic eſt morbus, hæc perfunditur aqua, & perungitur oleo, & vino tepefacto: & item cibo ſuſtinetur, & iniicitur aliquid: ne frigus cedat, ſitienti aqua tepida datur. Si hoc genus rebus non proficitur, dimittitur ſanguis, maximè è capite. *Amurca*] Columella ibidem varia remedia commemorat: primùm iubet lanam pecudis diduci: nam ſubeſt aſpera cutis & velut quædam prurigo: Et inter cætera remedia (ait) eidem remedio eſt amurca, duabus partibus decocta. *Spumas argenti*] De qua Plinius libri triceſimi tertii capite ſexto: Eſt autem, vt ex nomine intelligi poteſt, feruescentis & ſe purgantis materiæ ſpuma, vitium, vt purgatæ ſcoria: cuius genera tria ſunt, Chryſitis, Argyritis, Molybditis: Eſt autem vis eius ſiccare, mollire, refrigerare, temperare, purgare, explere, vlcerum tumores lenire. *Sulphura viua*] Sulphuris genera ſunt quatuor: viuum (quod Græci ἄπυρον vocant)

cant)naſcitur ſolidum,hoc gleboſum. Eo ſolo ex omnibus generibus medici vtuntur: Cætera enim liquore conſtant,& conficiuntur oleo incocta: Viuum autẽ effoditur,tranſlucétque & viret: Plinius lib.35.cap.15.

Idæáſque pices] Ida, mons Phrygiæ latiſſimus, pinis frequens,vnde Ida pinifera Statio dicitur, tertio Syluarum:quæ picis cauſſa eſt:pinus enim picis & reſinæ ferax eſt,vt 2 Georgico monuimus. Pix autem Naricia ſuperiore libro notata eſt,ad illum locum,

Naritiǽque picis lucos—

Sed 4 Georgico iterum pix Idæa celebratur:

Et viſco & Phrygiæ ſeruant pice lentius Idæ.

Vnguine] Vnguento. *Scyllámque*] Scylla, ſpecies eſt cepę,quę à Varrone Squilla dicitur:ab Hippocrate ſcella:Franci Siboullam vocant. *Helleboróſque*] Helleborus vel helleborum duplex eſt, candidum & nigrum: de cuius vi,multa apud Plinium ſcripta ſunt lib.25.cap.5.quod etiam ſtudiorum gratia ſumitur, ad peruidendum acriùs:ſic Carneadem reſponſurũ Zenonis libris, helleboro purgatum aiunt:vnde prouerbium,Helleboro opus habere.Columella libri ſeptimi capite quinto, ad hoc remedium,Fæcem(inquit)&amurcam,ſuccúmque decocti lupini miſceas, potione æqua detritum album hellebórum: vide Eraſmum in Chiliadib. in prouerbio,Helleborum bibe:quod in inſanum & furioſum dici ſolet. *Bitumen*] De quo diximus 8 ecloga,ad illum verſum,

Sparge molam,& fragiles incende bitumine lauros.

Non tamen] Vltimum & ſummum ſcabiei remedium, vt vlcus aperiatur, curetúrque:de quo Columella libri ſeptimi capite quinto:Itaque reſerandum eſt & vlcera medicamentis curãdum.Idem lib.6.cap.11.Suppuratio meliùs ferro reſcindatur,quàm medicamento.*Viuítque*] Sic Lucretius:

Vlcus enim viueſcit & inueteraſcit alendo.

Quinetiam]

Quinetiam] Secundus morbus, è febri breuiter deſcribitur, ex ſuis effectis. *Profuit*] Remedium febris è ſanguinis miſſione: de quo Columella lib. 7. cap. 5, cùm de Virgilio loquitur: Subiicit deinde æquè prudenter, febricitantibus ouibus, de talo vel inter duas vngulas ſanguinem emitti oportere: Nam plurimùm id quidem

Profuit, incenſos æſtus auertere, & inter
Ima ferire pedis, ſalientem ſanguine venam.

Nos etiam ſub oculis & de auribus ſanguinem detrahimus. *Biſaltæ*] Illuſtratio propoſiti remedii per ſimilitudinem: cuius illuſtratio præcedit, ſicut antea:

Qualis hyperboreis. &c.
Fluctus vt in medio. &c.
Non ſecus ac patriis. &c.

Biſaltæ] Biſaltæ, gens eſt Macedoniæ. *Gelonus*] Populus Scythiæ, de quo fuit Georgico ſecundo,

Eoáſque domos Arabum, pictóſque Gelonos.

Et iterum 8 AEneidos:

Hic Lelegas, Caráſque, ſagittiferóſque Gelonos
Finxerat——

Rhodopen] Montem Thraciæ: de quo primo Georgico, ad illum locum,

Aut Atho aut Rhodopen aut alta Ceraunia telo
Deiicit——

Getarum] Qui populi ſunt Thraciæ verſus Euxinum Pontum, vbi Ouidius exulauit:

Nulla Getis toto gens eſt truculentior orbe,

vt eſt apud Ouidium 2 de Ponto. *Cum ſanguine*] Sic apud Dionyſium eſt, de ſitu orbis, quòd hi populi vino careant, & lac cum ſanguine permiſtum bibant. *Quàm procul*] Signa febris ὕστερον πρότερον proponuntur, quinque numero. *Continuò*] Repetitur propoſitum remedium è phlebotomia. *Non tam*] Hyperbolica minorū collatione amplificatur numerus morborum: Non tam multi ſunt maris fluctus, quàm gregis morbi. *Ab origine gentem*] Sic anteà fuit,

Neptunique ipſa deducat origine gentem.

Tunc

Tunc ſciat] Hîc remedium quoddam propoſitum eſt aduerſus deſcriptum morbum, è mutatione pabuli, & aquationis: quod Columella lib.7 cap.5 ad remediũ peſtis adhibet. *Aerias*] Altas: ſic ecloga prima,

Nec gemere aëria ceſſabit turtur ab vlmo. Itẽ octaua.
Præceps aërij ſpecula de montis in vndas
Deferar———

Norica] Noricum habet ab Occaſu Oenum fluuium, qui medius inter Vindelicos & Noricos: à Septentrione Danubium: Eam regionem pleríque nunc Bauariam eſſe putant. *Iapidis*] Iapis, nomen proprium Aetoli, qui in agro Veneto, oppidum de ſuo nomine condidit: vnde regio illa, vbi Timauus fluuius eſt, nomen accepit.

Hîc quondam morbo cæli miſeranda coorta eſt
Tempeſtas, totóque autumni incanduit æſtu:
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum:
Corrupítque lacus, infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat ſimplex: ſed vbi ignea venis
Omnibus acta ſitis, miſeros adduxerat artus,
Rurſus abundabat fluidus liquor, omniáque in ſe
Oſſa minutatim morbo collapſa trahebat.
Sæpe in honore Deûm medio ſtans hoſtia ad aram,
Linea dum niuea circundatur infula vitta,
Inter cunctanteis cecidit moribunda miniſtros:
Aut ſiquam ferro mactauerat antè ſacerdos,
Inde neque impoſitis ardent altaria fibris:
Nec reſponſa poteſt conſultus reddere vates:
Ac vix ſuppoſiti tinguntur ſanguine cultri,
Summáque ieiuna ſanie infuſcatur arena.
Hinc lætis vituli vulgò moriuntur in herbis:
Et dulceis animas plena ad præſepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, & quatit ægros

Tuſsi,

Tuſsis anhela ſues,ac faucibus angit obeſis."
Labitur infelix ſtudiorum,atque immemor herbæ
Victor equus:fonteíſque auertitur:& pede terram
Crebrò ferit:demiſſæ aures:incertus ibidem
Sudor,& ille quidem morituris frigidus:aret
Pellis,& ad tactum tractanti dura reſiſtit.
Hæc ante exitium primis dant ſigna diebus.
Sin in proceſſu cœpit crudeſcere morbus,
Tum verò ardentes oculi,atque attractus ab alto
Spiritus,interdum gemitu grauis,imáque longo
Ilia ſingultu tendunt.it naribus ater
Sanguis,& obſeſſas fauces premit aſpera lingua.
Profuit inſerto latices infundere cornu
Lenæos.ea viſa ſalus morientibus vna.
Mox erat hoc ipſum exitio,furiíſque refecti
Ardebant:ipſíque ſuos iam morte ſub ægra
(Dij meliora piis,errorémque hoſtibus illum)
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.

Hîc quondam] Sequitur poſtrema morbi ſpecies è peſte, quæ hîc vniuerſalis (qualis eſt apud Lucretium in extrémo ſexti) ex ſuis cauſſis deſcribitur:prima eſt è corruptione aëris,quæ fit primùm ſtellarum contagione,vt Saturni & Martis:tum Solis eclipſi : deinde ventis,vt Auſtrinis diutiùs afflantibus. *Autumni*] Secunda cauſſa,ex anni parte morbifera, qualis eſt Autumnus: de cuius cauſſa ſic eſt apud Ouidium in Arte:

Dum modò frigoribus premimur,modò ſoluimur æſtu:
Aëre non certo corpora langor habet.

Eandem Autumni peſtilentiam Horatius ſecundo Sermonum item ſignificat:

Nec mala me ambitio perdit:nec plumbeus Auſter,
Autumnúſque grauis,Libitinæ quæſtus acerbæ.

Lacus]

Lacus] Tertia cauſſa è corruptione alimentorum, de qua ſic Lucretius,

Hæc igitur ſubitò clades noua, peſtilitáſque,
Aut in aquas cadit, aut fruges perſidit in ipſas,
Aut alios hominum paſtus, pecudúmque cibatus.

Tabo] Vnde corpora tabeſcerent: ſunt autem tabi tres ſpecies, atrophia, cachexia, phtiſis. *Nec via*] Significat tantā vim peſtis, vt non vna morte, ſed multis morerētur tali morbo affecti: Videtur autem hîc illud Lucretianum attingi:

Profluuium porrò cui tetri ſanguinis acre
Exierat, tamen in neruos hinc morbus, & artus
Ibat: & in partes genitaleis corporis ipſas:
Et grauiter partim metuenes limina lethi
Viuebant ferro priuati parte virili:
Et manibus ſine nonnulli, pedibúſque manebant
In vita tamen: & perdebant lumina partim:
Vſqueadeò mortis metus his incuſſerat acer.

Minutatim] Sic Lucretius:

A pedibúſque minutatim:

Sæpe] Amplificatur peſtilentia ex ſuis effectis, quòd ſpecies animalium omnium hoc morbo intereant: primum de victimis, in medio ſacrificio cadentibus. *Infula*] Infula, faſcia eſt in modum diadematis, vittis vtrinque dependentibus, vt hic etiam locus indicat: ſignificat etiam filamenta alba, quibus templa ornabantur: & per metaphoram, interdum ornamēta quæuis, vt Agraria ſecūda: His inſignibus atque infulis imperij vēditis. *Ardent*] Cor negatur cremari poſſe, qui veneno interempti ſunt, ait Plinius lib. 11. cap. 37: an eâdem ratione peſte infecta cremari non poſſint, conſiderato: Lucretius certè, in Attica peſtilentia ait peſte extinctos non humatos, ſed crematos eſſe:

Namque ſuos conſanguineos aliena rogorum
Inſuper extructa ingenti clamore locabant:
Subdebántque faces, multo cum ſanguine ſæpe

Rixantes

Rixantes potiùs, quàm corpora desererentur.

Vates] Extiſpes ſignificatur, qui conſulendis extis immolatæ victimæ, futurum præſagibat. *Cultri*] Quibus hoſtia mactabatur. *Saniæ*] Sanguine corrupto & concreto. *Hinc lætis*] Secundum exemplum de vitulis, amplificatum è ſubiecto pabulo. *Hinc canibus*] Tertium è canibus blandis, quos à Melita Meliteos catulos appellari Callimachus author eſt: Plinius lib. 4. cap. 26. Erât autem hi in deliciis fœminarum. Id Lucretius paulò ſecus:

Et moriebantur, cum primis fida canum vis
Strata viis animam ponebat in omnibus ægram.

Rabies] Canum morbus eſt angina, podagra, rabies.

Quatit] Quartum de Suibus tuſſi & angina peſtifera morientibus. Eſt autem hic porcorum morbus, ait Seruius: vnde apud Plautum,

Vellem me in anginam verti, vt huic aniculæ
faucem præoccuparem.

Obeſis] Tumentibus. *Labitur*] Quintum exemplum de equo, variis adiunctis ſignis exaggeratum. *Auertitur*] Deponenti ſignificatione dixit, vt anteà (depaſcitur)

---Atque artus depaſcitur arida febris.

Crebra] Crebrò, vt anteà iam multa. *Demiſſæ*] Hæc ſigna, ſunt etiam hominum communia: quæ Lucretius pleniùs executus eſt:

Quippe patentia cum toties ardentia morbis
Lumina verſarent oculorum, expertia ſomno:
Multáque prætereà mortis tum ſigna dabantur:
Perturbata animi mens in mœrore, metúque:
Triſte ſupercilium, furioſus vultus & acer:
Sollicitæ porrò plenæque ſonoribus aures,
Creber ſpiritus, haud ingens, raróque coortus,
Sudorîſque madens per collum ſplendidus humor:
Tenuia ſputa, minuta, croci contacta colore:
Salſaque per fauces raucas vix edita tuſſi.
In manibus verò nerui trahere, & tremere artus,
A pedibúſque minutatim ſuccedere frigus

Non

Non dubitabat:item ad ſupremum denique tempus,
Compreſſæ nares,naſi primoris acumen
Tenue,cauati oculi,caua tempora,frigida pellis,
Duráque in ore iacens rectum frons tenta meabat;
Nec nimio rigida poſtrati morte iacebant:
Octauóque ferè candenti lumine Solis,
Aut etiam nona reddebant lampade vitam.

Ardentes oculi] Lucretius paulò antè,

Quippe patentia--

& iterum:

Principiò caput incenſum feruore gerebant,
Et duplices oculos ſuffuſa luce rubentes.

Spiritus] Lucretius:

Inde vbi per fauces pectus complerat,& ipſum
Morbida vis in cor mœſtum confluxerat ægris:
Omnia tum verò vitaï clauſtra latebant.
Spiritus ore foras tetrum voluebat odorem,
Rancida quo perolent proiecta cadauera ritu:
Atque animi prorſum vires totius,& omne
Languebat corpus lethi iam limine in ipſo,
Intolerabilibúſque malis erat anxius angor
Aſsiduè comes,& gemitu commiſta querela:
Singultúſque frequens noctem perſæpe,diémque
Corripere aſsiduè neruos,& membra coactans
Diſſoluebat eos,defeſſos antè fatigans:

Sanguis] Lucretius.

Sudabant etiam fauces intrinſecùs atræ
Sanguine,& vlceribus vocis via ſepta coibat;
Atque animi interpres manabat lingua cruore;
Debilitata malis,motu grauis,aſpera tactu.

Profuit] Interponitur ad eandem amplificationem ſpecies remedij, ex infuſione vini, qua tamen morbus ingraueſceret. *Latices Lenæos*] Periphraſis, qualis eſt primo AEneidos:

Regales inter menſas,laticémque lyæum.

& quarto:

Gens epulata toris Lenæum libat honorem.
& principio ſecundi Georgici de hoc dictum eſt:
Huc pater ô Lenæe veni--

Cornu] Columella vocat infundibulum & fiſtulam, ſæpe etiam cornu, quo infunditur aliquid in os pecudis. *Dij meliora*] Optatio hac parentheſi includitur.

Ecce autem duro fumans ſub vomere taurus
Concidit, & miſtum ſpumis vomit ore cruorem,
Extremóſque ciet gemitus. it triſtis arator
Mœrentem abiungens fraterna morte iuuencum,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non vmbræ altorum nemorum, non mollia poſſunt
Prata mouere animum: non qui per ſaxa volutus
Purior electro campum petit amnis: at ima
Soluuntur latera, atque oculos ſtupor vrget inertes,
Ad terrámque fluit deuexo pondere ceruix.
Quid labor, aut benefacta iuuant? quid vomere terras
Inuertiſſe graueis? atqui non Maſſica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuere repoſtæ:
Frondibus, & victu paſcuntur ſimplicis herbæ.
Pocula ſunt fontes liquidi, atque exercita curſu
Flumina, nec ſomnos abrumpit cura ſalubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæſitas ad ſacra boues Iunonis, & Vris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo ægrè raſtris terram rimantur, & ipſis
Vnguibus infodiunt fruges, montéſque per altos
Contenta ceruice trahunt ſtridentia plauſtra.
Non lupus inſidias explorat ouilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
Cura domat: timidi damæ, ceruíque fugaces

Nunc ínterque canes, & circum tecta vagantur.

Ecce autem] Sextum exemplum de boue, variis modis amplificatum: Primus locus eſt ex adiunctis. *Non vmbræ*] Secundus locus ex diſſimilibus: Cibus ac potus nihil nocent, ſed ſtupor ac torpor vincunt. *Electro*] De quo iam dictum eſt ecloga octaua ad illum locum,

Pinguia corticibus ſudent electra myricæ.

Deuexo] Conuexo: vt ecloga quarta:

Aſpice conuexo nutantem pondere mundum:

deuexo igitur, id eſt decliui & deflexo. *Quid labor*] Tertius locus ex effectis & diſſimilibus: Benè meriti ſunt boues, nec crapula, gula, curáue nocuit. *Maßica*] Sic ſecundo Georgico

--Bacchi Maßicus humor

dicitur. *Frondibus*] Approbatio diſſimilium, è repugnantibus. *Tempore*] Quartus locus ex adiuncta difficultate, ex interitu boum coonſecuta, Quòd homines currum trahere, & arare coacti ſint. *Iunonis*] Argiua ſacerdos curru vehebatur in Iunonis templum: Vnde eſt illud prima Tuſculana: Mar. Deorum immortalium iudicia ſolẽt in ſcholis proferre de morte: Nec verò ea fingere ipſi, ſed Herodoto authore aliíſque pluribus. Primùm Argiæ ſacerdotis, Cleobis & Biton filij prædicãtur. Nota fabula eſt: Cùm enim illam ad ſolenne & ſtatum ſacrificium curru vehi ius eſſet, ſatis longè ab oppido ad fanum, morarentúrque iumenta: tunc iuuenes ij (quos modò nominaui) veſte poſita, corpora oleo perunxerunt, ad iugum acceſſerũt: Ita ſacerdos aduecta in fanũ: Cùm currus eſſet ductus à filiis, precata deam dicitur, vt illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari poſſit à Deo: Pòſt epulatos cum matre adoleſcentes ſomno ſe dediſſe, manè inuentos eſſe mortuos. Talẽ igitur vecturę neceſſitatẽ modò Virgilius inſinuat. *Vris*] Syluestribus bobus: de quibus Georgico ſecundo,

Sylueſtres Vri aßiduè, capreæque ſequaces.

Non lupus] Septimum exemplum, de lupo, dama, ceruo, metu peſtis turbatis: Simile autem fuit ecloga quinta, ſed occaſione pacis:

Nec lupus inſidias pecori--

Timidi damæ] Sic ecloga octaua,

Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.

Ceruíque] Sic ecloga quinta,

--Nec retia ceruis
Vlla dolum meditantur--

Iam maris immẽſi prolem, & genus omne natãtum
Littore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit: inſolitæ fugiunt in flumina Phocæ:
Interit & curuis fruſtrà defenſa latebris
Vipera, & attoniti ſquammis adſtantibus hydri.
Ipſis eſt aër auibus non æquus, & illæ
Præcipites alta vitam ſub nube relinquunt.
Prætereà nec iam mutari pabula refert:
Quæſitæque nocent artes: ceſſere magiſtri,
Phyllirides, Chyron, Amythaoniúſque Melampus.
Sæuit & ín lucem Stygiis emiſſa tenebris
Pallida Tiſiphone: morbos agit antè, metúmque:
Inque dies auidum ſurgens caput altiùs effert.
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes,
Arentéſque ſonant ripæ, colléſque ſupini.
Iámque cateruatim dat ſtragem: atque aggerat ipſis
In ſtabulis turpi dilapſa cadauera tabo:
Donec humo tegere, ac foueis abſcondere diſcunt.
Nam neque erat coriis vſus: nec viſcera quiſquam
Aut vndis abolere poteſt, aut vincere flamma.
Nec tondêre quidem morbo illuuiéque pereſa
Vellera,

Vellera,nec telas poſſunt attingere putres.
Verùm etiam inuiſos ſi quis tentarat amictus:
Ardentes papulæ,atque immundus olentia ſudor
Membra ſequebatur:nec longo deinde moranti
Tempore,contactos artus ſacer ignis edebat.

Iam maris] Octauum, de piſcibus. *Naufragia*] Naufragio eiecta:vbi breuis eſt ſimilitudo. *Phocæ*] Vituli marini, qui ſpirant & dormiunt in terra (vt ait Plinius libri noni capite ſeptimo) quod dicetur etiam quarto Georgico,

Sternunt ſe ſomno,diuerſo in littore Phocæ.

Interit] Nonum,de ſerpentibus,vt vipera & hydro: de quibus dictum eſt. *Ipſis*] Decimum de auibus: de quibus ita Lucretius:

Multáque humi cùm inhumata iacerent corpora ſupra
Corporibus,tamen alituum genus atque ferarum
Aut procul abſiliebat,vt acrem exciret odorem:
Aut vbi guſtarat,languebat morte propinqua.
Nec tamen omnino temerè illis ſedibus vlla
Comparebat auis,nec triſtia ſecla ferarum
Exibant ſyluis:Languebant pleraque morbo.

Præterea] Redit ad remedia, quæ inania hîc eſſe profitetur:quod ſic Lucretius,

Nec requies erat vlla mali,defeſſa iacebant
Corpora,muſſabat tacito medicina timore.

Et poſteà,

Nec ratio remedi' communis certa dabatur:
Nam quod ali' dederat vitales aëris auras
Voluere in ore licere,& cœli templa tueri:
Hoc aliis erat exitio,lethúmque parabat.

Pabula] Hoc tamen Columella libri ſeptimi capite quinto vnicè commendat:Si ægrotat vniuerſum pecus (vt & antè præcepimus, & nunc, quod remur eſſe maximè ſalutare, iterum aſſeueramus, in hoc caſu quod

eſt remedium præſentiſſimum) pabula mutemus, & aquationes totius regionis,& alium quæramus ſtatum cœli, curemúſque, ſi ex calore & æſtu concepta peſtis inuaſit, vt opaca rura ſi inuaſit frigore, vt eligantur aprica. *Phylirides*] Filius Phylliræ,ex Saturno,ſicut anteà dictum eſt,

Coniugis aduentu pernix Saturnus—

Chiron] Chiron, herbarum vires ad medicamenta reperit, ait Plinius libri ſeptimi capite quinquageſimo ſexto:Is vt in fabulis eſt, Lernæa Herculis ſagitta fortè perculſus,cùm grauiter angeretur,impetrauit à Diis vt moreretur: Itaque receptus in cœlũ, Sagittarius factus eſt in Zodiaco. *Amythaoniúſque*] Filius Amythaonis:de quo Homerus Odyſſ. o. Diuinitas autem & quædam cœlitũ ſocietas nobiliſſima ex fœminis in Sibylla fuit: ex viris in Melampode apud Græcos: apud Romanos in Martio: Plinius libri ſeptimi capite triceſimo tertio. Idem libri viceſimi quinti capite quinto : Melampodis fama diuinationis artibus nota eſt : ab hoc appellatur vnum hellebori genus Melampodium : aliqui paſtorem eodem nomine inueniſſe tradunt, capras purgari paſto illo animaduertentem, datóque lacte earum, ſanaſſe Prœtidas furentes. Ergo hîc Chiron & Melampus per ſynecdochem pro medicis excellentibus vſurpantur. *Sæuit*] Amplificatione poëtica ſignificatur peſtem diuinitùs immiſſam ad vltionem malorum. *Stygiis*] Infernis : Styx enim,palus inferna eſt. *Tiſiphone*] Furia eſt,vltrix homicidarum : τίσις enim, vltio eſt : & φόνος,cędes dicitur,vt ſexto AEneidos:

Continuò ſontes vltrix accincta flagello
Tiſiphone quatit inſultans,toruóſque ſiniſtra
Intentans angues,vocat agmina ſæua ſororum.

Balatu] Sequitur ſtrages paſſim edita:qualis etiam deſcribitur tertio AEneidos:

ſubitò cùm tabida membris
Corrupto cœli tractu,miſerandáque venit,

Arboribúſque,ſatíſque lues,& lethifer annus:
Linquebant dulces animas,aut ægra trahebant
Corpora,tum ſteriles exurere Sirius agros:
Arebant herbæ,& victum ſeges ægra negabat.

Cateruátim] Sic Lucretius,

Inde cateruatim morbo,mortíque dabantur.

& iterum poſteà,

Confertos ita aceruatim mors accumulabat.

Continebat autem caterua,in militia gallica,ſex millia hominum. *Donec humo*] Greges peſte conſumpti, inhumandi ſunt,quia corium vellúſque peſtiferum eſt: Eſt autem remedium apud Columellam libri ſeptimi capite quinto aduerſus vniuerſi gregis peſtem : Sed AEgyptiæ gentis author memorabilis Dolus Mendeſius, cuius commenta ; quæ appellantur græcè ὑπομνήματα, ſub nomine Democriti falsò produntur, cenſet propter hanc, ſępiùs ac diligenter ouium terga perſpicere, vt ſi fortè ſit in aliqua tale vitium deprehenſum, confeſtim ſcrobem defodiamus in limine ſtabuli, & viuam pecudem, quæ fuerit puſuloſa, reſupinam obruamus, patiamúrque ſuper obrutam meiere totum gregem:quòd eo facto morbus propulſetur. *Abolere*] Abluere. *Vincere flamma*] Et illud fortaſſis eſt, quod de venenato corde iam diximus. *Verumetiam*] Oſtenditur amictus, multis modis contagioſus, qui factus ſit è vellere pecoris peſte conſumpti. *Papulæ*] Carbunculi, ait Seruius:de quo & ſequentibus,Lucretius:

Nec nimio cuiquam poſſes ardore tueri,
Corporis in ſummo ſummam feruеſcere partem:
Sed potiùs tepidum manibus proponere tactum,
Et ſimul vlceribus quaſi inuſtis omne rubere
Corpus,vt eſt,per membra ſacer cùm diditur ignis.

Immundus ſudor] Periphraſis eſt phtiriaſeos (ſi Seruio credimus) Plinius cap. 33. lib. 11. ait lanicio interemptarum à lupis ouium phtiriaſim gigni:Tu

 obſer-

obſeruabis an etiam peſte conſumptarum. *Sacer ignis*] Seruius ſacrum morbum interpretatur, ſed falſò: ſacer enim morbus, eſt morbus caducus, ſeu Herculeus, quem vulgus appellat morbum ſancti Ioannis: At ſacer ignis, vulgo dicitur ignis Sancti Antonij: & paulò antè propoſitus eſt Lucretio: multóque manifeſtiùs ſic proponitur à Columella libri ſeptimi capite quinto: Eſt etiam inſanabilis ſacer ignis, quam puſulam vocant paſtores: ea niſi compeſcitur intra primam pecudem, quæ tali morbo correpta eſt, vniuerſum gregem contagione proſternit: ſic quidem, quòd nec medicamentorum, nec ferri remedia patitur: Nam penè ad omnem tactum excandeſcit: ſola tamen ea fomenta non aſpernatur lactis caprini: quod infuſum tantùm valet, vt & blandiatur igneam ſæuitiam, differens magis occidionem gregis, quàm prohibens.

FINIS TERTII GEORGICI.

P. RAMI ELOQVENTIAE ET PHILOSOPHIAE PROFESSORIS *Regij prælectiones in quartum Georgicum.*

Argumentum quartj Georgicj.

Deſcribitur quarto Georgico, apum educatio, retentio, contentio, mitigatio, mellificatio, procreatio, mellatio, afflictio, curatio.

Protinùs aërij mellis cœleſtia dona
Exequar: hanc etiam Mecœnas, aſpice partem.
Admiranda tibi leuium ſpectacula rerum,
Magnanimóſque duces, totiúſque ordine gentis
Mores, & ſtudia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor, at tenuis non gloria, ſi quem
Numina læua ſinunt, audítque vocatus Apollo.

Protinùs] Propoſitio, de quarta & vltima parte operis initio

initio diſtributi:fuerat enim,

——atque apibus quanta experientia parcis:

Sed tranſitio obſcurior eſt,quàm ſuperioribus libris.

Protinùs] Expoſito pecore,quæ pars tertia fuerat: vel (protinùs)deinceps,continuè. *Aerij*] Apes, mella ex rore aëris,ſiderum exortu potiſſimùm,& arcus cœleſtis incubitu contrahunt,ait Ariſtoteles libri quinti capite viceſimo ſecundo:De quo erit poſteà:multò autem copioſiùs Plinius libri vndecimi càpite duodecimo:Venit hoc,ait,ex aëre,& maximè ſiderum exortu: præcipuéque ipſo Sirio explendeſcente fit, nec omninò priùs Vergiliarum exortu ſublucanis temporibus. Itaque cum prima aurora folia arborum, melle roſcida inueniuntur:ac ſiqui matutino ſub dio fuêre,vnctas liquore veſtes,capillúmque concretum ſentiunt: Siue ille eſt cœli ſudor, ſiue quædam ſiderum ſaliua, ſiue purgantis ſe aëris ſuccus: vtinámque eſſet & purus ac liquidus, & ſuæ naturæ, qualis defluit primò: Nunc verò è tanta cadens altitudine,multúmque, dum venit, ſordeſcens,& obuio terræ halitu infectus:præterea è fronde ac pabulis potus, & in vterculos congeſtus apum (ore enim vomunt)ad hæc ſucco florum corruptus, & alueis maceratus,totiéſque mutatus, magnam tamen cœleſtis naturæ voluptatem affert. *Mellis*] Mellis genera tria ſunt,vernum,æſtiuum,ſylueſtre:Æſtiui generis mel illud eſt,quod horæum vocatur, à tempeſtiuitate præcipua,ipſo Sirio explendeſcente, poſt ſolſtitium diebus XXX ferè. Immenſa circa hoc ſubtilitas naturæ mortalibus patefacta eſt, niſi fraus hominum cuncta, pernicie corrumperet: Namque ab exortu ſideris cuiuſcunque,ſed nobilium maximè, aut cœleſtis arcus,ſi non ſequantur imbres, ſed ros tepeſcat Solis radiis, medicamenta, non mella gignũtur,oculis, vlceribus,interníſque viſceribus dona cœleſtia: vide Plinium libri vndecimi capitibus decimo quarto, quinto & ſexto: vnde percipies his epithetis non hyperbolicam laudem,ſed phyſicam veritatem contineri. *Hanc*

etiam

etiam] Apoſtrophe ad Mecœnatem: vbi locus eſt attentionis, ex adiuncta admirabilitate. *Mecœnas*] Sic appellatus eſt tribus ſuperioribus libris: primo

—quo ſidere terram
Vertere Mecoenas—

Et ſecundo: *Túque ades, inceptúmque vnà decurre laborem,*
O decus: ô famæ meritò pars vltima noſtræ,
Mecoenas pelagóque volans da vela patenti.

Et tertio: *Intereà Dryadum ſyluas, ſaltúſque ſequamur*
Intactos: tua Mecoenas, haud mollia iuſſa:
Te ſine nil altum mens inchoat—

Spectacula] Metaphora eſt à ludis, in quibus pugnæ & fabulæ, ſpectacula dicuntur. *Duces*] De quorum generibus & mitigatione, in contentione apũ dicetur. *Mores*] Quod maximè mirum ſit, mores habent, ait Plinius libri vndecimi capite quinto: vbi huius admirationis argumẽta magna cõperies. *In tenui*] Sic ſecũdo Georgico:

Nec ſum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quàm ſit, & anguſtis hunc addere rebus honorem.

Plinius libri vndecimi capite nono de amatoribus apum, id eſt huius gloriæ ſtudioſis ita ſcribit: Nequis miretur amore earum captos Ariſtomachum Solẽſem duodeſexaginta annis nihil aliud egiſſe: Hyliſcum verò Thaſium in deſertis apes colentem, Agrium cognominatum: qui ambo ſcripſere de his. *Læua*] Proſpera, ait Seruius: Malo ſequi interpretem Aulum Gellium libri quinti capite duodecimo, vbi Iuppiter, iuuans pater, appellatur Diiouis. Contrà verò deus is, qui nocendi poteſtatem tantùm haberet, Veiouis dicitur: cuius vide licet læuum numen nunc appellatur: quales erant dij, Duerruncus & Robigus, placandi tantùm vt ſinerent, ac nihil nocerent.

Principiò ſedes apibus ſtatióque petenda:
Quò neque ſit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oues hœdíque petulci

Floribus

Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & ſurgenteis atterat herbas.
Abſint & picti ſqualentia terga lacerti
Pinguibus à ſtabulis, meropéſque, aliæque volucres:
Et manibus Progne pectus ſignata cruentis.
Omnia nam latè vaſtant: ipſáſque volanteis
Ore ferunt, dulcem nidis immitibus eſcam.
At liquidi fontes, & ſtagna virentia muſco
Adſint, & tenuis fugiens per gramina riuus:
Palmáque veſtibulum, aut ingens oleaſter obumbret:
Vt cùm prima noui ducent examina reges
Vere ſuo, ludétque fauis emiſſa iuuentus,
Vicina inuitet decedere ripa calori:
Obuiáque hoſpitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, ſeu ſtabit iners, ſeu profluet humor,
Tranſuerſas ſalices, & grandia coniice ſaxa:
Pontibus vt crebris poſſint conſiſtere, & alas
Pandere ad æſtiuum ſolem, ſi fortè moranteis
Sparſerit, aut præceps Neptuno immerſerit Eurus.
Hæc circum caſiæ virides, & olentia latè
Serpylla, & grauiter ſpirantis copia Thymbræ
Floreat, irriguúmque bibant violaria fontem.

Principiò] Deſcribitur ſubiectum apibus ſolum, quod Græcis eſt μελίττων & μελιτροφεῖον. latinis apiarium, mellarium, aluearium. Primus locus deſcriptionis, eſt ex oppoſitis, quæ nocent apibus, ideóque abeſſe debeant, vt venti, pecora, ſerpentes, aues. *Ventis*] Sic Palladius primo libro iubet apiarium in horti parte ſecreta conſtitui & aprica, & à ventis remota. *Aluum*] Aluus dicitur & alueus. *Petulci*] Petulantes, laſciuientes: Lucretianum eſt, *—agníque petulci.*

Inimicæ verò ſunt etiam oues apibus, quia diffi-

cilè

cilè ſe ab earum lanis explicant : Plinius libri vndecimi capite decimo octauo. *Picti*] Periphraſis eſt Stellionis, qui lacertæ ſimilis eſt, tergo circulis quibuſdam depictus, lucentibus guttis, ad modum ſtellarum : de quo erit & poſteà in hoc libro:

—Nam ſæpe fauos ignotus adedit—
Stellio—

Niſi fortè lacertos mauis intelligere, qui nominatim à Columella libri noni capite ſeptimo,& à Palladio, libro primo inter hoſtes apum numerantur. *Squalentia*] Fulgentia,vt mox,

Alter erit maculis auro ſqualentibus ardens:

Quicquid enim vehementer inculcatum ſic eſt,vt horrorem viſentibus incutiat, à crebritate ſquammarum, ſqualêre dicitur.*Pinguibus à ſtabulis*]Periphraſis eſt alueorum melle pinguium. *Meropéſque*] Merops,auis : de qua ſic Plinius libri decimi capite triceſimo tertio : Nec verò iis minor ſolertia, quæ cunabula in terra faciunt, corporis grauitate prohibitæ ſublime petere, Merops vocatur:genitores ſuos reconditos paſcens,pallido inter colore pennarum,ſupernè cyaneo, priori ſubrutilo: nidificat in ſpecu,ſex pedũ foſſa altitudine. Ariſtoteles noni hiſtoriæ libri capite quadrageſimo de Merope idẽ dicit. *Progne*] Periphraſis eſt hirundinis,in quam Progne Pandionis filia mutata eſt,vt Ouidius ſexto metamorphoſeos explicat. De hac fabula diximus ecloga ſexta. *Cruentis*] Sic Ouidius ibidem,

—neque adhuc de pectore cædis
Exceſſere notæ,ſignatáque ſanguine pluma eſt.

Ariſtoteles verò noni hiſtoriæ capite quadrageſimo inter hoſtes apum numerat veſpas, & auiculas, quas Paros vocant:item arundines & meropas, ranas lutarias & rubetas.Plinius libri vndecimi capite decimo octauo addit crabrones,miliones,è culicum genere. *At liquidi*]Secunda pars deſcriptionis, è cauſſis efficientibus,aqua, quæ potum apibus : arboribus & ſtirpibus,

quæ

quæ etiam pabulum præbeat. *Liquidi*] Apis nulla putidis aſſidet,nec vtitur alio cibo, quàm dulci:aquam etiã inde libentiſsimè hauriunt, quam ſynceri clariſsimíque fontes ſcatúriunt:Ariſtoteles octaui hiſtoriæ capite vndecimo: Diligenter habenda cura, vt aqua ſit propinqua,& pura,quod ad mellificium vehementer prodeſt, ait Varro libri tertij capite decimo ſexto. Sine aqua,neque mella,neque faui, neque pulli denique figurari queunt:Columella libri noni capite quinto. *Tenuis*] Vt ne altitudine aſcendat duo aut tres digitos: Varro ibidem:de quo iterum etiam Virgilius. *Palma*] De qua & eius generibus ſecundo Georgico ad illum locum,

Chaoniíque patris glandes,etiam ardua palma
Naſcitur——

Oleaſter] Olea ſylueſtris:de olea item ſecundo Georgico. *Examina*] Examen,nouarum apum progenies.

Vere] Apes quieſcunt & latent à Vergiliarum occaſu, nec ante fabas florentes exeunt ad opera & labores:Ariſtoteles octaui hiſtoriæ capite decimo quarto:& Plinius libri vndecimi capite ſexto.*Fauis*] In mellificio primum fundamentum eſt Commoſis, cruſta nigra,ſaporis amari:ſecundum Piſſoceros, picantium modo ceu dilutior:tertiũ Propontis,craſsioris iam materiæ,nondum tamen cera,ſed fauorum ſtabilimẽtum: quartum,fauus,qui fingitur multiplicatus è cera: Erithace vel ſandaraca, vel cerinthus,apum cibus, dum operantur,amari ſaporis,quo faui externi inter ſe conglutinantur:vide Ariſtotelem noni hiſtoriæ capite quadrageſimo: Varronem libri tertij capite decimo ſexto: Plinium libri vndecimi capite ſeptimo. *Decedere calori*] Sic ecloga octaua,

——nec ſeræ meminit decedere nocti:

Et tertio Georgico,

——et ſeræ ſolam decedere nocti.

Ariſtoteles autem noni hiſtoriæ capite quadrageſimo,

locum apiarij vult eſſe non æſtate feruidum,hyeme tepidum:quod Varro repetit,& addit vt ſpectet ad hybernos ortus. Columella libri noni capite quinto optat imam partem vallis. *In medium*] Repetitur præceptum de aqua,tanquam ponticulis diſtinguẽda, quò faciliùs apes aquentur & ſiccentur ad ſolem: & ſic Varro iubet teſtas aut lapillos in aqua iacere,ita vt extent paulùm, vbi aſsidere & bibere apes queant: Quod Columella libri noni capite quinto repetit: & Palladius ſic primo libro:Fons vel riuus huc conueniat otioſus, qui humiles tranſeundo formet lacunas, quas operiant rara & tranſuerſa virgulta,ſedes tutas apibus præbitura, cùm ſitient. *Neptuno*] Metonymia eſt,pro aqua. *Eurus*] Synecdoche ſpeciei pro genere: hîc enim ventus quiuis ſignificatur. *Hæc circum*] Proponitur pabulationis materies,de qua iterum copioſiùs in hortis, paulò pôſt.

Caſiæ] Caſſam vulgus vocat: de qua ecloga ſecunda,

Tum caſia atque aliis intexens ſuauibus herbis.

Et ſecundo Georgico:

--humiles caſias apibus rorémque miniſtrat.

Et mox:

Et glaucas ſalices,caſiámque, crocúmque rubentem.

Serpylla] Sarpoletum vulgus appellat:de quo ecloga ſecunda:

Allia,ſerpyllúmque,herbas contundit olentes.

Thymbræ] Sarrietam vulgus vocat:cui Columella libri noni capite quarto tribuit ſecundam à thymo laudem: Itémque Palladius libro primo. *Violaria*] Loca violis cõſita,vt horti,de quibus poſteà.

Ipſa autem ſeu corticibus tibi ſuta cauatis,
Seu lento fuerint aluearia vimine texta,
Anguſtos habeant aditus:nam frigore mella
Cogit hyems,eadémque calor liquefacta remittit.
Vtraque vis apibus pariter metuenda:neque illæ

Nequicquam in tectis certatim tenuia cera
Spiramenta linunt, fucóque & floribus oras
Explent: collectúmque hæc ipſa ad munera gluten,
Et viſco & Phrygiæ ſeruant pice lentius Idæ.
Sæpe etiam effoßis (ſi vera eſt fama) latebris,
Sub terra fodère larem: penitúſque repertæ
Pumicibúſque cauis, exeſæque arboris antro.
Tu tamen & leui rimoſa cubilia limo
Vnge fouens circùm, & raras ſuper iniice frondes.
Neu propiùs tectis taxum ſine: néue rubenteis
Vre foco cancros, altæ neu crede paludi:
Aut vbi odor cœni grauis: aut vbi concaua pulſu
Saxa ſonant, vociſque offenſa reſultat imago.

Ipſa autem] Deſcriptum eſt adhuc aluearium, deſcribitur alueus è materia & forma: materia duplex hîc proponitur, è cortice arboris & vimine: Varro libri tertii capite decimo ſexto, & Columella libri noni capite ſexto, addunt è ligno ferulæ, fimo, lateribus: ſubere etiam fictiles alueos faciunt: optimas eſſe corticeas aiunt, teterrimas fictiles. *Aluearia*] Alueos dicit, per metonymiam continentis pro contento: Aluus enim propriè dicitur vel alueus, aluearium autem', locus eſt alueorum. *Anguſtos*] Media aluo, in qua introeant apes, faciunt foramina parua, dextrâ ac ſiniſtrâ: ad extrema, quâ mellarij fauum eximere poſſunt, opercula imponunt aluis: Varro libri tertij capite decimo ſexto. Columella libri noni capite ſeptimo copioſiùs id exprimit: Nã frigus ignauiam creat, propter quod etiam foramina, quibus exitus aut introitus datur, anguſtiſsima eſſe debẽt, vt quàm minimum frigoris admittant: eáque ſatis eſt ita forari, ne poſsint capere plus vnius apis incrementum: Sic nec venenatus Stellio, nec obſcœnũ Scarabæi vel papilionis genus, lucifugæque blattæ, vt ait Maro,

per laxiora ſpatia ianuæ, fauos populantur: atque vtiliſſimum eſt pro frequẽtia domicilij duos vel tres aditus in eodem operculo diſtantes inter ſe fieri, contra fallaciam lacerti, qui velut cuſtos veſtibuli, prodeuntibus inhians, apibus affert exitium: eæque pauciores intereunt, cùm licet vitare peſtis obſidia, per aliud vadentibus effugium. *Nam*] Ratio anguſti aditus, ex adiunctis malis. *Neque illæ*] Confirmatio poſitæ rationis, ex operibus apum contra tales iniurias: vbi triplex earum genus notatur, in alueis, ſub terra, in arboribus mellificantium. *Cera*] Periphraſis eſt commoſeos, vnde primum tectorium. *Fucóque*] Piſſoceros hîc poteſt intelligi, id eſt picatus cereus, vt Gaza vertit: Is enim fit ex lachrymis arborum, ſalicis, vlmi, & reliquarum, quæ glutinum pariunt. *Fucóque*] Phycos thalaſſium, fucus marinus, frutex eſt lactucæ ſimilis: De cuius tribus generibus, lato vno, altero longiore, ſed rubente, tertio criſpis foliis, quo veſtes in Creta tinguntur, Plinius libri decimi tertij capite viceſimo quinto, & viceſimi ſexti capite decimo. *Phrygiæ*] Ida Phrygia, pinifera ſtatio dicitur, vt ſecundo Georgico dictum eſt. Hinc igitur picis copia: tametſi primo Georgico fuit laus Nariciæ picis. *Si vera eſt*] Ariſtoteles hiſtoriæ libri quinti capite víceſimo ſecundo id confirmat: Apud Themiſcyram, ait circa Thermodoontem amnem apes tam in terra, quàm in alueis faciunt fauos, qui parum admodum cerę contineant, & mel craſſius reddãt. Et paulò pôſt ibidem: Sunt etiam apes, quæ fauos ſub terra, triplici ordine faciant, in quibus mel eſt, vermis nullus. *Pumicibus*] Pumex, lapis eſt cauernoſus ad corpora læuiganda laudatiſſimus, in mari creſcẽs: hîc prò quouis cauernoſo lapide. *Arboris*] De quo ibidem Ariſtoteles: Ad Amiſſum vrbem conuehitur à locis ſuperioribus mel candidum craſſúmque, maiorem in modum: quod apes faciunt arboribus ſine fauo: quale etiam fieri in Ponto cognitum eſt. *Tu tamen*] Abſoluitur inchoata aluei forma, vt diligenter vndique oblina-

tur. *Frondes*] Huc ſpectare videtur illud Columellæ noni libri capite decimo quarto: Quicquid deinde rimarum eſt aut foraminum, luto & fimo bubulo miſtis illinemus extrinſecùs, nec niſi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quanuis porticu protecta, vaſa nihilo minùs congeſtu culmorum & frondium ſupertegemus: quantúmque res patietur, à frigore & tempeſtatibus muniemus. De ordine alueorum (quod hîc Virgilius omiſit) ita Varro præcipit: Eáſque aluos ita collocant in mutulis parietis, vt ne agitentur, néue inter ſe contingant, cùm in ordinem ſint poſitæ: ſic interuallo interpoſito alterum & tertium ordinem infra faciunt, & aiunt hinc potiùs demi oportere, quàm addi quartum. Columella libri noni capite ſeptimo: Debebit lapideus ſuggeſtus extendi per totum apiarium, in tres pedes altitudinis, totidémque craſſitudinis: Iſque ſic extructus, diligenter opere tectorio leuigari: Ita ne aſcenſus lacertis aut anguibus, aliíſue noxiis animalibus præbeatur. Hęc ille, & multò plura his de rebus: quod Palladius repetit, vt podia ternis alta pedibus teſtaceo & albario opere lęuigata, propter lacertarum cæterorúmque animalium noxam, quibus eſt moris irrepere, fabricentur. *Neu propiùs*] Admonet de contrariis remouendis ab alueo, vt anteà fecit de alueario. *Taxum*] De taxo, tanquam apibus inimica, ſic anteà fuit ecloga nona:

Sic tua Cyrnæas fugiant ex anima taxos.

& ſecundo Georgico,

--taxíque nocentes

appellantur. Nominatim verò taxi repudiantur à Columella libri noni capite quarto: Plinius non videtur improbare, cùm ait ex omnium ſatorum floribus ceram confingi, excepta tamen Rumice & Chenopode: libri vndecimi capite octauo: & de lethali eius facultate iam dictum eſt: Palladius item libro primo: Abſint & herbæ, titimallus, helleborum, tapſia, abſynthium, cucumis

cucumis agreſtis,& omnis amaritudo conficiendæ aduerſa dulcedini. *Rubentes*] Dum coquuntur vel vruntur. C*ancros*] Ariſtoteles noni hiſtoriæ capite quadrageſimo id teſtatur:Mundiſſimum omnium hoc animal eſt: quamobrem ſæpenumero cùm alui neceſſitas eſt, auolant, & in ſeceſſu reddunt excrementum, quoniam malè oleat: oderunt non ſolùm fœdos odores, ſed etiam vnguentorum delicias: Ex quo fit vt homines his delibutos percutiant. Idem Varro profitetur libri tertij capite decimo ſexto: Itaque nulla harum aſſidit in loco inquinato, aut eo qui malè oleat: neque etiam in eo, qui bona olet vnguenta: Itaque his vnctus qui acceſsit, pungunt. Idem & Columella libri noni capite quinto de ſedibus apum eligendis: Sed in ea parte, quæ tetris latrinæ ſterquiliniique & balinei libera eſt odoribus. Et paulò pòſt: Grauis & tetri odoris, non ſolùm virentia, ſed & quælibet res prohibeantur: Sicuti cancri nidor, cùm eſt ignibus aduſtus, aut odor paluſtris cœni: Nec minùs vitentur cauæ rupes, aut valles argutæ, quas Græci ἤχους vocant. Plinius item libri vndecimi capite decimo octauo: Cancrorum etiam odore (ait) ſiquis iuxtà coquat, exanimantur. Idem & Palladius libro primo: Sed ab his apium caſtris longè ſint omnia odoris horrendi, balneæ, ſtabula, coquinæ fuſoria. *Altè*] De hac altitudine duorum triúmue digitorum iam dictum eſt. *Paludi*] Aquæ. O*dor cœni*]De hoc iam dictum. *Concaua*] De hoc item ex Columella: ſed & Varro libri tertij capite decimo ſexto: Primùm, ſecundum villam potiſsimùm,vbi non reſonant imagines:Hic enim ſonus harum fugæ exiſtimatur eſſe. Quod idem Plinius repetit libri vndecimi capite decimo nono: Inimica echo eſt ſono, qui pauidas alterno pulſat ictu. Idem Palladius libro primo repetit: Videtur odor cœni,& cancer aduſtus,& locus,qui ad humanam vocem falſa imitatione reſpondet.

Quod ſupereſt, vbi pulſam hyemem Sol aureus egit
Sub terras, cælúmque æſtiua luce recluſit,
Illæ continuò ſaltus ſyluáſque peragrant:
Purpureóſque metunt flores, & flumina libant
Summa leues: hinc neſcio qua dulcedine lætæ
Progeniem nidóſque fouent: hinc arte recenteis
Excudunt ceras, & mella tenacia fingunt.
Hinc vbi iam emiſſum caueis ad ſidera cæli
Nare per æſtatem liquidum ſuſpexeris agmen,
Obſcurámque trahi vento mirabere nubem:
Contemplator: aquas dulceis, & frondea ſemper
Tecta petunt. huc tu iuſſos aſperge ſapores,
Trita meliphylla, & Cerinthæ ignobile gramen:
Tinnitúſque cie, & Matris quate cymbala circùm.
Ipſæ conſident medicatis ſedibus, ipſæ
Intima more ſuo ſeſe in cunabula condent.

Quod ſupereſt] Tertium præceptum de opificio nouæ æſtatis: cuius hîc eſt periphraſis. *Aureus*] Sic primo Georgico,

Per duodena regit mundi Sol aureus aſtra.

Terras] Ad Antipodas nempe, quibus tum hyems eſt, cùm nobis æſtas. *Saltus*] Varro: Vt Diis Helicona atque Olympum attribuerunt homines, ſic his floridos & incultos natura montes attribuit. *Flores*] De hoc iam dictum. *Libant*] Libare, quaſi labiare, dicunt Grammatici, id eſt primis labris attingere: Aquam autem tunc portant apes, cùm prolem nutriunt, ait Ariſtoteles hiſtoriæ noni capite quadrageſimo: Sine quâ neque mella, neque faui, neque pulli denique figurari queant, Columella libri noni capite quinto, vt iam dictũ eſt. *Progeniem*] Plinius libri vndecimi capite ſexto hunc ordinem naturę in apibus eſſe dicit: Primùm itaque fauos conſtruunt,

conſtruunt,ceram fingunt, hoc eſt domos cellâſque faciunt:deinde ſobolem,poſteà mella,ceram ex floribus, melliginem è lachrymis arborum, quæ glutinum pariunt,ſalicis,vlmi,arundinis:ſucco,gum̃mi,reſina. Virgilius igitur naturę ordinem hîc non ſeruauit,qui progeniem primùm & nidos,tum mella fieri dicit. *Progeniem*] De cuius procreatione iterùm poſteà. *Nidóſque*] Fauos hîc intelligit. *Mella*] Ariſtoteles in hiſtoria libri quinti capite viceſimo ſecundo: Fauos primùm conficiunt, mox collocant fœtum, more emittentes ſuo, vt iis placet,qui cenſent aliunde prolis primordia conuehi:Deinde cibi cauſſa mellificāt tam æſtate, quàm Autumno: ſed melius mel autumnale eſt: Conſtruunt fauos è floribus,ceram ex lachryma arborũ fingunt,mella ex rore aëris, ſiderum exortu potiſſimũ,& arcus cœleſtis incubitu contrahunt: Omnino ante Vergiliarum exortum mel non fit:Fauos itaque,vt dictum eſt, è floribus faciunt:mel autem non ipſas facere apes, ſed rorem candentem deferre argumento eſt, quòd vno aut altero die cellas melle repletas inueniunt apiarij.Item autumno mel poſteaquàm detractum eſt, non reparatur, cùm tamen illo etiam tempore flores proueniant. *Hinc vbi*] Quartum præceptum de retinendo examine ſaporibus apiaſtri & cerinthæ, item muſicâ. *Nare*] Metaphora à piſcibus,pro volare.*AEſtatem liquidam*]Præſagiunt apes & hyemem & imbres:cuius rei indicium eſt,quòd non euolant,ſed ſereno adhuc, in alueo voluntantur: Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo.Plinius libri vndecimi capite decimo: Tũc vniuerſæ prouolant, ſi dies mitis futurus ſit: prædiuinant enim ventos imbréſque,& tunc ſe continent tectis.Itaque temperie cœli (hanc enim inter præſcita habent) prorumpunt. Cùm verò migrandum eſt, vox ſolitaria & peculiaris quædam aliquot antè diebus, intùs mittitur, & biduo aut triduo paucæ circum alueum volant: An rex etiam inter eas ſit, nondum exploratum

habemus, quoniam difficilè cognitu eſt. Collectæ iam auolant, & per ſingulos reges diuiduntur: & ſi fortè paucæ propè multas conſiſtunt, concedunt paucę ipſæ ad plures, ac regem quem reliquerint, ſi ſequatur, interimunt. Diſceſſus & migratio ita agitur. Ibidem: Cùm verò mutuo inter ſe annexu alia ex alia dependet in alueos, indicium deſerendi cubilis: quod ne eueniat, apiarij alueis afflant ex vino dulci. Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo: quod à Varrone repetitum eſt: Cùm examen exiturum eſt, quod fieri ſolet, cùm adnatæ proſperè ſunt multæ, ac progeniem veteres emittere volunt in coloniam, vt olim crebrò Sabini factitauerunt, propter multitudinem liberorum: Huius quòd duo ſolent præire ſigna ſcitur: vnum quòd ſuperioribus diebus, maximè veſpertinis multæ ante foramen, vt vuæ, aliæ ex aliis pendent conglobatæ: Alterum quòd cùm iam euolaturæ ſunt, aut etiam inceperunt, conſonant vehementer: proinde vt milites faciunt, cùm caſtra mouent: quæ primò tum exierunt, in conſpectu volitant, reliquas, quæ nondum congregatæ ſunt, reſpectantes dum conueniant. Idem Columella & Palladius de vberibus illis & globis præſertim. *Meliphylla*] Apiaſtrum, alij μελίφυλλον, alij μελιοσόφυλλον, quidam μέλινον appellant: Varro libri tertij capite decimo ſexto. Vulgus hanc herbam, meliſſam vocat. *Cerinthe*] Hanc herbam vulgus Francicum Paquettam dicit. *Matris*] Cybeles, in cuius ſacris Galli ſacerdotes cymbala aut tympana pulſabant. Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo, hoc ambiguè ſcribit: Gaudere etiam plauſu atque ſonitu apes videntur: Quapropter tinnitu æris aut fictilis conuocari eas in alueum aiunt: Quanquam incertum eſt an audiant, & voluptate ne, an formidine id faciant. Varro voluptatis cauſſam videtur ſequi, cùm ait apes cauſſa Muſarum dici volucres, quòd ſiquando diſplicatæ ſunt, cymbalis

balis & plauſibus, numero reducuntur in vnum locum. Idem tamen paulò pòſt de examine emigraturo ſic ait: Cùm à mellario id feciſſe ſunt animaduerſæ, iaciundo in eas puluerem, & circuntinniendo ære perterritas, quò voluerit, perducet: Non longè inde oblinunt Erithace atque apiaſtro, cæteriſque rebus, quibus delectantur: Vbi conſederunt, afferunt aluum propè eiſdem illiciis illitam intùs & propè appoſita, fumo leni circumeundo cogunt eas intrare. Quod item Columella de terrore ſequitur, libri noni capite octauo: Cùm examen erupit (ait) ſtrepitu coërcetur: Nam ſtatim ſono territum vel in frutice, vel in editiore ſyluæ fronde conſidet, & à veſtigatore, præparato vaſe reconditur. Et rurſus capite duodecimo: Crepitaculis æreis aut teſtarum plerunque vulgò iacentium ſonitu terreatur fugiens iuuentus. Quod Palladius in Iunio ſequitur: Strepitu æris terreatur aut teſtulæ, ait. Ad quod etiam argumentum pertinet illa vocis imago, qua terrentur apes, vt iam dictum eſt. Plinius tamen delectationem muſicam planè ſequitur, ex eóque contra Ariſtotelis dubitationem, auditus ſenſum apibus attribuit, libri vndecimi capite viceſimo: Gaudent (ait) plauſu atque tinnitu æris, eóque conuocantur: quo manifeſtum auditus quoque ineſſe ſenſum. *Medicatis*] Apiaſtro nempe & cerinthe delibutis.

Sin autem ad pugnam exierint(nam ſæpe duobus
Regibus inceſsit magno diſcordia motu)
Continuóque animos vulgi,& trepidantia bello
Corda,licet longè præſciſcere:nanque moranteis
Martius ille æris rauci canor increpat,& vox
Auditur fractos ſonitus imitata tubarum.

Tum trepidæ inter ſe coëunt,penníſque coruſcant,
Spiculáque exacuunt roſtris,aptántque lacertos:
Et circa regem,atque ipſa ad prætoria denſæ
Miſcentur,magníſque vocant clamoribus hoſtem.
Ergo vbi ver nactæ ſudum,campóſque patenteis,
Erumpunt portis,concurritur,æthere in alto
Fit ſonitus,magnum miſtæ glomerantur in orbem;
Præcipitéſque cadunt.non denſior aëre grando,
Nec de concuſſa tantum pluit ilice glandis.
Ipſi per medias acies,inſignibus alis,
Ingenteis animos anguſto in pectore verſant:
Vſqueadeò obnoxi non cedere,dum grauis aut hos,
Aut hos verſa fuga victor dare terga coëgit.

Sin autem] Quintum præceptum,de contentione & pugna apum:cuius cauſſa è diſcordia regum, & ſigna è bombo & armorum apparatu præponuntur. *Duobus*] De his regibus poſteà dicetur, & eorum formæ deſcribentur. Hîc autem Homericum illud cernitur:

οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη,εἷς κοίρανος ἔστω.
Non bona res multorum principatus,vnicus Rex eſto.

Huc etiam illud pertinet Lucani:

Nulla fides regni ſociis,omníſque poteſtas
Impatiens conſortis erit:nec gentibus vllis
Credite,nec longè fatorum exempla petantur,
Fraterno primi maduerunt ſanguine muri.

Reges autem ſex aut ſeptem generantur,Ariſtoteles quinti hiſtoriæ capite viceſimo primo. Apes autem multis de cauſſis & inter ſe vnius examinis ſociæ, & cum aliis præliantur: De quo Ariſtoteles hiſtoriæ noni capite quadrageſimo:Flagrant odio breues contra longas, eáſque alueis pellere conantur: qua in pugna ſi illæ vicerint,optimum ita fore examen putatur:ſed ſi hæ ſolæ

ſolæ remanſerint, otioſæ viuunt, & nihil boni integrè faciunt: pereunt etiam ipſæ antequam Autumnus ſit: Student bonæ apes, quod fieri poteſt, nequam intra alueum interimant: & ſiqua interierit intus, ſtatim foras cadauer educunt. Qui autem fures vocantur, & ſuos inuicē fauos offendũt: & alienos, ſi latuerint, ſubeũt: ſed ſi capiãtur, capite puniuntur: nec facilè aut latere, aut effugere poſſunt: ſunt enim in quôque aditu cuſtodes: & ſiquãdo fur ipſe ſubripere ingreſſum potuerit, adeò in ſatietatē repletur, vt nequeat euolare, ſed ante alueum volutetur. Itaque fuga perquàm difficilis eſt. Et iterum ibidem: Nullum animal, niſi ſui generis, apes fugiunt: præliantur enim inter ſe, & cum veſpis: Sed cùm ruri ſunt, nec ſibi inuicem, neque vllis iniuriantur: At verò apud ſuos alueos pugnant acerrimè, & hoſtes, quos vicerint, enecant. Necant vel maxima animalia ictu ſui aculei. Iã equus occiſus ab apibus eſt, ſed principes minimè irritantur, & feriunt. Et rurſus ibidem: Cùm morbo examē quoddam laboraret, agmen peregrinum inuaſit, & pugna conſerta, adeptáque victoria, mella diripiebat: quod cùm apiarius proſcerneret, victum examen ſtatim egreſſum vlciſcebatur, nec hominem ipſum vllo pacto impetebat. Quod Columella libri noni capite nono repetit: Inter ſe (ait) tanquam ciui libus bellis, & cum alteris, quaſi cum exteris gentibus præliantur. Et Plinius libri vndecimi capite decimo ſeptimo: Quòd ſi defecerit alicuius aluei cibus, impetum in proximas faciunt rapinæ propoſito: At illæ contrà dirigunt aciem, & ſi cuſtos adſit, alterutra pars, quem ſuis fauere ſentit, non appetit eum. Ex aliis quoque ſæpe dimicant cauſſis, eáſque acies contrarias duo imperatores inſtruunt, maximè rixa in conuehēdis floribus exorta, & ſuos quibuſque euocantibus. *Martius*] Hic militaris clangor ſexto AEneidos notatur:

AEre ciere viros, Martémque accendere cantu.

Et nono: A*t tuba terribilem ſonitum procul ære canoro*
Increpuit——

Hunc

Hunc igitur morem & apes habent, vt Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo: Tempore matutino omnes ſilent, donec vna gemino aut triplici bombo excitet omnes: tum vniuerſæ ad opus prouolāt: Cúmque redierint, primùm item tumultuāt: paulatímque minùs ſubinde ſtrepunt, dum vna circunuolitando ſuſurret, quaſi dormiendum præcipiat: tum repētè omnes conticeſcunt. Quod à Varrone repetitur: Omnes vt in exercitu viuunt, atque alternis dormiunt, & opus faciunt pariter, & vt colonias mittunt: híque duces conficiunt quædam ad vocem, vt imitatione tubæ: Tum id faciunt, cùm inter ſe ſigna pacis ac belli habeant. Et Plinius libri vndecimi capite decimo: Interdiu ſtatio ad portas more caſtrorum: noctu quies in matutinum, donec vna excitet omnes gemino aut triplici bombo, vt buccino aliquo. Cùm adueſperaſcit, in alueo ſtrepunt minùs ac minùs, donec vna circumuolet, eodē quo excitauit bombo, ſe quietem capere imperans: & hoc, caſtrorum more: tunc repentè omnes conticeſcunt. *Penniſque*] Quas binas vtroque ſui corporis latere gerunt, Ariſtoteles libri quarti de partibus animalium capite ſexto. *Spiculáque*] Apes omnes aculeo armantur, ait Ariſtoteles libri de generatione tertij capite decimo, & quarti capite ſexto. *Regem*] De cultu regis poſteà diligētiùs ad illum locum:

Prætereà regem non ſic ÆEgyptus——

Prætoria] Prætorium, tabernaculum Imperatoris à Romanis dicebatur: hinc prætoria cohors, & prætoria porta & nauis, pro imperatoris cohorte, naue, porta. *Ergo vbi*] Hypotypoſis pugnæ amplificata effectis, adiunctis & comparatis. *Glomerantur*] More militari, quia legio modò dilatatur in quadrum, modò contrahitur in orbem. *Anguſto in pectore*] Sic Statius:

Maior in exiguo regnabat corpore virtus.

Et Homerus:

i

—μικρὸς μὲν ἔην δέμας, ἀλλὰ μαχητής.

Paruus quidem erat corpore, ſed pugnator.

O*bnixi*] Sic paulò antè (ipſi) tanquam non apes, ſed milites intelligerentur.

Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta,
Pulueris exigui iactu compreſſa quieſcent.
Verùm vbi ductores acie reuocaueris ambos:
Deterior qui viſus, eum, ne prodigus obſit,
Dede neci: melior vacua ſine regnet in aula.
Alter erit maculis auro ſqualentibus ardens:
(Nam duo ſunt genera) hic melior, inſignis & ore,
Et rutilis clarus ſquammis: ille horridus alter
Deſidia, latúmque trahens inglorius aluum.
Vt binæ regum facies, ita corpora gentis.
Nanque aliæ turpes horrent: ceu puluere ab alto
Cùm venit, & terram ſicco ſpuit ore viator
Aridus, elucent aliæ, & fulgore coruſcant
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis:
Hæc potior ſoboles: hinc cæli tempore certo
Dulcia mella premes, nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & durum Bacchi domitura ſaporem.
At cùm incerta volant, cœlóque examina ludunt:
Contemnúntque fauos, & frigida tecta relinquunt:
Inſtabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor: tu regibus alas
Eripe: non illis quiſquam cunctantibus altum
Ire iter, aut caſtris audebit vellere ſigna.
Inuitent croceis halantes floribus horti,
Et cuſtos furum atque auium cum falce ſaligna
Helleſpontiaci ſeruet tutela Priapi.

Ipſe

Ipſe thymum pinóſque ferens de montibus altis
Tecta ſerat latè circùm, cui talia curæ:
Ipſe labore manum duro terat: ipſe feraceis
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.

Hi motus] Sextum præceptum de cauſſa pacificationis, & regis nequioris cæde: prior verò cauſſa communis etiam eſt ad retinendum, non tantùm ad mitigandum. *Pulueris*] Columella libri noni capite nono id copioſè interpretatur: Pugna quidem vel vnius inter ſe diſſidẽtis, vel duorum examinum diſcordantium facilè compeſcitur: Nam vt idem ait,

Pulueris exigui iactu compreſſa quieſcit:

Aut mulſo, paſſóue, aut alio quouis liquore ſimili reſperſo: videlicet familiari dulcedine, ſęuiẽtium iras mitigante: Nam eadem mirè etiam diſſidentes reges conciliant: ſunt enim ſæpe plures vnius populi duces, & quaſi Procerũ ſeditiõe, plebs in partes deducitur: Quod frequenter fieri prohibendum eſt, quoniam inteſtino bello totæ gentes conſumuntur. Itaque ſi conſtat principibus gratia, manet pax incruenta: ſin autem ſæpiùs aciem dimicantes notaueris, duces ſeditionum interficere curabis: dimicantium verò prælia prædictis remediis ſedantur: Ac deinde cùm agmen glomeratum in proximo frondentis arbuſculæ ramo conſederit, animaduertito an totum examen in ſpeciem vnius vuæ dependeat: idque ſignum erit aut vnum regem ineſſe, aut certè plures bona fide recõciliatos: quos ſic patieris, dum in ſuum reuolent domicilium: Sin autem duobus, aut etiam compluribus velut vberibus diductum fuerit examen, ne dubitaueris & plures proceres & adhuc iratos eſſe: Atque in iis partibus, quibus maximè videris apes glomerari, requirere duces debebis, Itaque ſucco prædictarum herbarum, id eſt meliſſophylli vel apiaſtri manu illita, ne ad tactum effugiant, leuiter inſeres digitos, & diductas apes ſcrutaberis, donec authorem

thorẽ pugnæ,quẽ elidere debes,reperias . Quod idem Varro ſcribit:Præterea vt animaduertat,ne Reguli plures exiſtant:inutiles enim fiunt propter ſeditiones: & vt quidam dicunt,tria genera cùm ſint ducũ in apibus niger,ruber,varius (vt Menecrates ſcribit) duo,niger & varius,qui ita melior,vt expediat mellario, cùm duo ſint eadem aluo,interficere nigrum,quem ſcit cum altero rege eſſe ſeditioſum,& corrũpere aluum, quòd fuget,aut cum multitudine fugetur. Et iterum:Prouidendum ne infirmiores à valentioribus opprimantur: eo enim minuitur fructus: Itaque imbecilliores ſecretas ſubiiciũt ſub alterum regem.Quæ crebriùs inter ſe pugnabunt,aſpergi eas oportet aqua mulſa.Quo facto,nõ modò deſiſtunt pugna,ſed etiam conferciunt ſe lingẽtes,eò magis ſi mulſo ſunt aſperſæ, quo propter odorẽ auidiùs applicant ſe,atque obſtupeſcunt potantes.Si ex aluo minùs frequentes euadũt,ac ſubſidit aliqua pars, ſuffumigandum,& propè apponendum bene olentium herbarum,maximè apiaſtrum & thymum.Plinius libri vndecimi capite decimo ſeptimo:Quæ dimicatio,iniectu pulueris aut fumo tota diſcutitur: reconciliãtur verò lacte vel aqua mulſa.At Ariſtoteles ait ab apibus ſeditioſum regem interimi: Enecant nimirum ipſę etiam duces,qui plures,quàm ſatis ſit,habeantur:& potiſſimũ improbos,ne principium multitudo ſeditiones in examine faciat: Necant præcipuè cùm non ampl: ſobolis copia extitit:nec habent,tanquam coloniam mittant. Fauos etiam regum eo tempore,ſi parati ſunt,diruunt, vt potè cùm deſint,quibus mittendis duces ipſi præficiantur:Nec non fauos tollunt fucorum,ſi mellis penuriam coniectãtur,nec aluei, annona ſuperioris anni abundant:& apiarium eximentem de melle tunc præcipuè impugnant,ac præſentes fucos expellunt:Et quidem ſæpe viſuntur foris in alueo reſidentes exules. In quo Plinius Ariſtotelem etiam ſequitur,libri vndecimi capite decimo ſexto:Reges plures inchoãtur, ne deſint poſteà ex eis ſoboles:cùm adulta eſſe cœpit, concordi

ſuffragio

ſuffragio teterrimos necāt,ne diſtrahāt agmina. *Alter erit*] Deſcribuntur ex adiunctis notis,regū duo genera, & apū inferiorum totidem:quæ ſumpta ſunt ex Ariſtotelis hiſtoria. RectéqueColumella libri noni capite tertio docet,Virgilium hîc Ariſtotelis imitatorē eſſe. Varro Menecrate authore tria regum genera facit,nigrum, rubrum,varium:Plinius libri vndecimi capite decimo octauo apum genera duo primùm facit, ruſticas & vrbanas,ſicut Ariſtoteles nono hiſtoriæ fecit: Deinde vrbanarum duo hæc genera. *Elucent aliæ*] Hoc Ariſtoteli tertium genus eſt optimum,breue & in rotunditatem compactile & variū. *Nanque aliæ*] Hoc Ariſtoteli quartum genus eſt longum , crabronibus ſimile : cui prætereà addit furem nigrum & aluo ampliorem:quinetiam fucum omnium maximum,ſed ſine aculeo , & ignauū. De his regibus Columella libri noni capite decimo: Sunt autem ij reges maiores paulò & oblongi magis quàm cęterę apes,rectioribus cruribus,ſed minùs amplis pinnis,pulchri coloris & nitidi,leuéſque ac ſine pilo,ſine ſpiculo:niſi quis fortè pleniorem quaſi capillū, quem in ventre gerunt,aculeum putet : quo & ipſo tamen ad nocendum non vtuntur:Quidam etiam infuſci atque hirſuti reperiuntur , quorum pro habitu damnabis ingenium. Quæ ferè ad verbum repetit Palladius in Iunio. Plinius autem libri vndecimi capite decimo ſexto de regibus hæc ait:Duo genera regum:melior rufus quàm niger, variúſque omnibus : forma ſemper egregia,& duplo quàm cæteris maior,pennę breuiores,crura recta:ingreſſus celſior in fronte , macula quodā diademate candicans:multùm etiam nitore à vulgo differunt. *Hæc potior*] Columella hîc Virgilij velut interpres,apes cum Virgilio probat paruulas , oblongas, leues,nitidas,

Ardentes,auro & paribus lita corpora guttis:

breues,varias,& in rotunditatem compactiles,optimas ait eſſe,deteriores autem quibus ſimilitudo veſparum: ętiamnum deterrimas ex his piloſas. Ariſtoteles tamen

noni hiſtoriæ capite quadrageſimo videtur turpes illas præponere, cùm ait, Minores, officioſiores ſunt maioribus: pennæ his detritæ, color niger, dorſum repandum: illæ nitidæ venuſtæque ſunt, more otioſarum mulierum. Et ibidem: Sylueſtres, horridiores aſpectu & iracundiores & minores, ſed opere ac labore præſtantiores. Quod Plinius nominatim ſecutus eſt. Comparatio igitur Virgilij de vrbanis tantùm intelligatur, *Tempore certo*] Verno et autũmali. *Bacchi*] Vini & mellis permiſtione factum mulſum hîc ſignificat. *At cùm*] Repetitur præceptum quartum, de retinendo examine nouis remediis: primum eſt, ſi alæ regibus exectæ ſint. *Volant*] De hoc Plinius libri vndecimi capite viceſimo ita ſcribit: Effecto opere, deducto fœtu, functæ munere omni, exercitationem tum ſolennem habent, ſpatiatæque in aperto, & in altum datæ gyris volatu editis, tũ demum ad cibum redeunt. *Alas*] Columella libri noni capite decimo: Qui tamen & ipſe ſpoliandus eſt alis, vbi ſæpiùs cum examine ſuo conatur eruptione facta profugere: nam velut quadam compede retinebimus erronẽ ducẽ detractis alis: qui fugę deſtitutus præſidio, finẽ regni nõ audet excedere: propter quod ne ditionis quidẽ ſuæ populo permittit longiùs euagari. Quod Palladius in Iunio repetit: & Plinius libri vndecimi capite decimo ſeptimo: Si quis alam regi detruncet, non fugiet examen. *Alas*] Quæ exciſæ non poſſunt renaſci, ait Ariſtoteles in hiſtoria libri tertij capite duodecimo.

Vellere ſigna] More militum diſcedentium. Palladius libro primo addit præterea apes diſceſſuras non eſſe, ſi ſtercus primogeniti vituli adlinamus oribus vaſculorum. *Inuitent*] Secundum remedium repetitur, è ſuauitate florum: quorum ſpecies iam ſex expoſitæ ſunt, caſiæ, ſerpylli, thymbræ, violæ, meliſſophylli, cerinthæ: nouendecim deinceps aliæ proponuntur. *Halantes*] Flagrantes. *Cuſtos furum*] Olim in remedio & tutela hortorum, Satyrica ſigna ponebãtur: quanquã

hortos

hortos tutelæ Veneris aſsignante Plauto: Plinius libri decimi noni capite quarto. Priapum etiam cuſtodem adhibebant, tanquam fœcunditatis, quæ præcipua in hortis eſt, authorem, ſicuti conſtat ecloga ſeptima:

Sinum lactis, & hæc te liba Priape, quotannis
Expectare ſat eſt, cuſtos es pauperis horti:
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fœtura gregem ſuppleuerit, aureus eſto.

Quod Horatius repetit:

——nam fures extra coërcet,
Obſcoenóque rubens porrectus ab inguine palus:
Aſt importunas volucres in vertice arundo
Terret fixa——

Saligna] E trunco vel ramo ſalicis facta. *Helleſpontiaci*] Nati ex Baccho & Venere, Lampſaci. Eſt autem Lampſacum ciuitas Bithyniæ in Helleſponto. *Thymum*] Varro ait thymum ad mellificium aptiſsimum eſſe: propter hoc, Siculum mel fert palmam, quòd ibi thymum bonum & frequens eſt. Itaque quidam thymum contundunt in pila, et diluunt in aqua tepida: eo conſpergunt omnia ſeminaria conſita apum cauſſa. Columella libri noni capite quarto: Saporis præcipui mella reddit thymus. Quod Palladius ſequitur & Plinius. Duo thymi genera ſunt, candidum ac nigricans: Floret autem circa ſolſtitia, cùm & apes decerpunt: & augurium mellis eſt: Prouentum enim ſperant apiarij, longè florẽte eo. Læditur imbribus, amittítque florem. Semen thymi non poteſt deprehendi, cùm origani perquàm minutum non tamen fallat. Sed quid intereſt id occultaſſe naturam? In flore ipſo intelligitur, ſatóque eo naſcitur. Quid non tentauere homines? Mellis Attici in toto orbe ſumma laus exiſtimatur. Ergo tranſlatum eſt ex Attica thymum, & vix flore, vti docemus, ſatum. Sed alia ratio naturæ obſiſtit, non durante Attico thymo, niſi in flatu maris feratur. Erat quidem hæc opinio antiqua in omni thymo, ideóque non naſci in Arcadia. Tunc oleam non putabant gigni, niſi intra CCC ſtadia

à

à mari. Thymis quidem nunc etiam lapideos campos in Prouincia Narbonenſi refertos ſcimus: Hoc penè ſolo redditu è longinquis regionibus pecudum millibus conuenientibus, vt veſcantur. Et idem libri vndecimi capite decimo quinto: Aptiſſimum in æſtimatione è thymo coloris aurei, ſaporis gratiſſimi, cùm ſit palam doliolis pingue, marino è rore ſpiſſum: Quod concreſcit autem, hoc minimè laudatur: Thymoſum nõ coit, & tactu prætenuia fila mittit. *Pinóſque*] Reſinæ gratiâ, qua vtuntur apes in figlina fauorum: Vnde anteà fuit:

--collectúmque hæc ipſa ad munera gluten,
Et viſco, & Phrygiæ ſeruant pice lentius Idæ.

Atque equidem, extremo ni iam ſub fine laborum
Vela traham, & terris feſtinem aduertere proram;
Forſitan & pingueis hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem, biferíque roſaria Pæſti:
Quóque modo potis gauderent intyba riuis,
Et virides apio ripæ, tortúſque per herbam
Creſceret in ventrem cucumis: nec ſera comantem
Narciſſum, aut flexi tacuiſſem vimen acanthi,
Pallentéſque hederas, & amantes littora myrtos.
Nanque ſub OEbaliæ memini me turribus altis,
Quâ niger humectat flauentia culta Galeſus,
Corycium vidiſſe ſenem, cui pauca relicti
Iugera ruris erant: nec fertilis illa iuuencis,
Nec pecori opportuna ſeges, nec commoda Baccho:
Hîc rarum tamen in dumis olus, albáque circùm
Lilia, verbenáſque premens, veſcúmque papauer,
Regum æquabat opes animis: ſeráque reuertens
Nocte domum, dapibus menſas onerabat inemptis.
Primus vere roſam, atque autumno capere poma,

Et cùm triſtis hyems etiam nunc frigore ſaxa
Rumperet, & glacie curſus frenaret aquarum,
Ille comam mollis iam tum tondebat acanthi,
AEſtatem increpitans ſeram, Zephyróſque moranteis.
Ergo apibus fœtis idem, atque examine multo
Primus abundare, & ſpumantia cogere preſsis
Mella fauis: illi tiliæ, atque vberrima pinus:
Quótque in flore nouo pomis ſe fertilis arbos
Induerat, totidem Autumno matura tenebat.
Ille etiam ſeras in verſum diſtulit vlmos,
Edurámque pyrum, & ſpinos iam pruna ferenteis,
Iámque miniſtrãtem platanum potantibus vmbram.
Verùm hæc ipſe equidem ſpatiis diſcluſus iniquis
Prætereo, atque aliis pòſt commemoranda relinquo.

Atque equidem] Digreditur in hortorum amœnitatem, quam pleniùs exequeretur, niſi compendium doctrinæ huius ſibi propoſuiſſet. Tota autẽ digreſſio apophaſi continuatur. *Vela traham*] Allegoria eſt à nautis ad portum accedentibus: cuius rei hiſtoria eſt ſexto AEneidos:

Sic fatur lachrymans, claßique immittit habenas,
Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris:
Obuertunt pelago proras--

Pæſti] Pæſtum, oppidum Lucaniæ, roſis abundantiſſimum, & propter cœli clementiam, biferum, Maio & Septembri. *Intyba*] De quibus primo Georgico fuit,

Strymoniæque grues, & amaris intyba fibris.

Genera eius duo ſunt, ſatiuum, quod Serin vocant, & erraticum, quod in AEgypto Cichorium dicitur, apud Latinos Ambigua: Vnde vulgò nobis Endyuia eſt dicta: Vide Plinium libri decimi noni & viceſimi capite octauo. Columella hîc videtur differentiam quan-

dam notare, cùm probat in hac paſtione intubi, ſylueſtres flores, libri noni capite quarto. *Riuis*] Hic verſus aliàs legitur:

Quôque modo poſitis gauderent intyba fibris.

Apio] De quo fuit ecloga ſexta:

Floribus atque apio crines ornatus amaro.

Selinum græcè dicimus: De cuius generibus vide Plinium libri decimi noni capite ſeptimo. *Cucumis*] Cucumis, cucumis, vel cucumer cucumeris, Concombra vulgò Francis dicitur: Cuius natura & genera deſcribuntur à Plinio libri decimi noni capite quinto. *Comantem*] Florentem. *Narciſſum*] De quo fuit ecloga ſecunda:

Narciſſum & florem iungit bene olentis anethi.

& ecloga quinta:

Pro molli viola, pro purpureo narciſſo.

& octaua:

Mala ferant quercus, narciſſo floreat alnus.

A Columella Gladiolus narciſsi hîc annumeratur. *Acanthi*] De quo fuit ecloga tertia:

Et molli circum eſt anſas amplexus acantho.

& quarta:

Miſtáque ridenti colocaſia fundet acantho.

Vulgus Brancham Vrſinam vel Hircinam vocat. *Pallentéſque*] Candidas: De quibus ecloga ſeptima:

--Hedera formoſior alba:

Sunt enim & nigræ, de quibus ſecundo Georgico:

--aut hedera pandunt veſtigia nigræ.

Sunt prætereà helices. Columella tamen libri noni capite quarto: Hederę quoque, ait, non propter bonitatem recipiuntur, ſed quia præbent plurimum mellis. *Littora myrtos*] Sic ſecundo Georgico,

Littora myrtetis lætiſſima--

Nanque] Confirmatio per exemplum apiarij Tarentini, hortorum cultu diuitis. *OEbaliæ*] OEbalus, Argulij filius, réxque Laconiæ, à quo Laconia

 ipſa.

ipſa OEbalia dicta eſt, deinde etiam Tarentum in Italia, à Laconibus, duce Phalanto, conditum. *Galeſus*] Fluuius Tarento vicinus, quinque paſſuum millibus diſiunctus. *Corycium*] Cilicem: κώρυκος enim, oppidum eſt Ciliciæ, à quo non longè abeſt Corycius ſpecus, croci prouentu nobilis: De quo Mella, Strabo & Plinius: Victis autem piratis, Cilicibus Pompeius agros aſſignauit, partim in Cilicia, partim in Græcia, partim etiam in Calabria, vt Seruius hîc è Suetonio nobis narrat. *Relicti*] Succiſiui, poſt factam cæteris diuiſionem. *Nec fertilis*] Inutilem terram deſcribit, non paſcuám, non frumentariam, non vineariam. *Lilia*] Quæ etiam à Columella hîc probantur: De his fuit ſecunda ecloga,

—Tibi lilia plenis,
Ecce ferunt nymphæ calathis—

Item ecloga decima,

Florentes ferulas & grandia lilia quaſſans.

Verbenáſque] De quibus octaua ecloga:

Verbenáſque adole pingues—

Veruena vulgo nominatur, Plinio Verbenaca, Hierobotane, periſtæreos eadem eſt libri viceſimi quinti capite nono. *Veſcúmque*] Eſculentum, cereale: Vt primo Georgico

—cereale papauer dicitur.

Item tertio,

Nec veſcas ſalicum frondes—

Varro hîc papauer, Columella autem papaueris nigri flores commendat. *Regum*] Collatio minorum ad amplificandum adhibetur. *Animis*] Animus ſiquidem diuites facit, non arca. Simile eſt illud Varronis, libri tertij capite decimo ſexto, qui quotannis aluearia ſua locata habebat quinis millibus pondo mellis: Et de duobus fratribus Veianiis eadem re locupletibus: quibus cùm à patre relicta eſſet parua villa & agellus, non ſanè maior iugero vno, circum villam totam aluearium fecerunt, & hortum habuerunt: Hi nunquam minùs,

nùs,vt peræquè ducerent,dena millia ſeſtertia ex̃ melle recipere ſunt ſoliti: tum volebant expectare, vt ſuo potiùs tempore mercatorem admitterent, quàm celeriùs alieno. *Roſam*] Roſa probatur à Varrone: à Columella autem Punica roſa. *Comam*] Sic Columella comiferarum arborum pleraſque vtiles hîc eſſe cenſet. *Et cùm*] Periphraſis eſt ſummę hyemis: qualis deſcripta eſt tertio Georgico:

Vndáque iam tergo ferratos ſuſtinet axes,
Puppibus illa priùs patulis,nunc hoſpita plauſtris.

Zephyróſque] Ventos,Veris primi nuntios. *Ergo*] Concluditur ex antecedentibus cauſſis fœcunditas apum. *Illi tiliæ*] Redit ad hortos & apiarias arbores: Tiliæ verò ſolæ ex omnibus ſunt nocentes, ait Columella libri noni capite quarto. Plinius tamen libri vndecimi capite decimo tertio Virgilium probat: Sorbetur, ait, mel optimum, & minimè fronde infectum, è quercus,tiliæ,arundinum foliis. *Inducrat*]Primo Georgico paulò ſecùs loquitur:

--cùm ſe nux plurima ſyluis
Induet in florem--

Vlmos] De quibus abundè ſecundo Georgico,

--plantis
Eduræ coryli naſcuntur--

Spinos] Spinus, eſt prunus ſylueſtris & ſpinæ ſpecies:cuius fructus,ſpineolus appellatur. *Platanum*] De qua item dictum eſt ſecundo Georgico, quemadmodum vmbræ gratiâ ex alieno orbe in Italiam tranſlata ſit,deinde ad Morinos vſque peruenerit,pro eáque vectigal Romanis penſitatum ſit. *Verùm hæc ipſe*] Concluſio digreſſionis. *Diſcluſus*] Columella libri decimi initium hinc ſibi fecit,& legit(excluſus.)

Hortorum quoque te cultus Syluine,docebo:
Atque ea quæ quondam ſpatiis excluſus iniquis,
Cùm caneret lætas ſegetes & munera Bacchi,

Et te magna Pales,necnon cœleſtia mella,
Virgilius poſt ſe,nobis memoranda reliquit.

Nunc agè naturas apibus,quas Iuppiter ipſe
Addidit,expediam:pro qua mercede canoros
Curetum ſonitus,crepitantiáque æra ſecutæ,
Dictæo cœli regem pauère ſub antro.
Solæ communes natos,conſortia tecta
Vrbis habent,magníſque agitant ſub legibus æuum:
Et patriam ſolæ,& certos nouère penates:
Venturæque hyemis memores,æſtate laborem
Experiuntur,& in medium quæſita reponunt.
Nanque aliæ victu inuigilant,& fœdere pacto
Exercentur agris:pars intra ſepta domorum
Narciſſi lachrymam,& lentum de cortice gluten
Prima fauis ponunt fundamina:deinde tenaces
Suſpendunt ceras.aliæ ſpem gentis adultos
Educunt fœtus:aliæ puriſſima mella
Stipant,& liquido diſtendunt nectare cellas.
Sunt quibus ad portas cecidit cuſtodia ſorti,
Inque vicem ſpeculantur aquas,& nubila cœli:
Aut onera accipiunt venientum,aut agmine facto
Ignauum fucos pecus à præſepibus arcent.
Feruet opus,redoléntque thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina maſſis
Cùm properant,alij taurinis follibus auras
Accipiunt,reddúntque:alij ſtridentia tingunt
AEra lacu:gemit impoſitis incudibus AEtna:
Illi inter ſeſe magna vi brachia tollunt
In numerum,verſántque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter(ſi parua licet componere magnis)

Cecropias

Cecropias innatus apes amor vrget habendi,
Munere quánque ſuo. grandæuis oppida curæ,
Et munire fauos, & Dædala fingere tecta.
At feſſæ multa referunt ſe nocte minores,
Crura thymo plenæ: paſcuntur & arbuta paſsim,
Et glaucas ſalices, caſiámque, crocúmque rubentem,
Et pinguem tiliam, & ferrugineos hyacinthos.
Omnibus vna quies operum: labor omnibus vnus.
Manè ruunt portis: nuſquam mora: rurſus eaſdem
Veſper vbi è paſtu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit ſonitus: muſſantque oras & limina circum.
Pòſt, vbi iam thalamis ſe compoſuere, ſiletur
In noctem, feſſóſque ſopor ſuus occupat artus.
Nec verò à ſtabulis pluuia impendente recedunt
Longiùs, aut credunt cœlo aduentantibus Euris:
Sed circùm tutæ ſub mœnibus vrbis aquantur:
Excurſúſque breueis tentant: & ſæpe lapillos,
Vt cymbæ inſtabiles fluctu iactante ſaburram,
Tollunt: his ſeſe per inania nubila librant.

Nunc age] Septimum præceptum de naturis apum: Vbi totum opificium variis partibus explicatur. *Iuppiter*] Attingit initio fabuloſam apum originem: de qua Columella libri noni capite ſecundo: Nec ſanè ruſtico dignum eſt ſciſcitari, fuerítne mulier pulcherrima Meliſſa, quam Iuppiter in apem conuertit: an (vt Euemerus poëta dicit) crabronibus & ſole genitas apes, quas nymphæ Phryxonides educauerint: mox Dictæo ſpecu, Iouis extitiſſe nutrices, eáſque pabula munere Dei ſortitas, quibus ipſæ paruū educauerāt alumnū. Iſta enim, quāuis non dedeceāt poëtam, ſummatim tamen & vno tātūmodo verſiculo leuiter attigit Virgilius, cùm ſic ait,

Dictæo cœli regem pauêre ſub antro.

Curetum] Curetes, primi Cretæ incolæ fuerunt: de quibus Virgilius tertio AEneidos:

Et tandem antiquis Curetum allabitur oris.

Hi armiſonam quandam cum ſaltibus agilitatem edebant, proferentes quandam de Iouis origine fabulam, in qua Saturnum introducunt, mox filios, vt in lucem editi fuerint, deuorantem. Rheam verò dolores pariendi ſimulare conatam: natum infantem longè ablegantem, & ei ſalutem pro viribus comparantem. Quam quidem ad rem adiutores Curetas aſſumere: illos cum tympanis ac ſtrepitu, armiſonantique chorea tumultuantes, Deam curioſè conſiſtere, vt Saturnus attonitus, & obliuione inuolutus auulſum non agnoſcat infantem, nec eius vagitum exaudiat. Eiſdem curã & ſtudium Iouis infantis nutriendi commendari intel liges ex Strabone libro decimo: Vbi & longè plura de Curetibus & eorum nomine tradit. Fabula autem de Saturno liberos ſuos deuorante & poſteà euomente, è veritate Phyſica oritur: κρόνος enim, id eſt tẽpus, Græcis Saturnus dicitur: ac tempus inuentor rerum, idémque cõſumptor fingitur: Et apud Ariſtotelẽ quarto Phyſico Simonides ait tempus eſſe ſapientiſſimum, quia beneficio eius omnia cognoſcuntur. Paro Pythagoreus con trà tempus dicebat eſſe ſtultiſſimum, quia omnia obliuione deleret. *Sonitus*] Et pars hæc fabulæ è Phyſica hiſtoria eſt: apes enim ſonitu retinentur, vt eſt anteà,

Tinnitúſque cie, & matris quate cymbala circum.

Dictæo] Dicte, mons Cretæ, vbi Iuppiter educatus fingitur: de quo fuit ecloga ſexta:

--claudite nymphæ
Dictææ--

& ſecundo Georgico,

Ante etiam ſceptrum Dictæi regis--

Cœli regem] Periphraſis eſt Iouis. *Pauere*] Nectar & Ambroſia, deorum cibus & potus fingitur, vt apud Martialem,

Iuppiter

Iuppiter Ambroſia ſatur eſt, & Nectare viuit.

Mel autem id fuit, proptereáque poëtæ fingunt Iouē ab apibus educatum. *Communes natos*] Qualis communio à Socrate fingitur quinto de Republica Platonis, non ſolùm liberorum, ſed bonorum omnium & animi & corporis & Fortunæ. *Vrbis*] Sic Varro: Hæ, vt hominum ciuitates, quod hîc eſt & rex, & imperium, & ſocietas. Ariſtoteli autem in hiſtoria libri primi capite primo, ciuiles animantes ſunt, quæ laborem communem habēt, & quarum labor communi efficitur opera, vt homo, apis, veſpa, formica, grus. *Namque aliæ*] Sic Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo: Partiuntur inter ſe opera, vt aliæ flores conuehant, aliæ extruant, aliæ poliant fauos & dirigant, aliæ mella, aliæ erithacam: aliæ importent aquam ad ſellas, & mella temperent: aliæ munus externum ſubeant. *Victu*] Victui, vt ecloga quinta,

——curru ſubiungere tigres.

Agris] Iuueñes apes negotium foris exercent, ſeniores intùs, vt Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo: vbi nouellas anniculas ait eſſe, quæ tertio quàm prodierint die, ſtatim negotium ineunt, ſi cibus deſit: Et Plinius libri vndecimi capite decimo. Quod idem paulò pòſt Virgilius repetet apertiùs. *Fauis*] Quos incubant & concoquunt, ait ibidem Ariſtoteles. *Fœtus*] Qui primò vermiculi ſunt, excepto rege, qui penniger naſcitur, tum nymphæ: tādem ruptis membranis, ouorum modo examen emergit: Fœtus autem peragitur intra quadrageſimum diem. Spectatum hoc Romæ, conſularis cuiuſdam ſuburbano, alueis cornu laternæ trāſlucido factis: vide Plinium libri vndecimi capite decimo ſexto: de quibus iterùm poſteà. *Sorti*] Pro (ſorte) more videlicet militari, vbi cuſtodiæ, ſorte conſtituuntur.

Inque vicem] Apes prædiuinant ventos & imbres, vt Ariſtoteles in hiſtoria, & Plinius libri vndecimi capite decimo: de quo paulò pòſt, *Nec verò à ſtabulis——*

Aut onera] Apes ſeniores ternæ aut quaternæ gerulas

iuuenes

iuuenes excipiunt, atque exonerant: Plinius libri vndecimi capite decimo. *Aut agmine*] Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo ait apes otioſas & minùs parcas à cæteris tolli. Plinius libri vndecimi capite vndecimo, & decimo ſeptimo id planiùs exponit: Cùm mella cœperunt matureſcere, fucos abigunt, & multæ ſingulos aggreſſæ trucidant: Fucos autem in Generatione libri tertij capite decimo facit apum filios, inermes & ſine aculeo, corpore tamen regibus ſimiles. In hiſtoria libri quinti capite viceſimo ſecundo, idem quidem ait, ſed fucos à furibus deſtinguit, & grandiores etiam facit, vt in eadem hiſtoria libri noni capite quadrageſimo. Plinius autem ſic definit libri vndecimi capite vndecimo: Sunt autem fuci ſine aculeo velut imperfectæ apes, nouiſſimæque à feſſis & iam emeritis inchoatæ: Serotinus fœtus & quaſi ſeruitia verarum apũ. Quamobrem imperant iis, primóſque in opera expellunt: tardantes, ſine clementia puniunt: Neque in opere tantùm, ſed in fœtu quoque adiuuant eas, multum ad calorem conferente turba. Certè quò maior fuerit multitudo, eò maior fiet examinum prouentus. Et ibidem capite decimo ſeptimo: Quanquam de iis video dubitari, propriúmque iis genus eſſe aliquos exiſtimare, ſicut furibus grandiſſimis inter illas, ſed nigris, latáque aluo: Ita appellatis, quia furtim deuorent mella. Varroni autem fucus & fur idem eſt. *Præſepibus*] Alueis, domibus, ſtabulis, aluearíis, tectis, laribus, cubilibus, nidis, alueis: ſic enim nominibus iam pluribus appellauit: Metaphora autẽ hîc eſt à ſtabulis equorũ, mularũ, & cæterorum, quæ propriè præſepia dicuntur. *Feruet opus*] Hîc verſus cum quinque ſuperioribus proximis primo AEneidos repetitur, in illa comparatione:

Qualis apes æſtate noua per florea rura.

Ac veluti] Illuſtratur apum feſtinatio & diligentia, ſimilitudine Cyclopum fulmina Ioui fabricantium. *Cyclopes*] De quibus copioſè octauo AEneidos:

Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Brontéſque, Steropéſque, & nudus membra Pyragmō.

Vbi & proximi quinque verſus repetuntur. *Properant*] Properè faciunt. *Taurinis*] Factis taurina pelle. *Æra*] Synecdoche: ferrum ſiquidem aut quoduis metallum intelligitur. *Lacu*] In quem ferrum candens immerſum ſtridet. *Ætna*] Mons Siciliæ perpetuis ignibus flagrãs: quæ hic Vulcani & Cyclopum eius miniſtrorum officina fingitur, quia abundat ſulphure, & reliqua fulminũ materia: Aliàs tamẽ Liparæ, & reliquis Æoliis inſulis, Vulcani officina tribuitur. *In numerum*] Vt ex alternis ictibus concentus muſicus audiatur. *Non aliter*] Redditio ſimilitudinis per partes variorum officiorum. *Si parua*] Excuſatio videtur indecoræ collationis: qualis fuit ecloga prima:

—ſic paruis componere magna ſolebam.

Cecropias] Cecrops, conditor & rex Athenarum fuit, vbi mel optimum, propter thymi copiam: vnde per Cecropias, optimas intelliges, quales ſunt Atticæ. *Grandæuis*] Repetitur partitio ſeniorum & iuniorum, anteà iam propoſita. *Dædala*] Dædalus, excellens architectus fuit, vnde Dædalus, Dædala, Dædalum pro (artificioſus, artificioſa, artificioſum) Quantum verò hic artificium ſit, Ariſtoteles noni hiſtoriæ capite quadrageſimo copioſè ſic exponit: Effingunt fauos primùm, in quibus ipſę gignantur, deinde in quibus reges dicti, & fuci ſuos certè ſemper componunt: Sed regum cùm fœtus largior eſt, fucorum autem cùm copia mellis ſperatur, fauos regũ minores faciunt iuxta ſuos, fucoũ iuxta regum minores quàm ſuos. Exordij operis à tecto aluei, tectúſque ad pauimẽtum perpetuo ſtabilimẽto agitur, pluréſque ad pauimentum telæ deducuntur: cellæ autẽ & mellariæ & ſobolariæ, geminæ omnes ſunt: vno enĩ eodémque interſepto duæ ſibi iunguntur cellæ, modo poculi gemini, altera intùs, altera foris cõpáges, qua parietibus faui adhærent arctiores, & melle vacuæ relinquuntur gemino aut triplici verſu: proleuiores enim ſunt faui,

quibus

quibus plus ceræ obducitur. Quam diligētiam Plinius imitatur libri vndecimi capite decimo: Sunt enim intùs quoque officia diuiſa: aliæ ſtruunt, aliæ poliunt, aliæ ſuggerunt, aliæ cibum comparant, ex eo quod allatum eſt: Neque enim ſeparatim veſcuntur, ne inæqualitas operis aut cibi fiat, & temporis. Struunt rurſus ea viſa concameratione aluei, textúmque vel vſque ad ſumma tecta deducunt, limitibus binis circa ſingulos arcus, vt aliis intrent, aliis exeant: faui ſuperiore parte affixi: & paululùm etiam lateribus ſimul hærent, & pendēt vnà: Alueum non contingunt, nunc obliqui, nnnc rotundi, qualiter popoſcit alueus: aliquando & duorum generũ, cùm duo examina concordibus populis diſſimiles habuêre ritus: Ruentes ceras fulciunt, pilarum intergerinis à ſole fornicatis, ne deſit aditus ad ſarciendum. Primi ferè tres verſus inanes ſtruuntur, ne promptum ſit, quod inuitet furantem. Nouiſſimi maximè implentur melle, ideóque auerſo alueo faui eximuntur. Idémque capite vndecimo: Domos primùm plebeis exædificant, deinde regibus: Si ſperatur largior prouentus, adiiciũtur contubernia & fucis. His cellarum minimæ, ſed ipſi maiores apibus. Regias imperatoribus futuris in vna parte aluei extruunt amplas, magnificas, ſeparatas, tuberculo eminentes: quod ſi exprimatur, non gignuntur ſoboles. Sexangulæ omnes cellæ, à ſingulorum ex pedum opere. Ergo hactenùs dędala tecta intelligit mirabili artificio confecta. *At fere*] Opera iuniorum deinceps exponuntur: de quibus Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo: Ceram apes perreptando flores capiunt priorum acumine pedum: mox priores in medios abſtergunt, & medios in blæſa poſteriorum: atque ita onuſtæ diſcedunt. Et quidem grauari plerunque onere cernuntur, quoties redeunt: mox apibus, ne florum plura genera petant, vno eodémque profectu, ſed ſingulis ſingula. Verbi gratiâ, à viola ad violam aduolant, nec aliud attingunt, quouſque ſuum in alueum redeãt. Quod idem ſequitur Plinius libri vndecimi capite

pite decimo:Itaque temperie cœli,cùm agmen ad opera proceſſit,aliæ flores aggerunt pedibus, aliæ aquam ore,guttáſque lanugine totius corporis,quibus eſt.Quę flores comportant,prioribus pedibus femina onerant, propter id naturâ ſcabra, pedes priores roſtro,totæque onuſtę remeant ſarcina pandatæ.*Glaucas*] Virides,ſicuti Gerorgico ſecundo,

—Et glauca canentia fronde ſaliẽta.

Crocúmque] In proſa, neutrius generis eſt:Sic Plinius libri viceſimi primi capite ſexto crocum ſylueſtre dicit: & Plautus in Curculione ait,*Tu es crocum & caſia:* Poëtæ tamẽ maſculino genere frequẽter vſurpant. *Tiliam*] Et hîc alter locus eſt contra Columellam. *Ferrugineos*] Ferruginis & caſtanei coloris:rubens appellatur tertia ecloga, *—et ſuauè rubens hyacinthus.*

Nõnio grãmatico ferrugineus,eſt cæruleus: Columellæ in horto,niueus & cæruleus dicitur: Ouidio decimo Metamorphoſeos,purpureus:ecloga ſecũda niger : nã vaccinia nigra ſunt hyacinthi nigri. *Omnibus*] Deſcribitur communio quietis,laboris,ſomni,vigiliæ. *Sonitus*] De quo dictum eſt ad illum verſum,

Martius ille æris rauci canor increpat—

Sopor] Id repetitur ſecundo AEneidos:

Conticuere,ſopor feſſos complectitur artus.

Ariſtoteles in hiſtoria libri quarti capite decimo,hoc argumento probat apes dormire, quòd quietem capiunt,ceſſántque omni motu,vt omnino nullus bombus audiatur.*Nec verò*] Repetitur augurium tempeſtatis,& contrà opponitur ars libramẽti cuiuſdam. *Pluuia*] Apes nullum certum tempus habent operandi, ſed quandiu ſerenum ſit,vt Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo:Et ſic Plinius libri vndecimi capite vndecimo:Nihil hórum ſtato tempore, ſed rapiũt diebus ſerenis munia.*Lapillos*] Sic Ariſtoteles ibidem: Quoties verò flatu vehementi iactantur,lapillum geſtant, quo ſe quaſi fulcro & fundamine ſtabiliant contra flatum. Idem Plinius libri vndecimi capite decimo:Gerulæ ſecundos

cundos flatus captant: Si cooriatur procella, apprehẽſis ponduſculo lapillis ſe librant. Quidam in humeros eũ imponi tradunt: iuxta verò terram volant in aduerſo flatu vepribus hebetato.

Illum adeò placuiſſe apibus mirabere morem,
Quòd nec concubitu indulgent, nec corpora ſegnes
In Venerem ſoluunt, aut fœtus nixibus edunt:
Verùm ipſæ foliis natos & ſuauibus herbis,
Ore legunt, ipſæ regem, paruóſque Quirites
Sufficiunt: auláſque & cerea regna refigunt.
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attriuere, vltróque animam ſub faſce dedêre:
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergo ipſas quamuis anguſtus terminus æui
Excipiat (neque enim plus ſeptima ducitur æſtas)
Et genus immortale manet, multóſque per annos
Stat fortuna domus, & aui numerantur auorum.
Prætereà regem non ſic Aegyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaſpes
Obſeruant: rege incolumi, mens omnibus vna eſt:
Amiſſo, rupêre fidem, conſtructáque mella
Dirupere ipſæ, & crates ſoluêre fauorum.
Ille operum cuſtos: illum admirantur, & omnes
Circunſtant fremitu denſo, ſtipántque frequentes:
Et ſæpe attollunt humeris, & corpora bello
Obiectant, pulchrámque petunt per vulnera mortem.
His quidam ſignis, atque hæc exempla ſecuti,
Eſſe apibus partem diuinæ mentis, & hauſtus
Aetherios dixere: Deum namque ire per omneis
Terráſque, tractúſque maris, cœlúmque profundum.

Hinc

Hinc pecudes,armenta,viros,genus omne ferarum,
Quémque ſibi tenueis naſcentem arceſſere vitas.
Scilicet huc reddi deinde,ac reſoluta referri
Omnia:nec morti eſſe locum,ſed viua volare
Sideris in numerum,atque alto ſuccedere cœlo.

Illum adeò] Exponitur in eadem apum natura,ipſarum procreatio ſine concubitu,ex floribus. Qua de re quæſtionem magnam diſputat Ariſtoteles in tertio generationis,capite decimo integro, quòd aliunde hæc fœtura non deportetur,ſiue ſponte nata,ſiue ab alio animali edita,quia ſine apibus etiam ibidem naſcerentur: deinde quòd à ſeipſis nō gignerentur per coitum,quia nuſquam apum viſus ſit coitus, & fœtus exiguus cernatur in cellulis:cætera autē inſecta diu coëant, & breui pariant,magnitudine ad ſpeciem vermis. Denique cōcludit finem generationis in numero ternario,quòd reges & ſibi & apibus ſint authores generis,apes fucis, ſed omninò ſine cōcubitu.Idem etiam in hiſtoria libri quinti capite viceſimo ſecundo,tanquam è floribus ſemen generis acceptum,in cellas retulerint,ſic ait:Fœtu poſito iucubāt auium more: Excluſus inde vermiculus dum paruus eſt,iacet in fauo obliquus:poſt deinde ſua ipſe facultate ſe erigit, cibúmque capit, & fauo ita adhæret,vt retineri videatur. Fœtus apum & fucorū candidus eſt,ex quo vermiculi fiunt, qui in apes fucóſque tranſeant: Primordium regum, colore cernitur fuluo, corpulentia mellis craſſioris,magnitudine ilicò proxima ſuæ futuræ ſoboli. Nec primùm ex eo vermiculus gignitur, ſed ſtatim apis, vt aiunt. Qua autem parte fœtus conſtitutus ſit, mel ibi è regione conficitur: Schadones, ſi fœtus oppreſſus intercipiatur, truncatæ ſine pennis & cruribus prodeunt: Sed ſi liberè ad finem generationis venerunt, rupta, qua cinguntur membrana, euolant. Stercus, quandiu fiet vermis, emittit: poſtmodum non niſi

perfectè,

perfectè,vt modò dixi,prodierint,ſiquis capita iis demat, priuſquàm pennas habeant,pro pabulo nimirum apibus ſunt:Et ſi fucum ademptis pēnis in alueum reiicias,ipſe reliquorum pennas erodit.De quo iterùm,ſed breuiùs libri noni capite quadrageſimo : Proles felicis examinis quadraginta diebus intermittitur tantummodo à Bruma,cùm ſatis iam concreuiſſe pulliciem ſenſerint,cibo appoſito derelinquunt : ipſa verò cùm datur facultas,rupto operculo exit. Columella libri noni capite ſecundo hanc quæſtionem , vt ſubtiliorem præterit, tanquàm ad agricolas non pertineat, vtrum examina tanquam cætera videmus animalia,concubitu ſobolem procreent, an hæredem generis ſui floribus eligant: quod affirmat noſter Maro:& vtrum euomant liquorem mellis,an alia parte reddant. Hæc enim & his ſimilia,magis ſcrutantium rerum naturæ latebras,quàm ruſticorum eſt inquirere: Studioſis quoque literarum gratiora ſunt iſta in otio legentibus, quàm negotioſis agricolis,quoniam neque in opere, neque in re familiari quicquam iuuāt.Plinius libri vndecimi capite decimo ſexto diligentiā Ariſtotelis imitari voluit :Fœtus quonam modo progenerarent, magna inter eruditos & ſubtilis quæſtio fuit:Apum enim coitus viſus eſt nūquam : Plures exiſtimauere oportere confici floribus compoſitis aptè atque vtiliter: Aliqui coitu vnius, qui rex in quóque appellatur examine. Hunc eſſe ſolum marem,præcipua magnitudine,ne fatiſcat:Ideo fœtū ſine eo non edi,apéſque reliquas tanquam marem, fœminas comitari,non tanquam ducem. Quam probabilem aliàs ſententiam fucorum euentus coarguit : Quæ enim ratio vt idem coitus,alios perfectos, imperfectos generet alios?Propior vero prior exiſtimatio fieret, ni rurſus alia difficultas occurreret. Quippe naſcūtur aliquando in extremis fauis apes grandiores, quæ cæteras fugant. Oeſtrus vocatur hoc malum: quonam modo naſcēs,ſi ipſę ſe fingunt?Quod certum eſt, gallinarum modo incubant:quod excluſum eſt, primò vermiculus

culus videtur candidus,iacens tranſuerſus, adhæréntque ita,vt paſcere videatur. Rex ſtatim mellei coloris, vt electo flore ex omni copia factus: neque vermiculus, ſed ſtatim penniger. Cætera turba cùm formam capere cœpit,nymphæ vocantur, vt fuci, ſirenes atque cephenes. Siquis alterutris capita demat priùs quàm pennas habeant, pro gratiſſimo ſunt pabulo matribus. Tempore procedente inſtillant cibos, atque incubant, tum maximè murmurantes,caloris (vt putant) faciendi gratiâ, neceſſarij excludendis pullis, donec ruptis membranis,quæ ſingulos cingunt, ouorum modo vniuerſum agmen emergat. Spectatum hoc Romæ, Conſularis cuiuſdam ſuburbano,aluęis cornu laternæ tranſlucido factis. Fœtus intra XLV diem peragitur. Fit in fauis quibuſdam,qui vocatur Clerus,amaræ duritia ceræ, cùm fœtum inde non eduxere morbo aut ignauia, aut infœcunditate naturali. Hic eſt abortus apum. *Concubitu*] Concubitui,vt paulò antè(victu pro,victui.) *Quirites*] Metaphora eſt à Romanis ciuibus, pro pullis. *Sæpe etiam*] Repetitur nouellarum apum,id eſt anicularum diligentia, quæ ſe præ nimia diligentia quatiunt:& vbi ſingulas tres aut quatuor ſequuntur, ait Ariſtoteles noni hiſtoriæ capite quadrageſimo. *Tantus*] Tale epiphonema fuit ſecundo Georgico,

Tantus amor terræ--

Item tertio,

Tantus amor laudum--

Ergo] Interponitur ætas apum breuiſſima, vt mirabilius ſit, tantæ dligentiæ animal perpetuari. *Septima*] Sic Ariſtoteles quinti hiſtoriæ capite viceſimo ſecundo: Vita apum, anni ſex: Nonnullę etiam ſeptem poſſunt complere. Quòd ſi examen nouem aut decem annos durauerit, proſperè actum eſſe exiſtimatur. Item Columella libri noni capite tertio: Durántque, ſi diligenter excultæ ſunt, in annos decem: nec vllum examen, hanc ætatem poteſt excedere, quanuis

in demortuarum locum quotannis pullos ſubſtituant: Nam ferè decimo ab internicione anno, gens vniuerſa totius aluei conſumitur. Quod Plinius repetit libri vndecimi capite viceſimo: Vita eis longiſſima, vt proſperè inimica ac fortuita cedant, ſeptenis annis vniuerſa: Alueos nunquam vltra X annos duraſſe proditur. *Fortuna domus*] Allegoria eſt à ſtemmatis nobilium familiarum. *Prætereà*] Additur poſtremò ad apum naturam, obſeruantia erga ſuum regem, ex collatione diſſimilium & variis effectis. *Hydaſpes*] Fluuius Indiæ, qui Medus iccirco nunc appellari videtur, quia regibus Medorum parêre conſuetus. *Amiſſo*] Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo: Reges nunquam prodeunt foras, vel vt paſcantur, vel alia cauſſa, ni ſi vniuerſa cum plebe: Et ſi, cùm pergunt, rex ipſe fortè aberrarit, omnes inquirere, odoratúque ſagaci perſequi, donec inueniant, accepimus: Geſtari etiam eum à plebe, cùm volare non poteſt: Et ſi perierit, omnes diſcedere: Vel ſi aliquandiu manſerint, fauos quidem conficere, ſed mel nullum: Nec fieri poſſe, quin breui omnes diſcedant. Cauſſam verò tantæ obſeruantiæ idem Ariſtoteles refert, non ad vllam regiæ maieſtatis reuerentiam, ſed ad phyſicam prolis rationem, quòd illum tanquam marem, non tanquam ducem ſequantur: Sic enim ait libri tertij de generatione capite decimo: Rectè etiam reges intùs manent, immunes omni negotio neceſſario, quaſi nati ad ſobolis procreationem: Magnitudine item præſtant, quaſi ad ſobolem generandam corpus eorum ſit inſtitutum. Et paulò pòſt: Quin & ſequi ſuos reges, vt faciunt, conſentaneum rationi, qua generationem apum à regibus proficiſci ſtatuimus. Plinius libri vndecimi capite decimo octauo amiſſi regis dolorem conſimiliter exponit: Rege ea peſte conſumpto mœret plebs ignauo dolore: Non cibos conuehunt,

hunt, non procedunt, triſti tantùm murmure glomerantur circa corpus eius: Subtrahitur itaque deducta multitudine: aliàs ſpectantes exanimem, luctum non minuunt: Tunc quoque, ni ſubueniatur, fame moriuntur. Eandémque cauſſam tantæ obſeruantiæ libri vndecimi capite decimo ſexto tradit idem, quòd apes regem, tanquam fœminæ marem comitentur, non tanquam ducem. *Operum cuſtos*] Sic Plinius idem capite decimo ſeptimo: Mira plebei circa eum obedientia: Cùm procedit, vnà eſt: Totum examen circa eum conglobatur, cingit, protegit, cerni non patitur. Reliquo tempore, cùm populus in labore eſt, ipſe opera intùs circuit, ſimilis exhortanti: ſolus immunis: Circa eum ſatellites quidam lictoréſque aſſidua cuſtodientes auctoritate. Et paulò pòſt: Cùm proceſſere, ſe quæque proximam illi cupit eſſe, & in officio conſpici gaudet: Feſſum, humeris ſubleuant: validiùs fatigatum ex toto portant: Si quâ laſſatus deficit, aut fortè aberrauit, odore proſequuntur: Vbicunque ille conſedit, ibi cunctarum caſtra ſunt. *Attollunt humeris*] Id ex Ariſtotele & Plinio iam patuit: ſed prætereà Varro id etiam ſic affirmat libri tertij capite decimo ſexto: Regem ſuum ſequuntur, quocunque it, & feſſum ſubleuant: & ſi nequit volare, ſuccollant, quòd eum ſeruare volunt. *His quidam*] Concluditur ex antecedentis politiæ ratione, apes aliquid rationis habere, & cauſſa ex anima mundi repetitur: De qua ſexto AEneidos his verſibus copioſiùs:

Principiò cœlum ac terras, campóſque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titaniáque aſtra
Spiritus intùs alit: totámque infuſa per artus
Mens agitat molem, & pleno ſe corpore miſcet.
Inde hominum, pecudúmque genus, vitæque volantum:

Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt ollis vigor, & cœleſtis origo:
Seminibus quantum non noxia corpora tardant,
Terreníſque hebetant artus, moribundáque membra:
Hinc metuunt, cupiúntque, dolent, gaudéntque: nec auras
Reſpiciunt, clauſæ tenebris & carcere cæco.
Quin & ſupremo cum lumine vita reliquit:
Non tamen omne malum miſeris, nec funditùs omnes
Corporeæ excedunt peſtes, penitúſque neceſſe eſt
Multa diu concreta, modis inoleſcere miris.

Sideris in numerum] De hac Pythagorea philoſophia pręcipitur in Timæo Platonis, quòd Deus aſtris parem numerum diſtribuit animarum, ſingulis ſingulas adhibens: eíſque tanquam vehiculo impoſitis, monſtrauit vniuerſi naturam, ac leges fatales edixit: Quæ animę tandem ex varia commigratione corporum perpurgatæ, ad ſuum aſtrum redirent.

Si quando ſedem anguſtam, ſeruatáque mella
Theſauris relines: priùs hauſtus ſparſus aquarum
Ore foue, fumóſque manu prætende ſequaces.
Bis grauidos cogunt fœtus, duo tempora meſſis,
Taygete ſimul os terris oſtendit honeſtum
Pleias, & Oceani ſpretos pede reppulit amnes:
Aut eadem ſidus fugiens vbi Piſcis aquoſi,
Triſtior hybernas cœlo deſcendit in vndas.

Si quando] Octauum præceptum de mellatione: cuius duo tempora deſcribuntur, Ver & Autumnus. *Relines*] Eximes vel erades: cui contrarium fuit anteà,

Spiramenta lines--

Ad exemptionem autem mellis Columella libri noni

nõni capite decimo quinto inſtrumenta duo deſcribit, alterum oblongum ex vtraque parte, acie lata & capite ſcalpratum, ad deſecandum fauos & eradendum & attrahendum: altera, prima fronte planum, quò meliùs faui ſuccidantur. *Sparſus aquarum*] Id eſt ſpargens, guttatim nempe, vt apibus pluuia videatur. *Fumóſque*] De quibus ibidem Columella: Sed vbi à poſteriore parte nullum veſtibulum patefactum habuerit alueare, fumum admouebimus factum galbano vel arido fimo. Ea porro vaſe fictili prunis immiſta conduntur: Idque vas anſatum ſimile anguſtæ ollę figuratur, ita vt altera pars ſit acutior, per quam modico foramine fumus emânet: altera latior & ore patulo, per quam poſſit afflari. Talis olla cùm eſt alueari obiecta, ſpiritu admoto fumus ad apes promouetur, quæ confeſtim nidoris impatientes, in priorem partem domicilij, & interdum extra veſtibulum ſe conferunt: De quo etiam Plinius libri vndecimi capite decimo ſexto: Cùm eximuntur mella, apes abigi fumo vtiliſſimum, ne iraſcantur, aut ipſæ auidè vorent. Fumo crebriore etiam ignauia earum excitatur ad opera: Nam vbi incubauêre, fauos liquidos faciunt. Rurſus nimio fumo inficiuntur: Quarum iniuriam celerrimè ſentiunt mella, vel minimo contactu roris aceſcentia: Et ob id inter genera ſeruatur, quod acapnon vocant. *Bis grauidos*] Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo hanc duplicem mellationem tradit, addítque prætereà: Cùm inter fauos apiarij, cibi tantùm relinquunt, quantum per hyemem ſufficiat. Quod ſi ſatis ſit, ſeruatur examen: ſin minùs, vel moritur ibidem, ſi ne diſcedat, hyems obſtat: Vel deſerit ſedem, ſi ſerenum nanciſcitur. Sed Varro triplicem inſtituit, libri tertij capite decimo ſexto: Quod ad paſtiones pertinere ſum ratus, quoniam dixi, nunc iam cuius cauſſa adhibetur ea cura, de fructu dicam. Eximendorum fauorum ſignum ſumunt ex ipſis,

cùm plenas aluos habent: & cùm illos geminauerint, ex apibus coniecturam capiunt, ſi intùs faciunt bombum, & cùm introeunt, ac foras trepidant: & ſi opercula alui cùm remota ſint, fauorum foramina obducta videntur mellis membranis. Cùm ſint repleti melle, in eximendo quidam dicunt oportere nouem partes tollere, decimam relinquere. Quòd ſi omne eximas, fore vt diſcedant. Alij hoc plus relinquunt, quàm dixi: Vt in aratis qui faciunt reſtibiles ſegetes, plus tollunt frumenti ex interuallis: ſic in aluis, ſi non quotannis eximas, aut non quoque multum, & magis his aſſiduas habeas apes & magis fructuoſas. Eximendorum fauorum primum putant eſſe tempus, Vergiliarum exortu: Secundum æſtate acta, antequàm totus exoriatur Arcturus: Tertium poſt Vergiliarum occaſum. Et ita ſi fœcunda ſit aluus, vt ne plus tertia pars eximatur mellis, reliquum hyemationi relinquatur. Si verò aluus non ſit fertilis, vbi quid eximatur, exemptio cùm eſt maior, neque vniuerſam, neque palam facere oportet, ne deficiant animum. Faui qui eximuntur, ſi qua pars nihil habet, aut habet inquinatum, cultello præſecatur. Plinius item triplicem mellationem ſequitur decimo quarto & decimo ſexto capitibus libri vndecimi. Primam menſis Maij, XXX diebus ab edicto examine: ſecundam æſtiui, vel horæi mellis, XXX diebus poſt ſolſtitium: Tertiam Idibus Nouembris.

Illis ira modum ſupra eſt, læſæque venenum
Morſibus inſpirant, & ſpicula cæca relinquunt
Affixa in venis, animáſque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hyemem, parcéſque futuro,
Contuſóſque animos, & res miſerabere fractas:

At

At ſuffire thymo, ceráſque recidere inanes
Quis dubitet? nam ſæpe fauos ignotus adedit
Stellio, lucifugis congeſta cubilia blattis:
Immuniſque ſedens aliena ad pabula fucus,
Aut aſper crabro imparibus ſe immiſcuit armis:
Aut durum tineæ genus, aut inuiſa Mineruæ
In foribus laxos ſuſpendit aranea caſſes.
Quò magis exhauſtæ fuerint, aut acriùs omnes
Incumbent generis lapſi ſarcire ruinas,
Complebúntque foros, & floribus horrea texent.

Illis ira] Adhuc de apibus dictæ ferè ſunt cauſſæ, facta, ſubiecta, adiuncta, ſequuntur oppoſita mala, reliquo libro: Primum eſt quòd aculeis infixis pereant: De quo ſic Ariſtoteles libri noni capite quadrageſimo: Intereunt quæ percuſſerint, quoniam ſine inteſtini eruptione aculeus eximi non poteſt: Sæpiùs enim euadunt, ſi. qui ictus eſt, curam adhibet, vt aculeus infixus iunctus cum aluo extringatur: alioqui apis interit: Necant vel maxima animalia ictu ſui aculei. Iam equus occiſus ab apibus eſt. Sed principes minimè irritantur, & feriunt. Quod etiam antè propoſuimus. Plinius idem repetit libri vndecimi capite decimo octauo: Aculeum apibus natura dedit ventri conſertum: Ad vnum ictum hoc infixo quidam eas ſtatim emori putant: Aliqui non niſi in tantum adacto, vt inteſtini quippiam ſequatur: Sed fucos poſteà eſſe, nec mella facere, velut caſtratis viribus, paritérque & nocere & prodeſſe deſinere. Eſt in exemplis equos ab iis occiſos.
Sin duram] Secundum malum ex inopia mellis, & variis eius prædonibus. Sententia autem pri-

mi verſus eſt: Si metuas hyemem, & parces futuro, & miſerabere: &c. *Parcéſque futuro*] Parſimonia hæc è tertia mellatione fit: de qua ſic Varro: Si fœcunda ſit aluus, vt ne plus tertia pars eximatur mellis, reliquum hyemationi relinquatur. Si verò aluus non ſit fertilis, vbi quid eximatur, exemptio cùm eſt maior, neque vniuerſam, neque palam facere oportet, ne deficiant animum. Quod idem Plinius capite decimo ſexto libri vndecimi de mellatione eadem repetit: Relinqui ex ea duas partes apibus ratio perſuadet, & ſemper eas partes fauorum, quæ habeant erithacen. A Bruma ad Arcturi exortum diebus LX, ſomno aluntur ſine vllo cibo: Ab Arcturi exortu ad AEquinoctium vernum, tepidiore tractu iam vigilant: ſed etiam tunc alueo ſe continent, ſeruatóſque in id tempus cibos repetunt. Hæc igitur parſimonia modò ſignificatur. Columella libri noni capite decimo quarto aliud alimentum addit: Quidam exemptis interraneis, occiſas aues intùs includunt, quæ tempore hyberno plumis ſuis deliteſcentibus apibus præbent teporem. Tum etiam ſi ſunt abſumpta cibaria, commodè paſcuntur eſurientes, nec niſi oſſa earum relinquunt. Sin autem faui ſufficient, permanent illibatæ: Nec quanuis amantiſſimas munditiarum, offendunt odore ſuo. *Suffire*] De quo ſic Varro: Verno tempore & æſtiuo ferè ter in menſe mellarius inſpicere debet, fumigans leuiter eas: & à ſpurcitiis purgare aluum, & vermiculos eiicere. Idem Columella libri noni capite decimo tertio ex Ariſtomacho repetit, vt fumigentur apes. Et ex Plinio iam diximus fumo crebriore apes ab ignauia excitari. *Ceráſque*] Ibidem Columella ex eodem authore: Primùm omnes vitioſi faui tollantur, & cibus ex integro recens ponatur. Ibidem capite decimo quarto: Triceſimo die poſt peractum ſolſtitiũ vſque in Autumni AEquinoctium, decimo quôque die alui aperiendæ ſunt & fumigãdæ.

Quod

Quòd cùm ſit moleſtum examinibus, ſaluberrimum tamen eſſe conuenit. Suffitas deinde & æſtuantes apes refrigerare oportet, cõſperſis vacuis partibus aluorum, & quàm recentiſſimi rigoris aqua infuſa: Deinde ſi quid ablui non poterit, pinnis aquilæ, vel etiam cuiuſlibet vaſtæ alitis, quæ rigorem habent, emundari. Et huc videtur φαγέδαινα referri, de qua ibidem: Cùm vacuæ cerarum partes computreſcunt, & vitiis paulatim ſerpentibus corrupto melle, ipſæ quoque apes intereunt. *Stellio*] De quo iam ſupra dictum eſt, ad illocum locum,

Abſint & picti ſqualentia terga lacerti.

Fabula autem pueri in Stellionem conuerſi quinto metamorphoſeos exponitur:

—Latebráſque petit, aptúmque colori
Nomen habet, variis ſtellatus corpore guttis
Stellio.

De quo & eiuſmodi apum hoſtibus Columella libri noni capite ſeptimo: Sic nec venenatus Stellio, nec obſcœnum ſcarabęi vel papilionis genus, lucifugæque blattæ, vt ait Maro, per laxiora ſpatia ianuæ, fauos populantur. *Lucifugis*] Naturam vermiculorum expreſſit in balneis & humidis obſcuríſque locis naſcentium: Vide Plinium libri viceſimi noni capite ſexto. Sunt autem blattæ, vt tineæ, libris inimicæ: Martialis libro decimo quarto:

Conſtrictos niſi das mihi libellos:
Admittam tineas, trucéſque blattas.

Fucus] Fucus, fauos & per ſe & cum apibus fingit: incubat etiam pullos, ídque præcipuum eius opus eſt, ſed mellis nihil aut parum admodum facit, vt Ariſtoteles nono hiſtoriæ, & Plinius de fucis capite vndecimo. *Crabro*] Cuius ictus haud temerè ſine febri eſt. Auctores ſunt ter nouenis pũctis interfici hominem: Plinius libri vndecimi capite viceſimo primo. Idem ibidem capite decimo octauo: Impugnant apes naturæ eiuſdem degeneres veſpæ atque crabrones, & è culicum

genere

genere,qui vocantur Muliones. *Tineæ*] Tinea, vermiculus naſcens è ſitu ac putredine: inimicus item libris,vt iam patuit ex Martiale: & apud Horatium eſt primo Epiſtolarum,

—et tineas paſces taciturnus inertes.

Columella libri noni capite viceſimo quarto de tineis alueorum ita ſcribit:Præterea vt tineæ, ſi apparuerint, euerrantur,papiliones enecentur: qui plerunque inter aluos morantes,apibus exitio ſunt:Nam & ceras erodunt,& ſtercore ſuo vermes progenerant, quos aluorum tineas appellamus. Vbi & modum inſtituit enecandorum papilionum. *Mineruæ*] Arachne puella de lanificij laude cum Minerua certauit: vnde dea irritata,

Ter,quater Idmoniæ frontem percuſsit Arachnes.
Non tulit infelix,laqueóque animoſa ligauit
Guttura:pendentem Pallas miſerata leuauit.
Atque ita: Viue quidem,pende tamen improba, dixit:
Léxque eadem pœnæ,ne ſis ſecura futuri,
Dicta tuo generi,ſeriſque nepotibus eſto.
Poſteà diſcedens ſuccis Hæcateïdos herbæ
Sparſit,& extemplò triſti medicamine tactæ
Defluxere comæ:cum queis & naris,& aures:
Fitque caput minimũ,toto quoque corpore parua eſt:
In latere exiles digiti pro cruribus hærent.
Cætera venter habet:de quo tamen illa remittit
Stamen,& antiquas exercet aranea telas.
Lydia tota fremit,Phrygiæque per oppida,facti
Rumor it,& magnum ſermonibus occupat orbem.

Aranei verò nihil conficiunt neque recondunt, ſed cibum ſolo venatu ſibi acquirunt:Atque ni apes fauos incubent & concoquant,araneis vitiantur,& vermiculi gignuntur,ait Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo. De quo Plinius item libri vndecimi capite decimo nono: Aranei quoque vel maximè hoſti-

les,

les, cùm præualuêre vt intexant, enecant alueos. Papilio etiam hic ignauus & inhonoratus, luminibus accenſis aduolitans, peſtifer: nec vno modo: Nam & ipſe ceras depaſcitur: & relinquit excrementa, quibus teredines gignuntur. Filiſ etiam araneoſa quacunque inceſſit, alarum maximè lanugine obtexit.

Quò magis] Remedia proponit velut certa: de quibus ſic Varro: Quòd nòn omnis tempeſtas ad paſtum prodire longiùs patitur, præparandus hic cibus, ne tum melle cogantur ſolo viuere, aut relinquere exinanitas aluos. Igitur ficorum pinguium circiter decem pondo decoquunt in aquæ congiis ſex, quas coctas, in offas propè apponunt. Alij aquam mulſam in vaſculis, propè vt ſit, curant: in quæ addunt lanam purpuream, per quam ſugant: vno tempore ne potu nimiùm impleantur, aut ne incidant in aquam. Singula vaſa ponunt ad aluos ſingulas, & hac ſupplentur. Alij vuam paſſam & ficum cùm pinſerunt, affundunt ſapam, atque ex eo factas offas apponunt ibi, cùm foras hyeme in pabulum procedere tamen poſſint. Quod idem Columella tam diligenter repetit: Meliùs tamen eſſe nos exiſtimamus tẽpore hyberno fame laborantibus, ad ipſos aditus in canaliculis, vel contuſam & aquâ madefactam ficum aridam, vel defrutum, aut paſſum, præbere. Quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit, vt inſiſtentes apes quaſi per ſyphonem, ſuccum euocent. Vuas etiam paſſas cùm infregerimus, paulùm aqua reſperſas probè dabimus: Atque his cibariis non ſolùm hyeme, ſed etiam quibus temporibus (vt iam ſuprà dixi) tithymallus atque etiam vlmi florebunt, ſuſtinendæ ſunt. Poſt confectam Brumam diebus ferè quadraginta, quicquid eſt repoſiti mellis, niſi libeberaliùs à curatore relictum ſit) conſumunt: & ſæpe etiam vacuatis ceris vſque in ortum Arcturi, qui eſt ab Idibus Ianuarij, ieiunæ fauis accubantes torpent more

Funduntur, violæ ſublucet purpura nigræ.
Sæpe Deûm nexis ornatæ torquibus aræ.
Aſper in ore ſapor, tonſis in vallibus illum
Paſtores, & curua legunt prope flumina Mellæ.
Huius odorato radices incoque Baccho:
Pabuláque in foribus plenis appone caniſtris.

Si verò] Tertium malum oppoſitum, è morbo: de quo ſic Varro: Cùm ſunt apes morbidæ, propter primores vernos paſtus, qui ex floribus nucis Græcæ & cornu fiunt, cæliacas fieri, atque vrina pota refici. Quod idem Columella libri noni capite decimo tertio repetit: Maximus autem annuus earum labor eſt initio veris, quo tithymalli floret frutex: & quo ſameram vlmi promunt: Nanque ſicut nouis pomis, ita his primitiuis floribus illectæ auidè veſcuntur poſt hybernam famẽ, nil alioquin citra ſatietatem tali nocente cibo: Quo cùm ſe affatim repleuerint, profluuio alui, niſi celeriter ſuccurritur, intereunt: Nam & tithymallus maiorum quoque animalium ventrem ſoluit, & propriè vlmus apium. Columella his verbis aliam morbi ſpeciẽ definit, quàm Varro: cæliacus enim morbus, eſt inteſtinorũ, vel portæ inferiòris & extremi ventriculi, ſtomachi, qui pylorus Grȩcis dicitur. De hoc etiam apum morbo Plinius libri vndecimi capite decimo octauo: Quin & morbos ſuapte natura ſentiunt: index eorum, triſtitia torpens, & cùm ante fores in teporem ſolis promotis aliæ cibos miniſtrant: cùm defunctas progerunt, funerantiúmque more comitantur exequias. *Signis*] Sex morbi ſigna deſcribuntur, de quibus Varro: Sanitatis ſigna, ſi ſunt frequentes in examine, & ſi nitidæ, & ſi opus quod faciũt, eſt æquabile ac lene: Minùs valentium ſigna, ſi ſunt piloſæ & horridæ, vt puluerulentæ, niſi opificij eas vrget tempus: tum enim propter laborem aſperantur ac maceſcunt. De iis etiam Columella decimo tertio capite: Necnon etiam ille morbus maximè eſt conſpicuus, qui

horridas

horridas contractáſque carpit, cùm frequẽter aliæ mortuarum corpora domiciliis ſuis efferunt: aliæ intra tecta & in publico luctu, mœſto ſilentio torpent. *Funera*] Ariſtoteles noni hiſtoriæ capite quadrageſimo id duobus locis affirmat, quòd apes defunctarum cadauera foras efferant. Idémque Columella & Plinius repetũt, vt patuit. *Tum ſonus*] Illuſtratur vltimum ſignum tribus ſimilibus, cui tamen videtur Ariſtoteles ibidẽ contrarius eſſe, cùm ait: Dignoſcitur examen valere ſuſurri frequentiâ. Et eôdem ſpectare videtur paulò antè citatus Columella, In publico luctu, mœſtóque ſilentio. *Hîc iam*] Adduntur morbi remedia nouem: de quibus Columella capite decimo tertio: Nos magis ne intereant, quæ deinceps dicturi ſumus, ægris examinibus exhibenda cenſemus. Nam vel grana mali Punici tunſa, & vino Amineo conſperſa, vel vuæ paſſæ cum rore Syriaco pari menſura pinſitæ, & auſtero vino inſuccatæ dari debent: Vel ſi per ſe iſta fruſtrara ſunt, omnia eadem æquis ponderibus in vnum læuigata, & fictili vaſe cum Amineo vino inferuefacta, mox etiam refrigerata ligneis canalibus apponi. Nonnulli rorem marinum aqua mulſa decoctum cum gelauerit, imbricibus infuſum præbent libandum. Quidam bubulã vel hominis vrinam (ſicut Higinius affirmat) alueis apponunt. Et paulò pòſt: Id cùm accidit, arundineis infuſi canalibus offerũtur cibi, maximè decocti mellis, & cum galla vel arida roſa detriti. Galbanum etiam, vt eius odore medicentur, incendi conuenit, paſſóque & defruto vetere feſſas ſuſtinere. Optimè tamen facit Amelli radix, cuius eſt frutex luteus, purpureus flos: Ea cum vetere Amineo vino decocta exprimitur, & ita liquatus eius ſuccus datur. *Galbaneos*] Sic tertio Georgico,

Galbaneóque agitare graues nidore chelydros.

Defruta] Defrutum, vinum eſt coctum vſque ad conſumptionem tertiæ partis: de quo Plinius libri decimi quarti capite nonageſimo ſecundo. *Pſythia*] De qua

qua ſecundo Georgico:

Et paſſo Pſythia vtilior—

Cecropiúmque] Sic paulò antè,

Cecropias innatus apes amor vrget habendi.

Centaurea] Centauria vel centaurium, pro quo hîc poëta centaureum, herba eſt, Latinis fel terræ dicta: eáque aut maior aut minor. *Graueolentia*] Lucretius libro quarto dixit,

Abrotaníque graues, & triſtia centaurea.

Eſt autem hic hiatus in finali hypermetri, cùm in ſequenti verſu vocalis ſequitur vt:

Aut dulcis muſti Vulcano decoquit humorem,
Aut foliis vndam—

Eſt etiam] Nonum remedium ex Amello: qui plenè deſcribitur, herba pratenſis, variis caulibus ab vna radice, flore aureo, foliis multis & purpureis, coronaria, ſapore aſpera: Sic malus Punica libro ſecundo plenè deſcripta eſt. Huius herbę Columella meminit libri noni capite quarto, inter paſtiones apum: Mille prætereà ſemina, vel crudo ceſpite virẽtia, vel ſubacta ſulco, flores amiciſſimos apibus creant, vt ſunt in irriguo ſolo frutices Amelli. Et idem capite decimo tertio: Optimè autem facit Amelli radix: cuius eſt frutex luteus, purpureus flos: ea cum vetere Amineo vino decocta exprimitur, & ita liquatus eius ſuccus datur. Quidam putant hanc herbam eſſe Chamæmelum: alii chelydonium minus, quia habeat flores aurei ſplendoris, & in foliis purpureas maculas. Tu conſiderato & vires, nõ colores tantùm comparato. *Torquibus*] Metaphora pro coronis. *Tonſis in vallibus*] Repetit illud in pratis, quæ nempe tondentur in vallibus. *Mellæ*] Mella, fluuius eſt in Gallia togata prope Bryxiam, emiſſus è monte Brenno, vt ait Pierius. *Odorato*] Quale eſt vetus Amineum, quod hîc Columella adhibet.

Caniſtris] Synecdoche ſpeciei pro alia ſpecie,

id

id eſt vaſculis,vt canaliculis.

Sed ſi quem proles ſubitò defecerit omnis,
Nec genus vnde nouæ ſtirpis reuocetur,habebit:
Tempus & Arcadij memoranda inuenta magiſtri
Pandere,quóque modo cæſis iam ſæpe iuuencis
Inſyncerus apes tulerit cruor.altiùs omnem
Expediam,prima repetens ob origine famam.
Nam quà Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effuſa ſtagnantem flumine Nilum,
Et circùm pictis vehitur ſua rura phaſelis:
Quáque pharetratæ vicinia Perſidis vrget,
Et viridem Aegyptum nigra fœcundat arena,
Et diuerſa ruens ſeptem diſcurrit in ora,
Vſque coloratis amnis deuexus ab Indis:
Omnis in hac certam regio iacit arte ſalutem.
Exiguus primùm,atque ipſos contractus ab vſus
Eligitur locus:hunc anguſtíque imbrice tecti,
Parietibúſque premunt arctis:& quattuor addunt,
Quattuor à ventis obliqua luce feneſtras.
Tum vitulus bima curuans iam cornua fronte
Quæritur:huic geminæ nares,& ſpiritus oris
Multa reluctanti obſtruitur:plagisq́ue perempto
Tunſa per integram ſoluuntur viſcera pellem.
Sic poſitum in clauſo linquunt,& ramea coſtis
Subiiciunt fragmenta,thymum,caſiasq́ue virenteis.
Hoc geritur Zephyris primùm impellentibus vndas,
Antè nouis rubeant quàm prata coloribus:antè
Garrula quàm tignis nidum ſuſpendat hirundo.
Intereà teneris tepefactus in oſsibus humor
Aeſtuat,& viſenda modis animalia miris,

Trunca

Trunca pedum primò, mox & ſtridentia pinnis
Miſcentur, tenuémque magis, magis aëra carpunt:
Donec, vt æſtiuis effuſus nubibus imber,
Erupere: aut vt neruo pulſante ſagittæ,
Prima leues ineunt ſiquando prælia Parthi.
Quis deus hanc Muſæ, quis nobis extudit artem,
Vnde noua ingreſſus hominum experientia cœpit?

Sed ſi] Deinceps ad finem operis, inſtauratio apum penitùs amiſſarum traditur, è putrefacto vituli ſanguine: ad eámque rem Ariſtæi fabula latiſſimè deſcribitur. De hac autem reparatione Varro ita ſcribit: Primùm apes naſcuntur partim ex apibus, partim ex bubulo corpore putrefacto. Itaque Archelaus in epigrammate ait eas eſſe

--βοὸς φθιμένης πεποιημένα τέκνα.

Item: ἵππων μὲν σφῆκες γενεὰ, μόσχων δὲ μέλισσαι·

--*Bouis corruptæ facti liberi.*

Equorũ quidem veſpæ generatio, vitulorum autem apes.

Columella quæſtionem hanc prçterit libri noni capite decimo quarto: Cæterùm hoc eodem tẽpore progenerari poſſe apes iuuenco perempto Democritus & Mago, nec minùs Virgilius prodiderũt: Mago quidem ventribus etiam bubulis idem fieri affirmat: Quam rationem diligentiùs proſequi ſuperuacuum puto, conſentiens Celſo, qui prudentiſſimè ait, non tanto interitu pecus iſtud admitti, vt ſic requirendum ſit. Idem capite decimo tertio: Nam illud quod Higinius maiores ſecutus authores prodidit, ipſe non expertus, aſſeuerare non audeo: Volentibus tamen licebit experiri: Siquidem prçcipit apum corpora, quæ cùm eiuſmodi peſtis inceſſit, ſub fauis aceruatim enectæ reperiuntur, ſicco loco per hyemem repoſita circa çquinoctium vernum, cùm clementia diei ſuaſerit, poſt horam tertiam in ſolem proferre, ficulneóque cinere obruere. Quo facto, affirmat intra duas horas, cùm viuido halitu caloribus

animatæ ſunt, reſumpto ſpiritu in præparatum vas, ſi obiiciatur, irrepere. Quod idem etiam Varro videtur tradere: Prouidendum vehementer, ne propter æſtum, aut propter frigus diſpereant. Siquando ſubito imbri in paſtu ſunt oppreſſæ, aut frigore ſubito, antequàm ipſæ prouiderint, id fore (quod accidit rarò vt decipiãtur) & imbris guttis vberibus offenſæ iacent proſtratæ & afflictæ, colligendum eas in vas aliquod, & reponendum in tecto loco ac tepido. Promum è die, quàm maximè tẽpeſtate bona, & cinere facto è ficulneis lignis infriandum paulò plùs caldo, quàm tepidore: Deinde concutiendum leuiter, vt manu non tangas, & ponendæ in ſole. Quæ enim ſic cõcaluerunt, reſtituunt ſe ac reuiuiſcunt: vt ſolet ſimiliter fieri in muſcis aqua necatis. Hoc faciẽdum ſecundum aluos, vt reconciliatæ, ad ſuũ quæque opus & domicilium redeant. Plinius vtrunque breuiùs libri vndecimi capite viceſimo: Sũt qui mortuas, ſi intra tectũ hyeme ſeruẽtur, deinde ſole verno torreantur, ac ficulneo cinere toto die torreantur, putent reuiuiſcere. In totum verò amiſſas reparari vẽtribus bubulis recentibus cum fimo óbrutis. Virgilius iuuencorum corpore exanimato, ſicut equorũ veſpas atque crabrones, ſicut aſinorum ſcarabæos, mutãte natura quædam ex aliis in alia. *Arcadij magiſtri*] Periphraſis Ariſtęi, qui regnauit in Arcadia: de quo plura poſteà: Hic autẽ inuẽnit apes, mellis vſum & olei, lactis coagulum, vt Iuſtinus libro decimo quarto. *Cæſis*] Per plagas & verbera, vt paulò pòſt. *Altiùs*] Exordiolo vtitur ad longiorem narrationem. *Nam quà*] Topographia maritimæ AEgypti circa Nili oſtia: Vbi propter inũdationes Nili, amiſſæ apes hac arte reparatæ primò ſunt. *Pellæi*] Pella, vrbs Macedoniæ, & regia Alexandri, à quo Alexandria vicina Canopo, ædificata eſt: Vnde nunc Pellæus Canopus. *Canopi*] Canopus, parua inſula eſt, à quo oſtium Nili Canopicum vocatur. Nomen à Canobo Menelai gubernatore illic ſepulto factum eſt: Eſt autem Canopicum oſtium, è ſeptem oſtiis Nili vltimum, verſus occidentem.

dentem. *Stagnantem*] Stagni inſtar inundantem. AEgyptum enim Nilus irrigat, & cùm tota æſtate óbrutam oppletámque tenuerit, tum recedit, mollitóſque & oblimatos agros ad ſerendum relinquit, ait Cicero ſecundo de Natura Deorum. *Phaſelus*] Nauigiolis, quibus vtuntur AEgyptij occupatis agris ſtagnante Nilo. *Quàque*] Periphraſis eſt Orientis, qua parte ſpectat AEgyptus Perſidem, & vbi Peluſiacum oſtium eſt. *Pharetratæ*] Perſę & Parthi ſagittis in prælio multùm vtuntur: vnde fuit illud initio tertij Georgici:

Fidentémque fuga Parthum, verſiſque ſagittis.

Et paulò pòſt erit:

—aut vt neruo pulſante ſagittæ,
Prima leues ineunt ſiquando prælia Parthi.

Hinc igitur pharetrata Perſis, tanquam pharetris, ſagittarum thecis inſtructa. *Nigra*] Id eſt opima: quomodo ſecundo Georgico, terra nigra, opima deſcribitur:

Nigra ferè & preſſo pingui ſub vomere terra,
Et cui putre ſolum (nanque hoc imitamur arando)
Optima frumentis.

Septem] Nouem Nili ſunt oſtia apud Ptolemæum, tabula Africæ tertia: Sed duo falſa, quæ ſunt ab occaſu verſus Orientem, his nominibus, Heracleoticum ſeu Canopicum, Bolbitinum ſeu Sebennyticum, Pineptimi pſeudoſtomũ, Diolcos pſeudoſtomum, Pathmeticum, Mẽdeſium, Taniticũ, Peluſiacũ. *Indis*] Nili origo veteribus ignota fuit: nec miremur hîc ab Indis repeti: Naſcitur autẽ in monte inferioris Mauritaniæ, non longè ab Oceano, ſtagnãte ibi lacu, quem vocãt Nilidem: Deinde condit ſe itinere aliquot dierũ, rurſúmque erumpit alio lacu maiore in Mauritania Cæſariẽſi: Iterúmque arenis receptus per deſerta, viginti dierũ ſpatio fertur ad proximos AEthiopas, & denuò proſilit fonte, qui Niger dicitur: Inde Africã ab AEthiopia diſterminãs, medios ſecãs AEthiopas, ſic pleraſque inſulas facit, quarũ clariſſima eſt Meroë, cuius Metropolis etiam Meroë vocatur: Poſtquàm ſe aquis omnibus auxit, Nilus appellatur.

Denique multis oſtiis fertur in mare AEgyptiũ, AEgyptíque inferiorem partem dextrâ lęuáque diuiſus amplexu ſuo determinat: Canopico oſtio ab Africa, ab Aſia Peluſiaco. *Exiguus*] Deſcribitur ars reparandarum apum: Primùm è ſubiecto loco, vbi id fiat. *Imbrice*] Imbrex, tegula curua eſt & obtorta: Quales ſunt quæ tectorum faſtigiis ſuperponuntur: Hinc imbricare verbum, in morem imbricum copulare. *Parietibúſque*] Proceleuſmaticus eſt quatuor breuium, vbi duę primę pro longa ſunt aſſumendæ. Quomodo vſurpatur ſecundo AEneidos,

Hærent parietibus ſchalæ--

& ſeptimo,

Parietibus textum cæcis iter--

Obliqua] Quæ ex obliquo aërem admittant. *Tum vitulus*] Secundus locus deſcriptionis è vitulo ſuffocato, & verberibus exanimato: quæ materies eſt, & procreans quædam cauſſa. *Sic poſitum*] Tertius locus de ſtirpibus apiariis, quæ ſunt adiuuantes cauſſę. *Hoc geritur*] Quartus locus ex circunſtantia verni temporis, quod hîc deſcribitur ex variis adiunctis. *Zephyris*] Sic primo Georgico:

Vere nouo, gelidus canis cùm montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris ſe gleba reſoluit.

Rubeant] Sic Georgico ſecundo:

--cùm vere rubenti
Candida venit auis, longis inuiſa colubris.

Hirundo] Sic primo Faſtorum Ouidius:

Tunc blandi ſoles, ignotáque prodit hirundo,
Et luteum celſa ſub trabe fingit opus.

Intereà] Sequitur euentus antecedentium cauſſarum, è fœtura apum: & per partes generationis exponitur: De quibus antè dictum eſt, quomodo primùm vermiculi ſint, deinde nymphæ, tandem ruptis membranis, vt euolent. *Vt æſtiuis*] Illuſtratio è duobus ſimilibus, imbre ęſtiuo, & ſagittarum Parthicarum multitudine. *Neruo*] Chorda, amento: Sic AEneidos quinto:

Primáque per cœlum neruo ſtridente ſagitta
Hirtacidæ iuuenis volucres diuerberat auras.

Quis Deus] Inuocatio ad attentionem,ex adiuncta rei magnitudine.

Paſtor Ariſtæus fugiens Peneïa Tempe,
Amiſſis(vt fama)apibus morbóque,faméque,
Triſtis ad extremi ſacrum caput adſtitit amnis,
Multa querens,atque hac affatus voce parentem:
Mater Cyrene,mater,quæ gurgitis huius
Ima tenes: quid me præclara ſtirpe deorum
(Si modò,quē perhibes,pater eſt Thymbræus Apollo)
Inuiſum fatis genuiſti?aut quò tibi noſtri
Pulſus amor?quid me cœlum ſperare iubebas?
En etiam hunc ipſum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum & pecudum cuſtodia ſolers,
Omnia tentanti extuderat,te matre relinquo.
Quin age & ipſa manu felices erue ſyluas:
Fer ſtabulis inimicum ignem,atque interfice meſſes:
Vre ſata,& validam in vites molire bipennem,
Tanta meæ ſi te ceperunt tædia laudis.
At mater ſonitum thalamo ſub fluminis alti
Senſit eam.circum Mileſia vellera Nymphæ
Carpebant,hyali ſaturo fucata colore,
Drymóque,Xanthóque,Ligæáque,Phyllodocéque,
Cæſariem effuſæ nitidam per candida colla,
Neſæe,Spióque,Thaliáque,Cymodocéque,
Cydippéque,& flaua Lycorias:altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores:
Clióque & Beroë ſoror,Oceanitides ambæ,
Ambæ auro,pictis incinctæ pellibus ambæ:
Atque Ephyre,atque Opis,& Aſia Deïopeia.

Et tandem poſitis velox Arethuſa ſagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martíſque dolos, & dulcia furta:
Atque Chao denſos diuûm numerabat amores.
Carmine quo captæ, dum fuſis mollia penſa
Deuoluunt: iterum maternas impulit aures
Luctus Ariſtæi: vitreíſque ſedilibus omnes
Obſtupuêre: ſed ante alias Arethuſa ſorores
Proſpiciens, ſumma flauum caput extulit vnda:
Et procul: O gemitu non fruſtrà exterrita tanto
Cyrene ſoror: ipſe tibi tua maxima cura
Triſtis Ariſtæus Penei genitoris ad vndam
Stat lachrymans, & te crudelem nomine dicit.
Huic perculſa noua mentem formidine mater,
Duc age, duc ad nos: fas illi limina diuûm
Tangere, ait: ſimul alta iubet diſcedere latè
Flumina, quà iuuenis greſſus inferret: at illum
Curuata in montis faciem circunſtetit vnda,
Accepítque ſinu vaſto, miſítque ſub amnem.
Iámque domum mirans genitricis, & humida regna,
Speluncíſque lacus clauſos, lucóſque ſonanteis,
Ibat: & ingenti motu ſtupefactus aquarum,
Omnia ſub magna labentia flumina terra
Spectabat diuerſa locis, Phaſimque, Lycúmque,
Et caput, vnde altus primùm ſe erumpit Enipeus:
Vnde pater Tyberinus, & vnde Aniena fluenta,
Saxoſumque ſonans Hypanis Myſuſque Caïcus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus: quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior influit amnis.

Paſtor]

Paſtor]Narratio perlonga contexitur,quomodò Ariſtæus matrem Cyrenem adierit, ab eáque ad Proteum miſſus ſit, à quo artem reparandarum apum didicerit. Hæc autem Ariſtæi fabula tractatur breuiùs ab Ouidio primo Faſtorum:

Flebat Ariſtæus,quòd apes cum ſtirpe necatas,
Viderat incœptos deſtituiſſe fauos.

Peneia tempe] De us iam dictũ eſt ſecundo Georgico:

—At frigida tempe.

Hęc autem Theſſalica loca Peneus fluuius interfluit, vnde nũc Peneia vocãtur. *Morbóque faméque*] ὕστερον πρότερον· Fames enim præcedit, inde morbus ſęquitur, vt dictum eſt paulò antè. *Affatus*] Præparatio ad proſopopeiam proximã. *Mater Cyrene mater*] Epizeuxis. *Mater*] Primæ partis locus primus conqueſtionẽ habet Ariſtæi, ex adiuncta matris duritia: *Si mei oblita es, omnia mihi licet pereant*: *Sed primum: Secundum igitur*. Aſſumptionis ſentẽtia antecedit. *Gurgitis*] Fluminis:Vbi notabis Cyrenem, Penei fluminis nympham eſſe. *Si modò*] Parentheſis inuidioſa,tanquam ficti & cõmentitij patris. *Thymbræus*] Thymbra, locus eſt vicinus Troiæ,vbi magna Thymbræ herbæ copia: Illic templum fuit Apollinis:vnde nunc Thymbræus. *Inuiſum fatis*]Talis eſt querimonia primo AEneidos:

Nos tua progenies:cœli quibus annuis,arcent.

Quid me cœlum]Hîc collatio minorum eſt:Quomodò honores cœleſtes ſperem, qui terreſtres retinere non poſſum?In ſequẽtibus autem verſibus Virgilius ſignificat Ariſtæum aratorem,paſtorem,apiarium, vinitorem fuiſſe. *Quin agè*] Sẽtẽtia propoſitionis cum permiſſione inuidioſa & deſperationis indice. *At mater*] Secundus locus primæ partis, de Cyrenes vita & comitatu ſub aquis:Vbi nympharum comitum lanificium,pulchritudo,habitus corporis pingitur. *Mileſia vellera*]De quibus ſecundo Georgico:

—quanuis Mileſia magno
Vellera mutentur Tyrios incocta colores.

Hyali] ὕαλος, Latinis vitrum dicitur: Hinc color hyalinus, id eſt vitreus. Macrobius autem libro quinto Saturnal. inter græca vocabula, quibus oblectatum fuiſſe Virgilium dicit, hunc etiam locum recenſet. *Saturo*] Pleno, abundanti: vel Saturo, id eſt Tarentino, quia Saturum, vrbs eſt Tarento vicina, vbi baphia eſt. *Drymóque*] Septēdecim nymphæ hîc, præter Cyrenem memorantur: quibus nomina poëticè confiсta ſunt, vt Seruius putat: ratio tamen quędã reddi poteſt. *Drymo*] Ἀπὸ τῶν δρυῶν. Ab arboribus, quę etiam ſub aquis fingũtur paulò pòſt. *Xanthóque*] A colore xantho, id eſt flauo. *Lygæáque*] λύγυρος, ſtridulus eſt, vnde fortaſſis hoc nomen fictum. *Phyllodocéque*] Tanquam φύλλα δεχομένη, folia ſuſcipiens. *Neſææ*] ἀπὸ τοῦ νεῖν à natando: vel à νῆσος, id eſt inſula. *Spióque*] σπεῖον, ſpecus eſt, vbi nymphæ habitare etiam mox dicentur. *Thaliáque*] θαλεία, celebritatem ſignificat. *Cymodocéque*] ἀπὸ τῶν κυμάτων, ab vndis & fluctibus. Hic autem verſus idem repetitur quinto AEneidos. *Cydippéque*] Velut κῦδος ἵππων, gloria equorum. *Lycorias*] Velut lupino habitu: λύκος enim, lupus. *Clióque*] ἀπὸ τοῦ κλείειν, à laudando & celebrando: Vna de nouem muſis nominatur, hiſtoriæ & rerũ geſtarum ſtudio præfecta: vnde illud de inuẽtis muſarũ in Epigrã. Virg.

Clio, geſta canens, tranſactis tempora reddit.

Oceanitides] Filiæ Oceani. *Ambæ*] Anadiploſis in fine & principio duarum ſententiarum: tum Epanalepſis in principio & fine eiuſdem. *Pictis pellibus*] Nebrides appellantur hæ veſtes, pelles ceruinæ. *Ephyre*] A qua Corinthus primo nominata eſt: Hinc Ephyreïa æra dicuntur ſecundo Georgico:

Illuſaſque auro veſtes, Ephyreïáque æra.

Opis & Aſia] Hęc nomina primã ſyllabã producunt, quãdo perſonarũ propria ſunt. *Deiopeia*] Vna è quatuordecim Iunonis nymphis primo AEneidos efficitur:

Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore nymphæ:
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio iungam ſtabili, propriámque dicabo.

Arethuſa]

Arethuſa] Quinto metamorphoſeos fabula de Arethuſa venatrice, & Dianæ comite narratur: & initio decimę eclogę de Arethuſa fonte Syracuſano dictum eſt. *Interea*] Interponitur nympharum oblectatio muſica, inter ſtudia lanificij. *Clymene*] Oceani & Thetyos filia, vt Heſiodus in Theogonia. *Vulcani Martiſque*] Hæc fabula narratur quarto metamorphoſeos:

Vt venère torum coniux & adulter in vnum,
Arte viri, vinclíſque noua ratione paratis:
In medijs ambo deprenſi amplexibus hærent:

Chao] Quod initio metamorphoſeos deſcribitur:

Ante mare & terras, & (quod tegit omnia) cœlum,
Vnus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere chaos——

Iterùm] Repetitur luctus Ariſtæi ad excitandum matrem, ad eúmque Arethuſa internuntia efficitur. *Vitreiſque*] Nunc latinè dicit, quod hyali verbo paulò antè grçcè dixerat. *Proſpiciens*] Hic verſus repetitur primo AEneidos, de Neptuno, ſed vno verbo mutatus:

Proſpiciens, ſumma placidum caput extulit vnda.

Et procul] Ait, intellige: & proſopopœiæ ſequentis prçparatio eſt. *Huic*] Reſpondit, intellige: Et ad Cyrenes proſopopœiam præparatio eſt: qua Ariſtæus in antrum nympharum diuinitùs inducitur, aquis vltrò cedentibus: vbi Seruius myſteria quędam, & ſacra Aegyptia recenſet: Nilo pueri de ſacris parentibus nati à ſacerdotibus dabantur: qui cùm adoleuiſſent, redditi narrabant lucos eſſe ſub terris, & immenſam aquam omnia continentem, ex qua cuncta procreantur: vnde eſt illud paulò pòſt ſecundum Thaleta, *Oceanúmque patrē rerum.* *Omnia*] Hoc figmentum continet phyſicam illam opinionem de origine fluminum & fontium: de qua Ariſtoteles in Meteoris libri primi capite decimo ſexto: Quòd aqua multa in terra magnam aliquam veluti ciſternam confluat hyberno tempore, vnde fluuij omnes oriantur. *Phaſímque*] Illuſtratio per inductionem octo exēplorū. Phaſis autem, fluuius eſt Chalcidis, nauigabilis

bilis quamlibet magnis nauigiis: triginta octo millia paſſuum, pontibus centum & viginti peruius, ait Plinius libri ſexti capite quarto. *Lycúmque*] Lycus, fluuius eſt Lyciæ, cui Laodicæa impoſita eſt: Plinius libri quinti capite viceſimo ſeptimo. *Enipeus*] Fluuius Theſſaliæ, de quo Lucanus libro ſeptimo:

Sanguine Romano quàm turbidus ibit Enipeus?

Pater Tyberinus] Honoris cauſsâ ſic appellatur, vt paulò antè, Peneus genitor. *Aniena*] Anio, fluuius in agro Tyburtino: de quo Propertuis libro tertio:

Hîc Anio Tyburne fluis —

Dicitur etiam Anien: Statius libro primo:

Quas præceps Anien, atque exceptura natatus
Virgo iuuat.

Hinc Anienus, a, um adiectiuum. *Saxoſúmque ſonans*] Aſperum & vehementem ſonum edens. *Hypanis*] Fluuius Sarmatiæ, quadraginta millia paſſuum ſapore dulciſſimo profluens: deinde Exampęus fõticulus illi admiſtus amarum facit. Vitruuius libri octaui capite tertio. *Myſúſque caicus*] Caicus, fluuius eſt Phrygiæ, è Myſia tamen veniens: Plinius libri quinti capite triceſimo. *Eridanus*] Fluuius Italiæ, qui & Padus, profluens è gremio Veſuli montis, condénſque ſe cuniculo: iterúmque in Forouibiẽſium agro, nulli amnium claritate inferior: nec amnes tantum Apẽninos Alpinóſque nauigabiles capiẽs, ſed lacus quoque immenſos in eum ſeſe exonerantes: Omni numero triginta flumina in mare Adriaticum defert, oſtiáque quinque efficit, Paduſſam, Vatienum, Caprafias, Sagim, Volanem: Plinius libri tertij capite decimo ſexto. *Auratus*] E cœleſti imagine epithetum ductum eſt: Eridanus enim triginta quatuor ſtellis inſignitũ ſidus in cœlo eſt. *Taurino*] Hoc ad fluminis violentiam & rapiditatem refertur: de qua fuit anteà primo Georgico:

Proluit inſano contorquens vortice ſyluas.

Fluuiorum

Fluuiorum rex Eridanus: campóſque per omnes
Cum ſtabulis armenta tulit——

Et proximo verſu rurſùm. *Cornua*] Ripas intellige geminas, quibus hic intercluditur fluuius, vt taurinus vultus cornibus. *Mare purpureum*] Adriaticum intellige, & cæruleum, vt Homerus ἅλα πυῤῥόεσσαν.

Poſtquàm eſt in thalami pendentia pumice tecta
Peruentum, & nati fletus cognouit inanes
Cyrene, manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonſiſque ferunt mantilia villis.
Pars epulis onerant menſas, & plena reponunt
Pocula: Panchæis adoleſcunt ignibus aræ.
Et mater, Cape Mæonij carcheſia Bacchi:
Oceano libemus, ait. ſimul ipſa precatur
Oceanúmque patrem rerum, Nympháſque ſorores,
Centum quæ ſyluas, centum quæ flumina ſeruant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Veſtam:
Ter flamma ad ſummum tectis ſubiecta reluxit,
Omine quo firmans animum, ſic incipit ipſa:
Eſt in Carpathio Neptuni gurgite vates
Cæruleus Proteus, magnum qui piſcibus æquor,
Et iuncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Aemathiæ portus, patriámque reuiſit
Pallenen, hunc & Nymphæ veneramur, & ipſe
Grandæuus Nereus: nouit nanque omnia vates,
Quæ ſint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ita Neptuno viſum eſt, immania cuius
Armenta, & turpes paſcit ſub gurgite Phocas.
Hic tibi nate priùs vinclis capiendus, vt omnem
Expediat morbi cauſſam, euentúſque ſecundet.

Nam

Nam ſine vi non vlla dabit præcepta:neque illum
Orando flectes:vim duram & vincula capto
Tende:doli circum hæc demum frangentur inanes.
Ipſa ego te,medios cùm ſol accenderit æſtus,
Cùm ſitiunt herbæ,& pecori iam gratior vmbra eſt,
In ſecreta ſenis ducam,quò feſſus ab vndis
Se recipit:facilè vt ſomno aggrediare iacentem.
Verùm vbi correptum manibus vinclíſque tenebis,
Tum variæ illudent ſpecies,atque ora ferarum.
Fiet enim ſubitò ſus horridus,atráque tigris,
Squammoſúſque draco,& fulua ceruice leæna:
Aut acrem flammæ ſonitum dabit,atque ita vinclis
Excidet:aut in aquas tenues dilapſus abibit.
Sed quanto ille magis formas ſe vertet in omneis,
Tanto nate, magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore,qualem
Víderis incepto tegeret cùm lumina ſomno.
Hæc ait:& liquidum Ambroſiæ diffudit odorem,
Quo totum nati corpus perduxit:at illi
Dulcis compoſitis ſpirauit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor.

Poſtquàm]Secunda pars narrationis,de Ariſtæo ad Proteum mittendo:in qua primùm inſtruitur nympharum conuiuium,meditatione rerum ſacrarum & veneratione.*Liquidos*]Sic primo AEneidos:

> *Dant famuli manibus lymphas,Cererémque caniſtris*
> *Expediũt, tonſiſque ferunt mantilia villis.*
> *Quinquaginta intùs famulæ,quibus ordine longo*
> *Cura penum ſtruere,& flammis adolere penates:*
> *Centum aliæ,totidémque pares ætate miniſtri,*
> *Qui dapibus menſas onerent,& pocula ponant.*

Panchaïs

Panchæis ignibus] Periphraſis eſt thuris, de quo fuit ſecundo Georgico:

Totáque thuriferis Panchaia pinguis arenis.

Adoleſcunt] Incenduntur. *Mœony*] Lydij: Mœonia ſiquidem Lydia dicitur, regio Aſiæ cinerulenta, & tota arboribus carens, excepta vite, vt ait Strabo. Mœonium igitur vinum hîc pro excellenti poſitum eſt. *Carcheſia*] Pocula, crateras: Sic ecloga quinta in libatione conſimili:

Vina, nouum fundam calathis Aruiſia nectar.

Et quinto AEneidos:

Hîc duo ritè mero libans carcheſia Baccho.

Oceanúmque patrem] Sic Iliados α,

ὠκεανόν τε θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα τηθύν.

Oceanúmque deorum genitorem, & matrem Tethyn.

Sic Thales aquam, & theologi veteres Oceanum principium rerum eſſe dixerunt, ait Ariſtoteles libro primo Philoſophiæ. *Ter liquido*] Sic ternatius ecloga octaua, arcanæ religionis quiddam habuit:

Terna tibi hæc primùm triplici diuerſa colore
Licia circundo: térque hæc altaria circum,
Effigiem duco: Numero deus impare gaudet.

Et paulò pôſt,

Necte tribus nodis ternos Amarylli colores.

Veſtam] Metonymia pro igne.

Nec tu aliud Veſtam, quàm puram intellige flammam:
Natáque de flamma corpora nulla vides:

Ait Ouidius ſexto Faſtorum. *Reluxit*] De hoc augurio dictum eſt ecloga octaua ad illum verſum:

Aſpice, corripuit tremulis altaria flammis
Sponte ſua, dum ferre moror, cinis ipſe: Bonum ſit.

Eſt in Carpathio] Reſponſum Cyrenes matris, veluti Oceani numine afflatæ, de adeundo Proteo: qui primùm definitur deus maris Carpathij, diis marinis venerabilis, propter diuinationem: paſtor etiam phocarum.

rum. Sic Ouidius:

> *Cærula quem genitrix ægrè ſolata dolentem,*
> *Addidit hæc dictis vltima verba ſuis:*
> *Siſte puer lachrymas, Proteus tua damna leuabit:*
> *Quóque modo repares quæ periere, dabit.*

Eſt autem in Cyrenes reſponſo, ſyllogiſmi cuiuſdam propoſitio:

Si Proteus ſopitus meridie æſtiuo conſtringatur, verũ reſpõdebit.

Bipedum] Dij marini fingebantur, prima parte equi, poſtrema piſces. *AEmathiæ*] Theſſaliæ, in qua primò regnaſſe Proteus dicitur. *Pallenen*] Vrbem in litore Macedoniæ. *Quæ ſit*] Verſus eſt è primo Iliados tranſlatus:

> ὅς γ᾽ ἤδη τά τ᾽ ἐόντα, τά τ᾽ ἐσσόμενα, πρό τ᾽ ἐόντα.
> *Qui nouit & præſentia, & futura, & præterita.*

Quippe] Confirmatio, & ratio diuinationis, è teſtimonio Neptuni, cuius Proteus eſt paſtor. *Phocas*] De quibus tertiò Georgico,

> *—inſolitæ veniunt in flumina Phocæ.*

Hic tibi] Modus conſulendi Protei, è vi, & veluti quæſtione, qua cogatur ad veri confeſſionem. Sic Ouidius:

> *Decipiat ne te variis tamen ille figuris:*
> *Impediant geminas vincula firma manus.*

Morbi cauſſam] Hîc duplex eſt finis oraculi, mali cognitio & remedium. *Vim duram*] E contrariis argumentum eſt: Non flectes precibus, vim igitur adhibeto. *Ipſa ego*] Ducitur Ariſtæus à matre, quò faciliùs Proteus capiatur. *Medios*] Periphraſis eſt meridiei æſtiui, quo tempore minima conſpiciuntur corpora, vt ait Seruius: ad idque Lucanum adhibet:

> *—medio cùm Phœbus in axe eſt,*
> *Aut cœlum nox atra tenet, tunc ipſe ſacerdos*
> *Acceſſum, dominúmque timet deprendere luci.*

Vmbra] Vt ſuperiore libro dictum eſt:

AEſtibus ac mediis vmbroſam exquirere vallem.

Senis] Dij marini ſenes finguntur,& cani, propter ſpumam maris. *Somno aggrediare iacentem*]Ecloga ſexta ſic fuit,

Silenum pueri ſomno videre iacentem.

Verùm] Repetitur modus cogendi Protei, & remedium aduerſus ſophiſmata: *Tum variæ*] Sic primo Georgico,

Tum variæ illudant peſtes——

Fuit autem Proteus rex AEgypti: de quo Diodorus libro ſecundo ſic ait: Cùm AEgyptus rege careret, ex dignioribus quidam in regem aſſumptus eſt, quem AEgyptij Cetea, Gręci Proteum appellant: qui Iliaci belli tempore extitit. Hunc artium peritum fuiſſe tradunt, & in varias ſe formas vertere ſolitum, vt nunc animal, quandóque arbor aut ignis, aut quid aliud videretur. Conſuetudo autem regibus AEgyptiis cauſſam huiuſmodi transmutationes fingendi prębuit. Nam AEgyptiis mos erat regibus aut leonis, aut tauri, aut draconis priorem partem in capite ferre, inſignia principatus: quandóque verò arborem, aliquando ignem, quandóque redolentia ſupra caput vnguenta. Hæc tum ad decorem ſpectant atque ornatum, tum ſtuporem ac ſuperſtitionem quandã aſpicientibus iniiciebãt. &c. Virgilius tamen etiam paulò antè ſignificauit in Carpatho & AEmathia regnauiſſe. Vſurpatur autem Protei nomen in prouerbium, πρωτέος ποικιλώτερος Et ſic Horatius primo Epiſtolarum:

Quo teneam, vultus mutantem Protea, nodo?

Vide Eraſmũ in Chiliadibus de hoc prouerbio. *Et liquidum*] Perfunditur Ariſtæus ambroſia, vt ſit gratior & robuſtior: quod vtrunque Aliptes, id eſt vnctor, pręſtat, vt Cicero cõparatione quadam, ad Lentulũ ſignificat: Qui me homines quòd ſaluum eſſe voluerunt, eſt mihi gratiſſimũ: ſed vellem non ſolũ ſalutis meæ, quemadmodũ medici, ſed vt Aliptæ, viriũ & coloris rationem habere voluiſſent. *Ambroſiæ*] Ambroſia, herba eſt, quam alij

Botrym,

Botrym, alij Artemiſiam vocant, teſte Dioſcoride. Plinius libri viceſimi ſeptimi capite quarto: Poëtæ fabulãtur ambroſiam appellari cibum deorum, quemadmodum nectar, potum. Videtur autem compoſitum nomen ad immortalitatis ſignificationem: Nam α, priuatiua particula eſt, & βροτὸς, mortalis dicitur: vt μ, euphoniæ gratia interpoſitum ſit: Sicut nectar, à νε & κτείνω, non occîdo. Hinc illud Ouidij primo de Ponto:

Nectar & ambroſiam, latices epuláſque deorum,
Det mihi formoſa grata Iuuenta, manu.

Et Martialis,

Iuppiter ambroſia ſatur eſt, & nectare viuit.

Spirauit] Sic primo AEneidos ex eadem cauſſa:

Ambroſiæque comæ diuinum vertice odorem
Spirauere: pedes veſtis defluxit ad imos.

--Eſt ſpecus ingens
Exeſi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur, inque ſinus ſcindit ſeſe vnda reductos:
Deprenſis olim ſtatio tutiſsima nautis.
Intùs ſe vaſti Proteus tegit obice ſaxi.
Hîc iuuenem in latebris auerſum à lumine Nympha
Collocat: ipſa procul nebulis obſcura receſsit.
Iam rapidus torrens ſitienteis Sirius Indos
Ardebat cœlo, & medium Sol igneus orbem
Hauſerat: arebant herbæ, & caua flumina ſiccis
Faucibus ad limum radij tepefacta coquebant,
Cùm Proteus conſueta petens è fluctibus antra
Ibat: eum vaſti circum gens humida ponti
Exultans, rorem latè diſpergit amarum.
Sternunt ſe ſomno diuerſo in littore Phocæ.
Ipſe (velut ſtabuli cuſtos in montibus olim,
Veſper vbi è paſtu vitulos ad tecta reducit,

Auditíſque

Auditíſque lupos acuunt balatibus agni)
Cõſedit ſcopulo medius,numerúmque recenſet.
Cuius Ariſtæo quoniam eſt oblata facultas,
Vix defeſſa ſenem paſſus componere membra,
Cum clamore ruit magno,manicíſque iacentem
Occupat:ille ſuæ contrà non immemor artis,
Omnia transformat ſeſe in miracula rerum,
Ignémque,horribilémque ferã,fluuiúmque liquentem.
Verùm vbi nulla fugam reperit fallacia,victus
In ſeſe redit,atque hominis tandem ore locutus:
Nam quis te iuuenum confidentiſsime noſtras
Iuſsit adire domos?quídue hinc petis?inquit.at ille,
Scis Proteu,ſcis ipſe,neque eſt te fallere cuiquam:
Sed tu deſine velle.Deûm præcepta ſecuti
Venimus huc,lapſis quæſitum oracula rebus.
Tantum effatus.

Eſt ſpecus] Topographia, qua deſcribitur antrum Protei. *Auerſum*] Ne conſpici poſſit à Proteo. *Iam rapidus*] Adhuc ſyllogiſmi propoſitio fuit:

Si Proteus ſopitus meridie æſtiuo conſtringatur,
verum reſpondebit: Deinceps facti eſt aſſumptio: ac primùm meridies æſtiuus deſcribitur ex cauſſis & effectis. *Sirius*] Stella eſt in ore Caniculæ:cuius exortu præcipui ſunt ardores æſtatis:Sic tertio Georgico,

--tum ſteriles exurere Sirius agros:
Arebant herbæ--

Tum Proteus] Pars aſſumptionis de ſomno Protei: Vbi decori gratiâ Phocarum comitatus additur. *Gens humida*] Tertio Georgico:

Iam maris immenſi prolem, & genus omne natantum.

Item, *Et genus æquoreum--*

Amarum] Salſum. *Phocæ*] De quibus anteà bis,

--Inſolitæ veniunt in flumina Phocæ.

Et, *--turpes paſcit ſub gurgite Phocas.*

Ipſe] Illuſtratio per ſimilitudinem, tanquam bubulcus terrenorum, & Proteus marinorum vitulorum paſtores ſimiles ſint. *Veſper*] Sic paulò antè,

Veſper vbi è paſtu tandem decedere campis
Admonuit--

Recenſet] Sic ecloga tertia:

Biſque die numerant ambo pecus, alter & hœdos.

Et ſexto AEneidos:

--omnémque ſuorum
Fortè recenſebat numerum--

Cuius] Tertia pars aſſumptionis, de vinculis & fallaciis. *Manicíſque*] Vinculis manuum: Sic AEneidos ſecundo,

--manicas atque arcta leuari
Vincla iubet Priamus--

Transformat] Sic Ouidius primo Faſtorum:

Peruenit ad vatem iuuenis, reſolutáque ſomno
Alligat æquorei brachia capta ſenis.
Ille ſuam faciem transformat, & alterat arte:
Mox domitus vinclis, in ſua membra redit.

Verùm] Sententia complexionis deinceps exponitur, de oraculo Protei: ſed decori gratiâ vates vinculorum cauſſam ſciſcitatur. *At ille*] Cauſſa de rebus expoſitis breuiter exponitur, adhibita præfatione ſcientiæ diuinæ. *Deſine velle*] Cauſſam inquirere: Hæc enim eſt ellipſis. *Deûm*] Matris Cyrenes.

---Ad hæc vates vi denique multa
Ardenteis oculos intorſit lumine glauco,
Et grauiter frendens, ſic fatis ora reſoluit:
Non te nullius exercent numinis iræ:
Magna lues commiſſa: tibi has miſerabilis Orpheus
Haudquaquàm ob meritum pœnas (ni fata reſiſtant)
Suſcitat, & rapta grauiter pro coniuge ſæuit.

Illa quidem dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Seruantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus æqualis Dryadum clamore ſupremos
Implerunt montes, flerunt Rhodopeïæ arces,
Altáque Pangæa, & Rhœſi Mauortia tellus,
Atque Getæ, atque Hebrus, atque Actias Orithyia.
Ipſe caua ſolans ægrum teſtudine amorem,
Te dulcis coniux, te ſolo in littore ſecum,
Te veniente die, te decedente canebat.
Tænarias etiam fauces, alta oſtia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingreſſus, manéſque adiit, regémque tremendum,
Neſciáque humanis precibus manſueſcere corda.
At cantu commotæ Erebi de ſedibus imis
Vmbræ ibant tenues, ſimulachráque luce carentum.
Quàm multa in ſyluis auium ſe millia condunt,
Veſper vbi aut hybernus agit de montibus imber:
Matres, atque viri, defunctáque corpora vita
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæque puellæ
Impoſitíque rogis iuuenes ante ora parentum.
Quos circum limus niger, & deformis arundo
Cocyti, tardáque palus inamabilis vnda
Alligat, & nouies Styx interfuſa coërcet.
Quin ipſæ ſtupuere domus, atque intima Lethi
Tartara, cæruleóſque implexæ crinibus angues
Eumenides, tenuítque inhians tria Cerberus ora:
Atque Ixionei vento rota conſtitit orbis.
Iámque pedem referens, caſus euaſerat omneis,
Redditáque Eurydice ſuperas veniebat ad auras,

Ponè ſequens(namque hanc dederat Proſerpina legem)
Cùm ſubita incautum dementia cepit amantem,
Ignoſcenda quidem,ſcirent ſi ignoſcere Manes.
Reſtitit,Eurydicénque ſuam iam luce ſub ipſa
Immemor heu,victúſque animi,reſpexit.ibi omnis
Effuſus labor,atque immitis rupta tyranni
Fœdera,térque fragor ſtagnis auditus Auernis.
Illa,Quis et me,inquit,miſerã,et te perdidit Orpheu?
Quis tantus furor?en iterum crudelia retro
Fata vocant:condítque natantia lumina ſomnus.
Iámque vale:feror ingenti circundata nocte,
Inualidáſque tibi tendens,heu non tua,palmas.
Dixit:& ex oculis ſubitò(ceu fumus in auras
Commiſtus tenueis)fugit diuerſa:neque illum
Prenſantem nequicquam vmbras,& multa volentem
Dicere,prætereà vidit:nec portitor Orci
Ampliùs obiectam paſſus tranſire paludem.
Quid faceret?quò ſe rapta bis coniuge ferret?
Quo fletu Manes,qua numina voce moueret?
Illa quidem Stygia nabat iam frigida cymba.
Septem illum totos perhibent ex ordine menſes
Rupe ſub aëria,deſerti ad Strymonis vndam
Fleuiſſe,& gelidis hæc euoluiſſe ſub antris,
Mulcentem Tigres,& agentem carmine quercus:
Qualis populea mœrens Philomela ſub vmbra
Amiſſos queritur fœtus,quos durus arator
Obſeruans nido implumes detraxit.at illa
Flet noctem,ramóque ſedens miſerabile carmen
Integrat,& mœſtis latè loca queſtibus implet.
Nulla Venus,nullíque animum flexere Hymenæi.

Solus

Solus Hyperboreas glacies, Tanaímque niualem,
Aruáque Riphæis nunquam viduata pruinis
Luſtrabat, raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona querens: ſpretæ Ciconum quo munere matres
Inter ſacra Deûm, nocturnáque Orgia Bacchi
Diſcerptum latos iuuenem ſparſere per agros.
Tum quoque marmorea caput à ceruice reuulſum,
Gurgite cùm medio portans OEagrius Hebrus
Volueret: Eurydicen vox ipſa, & frigida lingua,
Ah miſeram Eurydicen anima fugiente vocabat:
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.

Ad hæc] Præparatio ad proſopopœiam oraculi, ex adiũcto quodam furore numinis. Qualis afflatio ſexto AEneidos in Sibylla copioſè deſcribitur:

—Deus, ecce deus, qui talia fanti
Ante fores ſubitò non vultus, non color vnus:
Non comptæ manſere comæ, ſed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument, maiórque videri,
Nec mortale ſonans, afflata eſt numine quando
Iam propiore dei—

Frendens] Dentibus fremens & ſtridens: frendere autem propriè eſt frangere. Varro libri ſecundi de re Ruſtica capite quarto: Amiſſo nomine lactentis, dicuntur nefrendes, ab eo quòd nondum fabam frendere poſſint. Hinc frẽdeo vel frendo, pro, dentibus concuſsis fremo aut ſtrideo. Sic Plautus in Captiuo, *Ita frendebat dentibus.* Et idem in Truculento: (

Traxit ex intimo ventre ſuſpirium: hoc vide, dentibus frendit:
Icit femur—

Non te] Oraculum Protei, de cauſſa amiſſarum apum: Quia Ariſtęus Eurydicæ cauſſam mortis attuliſſet: vnde Nymphæ ſorores iratę, apes eius interemiſſet. *Orpheus*]

De

De quo fuit ecloga tertia:

Orpheáque in medio poſuit, ſyluáſque ſequentes.

Deinde quarta:

Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus.

Et ſexta,

Nec tantùm Rhodope miratur & Iſmarus Orphea.

Fabula autem hæc tota exponitur ab Ouidio decimo Metamorphoſeos. *Fata*] Patris Apollinis & Cyrenes matris. *In herba*] Sic ecloga tertia:

Frigidus, ô pueri fugite hinc, latet anguis in herba.

At chorus] Planctus Nympharum, è ſubiectis locis exponitur. *Rhodopeia*] Rhodope, mons Thraciæ. *Pangæa*] Pangæus, promontorium Thraciæ magnum & excelſum, iunctum Macedoniæ. plurali numero Pangæa. *Rhœſi*] Quam poſteà Rhœſus rex tenuit. Orpheus enim fingitur antiquior bello Iliaco, quo Rhœſus interēptus eſt. De quo eſt primo AEneidos:

Nec procul hinc Rhœſi niueis tentoria velis
Agnoſcit lachrymans, primo quæ prodita ſomno,
Tytides multa vaſtabat cæde cruentus:
Ardentéſque auertit equos in caſtra, priùs quàm
Pabula guſtaſſent Troiæ, Xanthúmque bibiſſent.

Mauortia tellus] Periphraſis eſt Thraciæ: quæ gens bellicoſa eſt, & in qua eſt Conſtantinopolis, imperij magni caput. *Getæ*] De quibus tertio Georgico:

Confugit in Rhodopen atque in deſerta Getarum:

Et Ouidius ſecūdo de Ponto,

Nulla Getis toto gens eſt truculentior orbe.

Hebrus] Fluuius Thraciæ, de quo iterùm paulò pòſt,

Gurgite cùm medio portans Oeagrius Hebrus. *Actias*] ἀκτὴ, & latina forma Acte, litus eſt, vt ecloga ſecunda dictum eſt in illo verſu:

Amphion Dircæus in actæo Aracintho.

Hinc Attica, Acte dicta eſt, quia maxima illius pars in litus porrigitur, vt Strabo exprimit libro nono: Alij putant Actem dictam ab Actæone, ſiue Actæo rege: Hinc Actias, pro (Attica vel Atheniēſis.) *Orithyia*] Filia Erichthonij

thonij regis Athenienſium, rapta à Borea in Thraciam, ex qua peperit Zethum & Calaim. *Ipſe caua*] Luctus Orphei ex effectis exponitur, quòd non deſtiterit aſſiduè canendo, Eurydicem lamẽtari: & ab inferis vſque repetiuerit. *Te*] Apoſtrophe eſt ad Eurydicem. *Tænarias*] Tęnarus, promõtorium Lycaoniæ, magnis latumiis altiſſimè defoſſum, vnde fictus deſcenſus ad inferos. *Regémque tremendum*] Periphraſis eſt Ditis, ſeu Plutonis. *Neſciáque*] Ad exitũ reſpexit, nam hîc manes miteſcunt.

At cantu] Fingit Orphei muſicâ captos Manes: idque partium inductione proſequitur. Tota autem hæc Orphei muſica ad politicam ſcientiam ab Horatio in arte poëtica refertur:

Sylueſtres homines ſacer interpréſque Deorum,
Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus:
Dictus ob id lenire Tigres, rapidóſque leones.

Erebi] Erebus, propriè obſcuritas quædam eſt: à verbo ἐρέφω, id eſt tego. Ex Erebo autem & Nocte nati ferũtur Amor, Dolus, Labor, Metus, Inuidentia, Fatum, Senectus, Mors, Tenebræ, Miſeria, Querela, Gratia, Fraus, Pertinacia, Parcæ, Heſperides, Somnia, vt ait Cicero de Natura deorum. *Simulachráque luce carentum*] Periphraſis eſt mortuorum, vt decimo Metamorphoſeos de re eadem:

Pérque leues populos, ſimulachráque functa ſepulchro.

Quàm multa] Comparatio ad explicandam multitudinem animarum: quæ cum tota ſententia repetitur ſexto AEneidos:

Huc omnis turba ad ripas effuſa ruebat:
Matres atque viri defunctáque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impoſitíque rogis iuuenes ante ora parentum:
Quàm multa in ſyluis Autumni frigore primo
Lapſa cadunt folia: aut ad terram gurgite ab alto,
Quàm multæ glomerautur aues, vbi frigidus annus
Trans Pontum fugat, & terris immittit apricis.

Cocyti] De quo fuit initio tertij Georgici:

Inuidia

ſicut de Tænaro paulò antè diximus. *Dixit*] Illuſtratio altera è ſimilibus & adiunctis. *Portitor Orci*] Definitiò eſt Charontis:de quo ſexto AEneidos:

Portitor has horrendus aquas & flumina tranat,
Horribili ſqualore Charon--

Orcus autem, fluuius eſt Theſſaliæ, influens in Peneum : ſed olei inſtar ſupernatans, breuíque ſpatio abdicatur, vt Homerus ſcribit ſecundo Iliados. De hoc autem ſimiliter Ouidius decimo Metamorphoſeos:

Orantem,fruſtráque iterùm tranſire volentem
Portitor arguerat--

Rapta bis coniuge] Sic Ouidius ibidem:

Bis rapitur,vixítque ſemel--

Quid faceret] Tertia illuſtratio ex Orphei lamentabili cantu,& variis eius adiunctis. *Strymonis*] Fluminis Thraciæ,de quo fuit primo Georgico,

Strymoniæque grues--

Fleuiſſe] Sic ibidem Ouidius:

--ſeptem tamen ille diebus
Squalidus in ripa,Cereris ſine munere ſedit:
Cura,dolórque animi,lachrymæque,alimenta fuêre.

Qualis] Similitudo Philomelæ plorantis amiſſos fœtus , ad augendum ſimilem Orphei luctum. *Philomela*] De qua fuit ecloga ſexta:

Quas illi Philomela dapes--

Latinis autē Luſcinia eſt,vt Martialis decimo quarto libro de Luſcinia:

Flet Philomela nefas inceſti Tereos: & quæ
Muta puella fuit,garrula fertur auis.

In cuius muſica declaranda Plinius libri decimi capite viceſimo nono copioſè & magnificè philoſophatur.Locum integrum ſubiiciam:Luſciniis diebus ac noctibus continuis X V. garrulus ſine intermiſſu cantus, denſante ſe frondium germine , non in nouiſſimum digna miratu aue. Primùm tanta vox tam paruo in corpuſculo, tam pertinax ſpiritus : Deinde in vna perfecta muſicæ ſcientia modulatus editur ſonus,& nunc conti-

nuo ſpiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc diſtinguitur inciſo, copulatur intorto, promittitur reuocato, infuſcatur ex inopinato: interdum & ſecum ipſe murmurat plenus, grauis, acutus, creber, extentus: Vbi viſum eſt, vibrans, ſummus, medius, imus. Breuitérque omnia tam paruulis in faucibus, quæ tot exquiſitis tibiarum tormentis ars hominum excogitauit: Vt non ſit dubium hanc ſuauitatem præmonſtratam efficaci auſpicio, cùm in ore Steſichori cecinit infantis. Ac nequis dubitet artis eſſe, plures ſingulis ſunt cantus: & non iidem omnibus, ſed ſui cuique. Certant inter ſe, palámque animoſa contentio eſt. Victa, morte finit ſæpe vitam, ſpiritu priùs deficiente, quàm cantu. Meditantur aliæ iuniores, verſúſque, quos imitentur, accipiunt. Audit diſcipula intentione magna, & reddit, vicibúſque reticent. Intelligitur emendatæ correctio, & in docente quædam reprehenſio. Ergo ſeruorum illis pretia ſunt, & quidem ampliora, quàm quibus olim armigeri parabantur. Scio ſeſtertiis VI. candidam alioquin, quod eſt propè inuſitatum, væniſſe: quæ Agrippinæ Claudij principis coniugi dono daretur. Viſum iam ſæpe iuſſas, canere cœpiſſe, & cum ſymphonia alternaſſe: Sicut homines repertos, qui ſonum earum, addita in tranſuerſas arundines aqua, foramen inſpirantes, linguæúe parua aliqua oppoſita mora, indiſcreta redderent ſimilitudine. Sed eæ tantæ, támque artifices argutiæ à XV. diebus paulatim deſinunt, nec vt fatigatas poſſes dicere, aut ſatiatas: Mox æſtu aucto in totum alia vox fit, nec modulata aut varia. Mutatur & color. Poſtremò hyeme ipſa non cernitur. Linguis earum tenuitas illa prima non eſt, quæ cæteris auibus. Pariunt Vere primo, cúm plurimùm ſena oua. *Nulla Venus*] De quo ſic Ouidius: Vbi & diſcerpendi à mulieribus Orphei cauſſa apertior ponitur, quòd maſculam Venerem induxerit:

--Omnémque refugerat Orpheus
Fæmineam Venerem: ſeu quòd malè ceſſerat illi,
Siue fidem dederat: multas tamen ardor habebat

Iungere

Iungere ſe vati: multæ doluere repulſæ.
Ille etiam Thracum populis fuit author, amorem
In teneros transferre mares: citráque iuuentam,
Ætatis breue ver, & primos carpere flores.

Solus] Continuatur luctus Orphei è ſubiectis locis, vbi luxit. *Tanaímque*] Scythiæ fluuium, qui in paludem Mœotidem influit, Aſiámque ab Europa diuidit. *Riphæu*] De quibus tertio Georgico:

Gens effræna virûm Riphæo tunditur Euro.

Spretæ] Additur ad extremum mors diſcerpti Orphei per mulieres ab eo deſpectas. *Cíconum*] Cícones, populi Thraciæ ad Hebrum: de quibus decimo quinto Metamorphoſeos Ouidij:

Flumen habent Cicones, quod potum ſaxea reddit
Viſcera, quod tactis inducit marmora rebus.

Orgia] Ἀπὸ τῆς ὀργῆς, id eſt à furore, Bacchanalia nominantur: vel ἀπὸ τῶν ὀρῶν, à montibus: vt quarto AEneidos:

Bacchatur qualis commotis excita ſacris
Thyas, vbi audito ſtimulant Trieterica Baccho
Orgia, nocturnúſque vocat clamore Cithæron.

Marmorea] Candida: qua Metaphora pedes marmorei ab Ouidio dicuntur ſecundo Amorum. *OEagrius*] OEagrus, pater Orphei, & cognominis fluuius Thraciæ, ex quo Hebrus fluit. *Lingua*] Talis affectus eſt illa vox Craſſi tertio Oratorio: Hæc tibi eſt excidenda lingua: qua vel euulſa, ſpiritu ipſo libidinem tuam libertas mea refutabit.

Hæc Proteus, & ſe iactu dedit æquor in altum:
Quáque dedit, ſpumantem vndam ſub vertice torſit.
At non Cyrene: nanque vltrò affata timentem:
Nate, licet triſteis animo deponere curas.
Hæc omnis morbi cauſa: hinc miſerabile Nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium miſere apibus. Tu munera ſupplex

Tende petens pacem,& facileis venerare Napæas:
Nanque dabunt veniam votis,iráſque remittent.
Sed modus orandi qui ſit,priùs ordine dicam.
Quattuor eximios præſtanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depaſcunt ſumma Lycæi,
Delige,& intacta totidem ceruice iuuencas.
Quattuor his aras alta ad delubra Dearum
Conſtitue,& ſacrum iugulis demitte cruorem,
Corporáque ipſa boum frondoſo deſere luco.
Pòſt,vbi nona ſuos Aurora oſtenderit ortus,
Inferias Orphei lethæa papauera mittes,
Et nigram mactabis ouem,lucúmque reuiſes:
Placatam Eurydicen vitula venerabere cæſa.
Haud mora,continuò matris præcepta faceſſit.
Ad delubra venit,monſtratas excitat aras:
Quattuor eximios præſtanti corpore tauros
Ducit,& intacta totidem ceruice iuuencas.
Pòſt,vbi nona ſuos Aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit,lucúmque reuiſit.
Hîc verò ſubitum,ac dictu mirabile monſtrum
Aſpiciunt,liquefacta boum per viſcera toto
Stridere apes vtero,& ruptis efferuere coſtis:
Immenſáſque trahi nubes:iámque arbore ſumma
Confluere,& lentis vuam demittere ramis.

Hæc Proteus] Adhuc proſopopœia Protei fuit,ex qua, mali cauſſa colligitur. *Cyrene*] In altum ſe dedit,intellige. *Tu munera*] Remedium mali cogniti deſcribitur per ſacrificij ſpeciem: Si boues nymphis immolaueris,corporáque frondoſo luco obrueris, nonóque die parentaueris Orpheo & Eurydicę,recuperabis apes. *Napæas*] Νάπος, εος, receſſus montis,vbi magna copia flores proueniunt:

ueniũt:vnde Napææ,herbarum & florum deæ. *Eximios*] Eximium & egregium, ſacrorum verba ſunt: Sic enim dicuntur hoſtiç eximiæ & egregiç, quæ eximuntur de grege ad ſacrificium:Sic AEneidos ſexto:

Nunc grege de intacto ſeptem mactare iuuencos
Præſtiterit,totidem lectas de more bidentes.

Lycæi] Montis Arcadiæ: Hîc ſynecdoche eſt ſpeciei pro genere,ſicuti tertio Georgico:

Paſcuntur verò ſyluas & ſumma Licæi.

Quattuor his aras] Hæc videntur ad illa referri,

--& quattuor addunt,
Quattuor à ventis obliqua luce feneſtras.

Aurora] Dicitur ante ſolis ortum ſplendor, eò quòd igne ſolis aureo aër tum aureſcit,ait Varro. *Inferias*] Inferiæ, ſacra ſunt pro mortuis fieri ſolita: iuſta à Cicerone nominantur, pro Roſcio Amerino: Hunc miſerum, luctu perditum, qui nondum etiam paterno funeri iuſta ſoluiſſet, nudum eiecit domo. *Orphei*] Datiuus eſt græcus,pro (Orpheo,) ſicut ecloga quarta,

Orphei Calliopea--

Lethæa papauera] Plinius libri decimi noni capite octauo, & viceſimi capite decimo octauo, papaueris duo genera facit, ſatiuum & ſylueſtre: Satiui tria genera,candidum, nigrum, rheam: Papaueris autem largus ſuccus denſatur,& in paſtillos tritus:In vmbra ſiccatur, non vi ſoporifera modò, verumetiam ſi copioſior hauriatur,mortifera: Sed ſylueſtre ad omnes effectus valẽtius.*Nigram*]Sic quintò AEneidos in inferiis Anchiſæ:

--tot dein nigrantes terga iuuencos.

Placatam] Pierius præponit hunc verſum ſuperiori: Eſt autem hîc hypallage,Placatam venerabere, pro, veneratam placabis. *Haud mora*] Aſſumptio facti ad propoſitum conſilium. *Hîc verò*] Complexionis ſententia de recuperatis apibus. *Stridere*] Sic anteà,

--Mox ſtridentia pinnis.

Nubes] Examina,nubium ſimilia. *Vuam*]Apes enim βοτρυδὸν,& inſtar vuæ conglobantur.

Hæc ſuper aruorum cultu,pecorúmque canebam,
Et ſuper arboribus,Cæſar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello,victórque volenteis
Per populos dat iura,viámque affectat Olympo.
Illo VIRGILIVM *me tempore dulcis alebat*
Parthenope,ſtudiis florentem ignobilis oti',
Carmina qui luſi paſtorum:audáxque iuuenta,
TITYRE *tu patulæ cecini ſub tegmine fagi.*

Hæc ſuper] Peroratio totius operis Georgici, cum epilogo rerum expoſitarũ, & notatione temporis: item loci & authoris,quando, & vbi à Virgilio Bucolicorum authore hæc ſcripta ſint. *Aruorum*] De quibus primo libro. *Pecorúmque*] De quibus tertio libro: & (vt Seruio placet) etiam quarto , qui pecoris nomine etiam apes comprehendit. *Arboribus*] De quibus libro ſecundo. *Euphratem*]Fluuium Meſopotamiæ,qui ipſam totã cum Tigri concludit:De quo circa finem primi Georgici:

Hinc mouet Euphratès ,illinc Germania bellum.

Victor] Sic ſecundo Georgico,

--Et te maxime Cæſar,
Qui nunc extremis Aſiæ iam victor in oris,
Imbellem auertis Romanis arcibus Indum.

Affectat] Sic pro Amerino : Nunc verò quam viam muniter, quod iter affectet, videtis. *Olympo*] Metonymia,pro,Ad diuinos honores.Hęc autem ἀποθέωσις Cę-ſaris,cantata eſt primo libro:

Túque adeò,quem mox quæ ſint habitura deorum
Concilia,incertum eſt--

& tertio:

In medio mihi Cæſar erit,templúmque tenebit.

Virgilium]Pierius hanc orthographiam per(i) tertiam vocalem ſequitur : & certè notatio nominis conuenit: Sic Caluus,

Et vates,cui virga dedit memorabile nomen.

Siue

Siue etiam à virginitate deducatur, vt quidam maluêre. *Parthenope*] Quæ & Neapolis dicta eſt multis ante Auguſtum tẽporibus, cùm Cumani eius cõditores eam deſtruxiſſent, deinde oraculo moniti reſtituiſſent. *Ignobilis oti*] Periphraſis eſt poëticę: qua de re Ouidius quarto Triſtium:

Sæpe pater dixit, ſtudium quid inutile tentas?
Mæonides nullas ipſe reliquit opes.

Iuuenta] Cùm aggreſſus eſt Bucolica, viceſimũ octauũ annum Virgilius attigerat: cùm autem Georgica cõpleuit, decimum annum addiderat. *Tityre*] Hic verſus ſynecdochem habet carminis pro tota ecloga: vel potiùs omnium eclogarum. Qualis tropus eſt ecloga quinta,

Hæc nos, Formoſum Corydon ardebat Alexim:
Hæc eadem docuit, Cuium pecus? an Melibœi?

PRAELECTIONVM P. RAMI IN quatuor P. Virg. Maronis Georg.

FINIS.

ERRATA SIC CORRIGITO.

*Pag.*22.*lin.*16.*tum,tum.linea.*22. *Intelligentiam.pag.*30.*lin.*20. *ignaros.* 39.6.*ſtercorari. lin.*7.*cicercula.* 42.35. *efficiente.*99. 11. *Cana.*106.31.*nocturna*]120.26.*interpoſita.*122.17.*Adriaticum defert:*123.32.*vindicata.*147.2. *Leſbi inſulæ in.*153.1. *Mithridatico.*181.35.*Sacerna.*190.18. *Gellius libri quinti.*191.4.*foſſorem.* 203.17.*Viuíque*]225. 5. *Giluo*] 223.7.*ruſſeus. lin.* 17. *dexteriorem.*251.4.*ſacræ.*255.3. *Vitea*] *lin.*4.*ceruiſiæ.*277.6.*Naufraga*] 286.1.*præbeant.*289.21.*Statio.*290.27. *examina.* 305.3.*reditu.* 329.10.*illum.*345.9.*vincliſque.lin.*34.*in terram.*350.12.*ſint*]

